

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
TUDOR ARGHEZI: 1907	5
★	
MARIN PEDA: Moromeții (<i>roman, partea I-a</i>)	23
★	
ALFRED MARGUL SPERBER: Tilman Riemenschneider (<i>în românește de I. Mătăsaru</i>); Minerii din Anina scriu lui Paul Robeson (<i>în românește de Al. Philippide</i>); Să poată-n tihnă orice om dormi (<i>în românește de I. Mătăsaru</i>)	120
NICOLAE TĂUTU: Semnătura	125
SANDA MOVILĂ: Aducerile-aminte	126
★	
LUCIA DEMETRIUS: „Atențiune, copii!“ (<i>piesă în 3 acte</i>)	130
★	
PETRE SOLOMON: Oglinda; Gunoierul; Printr-o vitrină; Domnul cu cățel....	187
DEMOSTENE BOTEZ: Inimii mele; Împăcare; Ștabela generațiilor	191
★	
WALT WHITMAN: Europa (<i>în românește de Mihnea Gheorghiu</i>)	195
LITERATURA REALISTĂ ÎNTRE 1920 și 1944	
EUGEN CAMPUS: Ibrăileanu și teoria selecției artistice	202
TEORIE ȘI CRITICĂ	
PETRU DUMITRIU: Povestitorul vremurilor noastre	220
AL. OPREA: Însemnări despre proza lui Francisc Munteanu	226
LUCIAN RAICU: Konst. Fedin: „Frații“	241
RECENZII	
R. PETRESCU: Povestirile lui Titus Popovici	250
ION STOICA: „Vieți împlinite“	252
M. BUCUR: „Coliba unchiului Tom“	254

1907

CUVÎNT ÎNAINTE

În anii nouă sute șapte,
Ca din senin, în Marte, într-o noapte,
S-a rădăcat spre cer, din Hodivoaia
Și din Flămânzi și Stălinești, Văpaia.

Și s-au aprins de-a latul țării, mii
De lumînări și de făclii,
Ca la un Paște și o Înviere,
Facle și vipii și-opaițe stinghere.

Cum ia-n biserică la noi
Un mugure de foc, ca un altoi,
În vîrf un fir de lumînare,
Din sfeșnicul icoanei fiecare,
Așa, din sat în sat, se-ntinse
Amurgul grînelor aprinse,
Că flacăra-ncepea să joace
De-a rîndul pe pătule și conace.

Era să fie sărbătoare
Sau slujbă de înmormîntare?
Urlau și cîinii-n haite la năvală.

Ajută Doamne, țara-i în răscoală.

PE RĂZĂTOARE

S-a tot întins din luncă-n sat
Și-a mai lățit fișia cu-o brazdă, la arat.
Moșia îi ajunge pînă la noi în casă.
Aproape n-are omul pe unde să mai iasă.
Și se făcu moșia de două ori mai mare.
Din suta de pogoane în sută de hectare.
Nu se mai țin de-ogradă nici cloștile cu pui
Și ele pasc cu mieii azi pe moșia lui,
A hoșului bătrîn.

TUDOR ARGHEZI

*Ni-i ia și ni-i închide, făcându-se stăpîn,
Și pentru cai și vite plătim atîta gloabă,
C-am cumpăra cu banii moșia, mai de grabă.
Moșneni, din vechi, pe țarini, pădure și imași,
Ajunserăm și-n casa străbună chiriași.
Ne-am plîns la stăpînire-n deșert, că e mai tare
Cel burdușit mai bine de pungi în buzunare.*

*Nu căuta dreptatea domnească, frățioare,
Ia pe ciocoi, ca hreanul, și dă-l pe răzătoare.*

DUDUIA

*E-o domnișoară-naltă, subțire și trecută
Și nu e nici femeie de tot și nici bărbat.
Cu noaptea-n cap se duce la plug și semănat,
La seceră, la coasă, călare și ciufută.*

*Au vrut să o mărite. Duduia nu se lasă
Și ofițerii sprinteni și grangurii pețiți,
Cerînd-o de soție, plecau dezamăgiți,
Că nu-i nici unul vrednic de mîna ei osoasă.*

*Era rostirea vie, în carne, simț și minte
A unei noi ființe, de-al treilea tipar.
În loc de fraga gurii-i crestat un buzunar,
Și-n loc de trup se-ngustă un sac de oseminte.*

*Femeie nefemeie, la bine și la rău,
Turtită ca o tavă și-un sul de rogojină,
Sătulă de-ntunerice, scîrbită-i de lumină,
Făptură ne-implinită și fată fătălău.*

*Citind, închisă-n casă, cărți groase, pe alese,
Văzu deșteptăciunea, ajunsă de prisos,
Că nu dă mîngîiere și nu-i e de folos,
Și-a-mbătrînit pe slove și pagini ne-nțelese.*

*De ani de zile-ncoace, mînia se răzbură.
Și-a împletit gîrbaciul și l-a-nnodat cu plumb,
Și alungînd țărani prin grîu și prin porumb,
Harapnicul se-abate pe spete și răsună.*

*Spinările-s zdrelite și deștele zdrobite
De cnutul domnișoarei cu cizme și nădragi,
Că a sluțit călare o sută de iobagi,
Și sumedenii, prinse-n zăvoiul ei, de vite.*

*Duduiе, carabina îți spînzură de șea
Și te-nsoțește-n raită din zori căteaua cîrnă.
Ea mușcă, asmuțită, apucă și se-atîrnă,
Duduiе, răfuiala a și-nceput. Păzea!*

SONET

*Pe-Alecu Iliescu partidul liberal
L-a pus pe Olt mai mare, și uns pe cinci județe,
E cel ce-a spus odată-n Senat, în tinerețe,
Primatul Romîniei că-i autofecal.*

*E bivolar de seamă și față între fețe
Și dictator de țară, ilustrul animal.
El zice: „Nu te-ntinde, te rog, la cașcaval“,
Argumentînd politic și vrînd să te și-nvețe.*

*Nu poate trece nimeni, cum spune el, nici mort,
De Olt, fără să aibă în sîn un pașaport.
Are jandarmi la ordin fanaticul de zbir.*

*Bărbat de mare vază la centru și la șef,
El guvernează, neică, energic după chef,
Cu trei principii: Măta, Te bag și Ai sictir.*

COCONUL ALECU

1

*La Iliescu-n curte, la conac,
Sînt adunați, aduși, țărani,
Toți cîți ai căror ochi nu-i plac
Stăpînului moșiei Merișanii.*

*Sînt cei mai teferi oameni dintr-un sat,
Dar i-au stîrnit boierului gras hula,
Că, tot hrăniți cu ceapă și păsat,
Nu-și scot din cap, să-și ție-n mîini căciula.*

*Și mai deștepți decît stăpînul lor,
Nu-ncep, vorbind, cu „poate“ și cu „dacă“,
Și, în auzul treaz al tuturor,
Știu să răspundă, cum și știu să tacă.*

*Legați la coate,-i numeri: sînt o sută
Și, înșirați la rînd, în rotogol,
Ca la o horă încă ne-ncepută,
Și de la ei la masă-i locul gol.*

*La masa mică, beau tutun, cafele,
Un ofițer, în șoapte cu jupînul,
„Ascultă-ncoace“, zice: „Colonele,
„Începi cu cîte doi, cu cîte unul?“*

*Aflîndu-se cu satul în război,
Găsește că măsura înțeleaptă,
E să înceapă tot cu cîte doi,
Și oamenii pricep ce îi așteaptă.*

COCONUL ALECU

2

*Femeile, copiii și toți ai lor veniră
 Cu țipăt, să cunoască legații cum se-nșiră.
 „Nu vă lăsați! mincați-l de viu, să-l arză focul,
 „Că spurcă unde șade, nemernicul, și locul.
 „Zmuciți-vă din funii pe el, lovi-l-ar boala.
 „Măcar un stîrv ca ăsta să ne fi dat răscoala!
 „Nu te-ncrunta încoace, boierule, așa,
 „Că am făcut prinsoare și noi pe pielea ta.
 „Odată și odată te-om prinde noi în sat
 „Și-ai să plătești, jupîne, cu vîrf și îndesat,
 „Te-om descînta noi, noaptea, să crape-n tine fierea.
 „Ce n-a putut bărbatul o face și muierea“.*

*Trei sate, adunate jurîmprejur, grămadă,
 Zbierau de suferință la stîlpîi de ogradă,
 Ca staulul de vite, în fierbere, cînd rage.
 Amenințau cu pușca, ele strigau: „Păi, trage!“
 E palid Iliescu, turbat și mohorît
 Muierile îl scuiă: „Ciocoiule borît!“*

COCONUL ALECU

3

*Deodată, colonelul avu un gînd al lui,
 Care nu-i vine lesne orișicui,
 Strigînd țărănilor legați cu funii, „Drepti!“
 Dar n-a mișcat niciunul. „Puteai să te aștepți“.
 Răspunse Iliescu, „Tîlharii-s tot tîlhari“.
 În ceasurile grele vin gîndurile mari
 Și colonelul zise: „Acum strigați cu toții
 „Trăiască generalul!“ că ne stîrpește hoții.
 „Că știe Averescu războiul cum să-l facă,
 „În țară cu plugarii și oamenii de clacă.
 „Strigați au ba?“ Niciunul nu mișcă și nu strigă.
 Se-aude doar alîta: „Pămînt și mămăligă!“
 „Trăiască generalul!“ mai zise el odată,
 „Că ne-a scăpat de șarpe și limbă-nveninată
 „Și-a mîntuit în țară odrasla boierească.
 „Tot nu strigați niciunul din voi să ne trăiască?“
 Atunci, boier Alecu, scos din răbdări, vai, mamă!
 Smuci cureaua burții din loc, cu cataramă.
 Și începu pe oameni, cu urletul: „Trăiască!“
 Pe față, peste gură și pleoape, să-i plesnească.*

COCONUL ALECU

4

*S-a hotărît! Boierul arată cu cravașa
 Și-alege doi, din rînduri, pe Gheorghe și Ilie.
 „Dezleagă-i, caporale, și scoate-le cămașa“
 Dă ordin colonelul, răstit, ca-n pușcărie.*

„Idee minunată, că, ruptă, descusută,
 „Cămașa tot e bună la ceva.
 „Cînd te gîndești, la urmă, că o să am o sută!“
 Zise boier Alecu, glumind a zeflema.

Și rîseră părtașii de-această socoteală.
 Pe cînd soldații, tineri, cu lacrimile-n gene,
 Umblau cu-ncetineală,
 Tărăgînînd, să vie sfîrșitul mai alene.

„Tu mi-ai făcut cafeaua? V-ați năvălit cu toții“
 Răcni, sorbindu-și ceașca boierul. „Fă, ocară,
 „Ia seama, mi se pare că vă-nhăitați cu hoții!“
 Cafeaua înjurată se nimerise-amară.

Se-ncruntă și-ofițerul: „Ia mai sfîrșiți odată!“
 Escorta, patru oameni, duce-ntre puști pe cei
 Aleși din rînd să-ncepă pedeapsa comandată.
 Un murmur clocotește din gloata de femei.

Pornind în ceață șase, călcau arar și strîmb,
 Și nu se mai văzură. Trecu și-un timp și, iată,
 Prin boarea ce-ncepuse să bată dinspre dîmb,
 Răsună-năbușite și gloanțele deodată.

O frămîntare-adîncă și-un țipăt de femei.
 Boier Alecu, mîndru, se uită înapoi.
 Comanda: „Luați-de-acuma cu șase oameni trei“.
 Boierul: „Să rămînem, eu zic, la cîte doi“.

DOINĂ

Îi țeș țării, pe gherghef,
 Fire-n jur, ca de sîdef,
 Să ne sugă, ca pe muște,
 Cînd se țin să nu ne-mpuște,
 Toți păianjenii domnești
 Stau la pîndă-n București
 Și apucă, pe furiș,
 Oamenii-n păienjeniș,
 Făcuți ghem, pe dedesubt,
 Și-i păstrează pentru supt,
 Iar păianjenul mai mare
 Stă în mijloc, ca-ntr-un soare
 De mătase,
 Coase firul și-l descoase
 Și-l așează, să se joace,
 Mai încolo, mai încoace.
 Îl înnoadă, îl desnoadă,
 Împletit tot pe-altă pradă,
 Ca să prindă, cu năvodul,
 Înlăuntrul tot norodul.

*Poate nici nu te-ai gândit
Că un băț doar, de chibrit,
Ar da foc într-o clipită,
La mătasea împletită.*

DOINĂ DIN FRUNZĂ

*La Mitropolie-n față,
Parcă-i slujbă, parcă-i piață.
Droaie, de cu dimineată
Ca la urs, ca la paiată,
Ca la tîrg și iarmaroc,
S-a-mbulzit, și nu e loc
Să arunci de sus un ac.
Tîrgoveții totuși tac
Și-ntr-atîta omenet
Scapă șoaptele încet,
Numai șoapte;
Parc-ar fi un miez de noapte,
Pe muțește, ca de frică
Spaima mută că se strică.
E o mare
Adunare.
Deputați și senatori
S-au trezit la cîntători.
Carnea tremură pe ei,
Ca frecată cu ardei.
Ochii nu și-i mai închid.
De opt nopți n-au mai dormit.
N-ațipesc nițel măcar
Că se-neacă și tresar.
Cîte un fior de ghiață
Le furnică pielea creață,
Întrebîndu-se-alandala
Cum s-o fi ivit răscoala
Și de ce și pentru ce.
Dar mai bine-i a tăcè.
Și-ai ingenunchia pe brînci,
Că păcatele-s adînci.*

E ADVOCAT

*E avocat vestit dar cam peltic,
Avea ceva sub limbă-ncă de mic,
De cînd umbla cu gîștele prin sat,
Nebănuit că iese un mare avocat.
Dar gură slută poate fi o vină,
Dacă citezi din greacă și latină
Și dacă te vadești în stare
Să aperi cu doi clasici un hoț de buzunare?
O mare pledoarie dezleagă și păcatul,
Că hoțul își împarte venitul cu-advocatul.*

Când s-a întors bursierul cu doctorat în țară,
 Nu sînt cinci ani, stătea pe dinafară,
 Și n-avea nici pingelele întregi
 Neîntrecutul tînăr om de legi.
 Dar și-a-nșeles chemarea bine
 Și a făcut și el ce se cuvine,
 Când n-ai avut nici pat, nici blid;
 Că și-a ales cel mai bogat partid,
 Și s-a înscris fanatic devotat,
 Ca să ajungă-ntîi băiat de Stat,
 Și mai tîrziu de-așijderea bărbat.
 A... stat ce-a stat la colț și-apoi lungit,
 Și ceasul care sună la vreme, i-a sosit,
 Și n-a sunat dogit.

Cel mai isteț flăcău din opt copii,
 În cîțiva ani făcuse trei moși.
 Sătean de mămăligă și de ciorbă lungă,
 Știuse să se facă ciocoi și să ajungă.
 Și-a mai ales și-o specialitate,
 Moșia cîștigată-n proces pe jumătate.
 Ca să cîștige-n fals moștenitorii
 Erau mobilizați toți autorii,
 Franțuzi, germani, romani și toate
 Textele lungi, de prin antichitate.
 El aducea, de-acum și din anțărți,
 La Curte, o căruță de secretari și cărți.
 Era o bucurie și-o mare sărbătoare,
 Când maestrul, opt ceasuri în picioare,
 Aplaudat de domni și de cucoane,
 Mai dobîndea o mie de pogoane,
 Un nou conac, o moară, un rîu și un suhat,
 C-un testament din patru sau unul fabricat.

Dintr-un proces ieșise-n Capitală
 Și-o casă boierească și mare cît o școală.
 Birouri, cu intrări și cu ieșiri,
 Ca tihna, de tăcute, a unei mînăstiri.
 Uși leneșe pe ghinduri, cu căptușeli de piele,
 Umplute cu saltele,
 Și secretari cu-o treabă fiecare,
 Dactilografe, secretare,
 Dulapuri de arhivă, cu dosare.

Hoțiile sublime, afaceri așa zise,
 Sînt studiate-n taină, cu ușile închise,
 Concesii și contracte, cu drept de monopol.
 O simplă neghiobie le poate da de gol.
 Mascată de-o nevoie de stat, de vreo uzină,
 Se-ntîmplă tîlhăria să iasă la lumină.
 Un deputat mai gureș sau cu principii sfinte,
 Uitat să-și ia răsplata tăcerii dinainte,

Amenință să scoată-n vileag, la timp, neuns,
 Urzeala și tertipul cu meșteșug ascuns.
 O izbucnire-a bubei lăuntrice, deodată,
 Ar mai mînji și fețe părute fără pată.
 Un zvon, cîndva, făcuse pe omul de onoare,
 Încrezător în șefii mai mari, să se omoare.
 Cînd zvonul ar ajunge știut întemeiat
 Puroiul s-ar întinde și-n sus, pîn-la Palat.
 Dibaci să o strecoare prin Cod, maestrul știe
 Să piardă o cărare ce duce-n pușcărie.
 Rețeta îi aduce în lada din altar
 Alt aur, milioane, pachet în numerar.

Maestrul e și-un mare gospodar.
 El cheile cămării le poartă-n buzunar,
 La tribunal, la Curtea de Apel,
 Casație, consilii și-n minister, cu el.
 Se teme jupîneasa că-n lipsă s-ar putea
 Să-i fure-o linguriță de zahăr și cafea.
 De trebuie să-i facă vreunui vreo plată
 Astupă cu spinarea, în ușa-ncet căscată,
 A casei lui de fier
 Lăuntricul mister,
 Grămezile de suluri și hîrtii
 Albastre, cîte-o mie-n pachet, cîteva mii,
 Că s-ar putea vreodată să-i ceri să te-mprumute,
 La mare trebuință, cu lei vreo două sute.
 El se păzește bine de-aseenea-ntîmplare
 Plîngîndu-se într-una că e sărac și n-are.

Clădit pe temelia unui tarif robust.
 Ca să-și admire capul, și-a ridicat un bust
 La poarta din grădină, cu toate că îl doare
 Că nu-i în uniformă de general călare.
 S-ar potrivi cu calul sau iapa minunat,
 Căci e, din plămădeală, bărbat răscredărat.
 Mai e și om de artă, poet, bibliofil
 Și simțitor la toate, încă de mic copil.
 Cînd alți copii scursoarea pe buze-o ling și-nghit,
 El și-o ștergea cu palma ștergînd-o și pe zid.
 Biblioteci legate îi căptușesc pereții,
 Împodobîți de rame: portretul tinereții,
 Icoane și tablouri, covoare țărănești
 Și porțelanuri rare, chineze: tăvi și cești.
 În mijlocul odăii, un crucifix splendid
 I-arată legătura cu omul răstignit.

De ziua lui, poștește la masă pe conștrați
 Și ei primesc să meargă, deși se știu furați;
 Căci trebuie. Maestrul stă bine-n lumea mare
 Și poate-avea nevoie de-o proptă orișicare.
 După oșpețe, jocul de cărți îndătinat
 Plătește cu dobîndă ce bei și ce-ai mîncat.

Maestrul, orice-ai face, câștigă el la joc,
 Că are pe subt masă și-n mîneacă noroc.
 Tu-ți pierzi pe-ncetul banii, dar el te împrumută
 Din ce-ai pierdut cu-o sumă de-aseenea pierdută.
 Beția pătimașă te prinde și te fură
 Și ea, ca și maestrul, la cărți și băutură,
 Încît, cu punga luată mai faci și datorii
 Și-un mezelic la țuică te ține zece mii
 Și jaful măsluirii pe față este-n stare
 Să fie datorie numită, de onoare.
 Se poate ca la termen să n-ai destul bănet.
 Atunci îi lași inelul și ceasul amanet.

Bătrînii lui, părinții, încep să se-nconvoaie.
 Cojocul le miroase a brînză, și a oaie.
 Ei vin de zece poștii, în car, la București,
 A-și mai vedea vlăstarul și-aduc de-acasă vești,
 Că leagă bine griul, săcara și ovăzul,
 Că tremură moșia de spic, cît ține vâzul,
 Că vacile-s frumoase, dau scroafele să fete,
 Și cînd vorbesc cu „Dînsul“ nu îi mai zic „băiet“,
 Ci „Domnule Ministru“, „matale“, „dumitale“,
 Și el primind sfiiala parc-ar primi parale,
 Părîndu-i rău că plata aceasta-ntîrziată,
 Nu poate fi în palmă, ca banii numărată.
 Obîrșia-l jîgnește, că din opincă vine,
 De taică-su-i cam silă, de maică-sa rușine,
 Doi bādărani de țară, croiți ca din topor,
 Lăsînd duhori de cocini, de grajd și de dihor.
 Ar da cîteodată bătrîna să-l sărute
 Dar buzele-i sînt parcă-nghețate și cusute,
 De cînd le-a spus feciorul lor drag, să nu se știe
 Cümva-n bucătărie,
 Cum că ar fi părinții conașului temut.
 I-a spovedit de asta, de mult, de la-nceput;
 Să spuie cuconiții și slugilor că fac,
 Ea-n curte, el în staul, o slujbă la conac.

De-o vreme, avocatul golan, de pînă ieri,
 Dorește să se tragă din neamuri de boieri.
 A pus să se găsească un zapis, vreo hîrtie,
 Să-i dovedească spița de veche boierie,
 Cu slove-ncîrligate, chirilice, și, poate,
 Cu stemă, șoim sau cioară cu ghiare, jumătate.
 Alătura de-o spadă și-un coif vîrit în scut,
 Să-i facă și pe plicuri trecutul cunoscut.

Așa se face, märe, că bietul de țăran
 Rămîne singuratic, uitat din an în an.
 Odrasla lui stricată îl ține ca pe vite,
 Să tragă-n jug la moara lichelei ciocoite.

O RĂZBUNARE

*Nu era încă nouă-sute-șapte,
 Dar nu curgeau miere și lapte,
 Pe Argeș, Olt și Vedea.
 Nu erau ale tale nici livedea,
 Podgoria, prisaca,
 Nici țara ta, săraca.
 Zisei a ta că-așa vorbirea vine
 Și o zisei cam cu rușine.
 Toate erau, din vămi în vămi,
 Închise ca în chingi cu catarâmi,
 Cu lacăte și cu fiține,
 Ca să pricepi că ție nici praful nu-ți rămîne,
 Că toate sînt de tine,
 De mîna și de gura ta străine.
 Uscîndu-te de sînge,
 Și destrămîndu-ți viața,
 Îți lasă din mălaiul cernut prin ciur, mătreața.*

*În țara mare vei putea s-arăți
 Că-nchise ca-n cetăți,
 Stau strînse și-ncuiate
 Belșugurile toate,
 Și cheile-s la ei,
 O mie de stăpîni cu chei,
 Care descuie țara și-o încuie
 Ca un coșciug bătut în cuie.
 Noi ne rotim ca soarecii-mprejur.
 Ca să apuc un sac de grîu, îl fur
 Și toți trăind din păcăleală
 Tot omul e-nșelat și-nșeală.
 Ne minte stăpînirea și o mințim și noi.
 Ciociul fură lumea și lumea pe ciocoi,
 Dar pe cînd noi ascundem de el un znop de soare,
 El suge vlagă, sînge și sudoare.*

*Cît ține anul, toamna, iarna, vara,
 Sporeau durerea și povara
 Și se-adîncea o graniță mereu
 În sînul țării și-n poporul meu;
 Așa că-n vremea ei de ridicare
 Trăiau în țară două, alătura, popoare,
 Ca două ape, blestamate,
 Să zacă-n două mătci apropiate,
 Să nu se întîlnească nicidecum.
 Una să sece-n drum,
 Sorbită de pustie,
 Și alta, subțiată, s-a ajunsă-n marea vie.
 Fruntaria fusese și-a singelui, mai des,
 În sufletele sterpe de-nțeleș;
 Poporul de o parte și dincolo o ceată*

*De domni scrobiți. cu nazuri și pielița păstrată;
 Poporul și stăpînii,
 Stăpîni și ai cenușii din vatră și-ai țărîinii,
 Încăunați prin vremuri, ani sute și mai bine,
 Din voia și-nvoiala poruncilor streine.
 Gîngania de-afară
 Se încuscrea cu vechea gînganie din țară.
 Și strînse, încleștate, pe-o zestre amîndouă,
 Corceau pe o a treia gînganie, mai nouă.
 Ciocoiul, cioclovina,
 A stingherit în mugur și de-a-ncolți lumina
 Și s-a urcat în circă pe cei mulți,
 Flămînzi, cu boii-n juguri și desculți.
 Povestea mai de vale
 Nu-i șir de vorbe goale,
 E faptă petrecută și trăită,
 Pe-o vale dintre sălcii și răchită,*

*Trăise grecul nouăzeci de ani.
 Un veac de jupuială de piei, de pe țărani.
 Nu mai voia să moară,
 Zgîrcit la magazie și la moară...
 Cînd se borșeau merindele-n cămară,
 Chema la curte pe argați,
 Pentru pomeni și pentru răposăți.
 Măsa și tasău, din pămînt,
 Se-nghesuiau într-un mormînt,
 Cu patru rînduri de părinți,
 Neamuri, spuseseră, de prinți,
 Vestii prin cîrcotă și calicie
 Și toți de-o apă și de-o alifie.
 Le luaseră țaranilor iobagi
 Și nasturii și cracii de nădragi.
 Pomana: putregaiul de brînză și de pește.
 Un mort ori un rumîn se mulțumește
 Cu ce arunci și pute,
 Dintr-un hîrdău ș-o bute,
 Cu mîzga și cu vîrsătura.
 Ciocoiu-i pravoslavnic și a-nvățat Scriptura,
 Știînd că nici o jertfă nu se pierde,
 Fie că brînză-i neagră, fie că-i carnea verde,
 Că sufletul îți intră-n rai,
 Împărțășit cu mușită și mucegai.
 Pînă la ceruri, lucrul puturos
 Ajunge duh și fum cu bun miros.
 Dar bunătățile boierului, de dar,
 Erau zvîrlite-n bălegar,
 Nici cîinii, învățați cu gusturi rele,
 Ne-atingîndu-și nările de ele.
 De hrana lor, a cîinilor. ce vorbă!
 Să-i mai îndopi cu mămăligi și ciorbă?
 Astea-s făcute pentru porci, că-ncai*

Nu-i de prisos risipa de mălai.
 Cîinii mănîncă ce boierul știe,
 Căciulile cu moș, de murdărie,
 Și ce păcat
 Că omul să mănîncă ca ei nu s-a-nvățat.
 L-ai ține toată viața și fără cheltuială.
 Apoi, să știi că burta goală,
 Silit înfometată, lingînd din ce se-aruncă,
 Ascultă mai supusă de bici și de poruncă.
 Și istovită vлага de munci și de corvezi,
 Nu te mai fură gîndul, adormi și nu mai vezi.

Se necăjea că nu pusese bir
 Pe crucile din cimitir,
 Pe nas, pe ochi, și gura
 Să-și cumpere și apa la toată-nghițitura,
 E drept ca necioplitul s-asculte pe degeaba
 Ori să-i grăiască pliscul, cînd nu-l privește treaba?
 Cu dopuri în ureche și-n limbă cu călușul,
 Poți măsura năravul cu dramul și căușul.
 Îmi place că-n podgorii, lucrînd cu două mîini,
 Muncesc culegătorii cu botnițe de cîini.

Îți cade umbra lungă pe răzoare,
 De ce treci pe moșia lui, la soare?
 Cocoșii noștri cîntă mult prea tare,
 Tocmai cînd face el numărătoare.
 Știînd că mai greșește,
 Își face socoteala pe greșește,
 Că deși mare patriot,
 E semînție mare de vechi fanariot.
 Plecat între bomboane și clondire,
 Îl fericește tabla de-nmulțire.
 Măcar o socoteală de-a surda, cu plaivazul,
 L-a bucurat în suflet, i-a luminat obrazul.
 Să vezi cum pe hîrtie
 Se face unu zece, o sută și o mie!
 Unde mai pui și amănuntul, dec,
 Pitagora că și el a fost grec.
 Îl ia cu o sfîrșeală și oștează
 De pildă, dacă-i vine să și scază
 Și nu-și mai vine-n fire
 Cînd face-o împărțire.
 În schimb, e-n toane bune
 Creionul cînd se joacă să adune.
 Ce rost mai are viața, să dai, în loc să iei,
 Un ban, doi bani, un leu, doi lei?

El are două baniți. La bună cercetare,
 O baniță-i mai mică și-o baniță-i mai mare,
 Și cumpără cu una și cu cealalta vinde.
 Nu se scurtează una nici alta nu se-ntinde.

Sînt gemene-amîndouă, rotundul e rotund,
 Și doagele-s aceleași din gură pînă-n fund.
 N-ar fi nimic de spus,
 De nu ar avea una fundul bătut mai sus.
 Ia ouăle, trecute prin inel,
 Și dacă trec e vai de el,
 De Stan, Ion, Manole, și-ori-și-care.
 Face de ouă însemnare,
 Că dacă vin de împrumută,
 Porumb, ia muncă mie-n sută.
 Pe sacul de făină pentru iarnă,
 Plătești un an de zile, la povarnă,
 La plug, la seceră, la sapă.
 Se face veacul de cînd tot îngroapă
 Bărbați, neveste, văduve, copii,
 Ca în pămînt, în munci și datorii,

„Asta trăiește cît butucul roșii.
 „O să ne-ngropi și strănepoții
 „Parșivă spiță de boier,
 „Și ne jupoi, rugîndu-te la cer“,
 Scrișneau din dinți și din măsele,
 Țăranii goi, cu ce-au rămas din piele.
 „Te săturăm noi de bănet!“
 Mînia le crescuse-ncet, încet.

Ia, că-ntr-o zi de vară
 Venea boierul de la gară,
 Culcat alene în trăsura.
 Arșită tare, flăcări, nu căldură.
 Ia, și țăranii se-arătară
 Din popușoi și din săcară.
 Ciocoiul nu se aștepta.
 Zece opriră caii pe șosea.
 Din zece s-au făcut, pe nevăzute,
 Oamenii, sute.
 „Dă-te, boierule, zic, jos,
 „Și nu țipa, că-i de prisos.
 „Avem cu dumneata o socoteală“.
 (Boierul mai sugea o portocală)
 „Și facem socoteala plugărește.
 „Mai linge-te pe dește.
 „Să nu pierzi nici un strop.
 „Și haida, hopa! hop!“

Intîi, i-a ocărît.
 Iși dete însă seama că ceasu-i hotărît.
 Pînă în zare, țara tăcea ca o pustie.
 Ce n-ar fi dat să scape! și-o moșie...
 Se auzeau doar greierii țării.
 Ii gîfîtau plămîinii.
 Un greiere-i sări-n trăsura,
 Semn rău... pe la barbete, pe la gură.

„E cioclul meu, așa-mbrăcat
 În negru“—și zise, poate, boierul speriat.
 Era cam pe la toacă.
 Un clopot de biserică săracă
 Se auzea dogit, din depărtare.
 „Vezi câtă grijă are
 „Și popa de sorocul dumitale?“
 Voia să se închine dar mîna-i era moale.
 — „Hai, dă-te jos odată!“
 Ii tremura o falcă scilciată.

Ce s-a-ntîmplat atuncea nici nu s-a pomenit,
 Tîrit, lungit, trîntit,
 Sătenii îl călcară în picioare,
 Desculți cu toții, rece fiecare.
 Era și nu era o răzbunare.
 Era mai mult și nu-i găsești cuvîntul,
 Era parcă dreptatea ce-o face chiar pămîntul
 Și toate cele ale,
 Mocirle, sînge, bale,
 Le înghițea cu liniște țărîna,
 A toate, peste oameni și legi și timp stăpîna,
 Ca stropul de cerneală hîrtia sugătoare.
 N-a mai rămas nimic din mădulare.
 L-au ciocănit călcîiele ca-n piuă,
 O noapte-ntreagă pîn'la ziuă
 Și oasele, și ele au pierit.
 Intrase-ntreg ciociul pedepsit,
 Fărîmă cu fărîmă, frămîntată,
 Și se-ntîndea-n pietriș, mereu, o pată.

Firește, ciocoimea-nfricoșată,
 Dădu porunci și, cot la cot legată,
 Comuna fu adusă-ntre puști judecată.
 Trei sute de săteni, în cap trei sute,
 Cu piepturile desfăcute,
 Răspunseră la întrebare,
 În parte fiecare:

— „Așa i-a fost lui scris.

„Eu singur l-am ucis“.

Și fiecare a jurat

Că nimeni nu l-a ajutat.

— „Cum l-ai ucis?“

— „Călcîindu-l în călcîie“.

— „Păi, omul, ce? se stoarce și-i crud ca o lămîie?

„Un om e trup și os“.

— „Călcîiele strîvindu-l și osul i l-au ros“.

— „De-ai fi avut călcîie de teasc și de postavă.

„Tot nu puteai la capăt să duci așa ispravă.

„S-a căutat cu sapa o zi, nămiaza mare.

„Nu s-au găsit nici oase, nici cap, nici mădulare.

„Ce ați făcut cu ele? Le-ați luat cu voi, se spune“.

— „Nici cîinii n-au nevoie de-asemeni spurcăciune.“

„L-am prefăcut cu talpa în mucii și în scuișat,
 „Nisipul de la sine l-a supt și dumișat
 „Și fluiere și coaste s-au mășinat, topite.
 „Ca de potcoave grele și copite.
 „Ciocoiul se făcuse o cocă și-o piftie.
 „Și am muncit o noapte și-o zi precum se știe.
 „Că și ciocoiul nostru a fost un soi de spumă,
 „De zgîrciuri înțeleiate, cu oase ca de gumă.
 „Cum dam să-l mai apuc,
 „El se făcea clăbuc.
 „N-a fost nici om, ca lumea, n-a fost măcar bărbat,
 „Că sta mai mult în perini și da porunci culcat.
 „Ii putrezise carnea pe oase, din strămoși,
 „Ca tuturor acestor bitongi de domni frumosi.
 „Fătați de morții puhavi, de-acu câteva veacuri,
 „Ei se tirăsc prin viață cîrpiți și dreși cu leacuri.
 „De-i sufli, ca văpaia chibritului și zboară.
 „Stafii de morți, călăii rămași de-odinioară.
 „Mărturisesc că ura mi-e încă-nvierșunată
 „Și-aș mai începe-odată“.
 — „Să fi ucis tu singur, vezi, asta nu se poate,
 „De ne-ai aduce-n față dovezile, pe toate.
 „Cum poți avea răbdarea omorul să dureze
 „O noapte și ajunul întregii după-amieze?
 „Ucizi în drum, lași leșul și pleci: te-ai săturat“.
 — „La dumneavoastră-i altfel decît la noi în sat.
 „Nici ura nu vi-i ură, nici dragostea întreagă,
 „Și mintea dumneavoastră nu știe să-nțeleagă.
 „Amestecat necazul cu frica de-nchisoare,
 „Nu știți ce e răbdare, chin lung și răzbunare.
 „Înțelepciunea asta vă-nmoaie și vă uscă
 „Și-ați învățat să ziceți: nu pot ucide-o muscă.
 „Necazul nu vă este necaz adevărat.
 „Ați dat în vînt cu pumnul și-apoi ați pregetat.
 „Eu, ochi în ochi tot timpul cu moartea și călăul
 „Nu uit, cum trece-o glumă de-o clipă, două, răul.
 „Aduni încet otrava, pînă se umple oala
 „Și-atunci încep în tine zvîcnirea și răscoala
 „Și dai și rupi și sfărâmi orbește, -apuci și muști
 „Nu te mai temi de oameni, de temniță și puști.
 „Ca să vă fac dovada că pot să fac ce voi,
 „Aduceți-mi încoace un ciocoi,
 „Și-n fața dumneavoastră, cuprinși de două gînduri,
 „Eu singur, cu călcîiul meu îl îngrop în scînduri“.

Puteau jurații Curții, pe vrute sau nevrute,
 Să osîndească pentru un ins câteva sute?

Șoseaua-i încă neagră-n locul gol
 Și sforăie și caii trecînd, și-i dau ocol,
 Că sînt și astăzi urme de moaște ciocoiști,
 Pe drumul care duce din Slatina-n Pitești.

CAUZA CAUZELOR

*Nevinovați ca îngerii, se-ntreabă
 Boierii dintre oameni mai de treabă,
 Ce s-a -ntîmplat și ce le-a mai lipsit
 Că satele s-au răzvrătit,
 Așa de-odată, fără pregătire.
 Boierii au dreptate să se mire,
 Că ei s-au înțeles destul de bine cu sătenii.
 Crăciun și Paște și Blagoveștenii
 Și Bobotează, hramuri mari, cu clerici,
 Ii adunau pe toți pe la biserici
 Cînd sărutau icoanele-mpreună.
 Ce? i-a oprit cumva, cînd se adună,
 Vreun stăpîn să se închine?
 Așa că unii cu-alții trăiau bine.
 La masluri, la botez, la-nmormîntări,
 Molitvele-s aceleași citite-ntre cîntări.
 Clopotnița și toaca nu sună pentru toți?
 Atunci ți-ai bate capul și să-nțelegi nu poți
 Trăind duhovnicește, în pace, mic și mare,
 Să ia sfîrșit de-odată asemenea-mpăcare.
 Vezi, nu știi cum se poate,
 Uitînd de liturghie, să intri în păcate.*

*Unii, vorbind aiurea, spun că țărani mulți,
 Flămînzi și goi, trec vara și iarna tot desculți.
 Păi, asta lor le place și n-are nici un rost
 Să-i pui să se îndoape opt luni pe an de post.
 Să se îmbrace-n șube, ca noi, și să se-ncalețe.
 Cine-ar mai face spicul și bobul să se-nalțe,
 Eu, dumneata, ministrul, avocatul?
 Priceperile-n brazdă le are numai satul.
 Și tot dintr-o sminteală se mai spune
 Că singuri noi petrecem în case mari și bune,
 Pe cînd ei stau cu porcii și vitele-n odaie
 Grămadă peste claie.
 De-altminteri, pentru gură
 Le-ajunge-o mămăligă, la plug, cu-o murătură,
 Și-o doniță cu apă
 La defundat și sapă.
 Nu-i nici o potrivire între țărani și noi.
 Ei sînt scutiți de sarcini și n-au, ca noi, nevoi.
 Nici nu-și dau bine seama cît sînt de fericiți
 Țăranii noștri simpli și iubiți.
 Noi, ceștilalți, boierii, cum ni se zice, culții,
 Stăm numai cît se cere cu leoata și mulții.
 Intortochiați la minte, la fire și simțire,
 Avem chemări și dreptul obrazului subțire,
 Că fără ierarhie și elită, o țară,
 În loc să se ridice amenință să piară.
 Săteanul nostru nu e mojiș și năzuros,*

*Primește-orice și ne vorbea frumos.
Și tânărul și-unchiașul și bătrîna
Răspund întotdeauna: trăiți și sărut mina.*

*Un medic îndrăzneț
Fusese dat afară din slujbă, la județ.
Într-un raport de-o coală, trimis la București,
Scria neisprăvitul tot soiul de povești.
Cică din lăcomie și din nerușinare
Și din dobitocie, noi nu sîntem în stare
Să ne cunoaștem vina în răscoală;
Că sărăcia neagră e-ntinsă ca o boală;
Că noi purtăm păcatul că satele se scoală.
Eram numiți o șleahță, tîlhari și negustori,
Ieșiți de subt teșghele, călăi și lipitori,
Că de-am fi fost încaltea boieri de neam ales,
Am fi mai de-nțeleș.
Hrisoavele, de pildă, ascunse-n fund de ladă,
Scrise pe piei de iepuri, ar face o dovadă.
Dar ce-au ajuns moșnenii și răzeșia lor,
Vîndută cu prăjina? De rîsul tuturor.
Boierii aștia țanțoși, cu tălpile-n țărînă
Vin cu căciula-n mînă
Să ceară bănciorul cu boabe împrumut,
Și medicul, mîrșavul, pe toate le-a văzut.
Moșierii și-arendașii au flămînzit țăranul
Și îl trudesce tot anul.
Il țîn ca pe o vită,
Și vara, ca și iarna, în viscol priponită,
Cămătărit cumplit,
Și-l țîn și-nnămolit
Și îngropat în sate de bordeie,
Bolnav și el și proasta lui femeie.
Fără un dinte-n gură, îți ia, cînd nici nu știi,
Un deget și țî-l trece, prin bale, pe gingii.
Copiii zac de gușter și coptură,
Țîșnită din ureche și ochi, ca o untură,
De oștică, de friguri, de scrofuri și pelagră,
De uscăciune sau de bubă neagră,
Și mor mai mulți de două ori
Decît trăiesc cu gîlci în subsuori,
Cu bube, cu falcăriță și umflături,
Cînd dirdîind pe prispă, de frig, cînd în călduri.
Pruncii la sîn le smulg, să morfolească
Țîțele maicii, ca de cîlți și iască,
Parcă hrănită numai cu bozii și ciuperci,
Sugacilor le unge limba cu zer și terci.
Noi sîntem pripășiții și-ai vremurilor grele,
Care au dat de-a lungul bărbați dar și lichele.
Ca să-i încingă lanțul de robie,
Noi am fi pus în sate și o jandarmerie,
Să le păzească zilnic și sufletul și gîndul,*

*Cu pușca, pînă-i vine și starostelui rîndul.
Cine murmură, Gheorghe, Dumitru ori Ilie,
E ridicat de-acasă și-nchis la pușcărie.
Cu-asemenea palavre și născociri murdare
Și-a mîzgălit raportul și doftorul Cutare,
Dar l-am trimis la urmă spre strînsă cercetare.*

*Așa fiind povestea, li s-a făcut lumină
Și-au judecat stăpînii că mîna doar streină
S-a strecurat în țară și-a-mpins-o la răscoală,
Ascunsă-n vreo claie de fin sau în vre-o oală.
Au căutat-o bine dar clăile luau foc
Și oalele crăpară, și n-au avut noroc.
Atunci, se răzgîndiră, să fie cercetate
Scrisorile studenților din streinătate.
Poliția streină slujea pe cea din țară,
Le dezlipea trimise, primite din afară,
Și copiile fură trecute-n București
Potăilor lihnite de vinovați și vești.
Nici un băiat de-al nostru, din școli, n-a fost să fie
Tîrît de zor-nevoie în vreo vinovăție
Și fără capi cu carte și fără-a fi-nvățați,
Sătenii fură-n țară cu miile-mpușcați,
Că vinovată, fuse, de și-a ieșit din fire
Poporul, prea-curvia de sus, din stăpînire.*

MOROMETII

Roman

PARTEA ÎNȚIIA

I

În Cîmpia Dunării, cu cîțiva ani înaintea celui de-al doilea război mondial, se pare că timpul era foarte răbdător cu oamenii; viața se scurgea aci fără conflicte mari.

Era începutul verii.

Familia Moromete se întorsese mai de vreme de la cîmp. A doua zi era duminică și ca totdeauna în timpul muncilor, la sfîrșitul săptămîinii aveau să se spele cu toții și să se primenească; voioși și flămînzi să se așeze la masă, să mănînce în tihnă, apoi să aștearnă pe prispă și să doarmă adînc sub cerul înstelat.

Dar cît ajunseră acasă, Paraschiv, cel mai mare dintre copii, se dăduse jos din căruță, lăsase pe alții să deshame și să dea jos uneltele, iar el întinsese pe prispă o haină veche și se culcase peste ea gemînd. La fel făcuse și al doilea fiu, Nilă; intrase în casă și după ce se aruncase într-un pat, începuse și el să geamă, dar mai tare ca fratele său, ca și cînd ar fi fost bolnav. Al treilea băiat, Achim, se lurișase în grajdul cailor și se trîntise în iesle să nu-l mai găsească nimeni. Singure cele două fete, Tita și Ilinca, plecaseră repede la gîrlă să se scalde.

Rămas singur în mijlocul bătăturii, Maromete, tatăl, trăsese căruța sub umbra mare a celor doi salcîmi de lîngă poarta grădinii și apoi ieșise și el în drum cu țigara în gură. Soarele încă mai ardea, deși se apropia de asfințit.

Moromete se așeză pe stănoaga podiștei și începu să se uite peste drum. Stătea degeaba, nu se uita în mod deosebit, dar pe fața lui se vedea că n-ar fi rău dacă s-ar ivi totuși cineva... Oamenii stăteau însă în curți, nu era acum timpul de ieșit la drum. Din mîna lui, fumul țigării se ridica drept în sus, fără grabă și fără scop.

— Ce mai faci, Moromete? Ai terminat, mă, de sapă?

Iată că se ivise totuși cineva. Moromete ridică fruntea și îl văzu pe vecinul său din spatele casei, apropiindu-se de podișcă...

Se uită însă numai odată la el ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic; se vedea limpede că pentru Moromete această apariție putea să nici nu se ivească; cu acest vecin era destul de greu să te simți bine... „pe mă-ta

și pe tine, chiorule“ șopti Moromete pentru el însuși, apoi răspunse foarte binevoitor:

— Da, am terminat... Tu mai ai, mă, Bălosule?

— Am terminat și eu. Mai aveam un petic dincoace de Pămînturi, mi l-au săpat ai lui Țugurlan... Ce faci, Moromete, te-ai mai gândit? Îmi dai salcîmu-ăla?

Iată pentru ce ieșise vecinul!

Moromete se uită țintă la el și nu răspunse la întrebare. „Da, am discutat odată să-ți vînd un salcîm! poate o să ți-l vînd... poate n-o să ți-l vînd... De ce trebuie să ne grăbim așa!?“ părea să-i spună el vecinului.

— Dar Victor al tău... El nu mai iese la sapă, Bălosule? Sau de cînd e voiajor nu-l mai aranjează? zise Moromete. Adică... admitem că fiind ocupat... mai adăogă el.

Vecinul avu bănuiala că aceste cuvinte nu sînt chiar atît de nevinovate cum s-ar fi putut înțelege din glasul cu care fuseseră rostite, dar trecu peste asta.

— Păi de ce zici că nu vrei să-l mai dai, Moromete? Că vroiam să ți-l și plătesc.

Drept răspuns, Moromete începu să se uite pe cer:

— Să ții minte că la noapte o să plouă. Dacă dă ploaia asta, o să fac o grămadă de grîu, Tudore!

Vasăzică de-aceia nu mai avea nevoie să-i vîndă salcîmul. O vreme, Bălosu nu mai zise nimic, apoi se prefăcu că schimbă vorba:

— Mă întilnii la prînz cu Albei. Zicea că mîine dimineată o pornește prin sat după impozite.

Moromete rămase nemișcat.

— Zicea că a primit o dispoziție, sau un ordin, dracu să-l ia... Că cine are de achitat *fonciire* și n-o s-o achite mîine, o să le ia din casă.

Moromete se mohorî dintr-odată. Vru să răspundă, dar se ridică pe neașteptate de pe stănoagă și sări spre poartă. Un cal scăpase din grajd și vroia să iasă la drum.

— Nea îndărăt, blegule, unde vrei să te duci? strigă omul, închizîndu-i poarta în nas.

Calul nu se sperie, însă rămase cu botul lîngă ulucă și suflă puternic pe nări, apoi cu dispreț parcă, se întoarse cu spatcle și începu să se frece de ulucă.

— Nea, n-auzi? Surdule!... Tuț adineaurea mă-ti! strigă Moromete înfuriat.

Calul se opri din scărpinat și porni nepăsător spre prispa casei unde zăcea Paraschiv. Moromete se luă după el, dar calul nu-l luă în seamă. Se opri lîngă prispă și întinse gîtul lîngă parmalic, unde începu să roadă cu dinții dintr-un drob de sare. Paraschiv se trezi înfuriat și-i repezi cu toată puterea un picior în burtă.

Tot atunci, femeia omului ieși în prag. Avea fața roșie și obosită, iar nădușeala îi curgea în șiroaie înnegrite peste obraji și gît.

— Ilie, unde s-au dus lectele alea? Ce fac eu aici singură? Acu se întunericeste și ce mîncăți?

— Raci o să mîncăm, fa, d-aia te vaiți tu? răspunse Moromete, trăgînd calul spre grajd.

Femeia se ștersese cu deznădejde pe frunte, înghiți în sec și pieri în tindă.

— Nicolae, unde ești, mă? strigă Moromete spre grădină.

— Aicea sînt, se auzi un glas de undeva.

— Ce faci acolo? Treci încoace și ajută-i mă-ti. Te duseși în grădină,

săracu de tine, să stai, că pînă acuma te omorîși muncind. Treci încoace, n-auzi?

Pe poarta grădinii intră un băiat de vreo doisprezece ani. Avea capul gol și cămașa de pe el era ferfeniță. Picioarele goale era pline de zgîrieturi vechi cu urme de sînge închegat cu praf.

— Treci la mă-ta, și vezi ce treabă are, spuse iar Moromete, poruind încet spre grădină.

Vecinul, care în acest timp așteptase în poartă întoarcerea celuilalt, strigă puțin nemulțumit:

— Moromete, unde te duci, mă?

— Stai că mă întorc acu', răspunse Moromete bolborosind cuvintele. Du-te, mă, la mă-ta, ce tot zgîiești ochii la mine, spuse apoi cu alt glas băiatului, care rămăsese tăcut lîngă poarta grădinii.

— Da' lînca unde e?! Ea de ce nu se duce? gîngăvi băiatul fără să se uite la tatăl său.

— Haida-haida, Niculae! Cînd ți-oi da o palmă după ceafă, vezi tu de ce nu se duce, amenință omul pierind după șira de paie..

II

Băiatul se urni de lîngă poartă și intră în tindă. La vatră, femeia se chinua cu o mîină să mestice mămăliga iar cu cealaltă să prăjească niște ceapă în tigaie. Alături de vatră, prinsă între două cărămizi, clocotea o oală cu ceva verde înăuntru. Femeia dăduse jos căldarea cu mămăligă și o mesteca aprig, încercînd din cînd în cînd s-o țină pe loc cu talpa piciorului.

— Veniși cu oile, mă? Du-te repede și prinde-o pe Bisisica... viu și eu acuma, să le mulgem... să torn mămăliga... Unde sînt fetele alea?...

Băiatul se uită la maică-sa și se întoarce alene îndărăt, fără să spună ceva. Ieși în curte și începu să strîngă oile spre obor. Cîțiva miei săriseră pe prispă și lingeau sare.

— Cîși! mînca-te-ar cîinii, scrișni el, apucînd mieii de gît și făcîndu-le vînt de pe prispă.

Închise poarta oborului și rămase între oi, tăcut. Oborul era mic și cele douăzeci-douăzeci și cinci de oi abia avea loc să se miște. Una dintre ele, care stătea alături de băiat, frecă pămîntul cu copita ei mică și se culcă încet, suspinînd. Era o oaie bătrînă și blindă care mergea totdeauna în urma cîrdului.

— Ai prins-o, mă? Hai mai repede, că se răcește mămăliga.

Băiatul se întoarce nepăsător spre mama lui care intrase în obor cu un căldăroi în mîină și abia se mișcă.

— Hai, Niculae — hai Niculae! Să nu-ți dau acuma cîteva! Unde e Bisisica? Treci s-o prindem, unde te tot uiți? zise femeia cu un glas moale și cam îndepărtat, ca și cînd ar fi vorbit gardurilor.

— Lovi-o-ar moartea de Bisisică! mormăi Niculae, apropiindu-se de o oaie neagră și cornută care se pitise într-un colț și aștepta nemișcată, ascultînd parcă cele ce se spunea despre ea.

Băiatul se repezi spre ea și o apucă de picior; oaia nu se mișcă, dar cînd își simți piciorul prins, zvîeni pe neașteptate și-l trînti pe băiat cu burta la pămînt.

— Fire-ai a naibii, dacă nu te omor, scrișni el și ridicîndu-se cu o sprinteneală uimitoare se repezi iar spre oaie. De astă dată, el n-o mai scăpă din mîini. Oaia sărea în trei picioare și gemea greu. Femeia se apropie cu căldarea și apucînd oaia de celălalt picior, o trase spre buza căldăroiului și

începu s-o mulgă. Niculae o apucase de coarne și o izbea cu sălbăticie peste bot. Oaia sufla greu pe nas și tot trupul îi tremura.

— Mînca-te-ar lupii să te mănînce! Dacă n-am să te omor într-o zi...

— Lasă oaia, mă! Nu mai da în ea degeaba...

Era o oaie aprigă care îl chinuia pe băiat de doi ani de zile. Mergea în fruntea oilor și totdeauna țira întreg cîrdul în goană și nu se oprea pînă nu ajungea pe locurile de păscut. Niculae era silit să alerge după ele și arunca zadarnic cu bulgări spre oaia fruntașă. Cînd ajungeau pe miriște băiatul cădea istovit de goană, pe o brazdă, și plîngea timp îndelungat. Uneori o prindea cu ajutorul altor băieți și o bătea cu cruzime. Oaia se cumintea un timp, lăsa alteia conducerea cîrdului, apoi iarăși își lua locul. Cîteodată, înebunit, Niculae alerga înaintea oilor aflate în plină goană, despărțea cîrdul de oaia fruntașă, o alunga în porumburi cu ciomagul și o bătea cu bolovanul pînă îl părăseau puterile. Oaia sărea din loc în loc, fugea, se oprea tremurînd și gemea de lovituri. În ziua aceea nu mai alerga; a doua zi însă o lua la goană, parcă și mai aprigă. Niculae o ținea minte încă de pe cînd era noatină.

Într-o iarnă, la bobotează, venise popa cu căldărușa și intrase în obor să stropească oile cu aghiazmă. Bisisica — așa o botezase Achim cînd o învățase să împungă ca berbecii — ieșise din cîrd și ridicase fruntea spre popă. Cînd părintele făcuse semnul crucii, zbicind din busuioc, oaia, crezînd că e vorba de împuns, se repezise în patrafirul aceleia, bestecînd cu cornițele ei mici printre picioarele popii.

— Gata, ai scăpat, zise femeia lovind cu milă în spinarea oii, care în tot timpul mulsului tremurase ca frunza. Dă-i drumul, Niculae.

Băiatul îi dădu drumul de coarne, izbind-o în acelaș timp cu piciorul în grumaz; apoi prinse altă oaie, care cît simți mîna femeii sub uger, singură se lăsă pe căldăroi și începu să rumege liniștită.

— Vezi, asta de ce stă?! Îngîină Niculae, ca și cînd cineva ar fi spus că toate oile seamănă cu Bisisica. Nu știi, mamă, dar eu m-am săturat... Eu... le lovește moartea de oi, îngîină el mai departe cu un glas îndurerat. Eu nu mă mai duc cu oile... toată lumea le dă la cioban, numai tata s-a găsit mai breaz să mă trimită pe mine... De ce nu-i spui să le dea la cioban? De două luni de zile nu m-am mai dus la școală. Are să mă lase repetent...

— Gata, zise femeia, alta... Hai mai repede, că se răcoște mămăliga...

Niculae prinse altă oaie care nu era mai blîndă. El o apucă de bot cu ură și-i strînse nasul scrișnînd.

— Stai! Ce! O iai pe urmele Bisisichii, fire-ai a naibii!? bolborosi el. Apoi vorbi iar cu un alt glas: — Eu spun una și tu te faci că n-auzi. N-auzi că mă lasă repetent?

— Ce să-ți fac eu dacă te lasă repetent? Parcă dacă te duci nu te lasă! răspunse femeia cu gîndul în altă parte.

— N-auzi că nu mă lasă!? zise băiatul necăjit. De cîte ori vrei să-ți tot spun?

— Ce să-mi tot spui? întrebă femeia cu același glas îndepărtat și îmbulzit de alte gînduri. Alta, spuse ea iar. Se vede că nu prea le-ai păscut azi... Asta abia au dat cîteva picături!

— N-auzi, mamă? strigă Niculae și mai îndurerat.

— Aud, mă, aud! Spune! răspunse femeia mai cald.

— Păi nu ți-am mai spus? „Tu, Moromete, nu te speria că n-ai cărți și că n-ai venit astă toamnă, eu te trec clasa, numai să vii la examen. Să înveți pentru examen, că nu ți-am pus note“...

— Păi să te duci la examen, zise femeia, iarăși cu gîndul împrăștiat.

— Cum să mă duc, mamă, dacă n-am învățat? strigă băiatul furios.

— Păi învăță! răspunse femeia moale.

— Cum să învăț!!! strigă Niculae și mai înfuriat.

Glasul lui copiloros răsuna ascuțit în liniștea amurgului care începuse să acopere salcîmii.

— Ia și tu o carte cu oile și citește. Ce vrei să-ți fac eu? răspunse femeia cu un glas în care răzbătuseră câteva urme de interes.

— Care carte, mamă, care carte? Nici *Citirea* n-a vrut să-mi cumpere tata. De unde să iau, că nimeni nu mi-o dă. Dacă m-ar lăsa să mă duc la școală...

Femeia tăcea și mulgea mai departe oaia.

— Mai e vreuna? întrebă ea, apucînd altă oaie. Treci și ține-o să nu-mi verse laptele, mai spuse ea, strîngînd căldăroiul între genunchi.

Niculae apucă oaia de gît cu o mînă, iar cu cealaltă o atinse pe femeie pe umăr.

— Mamă, spune-i tu lui tata... zise el rugător, dar glasul i se rupse și scoase un strigăt. Oaia se mișcase și-l călcase pe o bubă de pe picior cu copita ei mică și ascuțită. Niculae izbucni pe neașteptate într-un plîns sfîșietor și se lăsă jos ca o cîrpă.

— Ce e, mă, te-a călcat? întrebă femeia sec. De ce nu te păzești? Ține oaia să nu-mi verse laptele!

La auzul glasului lipsit de milă al mamei, băiatul începu să plîngă și mai adînc, zbuciumîndu-se aprig și izbind cu pumnii lui mici în pămîntul afînat de bălegar vechi al oilor. Femeia prinse altă oaie și începu să mulgă singură și tăcută, în timp ce Niculae plîngea din ce în ce mai dureros, zvîrcolindu-se și scrișînd fără oprire. Într-o vreme încetă să se mai zbată, se ridică în capul oaselor și rămase cu coatele pe genunchi. Se simțea că durerea piciorului îi trecuse de mult, el însă plîngea mai departe pe genunchi, ea și cînd ar fi cîntat ceva lung și deznădăjduit.

— Aaa... aaa...

— Ce e acolo, mă? se auzi din drum glasul lui Moromete. Iar te-a călcat oaia? Taci din gură că nu-ți ies mațele.

Femeia tocmai atunci terminase de muls și ieșise din obor. Ea se opri în mijlocul bătăturii și vorbi cu un glas care îl făcu pe Niculae să se oprească din plîns.

— Lovi-o-ar moartea de vorbă, de care nu te mai sature, Ilie. Toată ziua stai de vorbă și beai la tutun și mie îmi arde cămașa pe mine. Dacă alții n-au treabă și au chef de vorbă... Copilul ăsta plînge aici și el tăifă-suiește și bea tutun. Veniți de la deal și vă lungiți ca vitele... și eu să îndop singură o ceată de haidamaci....

Paraschiv ridică fruntea și-o privi pe femeie cu o ură cuibărită în el încă de pe vremea cînd mama lui murise. Din drum, Moromete se urni spre poartă și intră în curte tăcut.

— Ce e, fa, zăltato, ce vrei să-i fac eu? Dacă e bleg și-l calcă și oile...

— Toată lumea are treabă, Catrino, zise Tudor Bălosu din drum. Femeia nu răspunse nici unuia și intră în tindă.

— Moromete, zise Tudor Bălosu din nou. Nu stai, mă, să-ți dau banii? Moromete făcu un gest nedeslușit.

III

Cele două fete ale lui Moromete ajunseseră la gîrlă și începuseră să se scalde. Apa nu era prea caldă dar în timpul zilei nu se gîndiseră decît la gîrlă, atît de mare fusese fierbințeala soarelui.

— Ce facem, fa, zise cea mai mare, Tita, după ce intrase în apă și începuse să clănțane din dinți. E rece ca ghița.

— Cum o să fie ca ghița, vezi-ți de treabă, așa e la început, răspunse cealaltă intrând în apă vitejește. Dar cât simți răceala tăioasă a gîrlei, se trase îndărăt, țipînd.

Tita se aplecă și o stropi pe neașteptate cu un val de apă. Fata cea mică țipă ascuțit, se strîmbă înfiorată, apoi deodată se aplecă și ea și o împrășcă pe soră-sa de sus pînă jos. Se bălăciră cîtva timp, apoi Tita se opri și strigă:

— Ajunge, treci și mă freacă pe spinare, trebuie să ne întoarcem acasă.

Fetele începură să se spele pe rînd, cea mai mare uitîndu-se din cînd în cînd cu teamă să nu le vadă cineva. Într-un timp, ea chiar sări din apă și se repezi spre mal. Partea de gîrlă unde se scaldau era un loc dosnic la marginea satului, numit, nu se știe de ce, Valea Morii. Lîngă vale se întindea un fel de cîng lat, mai mult un fel de iaz părăsit de apele pîrîului care curgea pe marginea satului. Locul era al unuia Vasile Boțoghină. Dinspre partea aceea, care făcea un cot mare lîngă gropanul unde stăteau fetele, se auzea cineva plescăind prin apă și apropiindu-se din ce în ce.

— Treci, fa, afară, Ilinco, n-auzi că vine cineva? zise Tita puțin speriată.

— Și dacă vine, ce? răspunse Ilinca nepăsătoare.

— Fă, zăpăcito, nu ți-e rușine? Treci afară, n-auzi?

Fata însă, chiar de-ar fi vrut să se mai ascundă, n-ar mai fi avut timp. De după cotul apei se ivi, printre frunzele aplecate ale crăcilor de sălcii, partea de la genunchi în jos a picioarelor cuiva. Fata cea mare cînd văzu pantalonii aceia umblînd prin apă, își trase repede cămașa pe cap și pieri în tufișul sălciilor, tremurînd. De-acolo, ea auzi numaidecît niște glasuri și îngheță de spaimă.

— Ce faci, fa, aici, te scalzi? întrebă un glas, urmat apoi de cîteva rîsete.

— Da, mă scald, ce să fac, răspunse Ilinca și începu și ea să rîdă.

— Scaldă-te, fa, se auzi iarăși glasul acela.

— Păi, mă scald, răspunse iar Ilinca.

Apoi fata din tufiș se auzi strigată și tresări de uimire.

— Tițo, treci încoace că nu e nimeni. E Florica și cu ga Leana, vor să prindă pește. S-au îmbrăcat în pantaloni.

Tita ieși din tufiș încă înspăimîntată și cînd le văzu pe cele două cu plasa, începu să rîdă.

— Ce naiba, Floareo, zise ea, ai băgat-o în pantaloni? Era să mor de frică. Și proasta aia stă în apă. Dacă era cineva, fa, ce făceai?

Ilinca începu să rîdă:

— Da' ce, mi-era frică de el? Îi dam cu nămol în ochi!

— Ei, ce știe ea, zise muierea cu plasa.

— Ați prins mult pește? întrebă Tita schimbînd vorba.

— Am prins pe dracu' ghem! De cîte ori ridicăm plasa, numai broaște și mormoloci.

— Tata spunea că ăia pe la București mănîncă broaște! Zicea că le îndoapă cu carne și le bagă la cuptor, așa vii. Pe urmă cînd încep să facă poc-poc, le scot afară și le mănîncă cu furculița, zise Ilinca scuipînd pe marginea apei.

— Prostia ta, răspunse cea cu plasa. Ia uitați-vă!

Cele două ridicară plasa la mal și o dădură peste cap. Numaidecît un

broscoi orăcăi cu putere, făcînd să răsune valea și țîșni înapoi în apă, stropind în ochi pe cele două pescuitoare. Alte broaște, de toate mărimile, săriră de pe mal, împrôscînd apa. Un singur peștișor, ca un deget de copil, strălucia în buruienile de pe mal și chiar și acela era gata să alunece înapoi, dacă una din pescuitoare nu l-ar fi prins numaidecît. Înainte de a-l arunca în oală ea se uită la el cum svîcnește. Fetele izbucniră în rîs.

— Hai să mergem, Iliuco, ce tot mai aștepți, nu vezi că te-ai învinețit? Fata ieși clătănind și se îmbracă repede.

— Stați fa, că mergem și noi, zise fata cu plasa. Ați auzit? Se mărită Polina.

— Polina lui Bălosu? Păi știm, răspuse Ilinca,

— Nu, nu știți, că nu cu Biriică se mărită, răspuse fata. Apoi se adresă însoțitoare: — Hai să mergem și noi, ga Leano, că eu ți-am spus că pînă nu plouă, peștii nu ies de pe fund. Fă, Tito, voi știți că Polina era în vorbă cu alde Biriică. Ei, acu se mărită cu Stan Cotelici.

— Cu șchiopul?! întrebă Tita, uimită. Cu urîtul ăla? Păi ce moartea a găsit-o să-l ia pe-ăla! că după ce e șchiop, mai e și făcut!

— Da' ce, fa, el nu trebuie să se însoare? Trebuie să-l ia cineva, zise Leana înfășurînd plasa.

— Să-l ia moartea! răspuse Tita rîzînd.

— De ce fa? Eu cum l-am luat pe Ene al mcu? Ce are Stan Cotelici de fugiți de el?

— E urîft, ga Leano, răspuse Tita, luînd-o pe lîngă sălcii. Și aia n-ar fi nimic, dar matale l-ai văzut cum umblă? are atîta avere și parcă e milog!....

— E bine să strîngă omul, răspuse Leana cu îndoială.

— Hai, fa, îmbracă-te mai repede, zise Tita răsîndu-se spre soră-sa. De ce nu-ți cîrpești fusta aia, nu vezi că ți se vede buca?

— Ce să mai cîrlesc, am tot cîrpit-o.... ia lasă-mă în pace! Dacă mi se vede, ce? Cine o vede, să mi-o mănînce! Ei! răspuse Ilinca la fel de răstit.

— Ce știe ea, rîse fata cu plasa. Să te vedem la anul sau la anul ălalt, tot așa ai să zici?

Cu toate că era într-adevăr nevoie de anii aceia ca să nu mai zică așa (Ilinca avea doar patrușprezece ani), cînd fusese pomencit numele lui Biriică, fata cea mică a lui Moromete se roșise. Se înțelege că flăcăul nu știa nimic. El era prieten cu frații Ilincăi, venca des pe la ei, juca tabinet, era vesel.... și mai ales cînta frumos.

Cele trei fete o luară înainte, iar muierea mergea în urma lor cu plasa pe umăr. Soarele asfințise și în aer începuseră să bîzîie țîțarii. Cînd coliră după valea morii și se apropiau de pădurea de la marginea satului, muierea care mergea mereu în urmă, se miră:

— Parcă ne-ar fi auzit, fa! Ala care iese din pădure nu e Biriică?

Fetele băgară și ele de seamă și încetiniră pașii. Tăceau. Se gîndeau dacă trebuie sau nu să-i spună știrea flăcăului.

— Ce mai faci, Biriică, n-ai mai venit pe la noi, îndrăzni totuși fata cea mică a lui Moromete, cînd Biriică le ajunsese din urmă.

Biriică nu răspuse. Se cunoștea că îi pare bine că a întîlnit-o pe Tita. Dădu bună-scara și se apropiu de ea.

— Tito, vreau să-ți spun ceva... Am fluierat ascară la Polina și nu știu ce e cu ea, n-a vrut să mai iasă, șopti el după ce se îndepărtă puțin cu fata. Spune-i că am să trec diseară... Dacă nu mai vrea să vorbească cu mine, să-mi spună!

S-ar fi putut crede că flăcăul nu dorea să știe decît atît, dar Titei nu-i scăpă tulburarea care îl stăpînea pe flăcău.

Ea cunoștea bine această tulburare. De aproape un an de zile era în vorbă cu Victor, fratele Polinei. Victor Bălosu nu spunea că nu ține la ea, dar nici nu se străduia să arate că ține.

— Atîta vreau să știu, continuă Bircă, de-astădată fără să-și mai ascundă îngrijorarea. Ai să-i spui, Tito?

Tita șovăia să răspundă.

— Bircă! Se vorbește că Polina... Nu știu, așa am auzit... tu nu știi nimic? E vorba de Stan Cotelici, cică s-ar mărita cu el. Trebuie să vorbești tu cu ea, să vezi ce s-a întîmplat...

Bircă se posomorî și amuți. Mai merse cîțiva pași cu fata, apoi, fără să mai întrebe ceva, se îndepărtă. Fata cea mică a lui Moromete îl strigă din urmă, dar flăcăul nu răspunse.

IV

— Treceți la masă, ori vreți să vă chem cu lăutari, strigă Catrina Moromete din pragul tîndei. Ilie, unde s-au dus fetele alea? Numai tu le-ai dat nas; unde-or fi ele acuma? Sculați în sus! Paraschive, Nilă, voi n-auziți? Niculae, tu ce mai aștepți, ai băgat nasul între picioare...

Femeia se opri deodată din vorbit și chipul i se schimonosi de spaimă. Pe alături de ea țîșni Dușulache, cîinele, ieșind din tîndă cu o bucată mare de ceva alb în gură, pe semne brînză. Femeia îl întrebă:

— Cînd ai intrat, lovite-ar turbarea? Lasă jos! Lasă jos, n-auzi?

— Dă-i apă, zise Moromete, liniștit.

Paraschiv începu să ridă, sculîndu-se de pe dulamă.

— Lasă jos, lasă jos, mîncă-te-ar cîinii, lasă jooos!.. striga zadarnic femeia. Cîinele pierise în grădină.

— Acum să mînceați cîinele, spuse mai departe Catrina, uitîndu-se crunt la fiul vitreg care rîdea.

— De ce să mîncăm cîinele, fa proasto!? întrebă Moromete, liniștit și încet. Apoi, tot liniștit, spuse mai departe și la fel de încet, ca și cînd ar fi vorbit cu el însuși: — de ce să mîncăm, fa, zăltato, sărîto de la locul tău? E bun cîinele de mîncat, fa? E bun să te mînce el pe tine! Și chiar o să te mînce. Azi ți-a luat brînză, mîine o să-ți ia...

— Nu treceți odată la masă? strigă femeia scoasă din minți. Dacă n-o să mă duc în lume și să vă las... și moartea să vă ia pe toți și la cimitir să vă ducă!...

— Taci, fa, din gură, dosădîto, zise iar Moromete și mai liniștit ca înainte. Vezi-ți, fa, de treabă! Ai făcut mîncare? Spune odată și taci, că nu sîntem surzi.

Paraschiv stătea pe prispă și rînjea. Femeia amuți, nu mai zise nimic. Pe drum se văzură cele două fete apropiindu-se de casă. Moromete se ridică de pe prispă și în tăcerea care se lăsase, glasul lui picură liniștit și încet, de astă dată spunînd însă altceva:

— Tu, Paraschive, ce stai acilea și belești fasolele la mine? Ce, nu ți-am mai văzut dinții de mult? Rînjești ca un colțat la maică-ta parcă tu ai fi mai breaz. De ce nu treci la masă? Și pe voi, v-a găsit scăldatul? Dacă vă iau de păr și mătur bătătura cu voi, vă scutesc de-o treabă mîine dimineață. O lăsați pe mă-ta singură și vă duceți. Unde sînt ailalți?

Moromete vorbise pînă acum încet și liniștit. Deodată curtea răsună de un glas puternic și amenințător, făcîndu-i pe toți să tresară de teamă.

— Nilă! Achime! strigă Moromete de două ori.

După un timp, se auzi în casă cum cineva sare din pat; în același timp, poarta grajdului se deschise și se văzu venind încet și frecându-se cu mâinile la ochi, Achim.

— Ce e, mă, cu voi? întrebă Moromete cu glasul dinainte, încet și liniștit. Ba chiar blînd. Nu vă e foame? Stați la masă! Puteți pe urmă să dormiți pînă poimîne dimineată...

Catrina Moromete se șterse pe frunte de sudoare și intră în tindă. Unul cîte unul, copiii intrară în tinda casei. Se înserase bine și de pe vatră focul arunca pînă departe o fișie roșie de lumină, făcînd să strălucească bătătura.

Cît ieșeau din iarnă și pînă aproape de sfîntul Niculae, Moromeții mînceau afară în tindă la o masă joasă și rotundă, așezați în jurul ei pe niște scaunele cît palma. Fără să se știe cînd, copiii se așezaseră cu vremea unul lîngă altul, după fire și neam. Cei trei frați vitregi, Paraschiv, Nilă și Achim, stăteau spre partea din afară a tindei, ca și cînd ar fi fost gata în orice clipă să se scoale de la masă și să plece afară. De cealaltă parte a mesei, lîngă vatră, jumătate întoarsă spre străchinile și oalele cu mîncare de pe foc, stătea totdeauna Catrina Moromete, mama vitregă a celor trei, iar lîngă ea îl avea pe Niculae și pe Hlinca, copii făcuți cu Moromete. Tita stătea între cei trei și mă-sa. Era tot fata ei, făcută însă din căsătoria dintîi.

Numai Moromete stătea parcă deasupra tuturor. Locul lui era pragul celei de-a doua odăi, de pe care el stăpînea cu privirea pe fiecare. Toți ceilalți stăteau umăr lîngă umăr, înghesuți, masa fiind prea mică. Moromete n-o mai schimbuse de pe vremea primei lui căsătorii, deși numărul copiilor crescuse. El ședea bine pe pragul lui, putea să se miște în voie și de altfel nimănui nu-i trecuse prin cap că ar fi bine să se schimbe masa aceea joasă și plină de arsurile picioarelor de la tîgaie.

Paraschiv, Nilă și Achim nu erau din firea lor niște copii tăcuți, moi, ori lipsiți de veselie. Totuși, ca totdeauna, ei se așezară la masă absenți, uitîndu-se în gol, oftînd, parcă ar fi trebuit nu să mănînce ci să ridice pietre de moară. Moromete se așeză și el pe prag, făcînd în același timp cîteva cruci repezi și închizînd o clipă, evlavios, ochii. Niculae, care nu avea scaun, se așeză turcește pe pămînt.

— Du-te, mă, și ia-ți o pernă, dosăditule, de cîte ori să-ți spui? Că ăștia nu sînt în stare să facă măcar un scaun, zise femeia uitîndu-se la cei trei care așteptau, tăcuți și plictisiți, mîncarea.

— Tu de ce nu faci? zise Achim, ai cărui ochi clipiră ascuțit, înfigîndu-se din golul în care erau pierduți mai înainte, în acei ai mamei vitrege.

Moromete, care tocmai își făcuse cruce, se uită la femeie cu gura căscată de mirare.

— Taci, fa, din gură, n-auzi?! zise el, apucînd lingura de lemn între degete.

— N-auzi ce zice colțatul? răspunse femeia, ștergîndu-se de sudoare, fără să-i pese de privirea bărbatului.

— De ce colțat?! întrebă moale Paraschiv, apucînd și el lingura într-un fel anumit, vrînd să spună că vrea să mănînce mai repede.

— Taci, mă, din gură, zise și Nilă cu un glas și mai moale decît al fratelui, aproape șoptînd.

— Cine vă întrece? răspunse Catrina. Așeză-te masă, ridică-te masă. Abia se mișcă, abia se așeză, cleaf, cleaf, parcă i-ai da să mănînce otravă.

— Pui, fa, mîncarea-aiă odată?! zise Moromete liniștit, dar în glas cu fire de amenințare.

Cele două fete tăceau. Niculae se uita la tatăl său nemișcat, cu ochii pironiți pe fruntea lui largă, descoperită de golul părului căzut de o parte și de alta a creștetului. Catrina apucă o oală mare de pe vatră și o trase lângă ea. Fata cea mare, Tita, desprinse dintr-un cui de lângă firidă o ață subțire de bumbac și tăie mămliga în felii groase. Ilinca așeză în mijlocul mesei o strachină largă și adîncă, iar femeia o umplu numaidecît cu o ciorbă verde și groasă de ierburi.

— Da' brînză nu e? șopti Niculae indignat, uitîndu-se la maică-sa.

— Du-te de-o ia din burta lui Duțulache! răspunse mama.

— Da' ce! Ce Duțulache? Mie să-mi dai brînză, zise iar Niculae, trîntind lingura pe masă.

— Parcă spuneai că să le mănînce lupii de oi, îngîină femeia mai moale, cu un glas acum nepăsător.

— Mănîncă, mă, acilea și nu te mai miorlăi, puturosule! Te găsi brînză! Cînd e, te uiți chiondorîș la ea, zise tatăl nepăsător și el, înghițînd un dumatic mare.

Niculae amuți. Pieptul i se ridică și coborî repede; buzele îi tremurară. Cîteva clipe se uită la maică-sa. Femeia mîncă cu gîndurile în altă parte. Băiatul se uită atunci spre soră-sa, Ilinca, dar fiecare mîncă repede, însuflețit pe neașteptate, tăcut și parcă nemaisimțînd pe cel de alături. Băiatul înghiți greu, se ridică de la masă și ieși afară. Aproape că nimeni nu-l luă în seamă.

— Dacă mănînci, mi-ești ca un frate, Niculae, zise Achim batjocoritor; dacă nu mănînci, mi-ești ca doi.

— Să te ia naiba, izbucni băiatul hohotînd și făcîndu-se nevăzut.

Pe fața femeii trecu o urmă de durere auzînd plînsul de afară, al copilului.

— De ce nu-l lași în pace, Ilie, șopti ea, privindu-și bărbatul cu ură. N-ajunge că îl trimeți ca vai de capul lui și rabdă de sete toată ziua, cu oile? Îl mai faci și puturos. Voi vă duceți și munciți ca oamenii, vă mai odihniți, aveți apă, mînceați, și el, săracu', rabdă de sete toată ziua și aleargă după zăpăcita aia de Bisisica...

Moromete se sculă de la masă tăcut și ieși afară. După cîtva timp, se auziră cîteva cuvinte înăbușite și pe urmă tatăl se întoarse ținîndu-l pe băiat de mîină.

— Stai și mănîncă, nu te prosti, zise Moromete așezîndu-l la masă. Dă-i, fa, niște brînză, hai, el se duce cu oile, de!...

— Nu mănînc brînză, scrișni Niculae, ștergîndu-și obrazii pătați de lacrimi.

— Mănîncă-mă pe mine atunci, răspunse omul pășînd și așezîndu-se pe pragul lui.

Strachina de pe masă se golise între timp. Catrina se întoarse și apucă oala din spate.

— Nu-i arde lui de brînză, zise ea turnînd în strachină. I-e necaz că o să rămîie repetent. I-e necaz și lui că anul trecut i-a luat al lui *per-citoru* înainte, că tot așa te-ai apucat să-l trimeți cu oile... Parcă murcai dacă-l lăsați barem o lună, acolo, să se ducă... i-e drag și lui...

— Ia mai lasă, zise Ilinca, uitîndu-se supărată spre maică-sa. Ne găsi școala!

— Taci, fa, din gură, proasto! zise mama ridicînd mîna amenințător spre fată.

— Fă! fă! Fă, n-auzi? mormăi Moromete. Pune, fa, mîncare și mai trage-te pe fălcile-alea că te-or fi durînd de cînd vorbești. Altă treabă

n-avem noi acuma! Ne apucăm să *studiem*. Mai bine vezi ce-o să faci, că mâine dimineată... dar ce zic eu : mâine dis de dimineată o să vie ăla, să-ți ia țealele din casă.

— De ce să-mi ia țealele din casă? întrebă femeia nevinovată.

— Așa! Ca să se mire proștii, răspunse omul. Vezi că se umflă laptele....

Tita se întoarse și dădu la o parte de pe vatră o oală plină cu lapte. Catrina turnă iarăși ciorbă în strachina de pe masă, care între timp iar se golise.

— Ce faci, mă, că am vorbit iar cu Cătănoiu. Zice că săptămîna asta pleacă la București, zise Achim uitîndu-se pe sub sprîncene la tatăl său.

Auzindu-l că vorbește despre perceptor, Achim socotise că a găsit un prilej bun.

— Ducă-se învîrtindu-se, răspunse însă Moromete, posomorîndu-se deodată.

Niculae, care începuse să mănînce, lăsă lingura pe masă și se uită cu nesaț la fratele său vitreg.

Nepăsător, Achim continuă, făcînd o socoteală simplă:

— Avem douăzeci și patru de oi, toate cu lapte. Asta înseamnă două sute patruzeci de lei pe zi. Într-o săptămîină...

— Înseamnă, răspunse Moromete batjocoritor. Înseamnă prostia ta din cap.

— Mă , eu ți-am spus! zise Achim cu dispreț parcă. La toamnă trebuie să plătim banca. Eu zic că trebuie să-mi spui odată, dacă îmi dai sau nu-mi dai drumul.

Catrina care ascultase se amestecă și ea.

— Lasă-l, mă, să se ducă. Nu e vorba numai de bancă, dar sînt și ei băieți mari... n-au o treantă pe ei... cu ce să-și cumpere?

— Și ce băgați în voi dacă pleacă cu oile? întrebă Moromete cu răutate.

— Cum ce mîncăm? Mai e o găină, mai e un miel. Și pe urmă peste o săptămîină, două, începe secerea, facem pîine... Am trăit noi și fără oi.

— Taci, mamă, din gură, zise Ilinca cu reproș. Să vii la deal și să muncești și să vezi pe urmă cum e fără lapte...

— Las-o, Ilinco, că au găsit-o găinile și mieii. E plină de găini și de mieii, zise tatăl cu ironie.

Niculae se întoarse spre soră-sa și-i arse o palmă peste cap, scrișnind din dinți.

— Ce ai, mă, ești nebun? țipă fata.

— Ce te-amesteci?! răspunse Niculae, sărind în sus de la masă, gata să fugă afară.

— Niculae, dacă mă scol la tine, te dau cu capul de pereți pînă îți ies bolboșile ochilor, zise Moromete fulgerîndu-l cu privirea.

— Ce s-amestecă ea? bolborosi băiatul arțăgos.

— Ce e, mă, îți pare bine că n-o să te mai duci cu oile?! întrebă Tita cu răutate. Nu-ți fie frică, ai să mergi la deal să dai zece sudori din tine.

— Ce-aveți, fa, cu el? se răsti mama, furioasă. Nu puteți să vă vedeți de treabă?

— Tu îi dai nas, zise Tita tot cu răutate.

— Vezi, să nu-ți dau eu una peste nas, amenință femeia.

— Mă, se vede că nu sînteți munciiți, mă!!! se prăbuși Moromete de uimire. Păi eu, cînd veneam de la deal, adormeam cu dumaticatul în gură!

Acu vă sparg oalele și străchinile astea în cap! Nici la sfînta masă nu v-astîm-parați! Niculae, stai jos, și bagă în tine și dacă mai suflă o vorbă, te... te...

Toți lăsară ochii în jos și se făcu tăcere. Catrina schimbă strachina și turnă al doilea fel de mîncare, laptele fierț. Moromete luă două felii de mămăligă și le puse în strachina plină. În aceeași clipă, vreo șase linguri se îndreptară spre mijlocul mesei și începură să dumice mămăligă din strachină. Niculae își strecurase și el lingura printre ceilalți și abia izbutea să apuce ceva și să ducă la gură. Strachina se goli numaidecît. Femeia o umplu iarăși. Într-un timp, Niculae prinse lingura soră-si într-a lui și-o izbi afară, scrișnind, stropindu-i pe toți cu laptele fierbinte. În aceeași clipă, palma lui Moromete se ridică și căzu pe capul lui ca o greutate de fier, detunîndu-l. Băiatul încremenii cu ochii holbați, strînse din dinți și răsufli greu. Deși stătea jos, se clătină și se lungi moale alături de masă.

— Scoal' în sus, zise Moromete încet, dar cu un glas îndesat și amenințător. Băiatul se ridică în palme și genunchi, rămase astfel o clipă, apoi se ridică în capul oaselor.

— Ia și mănîncă, rosti cu acelaș glas, omul.

Niculae se întoarse spre masă, aruncă spre soră-sa o privire care mocnea de ură și apucă lingura în mînă. În acest timp, însă, strachina se golise iarăși. Femeia turnă a treia oară, se uită amenințător spre Ilinca și lăsă oala în jos.

— Gata, ăsta e tot laptele, zise ea, deși nu-l răsturnase tot.

Pînă la sfîrșitul mesei, nimeni nu mai vorbi. Moromete își întinse picioarele și împinse masa mai încolo de lîngă el frecîndu-și mîinile una de alta, să se curețe de mămăligă. Femeia și fetele strîngeau oalele și strachinile.

— Să nu vii încoace, lovi-te-ar jigodia, că-ți sparg capul, zise Catrina amenințînd cîinele care aștepta pe prispă să se răstoarne masa.

— Apă a băut? rînji Paraschiv, încercînd să zîmbească, repetînd în-țepătura tatălui.

— Mai și vorbești! bombăni femeia cu necaz.

— Paraschive, după demîncare, ce urmează? întrebă Moromete.

— O țigare, răspunse Niculae copilărește.

— Ce e, mă, ai înviat? zise Ilinca rîzînd. Ai un cap ca de dovleac.

— Și tu, ca de... ca.. Tîmpito! se bîlbîi Niculae.

— Tată, îl auzi? se miorlăi fata uitîndu-se spre tatăl ei, crezînd că acesta are să-i mai dea o palmă lui Niculae, dar omul parcă n-auzise, se căuta mereu în buzunarele flanelii.

— N-auzi, mă, să-mi dai o țigare, Paraschive, zise el, pregătindu-și o foiță de jurnal.

— De unde să-ți dau dacă n-am, mormăi Paraschiv ca un urs.

Moromete nu-l luă în seamă. Întinse foița spre fiu să-i pună tutun, dar deodată lăsă hîrtia în jos și șopti apăsător:

— Ia tăceți! Ssst! Tăceți din gură.

Toți copii se uitară la el, fără să înțeleagă ce vrea.

— Ce este? Ce s-a întîmplat? întrebă femeia.

— Taci! zise omul, așteptînd încordat.

Fiecare rămase la locul lui în tăcere. Paraschiv, Nilă și Achim stăteau nemișcați în cîte-un colț al tindei. Femeia și fetele rămăseseră și ele nemișcate, cu cîte o strachină sau lingură în mînă, cu gura puțin deschisă a mirare și neînțelegere.

În tăcerea aceea, se auzi deodată din depărtare un om care mergea pe drum și cânta.

Afară, toate zgomotele se topiră numaidecît și peste sat se lăsă deodată o liniște mare. Cîntecul flăcăului clocotca nereținut, revărsîndu-se peste întinderea și adîncimea nopții:

Era iarnă și ningea
Și Gheorghită tot venea,
Azi e soare și e bine
Și Gheorghită nu mai vine.

Cîntecul se apropia din ce în ce, dar cu o încetineală care înfiora.

Cine iubește și lasă
Dumnezeu să-i dea pedeapsă,
Aibă casa cucului
Și odihna vîntului,
Pulberea pămîntului.

Moromete se ridică în picioare și ieși pe prispă. El se întoarse însă numaidecît îndărăt și se așeză iar pe pragul lui. Ceilalți ascultau toți fără să se miște, uitînd în aceste clipe de ei înșiși.

Că furnica de-i furnică
La cap mare, la trup mică,
De umblă pe sub pămînt,
Tot se ține de cuvînt,
Dar noi oameni botezați
De cuvînt sîntem lăsați.

— Doamne sfinte, cum cîntă flăcăul ăsta! murmură mama uimită. Birică e, nu așa, Tito? întrebă ea cînd afară cîntecul nu se mai auzi.

— Da, el e, răspuse fata.

Moromeții se desmortiră și reveniră iarăși la starea lor dinainte. Masa se terminase și acum ar fi trebuit să se culce, dar cei trei, Paraschiv, Nilă și Achim, care dormiseră înainte de masă, nu păreau că au de gînd să facă așa ceva.

V

Cînd se despărțise de Tita lui Moromete, lui Birică numai de cîntat nu-i ardea; se grăbise să se ducă acasă, să stea la masă și să plece pe urmă s-o cheme pe Polina la poartă. Se dusese acasă, dar nu putuse să mănînce.

Birică avea douăzeci și patru de ani și era în vorbă cu Polina de prin iarnă. Nu știa ce să mai creadă despre ea. I se mai întîmplase odată să țină la o fată și nici atunci nu înțelesese pentru ce la început fetei îi plăcuse și mai pe urmă, tot așa, nu mai vrusese să iasă la poartă. Acum însă era parcă mai rău, înțelegea și mai puțin.

Birică plecă devreme de acasă, nu putu să aștepte pînă după mîncarea oamenilor. Pe drum își aduse aminte cum intrase în vorbă cu Polina. Era la un *clac*, la curățat porumb, și jucaseră inelușul. Polina nu ghicise că inelul e la Birică și cel care avea cureaua și conducea jocul îl întrebuse:

„Cîte să-i dau, Birică?”

„Cîte vrei!” răspuse Birică și asta însemna că trebuie doar să-i atingă palma, adică de formă.

Atunci văzuse un surîs de batjocură pe buzele fetei, parcă ar fi vrut să-i spună că n-are nici-un rost s-o cruce, fiindcă tot nu-i place de el.

„Ba, nu, dă-i una fierbinte ca focul,” spusese atunci Bircă.

Jocul continuase și Bircă fusese scos să ghicească la cine e inelul. Greșise dinadins, știa că inelul trebuie să fie la Polina.

„Cite să-i dau, Polino?” întrebuse într-adevăr cel care conducea.

„Dă-i una moale ca lina și una iute ca fulgerul”, răspunsese Polina.

Pe cea iute ca fulgerul o primise drept în inimă și se înfiorase de bucurie. În seara aceea nu mai vorbise nimic cu ea, dar în seara următoare venise singur la poarta ei și fluierase. Știa că n-are să iasă, că trebuia să vină seri de-a rîndul la poarta ei pentru ca ea să aibă timp să se gîndească și abia după mai multe seri din acestea, ea să iasă în sfîrșit și să-i spună — să-i dea de înțeles — că s-a gîndit la el și îi place, sau s-a gîndit și „n-o lasă maică-sa”. Dar ce ciudat lucru, ea ieșise chiar din prima seară — a doua seară decînd intrase în vorbă cu ea — și nu suflase nici un cuvînt nici despre maică-sa, nici despre cineva de-ai ei și nici mîcar cuvintele obișnuite „mă duc, ne vede cineva”. Se apropiase de el dintr-odată, foarte hotărîtă, zăpăcindu-l prin nepăsarea ei față de primejdiile care o pîneau pe ea, primejdiile adevărate și cunoscute de toate fetele și de care ea parcă nici nu vroia să știe.

Înțelesese mai tîrziu că ea ținea la el mai de mult, nu vroia să spună de cînd, era limpede că nu din seara aceea cu inelușul, ci mult mai dinainte. Faptul că o fată ca Polina ținea la el, el care plăcea fetelor doar cînd cînta, mai mult nu ținea la el niciuna fiindcă era flăcău cu mulți frați și nu-i venea decît un pogon de pămînt, — îl făcuse mai pe urmă pe Bircă să uite că e flăcău sărac și să se gîndească mai cu îndrăzneală la însurătoarea lui. Cînd îi dăduse apoi de înțeles Polinei că se gîndește să se ia cu ea, Polina se făcuse roșie și se uitase la el cu niște ochi ciudați, ca în seara aceea de la clic: „Și dacă eu nu vreau, ce-ai să faci Bircă?” întrebuse ea. „De ce să nu vrei?” „Mai știi? Poate că nu mai țin la tine”. El o apucase de mînă crezînd că glumește, dar ea îl lovise peste braț și se trăsese îndărăt. Părea cu adevărat mînioasă pe el și Bircă nu prea înțelesese.

Aducîndu-și de aminte această întîmplare uitată, Bircă se opri în mijlocul drumului, lovit parcă fără veste de înțelesul tîrziu și cumplit pe care aceste cuvinte ale ei îl adevărea. Așa dar, Polina nu glumise. Vru să se întorcă din drum, dar continuă totuși să meargă spre casa Polinei, și mergînd, el uită că vroia să afle ceva de la ea; nu mai vroia decît s-o vadă. Întîi de toate s-o vadă. Parcă îi uitase chipul, și neputîndu-se grăbi decît la pas, deodată el începu să cînte. Gîndul că s-ar putea ca ea să nu iasă nici de astă dată — și atunci ar fi rămas singur cu dorința lui chinuitoare de a-i vedea chipul — se ascunsese undeva în adîncul inimii și cînta într-o ciudată uitare de sine.

În dreptul Moromeților, glasul său se frînse tot cum începuse, pe neașteptate. Casa Polinei era la un pas. Bircă se opri pe podișca lui Bălosu și fluieră.

Casa Polinei rămase liniștită. Bircă mai așteptă puțin și fluieră din nou. De astă dată auzi ușa de la tindă deschizîndu-se. Gardul lui Bălosu era înalt și Bircă n-o vedea pe fată. Dar nici nu se uita, fiindcă auzind-o că vine, hotărîse să nu dea bună-seara și nici să înceapă el cel dintîi vorba. Portița scîrțîi ușor și cîteva clipe tăcerea nu fu turburată de nimic. Bircă ședea pe podișcă jumătate întors și aștepta.

— Ce e, mă? Ce fluieri aici? Ce, e tîrla lui tac-tău?

Birică se răsuca speriat. În poartă, în locul Polinei, îl recunosc pe Bălosu.

— De ce să nu fluier, bolborosi el cu un glas sumbru. Nu cumva crezi că te-am fluierat pe dumneata?

După ce spuse aceste cuvinte, Birică vru să se îndepărteze.

— Pleacă în... mă-ti d-aici și să nu te mai prind că fluieri la poarta mea că pun cîinii pe tine.

Birică se apropie cu băgare de seamă de tatăl Polinei și îi șopti cu o blîndețe amenințătoare:

— Nea Tudore, ia seama la vorbă că nu ți-am făcut nimic.

— Ce să iau seama la vorbă? Ce cauți *tu* la fata mea?

Și fără să mai dea alte lămuriri, îl și apucă pe flăcău de gulerul cămășii și îl îmbrînci. Birică se trase singur îndărăt, dar puse mîna pe stinghia stănoagii, gata s-o smulgă. Rămase însă nemișcat. În spatele lui Bălosu apăruse Victor, voiajorul, cu o măciucă în mînă.

Birică așteptă cîteva clipe, șovăielnic, apoi se îndepărtă cu fruntea în pămînt.

Curînd însă se întoarse înapoi. Cei doi nu mai erau în poartă. Vru să fluiera iar, dar se răzgîndi și din nou se îndepărtă. De astă dată se opri în dreptul Morometiilor. Veni lîngă gard și șopti în întuneric:

— Bă Nilă-m'!

— Cee-m'! Care ești? șopti Nilă de pe prispă.

— Ia vin pîn-aici, zise iar glasul de lîngă garduri. Eu sînt! Birică.

Intrigat, Moromete ieșise și el pe prispă.

— Tu ești, Birică? întrebă el.

— Vreau să-i spun ceva lui Nilă, răspunse Birică.

— Păi vin încoa pe prispă.

Flăcăul intră în curte și se apropie prin întuneric de cei de pe prispă.

— Bună seara, zise el moale. Unde ești, Nilă?

— Bună să-ți fie inima, Birică, răspunse Moromete.

— Dracu' s-o ia de inimă, nea Ilie!... Dumnezeul mă-si!

— Ce s-a întîmplat, mă? mormăi Paraschiv, răzimat în întuneric de stîlpul casei.

— Nilă, unde ești, mă, întrebă Birică fără să răspundă. Hai, nu mergi, ce mai stai? N-ai mîncat?

— Hai că merg, acuma, răspunse Nilă, dîndu-se jos de pe prispă. Dar ce s-a întîmplat?

— Mai stai, Birică, zise Moromete, dîndu-se mai aproape. Ia spune, ce s-a întîmplat?

Birică se așeză pe prispă și deodată izbucni:

— Nea Ilie, ce dracu' vrei să se întîmple? Știi și dumneata că la o fată mare și-un măgar sbiară! Eram în vorbă cu asta a lui Bălosu.

— Măi, Birică, prost mai ești, zise Moromete în șoaptă, ca și cînd s-ar fi temut să nu-l audă vecinul. Nu mai găsești tu altă fată? E satul plin. Și dacă nu-ți ajunge aici, te mai duci și la Miroși și la Balaci, poți să iai satele la rînd pînă la Dunăre. D-aia te vaiți tu? Mie îmi spuse tat-său că Polina și cu ăla sînt în vorbă de mult... că e daravelă veche...

În acest timp, Birică se sculase de pe prispă și se tot mișca, ascultîndu-l pe Moromete.

— Minte, strigă el deodată, cînd Moromete isprăvi.

Paraschiv, Nilă și Achim tresăriră la strigătul flăcăului. Birică porni repede pe lîngă prispă și se opri lîngă gardul grădiniței din dreptul căruia se vedea casa și bătătura lui Tudor Bălosu.

— De ce minți, mă, strigă Birică, amenințînd cu pumnul în întuneric spre Tudor Bălosu. De ce minți, mă? spuse el din nou, ca și cînd ar fi știut că acela îl ascultă. Nea Tudore, să fiu al dracu... lasă! Iar tu, Polino, să nu crezi tu că eu am să mai... că n-o să mai dau eu ochi cu tine.

Flăcăul plecă de lîngă grad și înjură încet; reveni însă numaidecît îndărăt și de astă dată începu să strige fără teamă, ca și cînd ceea ce spusese înainte l-ar fi răscolit rău, făcîndu-l să-și piardă măsura:

— Ce e, mă, ce crezi tu, ai? Că dacă mă gonești de la poartă... Da' ce mă, crezi că te-am fluierat pe tine? Asmuți cîinii pe mine ca pe-un țigan? De ce să asmuți cîinele pe mine, nea Tudore, dacă ai o fată și fluieră cineva la ea, dumneata trebuie să asmuți cîinele? Ce ți-am făcut eu dumitale? Ți-am făcut eu ceva vreodată? Păi de ce să asmuți cîinele pe mine, nea Tudore, dacă de furat nu te-am furat, de făcut nu ți-am făcut nimic. Atunci de ce asmuți cîinele pe mine, nea Tudore? De ce asmuți cîinele pe mine, mă, tuț dumnezeul mă-ti, Bălosule! Chiorule!

— Birică, strigă Moromete, sărînd de pe prispă.

— Birică, taci, mă, din gură, ce dracu, unde-ai băut? murmură și Nilă, apropiîndu-se de flăcău.

Îl știau un flăcău cu măsură și erau nedumeriți de această ieșire. Socotiră că trebuie să-l țină de rău, dar Birică se smuci:

— Ia lasă-mă, nea Ilie, strigă el pornind iute spre poartă. Hai, Nilă, mergi sau nu mergi? Ce crede el, că eu sînt prost?

Spunînd cuvîntul *prost*, flăcăul țîșni deodată înapoi lîngă grădiniță și începu din nou să strige;

— Fă, Polino, uite ce e! Dacă tu crezi că eu sînt prost, fii tu mai deșteaptă. Eu te las, fă, mărită-te! Mărită-te cu șchiopul ăla și lasă-mă pe mine așa prost cum sînt eu. Și dacă dumneata, nea Tudore, ieși la mine și zici că să asmuți cîinele, păi lasă!... nea Tudore!

Pe la casele vecinilor, se vedeau pîlcuri de băieți și fete care ascultau în tăcere. Birică ieși în drum și-l strigă din nou pe Nilă, întrebîndu-l dacă merge sau nu. Nilă vru să-i răspundă, dar flăcăul ieșise la șosea și plecase încet.

— Asmute cîinii pe mine, strigă el iar, oprindu-se în mijlocul șoselei, ca și cînd cei care îl ascultau i-ar fi cerut socoteală. Am venit și eu la poarta lui ca un flăcău și el sare la mine, parc-aș fi venit să-i sparg casa... Lasă, Bălosule! Lasă că vedem noi cu cine să mărită Polina! încheie el amenințător și se îndepărtă de tot de casa fetei.

VI

Tot timpul acestia, de dincolo din curtea lui Tudor Bălosu nu se auzise nimic, ca și cînd casa ar fi fost pustie. Paraschiv, Nilă și Achim, împreună cu tatăl lor ieșiseră cîteșpatru în poartă. Mai pe urmă, se apropiaseră și cele două fete cu Niculae în urmă. Cînd Birică o luă încet spre șosea, Nilă se deslipe de lîngă poartă, unde stătea răzimat și porni alene în urma lui. Moromete îl petrecu o vreme cu privirea pînă se îndepărtă cîțiva pași de șanțul șoselei, apoi îl strigă deodată, ca și cînd pînă atunci ar fi stat la îndoială, gîndindu-se la ceva.

— Nilă, unde te duci?

— Mă duc cu ăsta, răspunse Nilă, oprindu-se.

— Nu te mai duce, zise Moromete încet. Ia vin încoace.

Nilă se întoarse nedumerit și se opri lîngă podișcă.

— Nu te mai duce, spuse din nou omul. Iart-o în seara asta, că nu moare! Nu ți-o fură nimeni.

Paraschiv și Achim se uitau intrigati la tatăl lor. Nu-i oprise pe niciunul, în nici o seară, să plece de acasă. Se îndepărtară alene de lângă poartă, pornind spre un grup de fete și băieți de alături, unde cineva cânta dintr-un fluier, iar ceilalți jucau.

— Nilă, vin încoace, când îți spun, zise Moromete din nou, după ce Paraschiv și Achim se îndepărtaseră.

Omul intră în curte și porni spre grădină, iar feciorul îl ascultă. Când ajunseră în fundul grădinii, Moromete se opri lângă un dud și se așeză pe o buturugă de soc, făcându-i semn flăcăului să se așeze alături de el.

— Nilă, zise Moromete cu un glas moale pe care fiul nu i-l cunoștea. Tu ce zici, mă, să se ducă ăla cu oile la București?

Auzind întrebarea tatălui, flăcăul se zăpăci de mirare și nu răspunse nimic. Nu știa ce să răspundă. Nu vedea nici de ce să se ducă și nici de ce să nu se ducă acela.

— Eu i-ași da drumul, dar vezi și tu că dacă n-am avea bruma aia de lapte de la oi, ce-am mânca? Nu poți să dai la sapă și la seceră și să n-ai de mâncare decât știr și ștevie. Dar ce facem la toamnă cu împrumutul de la bancă? Și te pomenești, mîine poimîine, că mai vine și Albei cu fonciirea! Tu auzi, mă? întrebă Moromete, neliniștit de tăcerea fiului.

Nilă tuși, mișcîndu-se pe buturugă și-și dădu seama că de răspunsul lui însemna dacă Achim are să se ducă sau nu la București. Îi veni în minte cuvintele mamei vitrege spuse la masă și inima i se înnuie la acest gând, simțind că femeia nu-i este chiar atît de străină cum crezuse pînă acum.

— De, mă, zise el încet. Ai auzit ce zicea și mama. (Moromete tresări cînd îl auzi vorbind astfel.)

— Ar fi bine să se ducă... Dacă face ceva, ne mai cumpărăm și noi... mai păstrăm grîul... nu mai facem ca anul trecut, să rămînem toată iarna fără pîine...

— Măi, Nilă, îngîină Moromete cu același glas moale pe care copiii nu prea i-l cunoșteau, ce mâncăm, mă, te întreb. Se duce el cu oile la București asta nu e greu, dar ce mâncăm?

— Mai sînt oameni care n-au oi și trăiesc, muncesc. Ce să facem?!

Cuvintele *ce să facem*, flăcăul le spusese nu ca un răspuns ci ca o hotărîre. Glasul i se schimbă, suna mai încrezător, ca al unui om de nădejde pe care te poți bizui.

— Bine, mă Nilă! Te-am întrebat ca să nu ziceți că așa și pe dincolo, îngîină Moromete, ridicîndu-se de pe buturugă. Văz că Paraschiv ăsta, degeaba a făcut armata. Nu se însoară, nu se gîndește la nimic... Il întreb într-o zi: „Ce facem, Paraschive, vine ăla cu fonciirea, n-am plătit-o de doi ani de zile?” „Ce să facem, răspunde el cu botul ăla al lui ca de zăvod, păi de ce n-ai plătit-o pînă acuma?” „Păi ai uitat că am cumpărat noatinile alea?” „Ei și dacă le-ai cumpărat, ce-ai făcut, zice, acu vinde-le la loc și plătește fonciirea”. „Dar tu ce faci, n-ai de gînd să te însori? Alții ca tine sînt la casele lor, ca oamenii, cu copii, cu vita lor în băătură”. „Cu cine să mă însor?” zice. „Cum, cu cine să te însori? Se prăpădiră fetele pe lumea asta și nu găsești cu cine să te însori?”. „Dă-le-n iacacine de fete!” zice. Așa că, treaba voastră! Faceți cum știți, dar să nu vă mai aud pe urmă că ziceți că eu v-am oprit“.

Moromete vorbise încet și rar, cu fruntea aplecată în jos. Se ridicase în picioare și frământa o foiță de jurnal în palme. Nilă se ridică și el de pe buturugă.

—Nu știu dacă tu te-ai gândit pînă acuma, reîncepu Moromete. Anul trecut am făcut căruța și d-ai-a rămas fonciirea neplătită... Acuma, ăsta vrea să se ducă la București, cu oile. Bine, să se ducă, să-l vedem ce face. Eu nu zic să facă două mii de lei pe săptămîină, cum se lauda. Eu zic să facă două mii de lei pe lună. Două mii de lei, nu e glumă. Sînt patruzeci de duble de grîu. Asta nu se poate, murmură Moromete speriat parcă. Ascultă, Nilă. Pînă în toamnă sînt trei luni de zile. Dacă el vine la toamnă și-mi întinde trei mii de lei în mîină, (și nu douăzeci, cum se laudă el), păi atunci mai dau o căruță de grîu și am scăpat anul ăsta de bancă. Fonciirea o mai amîn eu! Păi crezi că vine el de la București cu trei mii de lei? Nilă? Crezi că vine, mă?

— Trei mii de lei? Adică o mie de lei pe lună? se gîndi Nilă. Păi de ce să nu vie?

— Păi vine?! zise Moromete, începînd să scapere dintr-un amnar. Aduce el trei mii de lei? Că atunci n-ar mai zice nimeni nimic. Am răbda vara asta, am plăti banca și ne-ar rămîne nouă tot grîul. La anu vedem noi pe urmă ce-om mai face. Da' vine? Aduce el trei mii de lei?

— Eu zic că aduce, răspunse Nilă convins. El se lauda cu două pe săptămîină.

— Poate să aducă și douăzeci, asta nu mă privește pe mine. N-are decît să vă rămînă vouă, să vă îmbrăcați, și să faceți ce vreți cu ei, zise Moromete luînd-o încet spre poarta grădinii. Mie să-mi dea trei mii de lei! Păi aduce el, de! vine el cu trei mii de lei?

Ajunseseră la poartă și Moromete o deschise încet. Nilă trecu în curte alături de tatăl său, gîndindu-se dacă acuma are să poată pleca prin sat.

— Și nici trei, îngînă Moromete după un timp cam îndelungat de tăcere. Două mii de lei, mă! exclamă el ca și cînd s-ar fi tocmît cu cineva. Hai, lasă! Ai cîștigat, oile sînt sănătoase?... Mie dă-mi patru mii!... Păi îmi dă el patru mii de lei?!...

— Aduce, mă! Lasă-l încolo! Dacă nici două mii de lei n-aduce, atunci...

Moromete se așeză pe prispă și rămase tăcut.

VII

După plecarea lui Birică și a lui Paraschiv și Achim, Tita și Ilinca mai stătuseră puțin în drum, apoi se culcaseră ostenite. Catrina Moromete îl chemase pe Niculae în tindă, vrînd să-i dea să mănînce laptele pe care i-l oprise.

— Nu mănînc, se strîmbase băiatul, țifnos. Nu mi-e foame.

— Ia și mănîncă, ce, vrei să ți-l torn în cap? zise mama supărată. Crezi că mi-e milă de tine? Dar mîine, poimîine iar te apuci să zaci de friguri și... să mai stau atunci și de tine, că nu sînt sătulă de cite am în spinare...

Băiatul se așeză pe pragul unde stătea tatăl său și la început mîncă sclifosindu-se, dar apoi foamea i se deschise și la sfîrșit miorlăi:

— Mai e? Mai dă-mi!

— Niculae, — Niculae! Se vede că bine-ți face tat-tău că te pleznește, zise mama.

Niculac o privi nevinovat și mama se înmuie. Băiatul o simți chiar că se căznește să nu rîdă.

— Hai, mamă, mai dă-mi! Zău mi-e foame!

— Na! făcu femeia, care între timp căutase prin oalele de pe poliță și scosese o bucată mică de brînză. Hai mai repede, bagă-n tine, că sînt moartă de osteneală.

După ce mîncă, Niculae ieși pe prispă și se vîrî în așternut. Tocmai atunci tatăl și fratele intrau în curte pe poarta grădinii, vorbind între ei. Băiatul încrămeni sub pătură cînd auzi ceea ce spunea tatăl său. Inima îi bătea ca un ciocan. Sări din așternut gîfîind și intră în tindă peste maică-sa, care se sperie cînd îl văzu cum arată.

— Mamă, am scăpat de oi, șopti el cu un glas aprins.

— Ce-ți veni? zise ea supărată parcă. Cine ți-a spus?

— Tata! Uite-l afară, vorbește cu Nilă despre Achim, zice că să se ducă.

— Prostia ta, răspunse femeia, necăjită parcă de bucuria băiatului. O să te duci colo, la deal, și-o să fie vai de pielea ta. Era mai bine cu oile... Fugi și te culcă, nu mai sta aci degeaba!

Niculae ieși din tindă nițel bleojdit, dar cît ajunsese afară, începu să sară în așternut ca o zvîrlugă. Moromete care se așezase pe prispă, se pomeni deodată cu el în spinare. Omul se scutură supărat și încercă să-l dea la o parte, dar băiatul îl apucase de gît și se ținea de el ca scaiul.

— Dă-te, mă, la o parte, zăpăcitule, mormăi tatăl sîcîit, vrînd să pară că n-are nici un chef. Se vede că nu vii colo la sapă; ia să vezi tu ce-ai să pățești! Dă-te la o parte, n-auzi?

Niculae sări de pe prispă și se luă după cîine, dar nici Duțulache n-avea chef, pentru că se feri dinaintea lui și porni repede spre grădină cu capul în jos.

— Ilie, zise femeia închizînd ușa tindei și apropiindu-se de bărbat. Ea se așază pe așternut, oftînd, și se întinse, ruptă de oboseală. E bine că-i dai drumul să se ducă, zise ea gemînd. Așa fac copiii oamenilor și d-aia o duc bine. Numai să nu răbdăm noi p-aci degeaba...

Moromete nu răspunse nimic, începu să se dezbrace. Nilă se duse la celălalt capăt al prispei și se prefăcu că vrea să se culce, dar o luă încet spre poartă. Din drum, Paraschiv chemă:

— Băi, Nilă-m'!

— Hai, bă, că viu acuma, răspunse Nilă din mers, supărat parcă.

Mama adormi numaidecît. Pe drum, glasul băieților și al fetelor slăbise. Numai cîteodată liniștea nopții tremura de rîsul prea ascuțit al vreunei fete, ori clocotea de fluieratul prelung, ca o chemare îndepărtată, al vreunui băiat.

Niculae dormea cu tatăl său, spate în spate. El se culcă puțin neli-niștit de tăcerea tatălui și ascultă multă vreme cîrîitul ciudat al găinilor urcate pe crăcile celor cîțiva pruni din grădină. Aștepta ca taică-său să adoarmă și să se bucure în voie că a scăpat de oi și mai ales de Bisisica.

Cînd simți mișcarea ușoară a spatelui tatălui său, se ridică într-un cot și se răsămi de perete. Ii venea greu să creadă că peste cîteva zile n-are să se mai scoale de noaptea în cap, să scoată oile din obor și să plece cu ele pe izlaz. Să pornească spre matca satului și să treacă prin apa gîrlei care totdeauna dimineța îi chinuia picioarele umflate, bobotite de bubele care îi zvîneau să coacă. Dincolo de gîrlă erau niște gropi mici, pline de cicoare, cu floarea albastră ca cerul de primăvară. În fiecare dimineată, Niculae uita de ele și se împiedica în cotoarele lor verzi și răsfirate, făcîndu-l să urle

de durere. Într-o zi se înfuriase și le făcuse ferfeniță cu ciomagul. La fel se înfuriase deznădăjduit pe piatra de hotar din capul miriștei. Era o piatră colțuroasă, înfiptă adînc în pămînt și învălită în ierburi, încît nu se vedea deloc. De nenumărate ori se izbise cu picioarele de ea și căzuse leșinat alături.

Nu-i venea mai ales să creadă că are să scape de băieții de pe izlaz care uneori îl chinuiau. Cei mari îl puneau să le vadă de oi, sau îl trimeteau cine știe pe unde să fure tutun sau struguri de pe locurile oamenilor. Cînd jucau bobic, îl țineau numai în fund să prindă bobicul, și cînd îi venea rîndul, îl lăsau să dea numai odată și apoi îl trimeteau iar la fund. Dar ceea ce îl chinuia mai mult era faptul că cei mari îl sileau să se ia la luptă cu alți copii chiar dacă n-avea nici un chef. Vrînd nevrînd, învățase să se lupte și să se bată cu ciomagul.

Într-o zi, era singur cu oile pe miriște și se pomenise cu o magaoaie peste el. Era o arătare înfricoșătoare, cu fața borșoaită cu smîrc și cu dinții rînjiți. Era spre seară, ieșise din porumb și venea încet spre el, ca într-un vis... A avea fustă roșie, zdrențuită, și în mîna un os alb de cal. De groază, Niculae apucase ciomagul cu amîndouă mîinile și pocnise magaoaia drept în moalele capului. Magaoaia căzuse jos fără să mai miște, iar Niculae, înspăimîntat, luase oile la goană și începuse să fugă cu ele spre casă. A doua zi, magaoaia a venit iar, dar cu încă doi inși și l-au bătut cu ciomegile pînă l-au lăsat în nesimțire pe miriște. Oile au intrat în porumb și au fost duse la oborul comunal, iar Niculae a fost luat de frați în căruță și dus acasă, zob. A zăcut o săptămînă și s-a vindecat, dar după aceea l-au prins frigurile. Cînd s-a vindecat și de friguri, s-a dus iar cu oile.

Puțin timp după aceea, într-o dimineață, s-a pomenit cu Achim pe miriște, călare pe cai. Fratele i-a spus să lase oile și să vie cu el. Au ieșit la izlaz, alături de care se afla o miriște largă de vreo zece pogoane. Pe izlaz, un cîrd de zece-cincisprezece băieți jucau bobicul. Unii erau de seama lui, alții mai mari cu un an sau doi. Achim a descălicat și a dat drumul la cai; apoi s-a apropiat de băieți.

— Bă, ce faceți voi aicea — m'?' a strigat și s-a uitat crunt peste ceata de băieți.

Cîțiva mai sfioși, care stăteau jos pe flanele, se ridicaseră în picioare și se uitau cu teamă la Achim. Vreo cîțiva, mai nepăsători, jucau bobicul fără să se sinchisească. Deodată Achim s-a reprezentat spre ei ca un uliu, a trînit vreo cîțiva de pămînt și a dat cîteva picioare și palme în dreapta și în stînga.

— Ce, voi n-auziți? a strigat Achim, scrișnind din dinți. Eu strig la voi și voi jucați bobicul... mama voastră!

— Nea Achime, să nu ne înjuri că chem pe tata de colea, a zis unul colțos, fulgerîndu-l cu privirea.

Achim a sărit ca ars spre cel care vorbise, l-a apucat de gît, a dat cu el în pămînt și a sărit cu picioarele pe el.

— ... Pe mă-ta și pe tat-tău! a urlat Achim turbat. Du-te și-l cheamă pe tat-tău! Să-mi spuneți care ați fost ăia care l-ați bătut pe frate-meu, că dacă nu, vă omor pe toți!

Achim n-avea atunci mai mult de șaptesprezece ani, dar pentru băieții de-acolo el părea mai fioros ca un om mare. Nici unul dintre băieți n-a vorbit.

— Niculae, strigase Achim, îi cunoști? Ia treci încoace.

— Nu-i cunosc, că aveau flanelele pe cap cînd au venit, a răspuns Niculae.

— Aaaa!!! făcuse Achim, scuiplînd în palme. Ia dă-n-coace biciul, Niculae. Nu vrei să spuneți!... Stați că v-arăt eu acuma.

Achim apucase biciul și fără să se gîndească nici o clipă, se repezise la unul și-l pleznise cu mînie peste spinare. Cel lovit urlase și apucase biciul în mîină.

— Nea Achime, nu știu, eu sînt de pe Delavale, nu mai da.

Achim se repezi la altul și mai furios.

— Și tu ești de pe Delavale? Pînă-n seară am să vă bat... mama voastră!

— Spuneți, mă, ce să mîninc eu bătaie pentru ei? se auzise un glas speriat.

— Aaaa! Tu știi!? Spune numaidecît, că-ți roz beregata, strigase iar Achim, repezindu-se spre cel care vorbise.

Băiatul s-a ferit, s-a uitat în jur și deodată a vorbit pe nerăsuflăte.

— Nea Achime, nu da! Al lui Voicu Cîinaru și cu al lui Burtică l-au bătut.

Achim s-a întors spre Niculae, și-a aruncat pălăria de pămînt și l-a asmuțit ca și cînd ar fi fost cîine.

— Ai auzit? Pune mîna pe ei!

Niculae, sălbit de friguri, galben la față, nu se mișcase.

— Pune, mă, mîna pe ei, n-auzi? a strigat Achim scos din sărite.

Niculae nu se mișca.

— Al lui Cîinaru și Burtică, a strigat atunci Achim pe cei care îl bătuseră pe Niculae. Achim avea un glas ciudat, ascunzînd ceva tainic și cumplit și Niculae se speriasă mai rău de acest glas al fratelui său decît de loviturile magaoaelor atunci pe miriște, cînd fusese bătut. — Veniți încoace al lui Cîinaru și Burtică. Veniți încoace că nu vă fac nimic, a mai spus Achim.

Cei doi s-au apropiat și unul din ei și-a scos pearca lui de pălărie găurită în fund de bobic și a vorbit curajos:

— Nea Achime, uite, vezi, mi-a spart capul! Zău, nea Achime, că mi-a spart capul! Am dat și eu, a dat și el.

— Taci din gură, urîtule, a spus Achim care începuse să se înveselească. Îl vedeți? E frate-meu. Eu nu țin cu el, chiar dacă mi-e frate. Tu, ăsta, cu capul spart, repede-te la el și dă cu el de pămînt.

Niculae se uitase la fratele său și se făcuse și mai galben. Achim nu se sinchisea.

— N-auzi, mă ăsta cu capul spart? s-a răstit Achim spre băiatul cu capul spart.

— Nea Achime, zău, ne-am bătut în parte, s-au rugat iar cei doi băieți.

— Nea Achime, lasă-i, nea Achime, au spus și ceilalți.

Ochii lui Achim sticliseră de mînie. Îl apucase pe cel cu pălăria găurită și-l izbise de pămînt.

— N-auzi ce-ți spun? Repede-te la el că te omor... pe mă-ta de urît...

Băiatul s-a sculat de jos mînios și, ne mai știind ce să facă, s-a repezit spre Niculae. Niculae nu s-a mișcat din loc. Înaintea lui, cel cu pălăria găurită s-a oprit ca țintuit de privirea mare, nemișcată, a celui spre care era asmuțit. Și-a întors capul spre Achim, dar tot atunci acesta urlase la el:

— Repede-te în el... pe mă-ta de urît!

Băiatul s-a repezit în Niculae și l-a apucat de gît. Niculae s-a întepenit și a rămas mai departe nemișcat.

— Dă cu el în pămînt, a strigat Achim, apropiindu-se cu biciul în mîină.

Băiatul și-a încîrligat un picior peste amîndouă ale lui Niculae și l-a trîntit la pămînt. Apoi, speriat, cu privirea rătăcită, plină de groază, s-a ridicat de pe el și a rămas nemișcat, uitîndu-se și mai înspăimîntat la Ni-

culae care, galben la față, se uita cu niște ochi cât cepele la fratele său. Cîtva timp, toți rămaseră nemișcați și tăcuți. În clipa următoare, Niculae a sărit în sus ca mușcat de un șarpe. S-a repezit spre cel care îl trîntise și l-a apucat de gît. Luat pe neașteptate, celălalt băiat a rămas cu ochii holbați și a scos limba afară, horcăind. Chipul i se învinețise ca un ficat, se făcuse apoi pămîntiu. Niculae strîngea ca un nebun și-l împingea de-andăratelea. Cel strîns de gît s-a împedicat în ceva și a căzut. Niculae i-a dat drumul și s-a întors spre celălalt. Văzîndu-l că vine, băiatul a luat-o la fugă peste cîmp.

Achim s-a repezit însă numaidecît și în cîtiva pași l-a apucat de ceafă.
— Stai... pe mă-ta, fricosule. Mă vezi tu că-i țiu parte? Bate-te cu el... Ați venit amîndoi și v-ați pus și l-ați omorît cu ciomegile. Erați doi, mama voastră.... Stai aici.

Niculae s-a repezit spre el cu un ciomag și a vrut să-l izbească în cap, dar băiatul s-a ferit și a pus și el mîna pe-un ciomag.

— Nea Achime, a strigat el, arătîndu-l pe Niculae. Îi sparg capul, spune-i să nu s-apuce cu mine!

— Niculae, a scrișnit Achim, auzi ce spune?

Niculae a azvîrlit pe neașteptate ciomagul și s-a repezit spre celălalt cu o iuteală neașteptată. Luat tot fără veste, băiatul s-a clătinat și a căzut. Atunci Niculae a sărit în sus cu aceeași iuteală a pus mîna pe-un ciomag și a început să-l lovească pe cel de jos cu toată puterea. Băiatul urla, încerca să se ridice, dar cîte-o lovitură de ciomag îl culca iar la loc.

— Ajunge, Niculae, stai! a spus Achim, apropiindu-se. Spune-i să-și ceară iertare.

— Cere-ți iertare, a bolborosit Niculae, izbindu-l încă. Cere-ți iertare!

De atunci, Niculae nu s-a mai bătut cu nimeni. Dar totdeauna se gîndea cu groază la fratele său vitreg. Gîndindu-se că acum are să scape de toate, el gemu în așternut și se uită cu dragoste la spinarea tatălui său, care se mișca și răsuflea în somn.

„O să mă rog de el să nu mă ia la sapă și o să mă lase, gîndi Niculae suspinînd. La secere o să mă duc, dar să nu mă ia la sapă pînă nu-mi trec bubele și să pot să mă duc și eu la școală“.

— Ce faci, mă, tu n-ai de gînd să adormi? spuse Moromete deodată, cu un glas încet și liniștit care îl înfioră pe băiat.

— Ba dorm, răspunse el, uimit că tatăl său putuse să stea așa de liniștit atît de multă vreme.

— Cum dormi? întrebă Moromete aspru. Să mergi colo la sapă și să dai și o să te mai văz eu atunci că belești ochii în loc să dormi.

Niculae se lăsă pe căpătîi și gemu. Apoi rămase nemișcat. Pe drum se auzea din ce în ce mai rar cîte-un flăcău care se întorcea acasă fluierînd. De undeva răzbătu un țipăt ușor, subțire, înecat de întunericul nopții. Prin vîrfurile salcîmilor bîzîiau țîntării. Moromete se ridică din așternut și se întoarse pe neașteptate spre Niculae. Băiatul închise ochii, speriat.

— Nu dormi, mă, odată? zise el apăsător, cu un glas turbure.

Niculae nu răspunse. Omul nu se mișcă. Băiatul îl simțea încă întors spre el și inima îi ticăia. Moromete se trînti iar pe căpătîi și peste cîteva clipe Niculae îi simți spinarea ridicîndu-se și răsuffînd încet. „A adormit“, gîndi el, după o vreme, dar ca și cînd omul l-ar fi auzit gîndind, se ridică iarăși într-un cot și se întoarse spre fiu.

— Mă, da'tu n-ai de gînd să mori odată? îngîină el răgușit și furios. Niculae răsufflă ușor, ca în somn, fără să-i răspundă.

Din nou omul se trînti pe căpătîi, dar Niculae așteptă multă vreme fără ca să-i mai simtă spinarea mișcîndu-se. „Nu poate să doarmă. Te

pomenești că se răzgîndește și nu-i mai dă drumul lui Achim“, gîndi Niculae iarăși, de astă dată înspăimîntat. După un timp se liniște înșă. „Cine știe la ce se gîndește, își spuse el. O să vedem mîine dimineață“.

Moromete se ridică a treia oară, dar acum nu se mai întoarse spre hăiat. Niculae îl auzi scotocind multă vreme sub căpătîi, auzi apoi un zgomot de hîrtie ruptă, pe urmă amnarul izbind în piatră. După aceea nu se mai auzi nimic. Niculae așteptă o vreme cu ochii închiși, apoi își mișcă pleoapele. Tatăl stătea pe marginea prispei cu spatele îndoit și fuma. Băiatul închise ochii și se hotărî să adoarmă. Așteptă somnul timp îndelungat și cînd adormi, Moromete mai stătea încă pe marginea prispei, cu spatele îndoit și fuma.

VIII

În acest timp, Paraschiv și Achim așteptaseră în drum. Erau atît de intrigați de convorbirea tatălui lor cu Nilă, încît nu avură răbdare pînă a doua zi; renunțară să se mai ducă la fetele la care umblau și îl așteptară pe Nilă să afle despre ce e vorba.

— Ce-ați vorbit, mă, ce ți-a spus? întrebă Paraschiv în șoaptă cînd Nilă ieși la ei.

— Ce să-mi spuie, ca să se ducă ăsta cu oile la București, răspunse Nilă pe scurt cu un glas moale, parcă vinovat.

— Nilă, șopti Paraschiv grav și amenințător, i-ai spus ceva? Sîntem frați, dar să știi că eu...

Nilă lăsă fruntea în jos și bombăni furios:

— Ce bă, ești nebun? Cum o să-i spui?

— Hai mai încolo să nu ne-audă, spuse Achim. Hai la ga Maria să vorbim acolo, că tot nu mai avem timp să ne ducem pe la fete.

Paraschiv și Nilă șovăiră. Era cam tîrziu.

— Dar hai mai repede, să nu se culce ga Maria.

Porniră citeșitrei alene. Nilă tăcea și, după mers, parcă n-avea nici un chef. Cotiră pe niște uliți și se opriră în fața unei curți mici, fără garduri. În fund se vedea o căsuță învălită cu pae, un bordei asemănător cu un coteț mai mare de păsări. La un ochi de geam pîlpîia o lampă chioară.

Bordeiul acesta unde vroiau să intre era al tușei lor, Maria Moromete, sora mai mare a tatălui lor. Tușa era o femeie de vreo cincizeci de ani și nu avea nici copii, nici bărbat. Ca să scape de ea, Moromete îi cumpărase undeva un loc de casă și îi făcuse acest bordei.

Maria Moromete îl învinuia pe fratele ei că nu s-a putut mărita cum trebuie și-și face un rost. Spunea că n-a ajutat-o, că i-a furat pămîntul din spatele casei, că la împărțitul celor trei pogoane moștenite, Moromete a ales pămîntul cel mai bun pe care se putea pune vie și că a gonit-o din casa părintească ca un hoț. De fapt, ea ar fi vrut ca fratele ei să nu se mai fi însurat a doua oară, s-o fi ținut pe ea în casă, să-i crească ea pe cei trei, Paraschiv, Nilă și Achim și să fi trăit așa liniștit și bine pînă la bătrînețe. Încît după ce fratele se însură a doua oară și îi cumpără și-i făcu acest bordei, Maria Moromete se înfurie și începu să ceară dreptul ei de moștenire asupra casei părintești și mai ales asupra locului din spatele casei. Fiindcă pe jumătate din acel loc se afla casa părintească și gospodăria și pentru că trecuse aproape cincisprezece ani fără ca gospodăria să fie împărțită, moștenirea, în cazul casei, și locul, trecea de drept celui care o folosea. Maria Moromete nu știuse și nici acum nu știa de acest lucru. Dealt-

fel, nici Moromete nu știa și chiar dacă ar fi știut tot n-ar fi avut ce face cu el.

Maria Moromete trăia cu o nădejde a ei veche: să dea acel loc lui Paraschiv sau Nilă — care o fi mai vrednic — și acela să facă o casă unde s-o aducă și pe ea, să aibă grijă de ea când n-are să mai poată munci. Paraschiv îi spusese că în curînd are să se însoare, să-și facă acolo casă și s-o aducă să trăiască și ea pe lîngă el. De fapt, mărițișul ei nefericit din tinerețe o înrăise; făcuse un copil care îi murise după doi ani de trai rău și după moartea copilului, bărbatul o alungase.

Maria Moromete trăia acum singură în bordeiul ei și n-o ducea prea rău, cu toate că, la fel ca alții din sat ea nu primise după război nici o brazdă de pămînt. La treierat, își băga grîul în mașină odată cu al lui Moromete, iar la secere la fel, veneau cei trei nepoți, Paraschiv, Nilă și Achim și o ajutau. În schimb, ea le făcea flanele și ciorapi.

În sat i se spunea Guica și avea nume rău; se temeau de ea pentru că cunoștea păcatele tuturor și avea limba ascuțită. Toată ziua lucra la ciorapi, așezată pe un scăunel în fața bordeiului și oprea trecătorii de pe drum pe care îi întreba fel de fel de nimicuri. Unii ocoleau drumul, dădeau prin altă parte.

Iată cum se întîmpla, cînd cineva trecea prin fața curții ei. Maria Moromete oprea trecătorul, strigîndu-l cu un glas tainic:

„Ei, cutare, ia stai nițel“.

Intrigat, omul se oprea. Maria Moromete se ridica de pe scăunel și venea în drum. Se apropia în tăcere, misterios. Apoi întreba în șoaptă:

„Unde te duci?“

Mirat, omul spunea unde se duce.

„Ce cauți acolo?“ întreba femeia mai departe. Încă nedumerit, trecătorul răspundea și spunea pentru ce se duce, ce treabă are acolo de făcut. Maria Moromete spunea atunci despre omul acela unde se ducea trecătorul, că a auzit că acesta vrea să facă cutare lucru:

„Așa o fi?“ întreba ea cu privirea aprinsă de curiozitate.

Trecătorul răspundea că se poate, așa o fi.

„Păi atunci frate-său ce-o să zică?“ întreba femeia mai departe.

„Dracul să-l ia, ga Mario, de unde știu eu ce-o să zică frate-său“, răspundea trecătorul uimit.

„Nu se poate, spunea femeia cu glasul ei ascuțit. E dreptul lui.“

„O fi, ga Mario, ce m-amestic eu în daravelile lor!“ ridica trecătorul din umeri, grăbindu-se să se îndepărteze.

„Ei, nu-i așa!“ răspundea femeia indignată și se întorcea pe scăunelul ei, bestecînd la ciorap.

După o vreme trecea o muiere. Maria Moromete se ridica și o oprea:

„Cutăriță, unde te duci? Ia stai nițel.“ Se apropia și îi spunea: „Auzi ce vrea să facă alde cutare! Mă întîlnii adineauri cu cutare, — și spunea numele celui pe care îl oprise mai înainte — se ducea pe la el și mi-a spus și mie. Tu ce zici? Ala o să vrea? O să-l lase?“ Răspîndea deci știrea pe socoteala omului pe care îl oprise mai înainte și acest lucru tulbura deseori apele, învrăjbea chiar și pe cei mai pașnici.

Maria Moromete oprea chiar și pe copiii foarte mici. „Ce-ați mîncat aseară?“ întreba ea în șoaptă, punîndu-le în mîină o jumătate de măr stricat sau cîteva semințe de floarea soarelui.

Porecla de Guica i-o dăduse un mocan. Mocanii veneau toamna la cîmpie să schimbe fructele lor pe porumb și grîu. Maria Moromete oprea fiecare căruță care trecea prin dreptul bordeiului ei. Se apropia de covil-

tirul mocanului, se uita în căruța lui, îi răscolea sacii cu mere și cu nuci, lua câteva mere în care își înfigea dinții și abia la urmă întreba cum le dă. Omul spunea cum, iar femeia îi întorcea spatele, mîncînd din fructele luate, spunînd că nu sînt bune, sînt acre și viermănoase. În acest fel, nu numai că se sătura mîncînd, dar chiar strîngea cîte-un săculuț. Se vede însă că într-o toamnă, un mocan a ținut-o minte și cînd a ajuns în dreptul ei, n-a mai vrut să oprească.

„Stai, mă! n-auzi că vreau să iau niște mere?” a strigat femeia de pe scăunelul ei.

Mocanul a oprit și s-a așezat în dreptul coviltirului să n-o lase să se urce.

„Ai mere bune?” a întrebat ea vrînd să-l dea la o parte.

„Da, am mere frumoase, adu porumbul și-ți dau.”

„Ia să văd!” a spus femeia încercînd zadarnic să-l dea la o parte.

„Adu întîi porumbul” a spus mocanul liniștit.

„Ia să văd, mă, stai să văd și eu ce mere ai!” a spus Maria cu un glas cam întepat și cam tare.

„Nu țipa, leică, de ce țipi, adu porumbul și atunci te uiți!” i-a răspuns mocanul, fără să se dea la o parte.

„Du-te naibii cu merele tale”, a zis atunci femeia îndepărtîndu-se de om. „Parcă n-am mai văzut mere”, a mai spus ea, de astădată mai tare. „Uită-te al naibii! Pe ce să-i dau eu porumbul meu, mocanului! Parcă fără merele voastre viermănoase nu trăiesc!”

„Nu țipa, leică, de ce țipi așa?” a spus mocanul uitîndu-se în urma ei uimit.

„Du-te naibi mă, ce dacă țip? Țip în curtea mea, în satul meu, mocane!”

„Leică, nu mai guici așa, că nu ți-am spart casa, a spus iar mocanul cu vocea lui moale de muntean. Ce guici așa, leică! Vai, vai! Cum mai guică! ca o purcea”, a mai adăugat mocanul nedumerit și vorba a fost prinsă de vecini. Maria Moromete se înfură rău cînd i se spunea Guica.

Cei trei nepoți intrară în curtea mătușii și Paraschiv ciocăni în ochiul geamului.

— Ga Mario, deschide.

Maria Moromete deschise ușa și cei trei se aplecară pe rînd să nu se lovească de pragul de sus; Paraschiv abia intră în bordei.

— Ga Mario! exclamă el, gata, îi dă drumul lui Achim cu oile la București! Începe răfuiala!

Și rîse hurducat, pleznindu-și palmele una de alta, apoi frecîndu-le repede, în semn de bucurie nestăpînită. Maria Moromete se înfipse în ochii lui și întreabă încet, ascuțit, abia ținîndu-și răsufllarea:

— Ce vorbești, mă? Îi dă drumul? Zău? Cum a fost? Ce-a zis?

— Nu-mi venea să cred, răspunse Paraschiv uitîndu-se spre pat, vrînd să se așeze, dar mătușa îl preveni:

— Stai naiba jos pe pămînt, că se rupe patul cu tine... Apoi reluă întrebările: — Zău, mă? Ia spuneți! Ce zicea, ce zicea?!!

— Avem douăzeci și patru de oi cu lapte, asta înseamnă două sute patruzeci de lei pe zi, zise Paraschiv miorlăit, încercînd să imite glasul fățarnic al fratelui său mai mic; așa le tot spunea așa la masă.

— Și ei ce zicea?! Ce zicea?! Întrebă Guica cu glasul înecat de curiozitate și plăcere. Alea ce zicea, puturoasele-alea! Mă-sa: mă-sa ce zicea!?

Achim răspunse căutînd să-și potrivească glasul și să-l facă asemănător cu al mamei vitrege, adică: cinstit și înțelegător, așa cum îi răspunsese tatălui lor la masă:

— „Lasă-l, mă, să se ducă. Nu e vorba numai de bancă, dar sînt și ei băieți mari...”

Paraschiv izbucni în hohote groase. Mătușa nu rîse, însă chipul ei zbîrcit și negru și gura cu buzele supte înlăuntru se frămîntară de plăcere. Nilă zîmbi stingherit, parcă rușinat. El spuse:

— Hai bă, ce rîdeți așa?

— Pe urmă l-a luat pe-ăsta în grădină și nu știu ce i-a spus. Ce ți-a spus, Nilă? întrebă Achim.

— Ce mai întrebî, nu-ți spusei odată? bombăni Nilă.

— Zău, mă? Te-a luat în grădină? Și ce ți-a spus? întrebă Guica, ca și cînd n-ar fi auzit bombăneala lui Nilă. Ce ți-a spus, Nilă? Spune, mă, dă-te naibii, că cine știe ce ți-o fi spus și tu n-ai înțeles. Hai, spune!

Nilă tăcea cu fruntea în pămînt. Faptul că se lăsase greu pînă la urmă le strică cheful celor doi frați și îl întrebă dacă da sau nu, îi dă drumul lui Achim să se ducă.

— Nu vă spusei, bă, că îi dă? Ce tot întrebăți atîta? Numai să aducă bani! adăugă Nilă cîstit. Să aducă la toamnă patru mii de lei.

Paraschiv rîse iar, răgușit, și îi dădu lui Nilă un pumn în spinare.

— Auzi, ga Mario, se adresă el mătușii, fără să-l mai ia în seamă pe Nilă. Să vezi ce gogoși le turna Achim ailaltăieri, la sapă.

— Ei, mă, ei! Zău? Ce gogoși — ce gogoși? întrebă mătușa, abia stăpîndu-se.

— Douăzeci și patru de oi cu lapte, pă puțin douăzeci și patru de chile pe zi! Asta face două sute de lei pe zi, ori treizeci de zile, face pă puțin șase mii de lei pe lună. Ei! Două mii o să mă coste chiria locului de pășunat, iar patru mii rămîne cîștig.

— Bă, eu mă duc să mă culc, mîine trebuie să merg la premilitară, îl întrerupse Nilă, sculîndu-se de jos.

— Stai Nilă, stai mă, prostule, îl opri mătușa înțepată. Stai să vorbim. Și se adresă lui Paraschiv: acum voi ce faceți, tu și cu Nilă? Cînd plecați? Trebuie să fugiți înainte de secere, să n-aibă cine să le secere grîul și nici cu ce să-l care. Să vedem ce-au să facă fără voi!

— Tu cînd pleci cu oile, Achime? întrebă Paraschiv.

— Să vedem. Să vorbim cu al lui Cătănoiu.

— Eu zic că după vreo săptămînă în urma ta, luăm caii lui din grajd, încălecăm pe ei și fugim. Nu-i așa, mă Nilă?

— Bă, eu v-am mai spus: fugim, dar nu putem să furăm caii din grajd; află lumea și ne facem de rîs, răspunse Nilă, cu privirea în pămînt.

— Ie-te al naibii! făcu mătușa indignată. Vezi să nu-ți dau cîteva, blegule! Te-a îmbrobodit alde tac-tău, să stai și să muncești pentru copiii lui, să-ți iasă sufletul! E caii voștri, e averea voastră! Dacă nu murea biată mă-ta, creați și voi în casa voastră, nu ca acuma, că n-aveți loc de puturoasele-alea.

Nilă tăcea. Paraschiv și Achim o aprobau pe mătușa lor din ochi. Maria Moromete continuă:

— Ați muncit de cînd erați mici și nu v-a luat niciodată o haină pe voi, cum e copiii oamenilor. Numai la alea le-a luat. Tita are *crepdeșin*, Ilinca iie de mătase, aia are scurteică de catifea... E plină chichița lăzii cu mahmudele și icușari! Acolo e munca noastră, proștilor... Eu să fiu ca voi ași sparge lada într-o noapte și ași lua toate mahmudele!

Paraschiv se uită la Nilă care continua să stea cu fruntea în pămînt, și-i spuse răgușit, gros:

— Vezi, mă? Auzi ce zice ga Maria? Plăvane! Ai sta și-ai munci pentru ei pînă ai cădea jos, dacă n-am fi noi să te învățăm.

Nilă tresări. Avea o frunte mare, lată, cu carne groasă peste ea. Își ridică fruntea lui lată din pămînt și răspunse cu un glas tulbure care nu protesta contra celor auzite, dar care era totuși indignat, fără să se știe însă pentru ce:

— Mai taci, bă, din gură! Ia mai taci dracului din gură! Ce tot vorbești!...

Mătușa sări cu glasul ei ascuțit:

— Ce să tacă din gură? Așa este! Te superi că îți zice plăvan? De cînd muncești și umbli desculț și dezbrăcat, pe degeaba? Plăvane!

— Păi, bă, Nilă, ce-am vorbit noi pînă-acuma? Nu ne-am înțeles așa? Întrebă Achim cu reproș.

Nilă răspunse la fel de tulbure:

— Ne-am înțeles, bă, ne-am înțeles! Vezi să nu-ți dau și eu un pumn după ceafă.

Achim mormăi disprețuitor:

— Dai tu pumn după ceafă!

— Eu mă duc, mi-e somn, mormăi Nilă deodată nepăsător, și deschise ușa bordeiului.

— Du-te naibii! îl petrecu mătușa ca din urmă. O să mai vezi tu de la mine loc de casă! Proastă oi fi să ți-l dau!

Nilă ieși fără să răspundă iar mătușa se întoarse în bordei, să vorbească mai departe cu cei doi nepoți.

IX

Pe la miezul nopții începu să cadă o ploaie liniștită și bogată. Murmura pe acoperișuri și peste pămînt cu picături moi, ca de untdelemn. Nu se auzi nici un tunet și nu se văzu nici o fulgerătură. Era însă întuneric beznă.

Fiindcă ploaia începuse pe nesimțite, cînd se înteleși nimeni nu se trezi din somn și cînd de pe streșini începură să curgă șiroaie de-a lungul prispei, cei care dormeau la margine se împinseră doar mai spre perete, mormăind.

Spre revărsatul zorilor ploaia stătu și norii părăsiră cerul. Moromete se culcase și adormise tîrziu, dar cînd ploaia se opri, se trezi și rămase iarăși nemișcat pe prispă. Nemișcarea lui trează o făcu pe Catrina să se deștepte la celălalt capăt al prispei.

— Ilic, ce e cu tine? De ce nu te culci? șopti ea înspăimîntată.

Moromete nu răspunse, dar tuși liniștitor. Totuși Catrina nu-și văzu de somn. Se întîmpla ceva în familie!? Poate plecarea lui Achim la București. Dar despre asta se vorbea de prin iarnă, se gîndiseră destul. În timpul mesei fusese pomenit numele agentului de urmărire care avea să vie mîine dimineață după fonciire. Dar și asta era poveste veche. Albei venea în fiecare an și anul acesta nu avea nimic deosebit față de celălalt. Banca? Dar banca venea taman la toamnă. Poate că toate aceste amenințări care se tîrau cu anii în urma lor să se îngrămădească în acest an peste capul familiei? Da. Dar nici asta nu se putea, fiindcă timpul era foarte răbdător și amenințările mari se sfărîmau în puzderie de amenințări mai mici pe care cu ajutorul timpului le duceau zilnic în spinare. Așa se întîmplase că timpul făcuse să rămînă în urmă una din cele mai cumplite amenințări de care își aduceau aminte, și anume datoria făcută la bancă pentru plata loturilor primite la reforma agrară de după război. Mulți au vîndut din lo-

turi, iar alții au rămas de tot fără pământ și s-au ticăloșit. Ei au avut însă răbdare, au dus-o de la an la an pînă cînd într-o zi statul, văzînd că țărani tot n-au cu ce plăti, n-a mai avut încotro și a trebuit să micșoreze datoriile. Încît banca se dovedise a fi ceva nu tocmai rău, pentru care doi ani mai tîrziu se împrumutaseră din nou să cumpere vite în băta-tură. N-aveau cum să poată plăti? Se gîndiseră mult și mai mare nenorocire decît să piardă ceea ce nu cîștigaseră, ce putea fi? Era deci limpede că numai Moromete singur era pricina propriilor sale gînduri și Catrinei i se pîru atît de ciudat acest lucru, încît se închină.

— Se vede că ai intrat în anul morții, șopti ea.

Și își lăsă capul pe căpătii, pomenind că așa se întîmplă cînd omul uită de Dumnezeu, uită și Dumnezeu de el și îl lasă singur în fața păcatelor.

— Pentru că, mai bolborosi ea cu fața în căpătii, numai păcatele nu te lasă să dormi.

La aceste cuvinte din urmă, Moromete tuși cu înțeles și răspunse cu o veselie supărată:

— D-ai-a dormi tu buștean, lovi-te-ar moartea, că n-ai păcate!

Aruncă țigarea, se dădu jos de pe prispă și o luă încet spre grădină, fără să mai asculte răspunsul femeii.

Catrina era bisericooasă și de aceea pomenise de păcate. Cu zece ani în urmă născuse un copil mort care o înspăimîntase. Avusese visuri groaznice. Se auzea noaptea strigată în somn, înghesuită de porci cu rîturile mari, prin colțuri întunecate, sau locuind împreună cu țigani care îi spuneau lucruri murdare. Se îmbolnăvisese, nu mai putea suferi carnea de porc, iar cînd vedea țigani se pitea. Nu-și mai putuse găsi liniștea; se certase cu toată lumea și se îngrozise simțînd cum i se strecoară în inimă nepăsarea și sila față de bărbat și copii. Pînă într-o zi cînd povestise totul unei vecine din fundul grădinii:

„Eu știu ce e cu tine, e din copii, spusese vecina, care, tot așa, crescuse o mulțime de copii. Știi ce să faci tu? Să ascuți ce-am să-ți spun eu. Sîmbăta spre duminică, te scoli devreme, te duci la cimitir, jelești acolo morții și dai de pomană. După ce ți-ai făcut datoria cu morții, pe urmă te întorci acasă pînă nu răsare soarele. Acasă, aprinzi focul, dai să mănînce la copii, cureți casa, vezi ce mai e de făcut și după ce ți-ai făcut datoria și cu copiii, te speli și te primenești. Te duci la biserică, Catrino. Acolo la biserică stai și ascuți slujba. Și-ai să vezi pe urmă ce bine e“.

Ceea ce se și întîmplase. Catrina îi crescuse cu trudă pe cei trei, Paraschiv, Nilă și Achim — erau mici cînd se măritase cu Moromete — și în loc de răsplată, aceștia începuseră s-o urască. Tudor Bălosu și fi-său pe deoparte, Guica și Parizianu — o altă rudă a lui Moromete, căreia Catrina îi spunea „Guica al doilea mai prost“ — pedealtă parte, îi învățaseră pe cei trei că mama vitregă era vinovată că se trăia greu la ei și că dacă n-au s-o dea afară din casă are să pună mîna pe averea tatălui. Nenorocirea făcea că era ceva adevărat din toate acestea, dar Catrina n-avea nici o vină. Iată ce se întîmplase.

În timpul foametei de după război, Moromete vînduse un pogon din lotul Catrinei, — Catrina primise un lot de opt pogoane ca văduvă de război — spunîndu-i că în schimbul acestui pogon vîndut va trece casa și pe numele ei. Catrina convenise, socotind că în acest fel va avea bătrînețea apărută (se mai întîmplase în sat ca mama vitregă să fie gonită din casa tatălui). Numai că Moromete, în loc să se grăbească să facă acte pentru casă, începu să facă glume: „Crezi că am să mor eu înaintea ta?“

zicea el. Acest răspuns era într-un fel o asigurare că atîta timp cît trăiește el, n-o să îndrăznească nimeni s-o dea afară din casă. Pentru Catrina însă nu era de ajuns, fiindcă cei trei fuseseră învrăjbiți de mici contra ei; atunci începuse deci să-i pară rău de pogonul vîndut, mai ales că îl vînduse tocmai pentru ca să nu moară ei, cei trei, de foame. Cînd bărbatul începu să glumească pe socoteala casei, Catrina pretinse pogonul pe numele Titei și îl pretinse cu atît mai insistent cu cît Catrina se simțea vinovată față de fiica ei, fiindcă fetei îi venise vremea să se mărite și Victor Bălosu cerea trei pogoane iar Catrina nu-i putea da decît două. Era tocmai pogonul vîndut.

Moromete șovăi. Se pare că era și el uimit de amenințările nelămurite pe care cei trei fii ai lui, mai ales cei doi, Paraschiv și Nilă i le transmiteau la ureche pe căi ocolite, prin Guica, prin Tudor Bălosu și prin Parizianu. Această șovăială o scribi de tot pe Catrina. Va să zică avusese dreptate să se teamă!

Biserica însă îi liniști sufletul tulburat și, ca să fie liniște și în familie, nu mai pretinse nimic. Cînd muierile cu care se avea bine pome-neau însă de amenințările pe care Guica nu înceta totuși să le răspîndească prin sat, atunci Catrina se închina și spunea că și Isus Cristos a pățimit și n-o s-o lase să moară pe marginea șanțului. „Dacă n-aș avea fetele-alea, aș zice iartă-i doamne, că nu știu ce fac, dar m-a pedepsit Dumnezeu să am grijă de ele și nu pot să-i iert“ spunea cu ură.

Cît despre celelalte amenințări, banca, fonciirea, socotelile cu oile și vitele, Catrina nu voia să știe de ele, se credea la adăpost. De lotul de pămînt, de șapte pogoane, nu se putea atinge nimeni. Treaba lor, să plătească banca și fonciirea cu ce-or ști, și dac-or ajunge să n-aibă vite de muncă, fetele sînt vrednice, au să se descurce ele într-un fel.

Numai că fetele, cînd o auzeau gîndind astfel, se infuriau rău și o sfătuiau să-și vază mai bine de biserică ei. Ceea ce Catrina și făcea, cu toate că biserică nu izbutea totdeauna să-i alunge amintirile dureroase ale vieții sau să-i lumineze cu totul anii lungi pe care îi mai avea detrăit.

Își găsisse totuși un sprijin cu care uneori se și lăuda, încît văzîndu-l pe bărbatul ei treaz pe prispa casei nu se putuse stăpîni să nu-i spună că numai păcatele nu-l lasă pe om să se odihnească, ceea ce adusese răspunsul binemeritat al bărbatului. De fapt, ea vrusese să-i dea de înțeles că dacă el „ar lua drumul bisericii“ (cel opus și de fapt mult mai cunoscut de oamenii din sat era cel al cîrciumii), atunci el n-ar mai fi așa neliniștit.

X

Moromete însă nu era bisericos, iar cît despre celălalt drum, nu-l folosisese niciodată ca o soluție. Era cu zece ani mai mare decît Catrina (contigent 911, făcuse războiul) și acum avea acea vîrstă între tinerețe și bătrînețe, cînd numai nenorociri mari sau bucurii mari mai pot schimba firea cuiva.

Moromete luase în glumă nu numai temerea Catrinei în privința casei, dar și visurile ei înspăimîntătoare. „Unde se întîmplă să avem noi atîția porci cîți visezi tu“ spusese el, dar mai tîrziu pricepu și el că a face și crește copii mulți poate fi uneori pentru o mamă ceva într-adevăr înspăimîntător.

Întîmplările care auură loc după aceea în familie nu-l tulburară însă pe Moromete în aceeași măsură. Numai una dintre ele care avu loc într-o iarnă, puțin timp după ce familia scăpase de datorii prin legea conversiunii,

îl făcu să înțeleagă că nu numai pentru o mamă, dar și pentru un tată, copiii pot fi ceva primejdios dacă nu se ia seama la ei. În anul acela, recolta fusese bogată și toată lumea făcea comerț cu cereale la munte. Gospodăriile se refăceau din greaua criză prin care trecuseră între anii 1929-33. Prosperitatea bătea la ușa multora din sat, vitele se înmulțeau, oborul de cereale era ridicat, pînza de americană și uneltele mai ieftine, iar prețul pămîntului mai ridicat decît oricînd.

Cei care simțiră cei dintîi că prosperitatea bate la ușa familiei fură cei trei, Paraschiv, Nilă și Achim (pe vremea aceea nu erau prea conșinși că ar avea dreptul să-l învinuiască pe tatăl lor că s-a însurat a doua oară; înțelegeau vag că tatăl lor nu putea să-i crească, și abia mai tîrziu aveau să dea de înțeles că tușa lor, Guica, ar fi putut foarte bine să-i crească ea).

Familia ieșise din criză cu loturile întregi, dar gospodăria era lipsită de vite. Aveau doi cai prăpădiți, care cînd dădeai cu biciul în ei, ei dădeau din coadă.

Venise toamna și porumbul se făcuse și el din belșug (porumb și grîu și printre porumb, dovleci, floarea soarelui și fasole, altceva nu semănau cu toate că pămîntul îndura destul de bine cînepa, inul, tutunul, sfecla de zahăr și cum s-a dovedit zece-cincisprezece ani mai tîrziu, chiar și bumbacul, orezul și plantele medicinale scumpe); cei trei își frecară mîinile de bucurie și într-o seară îi spuseră tatălui lor: „Artrebui să îngrășăm caii ăia, tată! Tudor Bălosu a fost săptămîna trecută la munte și a cîștigat o mie de lei.“

Moromete n-a înțeles cum s-ar putea cîștiga o mie de lei într-un drum la munte, dar n-a avut nimic contra îngrășării cailor. Au vîndut porumb, au cumpărat ovăz și prin iarnă părul cailor strălucea ca mătasea.

Moromete însă tot nu se mișca. Petrecea seri lungi cu prietenul său Cocoșilă, discutînd politică sau ascultîndu-l pe Niculae care citea povești grozave din cărți luate din biblioteca școlii. Erau seri tulburătoare. Unsprezece frați, care sufereau vraja de a rătăci în timpul zilei ca unsprezece lebede și la apusul soarelui cădeau îngrămădiți pe o stîncă în mijlocul mării, iarăși oameni. Cum stăteau îngrămădiți unii în alții, chinuți și înspăimîntați de întunericul nopții și de valurile furioase care amenințau să-i smulgă... Și suferințele îndurate de sora lor, care trebuia să țesea cu mîna ei într-un timp dat și neavînd voie să vorbească, unsprezece tunici din urzici, ca să-i scape de vrajă și cum n-a avut timp să termine brațul unei tunici și frățiorul cel mic a rămas cu ceva din aripa de lebedă.

Dar Cocoșilă? Cocoșilă era un ins care stîrnea în Moromete ceva neînchipuit de plăcut, ca și poveștile lui Niculae. Venea seara și ciocănea în ușă făcînd pe boierul. I se spunea „intră“; intra și dădea bună seara numai Catrinei, spunînd de fiecare dată că „la proștii-ailalți nu dă bună seara“, făcînd-o pe Catrina să se rușineze dar să și pufnească în rîs, îi punca lui Niculae întrebări gramaticale și istorice, lui Paraschiv îi pune una și aceeași întrebare (cînd se însoară) iar fetei celei mari îi recomanda să se mărite cu Năstase Besensac (un flăcău bicisnic). Numai cu Moromete avea vechi răfuiele și nu-l slăbea nici o clipă. Cu mulți ani în urmă făcuse vilvă un nou partid, care își spunea „țărănesc“ și al cărui program îl entuziasmase pe atunci pe Cocoșilă. Moromete se arătase rezervat (Moromete era liberal), și cînd „partidul național-țărănesc“ luă puterea și Cocoșilă se înfurie că Maniu și Mihalache nu numai că nu-și respectaseră programul, dar se dovediseră parcă mai flămînzii decît brătienii, Moromete nu-l cruță pe prietenul său, îl luă peste picior și observă că „proștii n-ar trebui să aibă drept de vot, fiindcă din pricina lor suferă țara“. După patru ani, partidul liberal veni însă din nou la putere și Cocoșilă se răzbună, fiindcă partidul liberal mări

impozitul funciar și introduse taxe de barieră la piețele de schimb. „Vezi mă, prostule?” jubilase Cocoșilă.

De atunci îl urmărea pe Moromete fără cruțare. „Ești prost!” spunea el pe toate tonurile, uneori cu resemnare, alteori cu îngăduință, după împrejurări. De fapt, se străduia să-l convingă pe Moromete că el, Cocoșilă, e mai deștept, ceea ce pe Moromete îl înveselea cumplit, cu atât mai mult cu cât Cocoșilă, față de alți oameni se purta cu totul altfel, înjura rău, batjocorea și nu spunea „ești prost”, ci mult mai rău, „măninci c...t”.

În privința înjurăturilor era vestit, îl înjura și pe tat-său — zicea că de ce l-a făcut, — înjura și pe popa, și pe primar, și pe perceptor, pe toți, de la lingură, de la șervetul cu care se ștergeau pînă la cele mai mărunte lucruri: lampă, sfeștilă, lumînare, ciorapi și: tîrla, grădina, neamul, străbunii, nepoții, copiii copiilor... Catrina aprindea tămîie în casă dar pufnea și în rîs. Odată Cocoșilă a intrat în casă și a spus doar atât: „a venit percitorul și mi-a luat țoalele” după care s-a pus pe înjurat și nu s-a oprit decît tîrziu cînd s-a și sculat și a plecat fără să mai spună altceva. Pe dumnezeu mai ales, Cocoșilă îl cobora jos, în sat, și îl înjura cu o anumită filozofie, învinuindu-l și punîndu-i întrebări ca oricărui om.

Curînd însă, Moromete a înțeles că dacă toate acestea aveau pentru el un rost nu mai mic decît munca cîmpului, sau grija de ceilalți ai casei (era atât de rară bucuria de a sta de vorbă cu un om deștept în stare să glumească inteligent — și Cocoșilă, în afară de cazurile cînd înjura prea mult era pentru el un astfel de om) își dădu seama, nu fără dezamăgire că cei trei băieți ai lui, Paraschiv, Nilă și Achim nu văd nici un rost în aceste seri pierdute cu povești și cu discuții despre Maniu și Brătianu. Dezamăgirea însă, nu fu prea mare, fiindcă la urma urmei copiii oamenilor nu erau mai breji decît ai lui, încît îi înțelese și pe ei, și cum caii se îngrășaseră, umplu căruța cu porumb și plecă la munte; avea datorii față de copii, să cîștige și să-i îmbrace, că erau goi.

Cîștigă.

Nu mai făcuse „comert” niciodată. Îi plăcu atât de mult, încît socoti cîștigul drept ceva nemaipomenit și după ce se întoarse povesti drumul său la munte ca pe-o aventură. Numai că cei trei nu se minunară de loc. Paraschiv făcu chiar observația supărătoare că „mare brînză, Stan Cotelici a dat mai bine porumbul”.... Și, că să se ducă iar! Niculae, care ascultase uimit peripețiile tatălui cu căruța pe drumurile de munte, sărise și el pe neașteptate și strigase: „Așa e, tată! Mai du-te iar”.

Moromete se pregăti pentru al doilea drum și cînd se întoarse arăta de nerecunoscut, atât de mult îi plăcuse. De astă dată drumul fusese și mai aventuros și Moromete povesti totul într-o seară, cu un glas neobișnuit, și fu ascultat cu uimire. Descopereau toți, Cocoșilă, mama, fetele — pînă și cei trei — că tatăl lor avea ciudatul dar de a vedea lucruri care lor le scăpau, pe care ei nu le vedeau. Numai că spre sfîrșit, cei trei se desmeteciră, sfîșiară vraja care îi ametise și căzură pe gînduri.

Iată ce se petrecuse.

Moromete plecase cu Tudor Bălosu pe același drum ca și întîia oară, ieșiseră din regiunea de șes unde nimeni nu avea nevoie de porumb, și după ce făcuseră un popas la oborul din Pitești o luaseră pe șoseaua care duce spre creierul munților, cu ținta Răchițele, un sat mare, cunoscut de Tudor Bălosu ca fiind o piață bună de desfacere. Mergeau neîncetat, era ger uscat, roatele pocneau, aburul ieșea din spinările cailor.

La primul drum dăduseră dublul cu cincizeci de lei. Tudor Bălosu vroia de astă dată să-l dea cu șaizeci și într-adevăr, abia intrară în Răchi-

tele că fură oprîți de un învățător care vroia să cumpere amîndouă căruțele. Bălosu mirosi numaidecît cum stăteau lucrurile, sări jos din căruță și se și grăbi, spre uimirea lui Moromete, să desfacă șleaurile de la cai.

Învățătorul, prevenitor, întrebă de preț. Tudor Bălosu dădu prețul cu un glas care din nou îl zăpăci pe Moromete, șaptezeci de lei și spuse asta ca și cînd ar fi fost cunoscut de cînd lumea că așa se vinde porumbul.

Posomorît, învățătorul răspuse că șaizeci de lei este ultimul preț, și că nu poate cumpăra decît așa, la care Bălosu legă șleaurile grăbit, fără să mai discute, supărat chiar că fusese oprit din drum cînd toată lumea știa că șaptezeci de lei este prețul obișnuit. Uluit, Moromete observă că învățătorul dăduse exact prețul dorit de ei, dar Bălosu începu să rîdă și răspuse că dacă el, Bălosu, ar fi cerut optzeci, atunci învățătorul ar fi dat bucuroș șaptezeci de lei. „Să mergem mai încolo și să cerem optzeci și dacă nu dăm noi porumbul cu șaptezeci de lei, Moromete, să nu mai vii niciodată cu mine la munte“.

Merseră mai încolo și Bălosu spusese prețul său de optzeci, dar în afară de primarul comunei, care dădu un leu peste șaizeci, nimeni nu cumpără. „Dacă mergem trei sate mai spre vîrf, ai să vezi că îl dăm cu șaptezeci“, insistă Bălosu și Moromete conveni, depășit mereu de felul de a judeca al vecinului său.

De fapt, negustoria ca atare nu i-ar fi plăcut dacă cîștigul ar fi fost lipsit de peripeții, încît insistența lui Bălosu i se păru firească. Moromete nu prevăzuse niciodată latura comercială a produselor pe care i le dădea pămîntul, iar existența banilor îi pricinuia o furie neputincioasă (cînd trebuia să-i dea, îi dădea cu gesturi disprețuitoare de aruncare și blestema mărimea, culoarea și mirosul lor). Cînd ieșise împreună cu bătrînul Moromete, acum treizeci de ani, în 1907, și dăduse foc conacului lui Guma, nu se gîndise că pămîntul moșierului îi trebuie pentru comerț și pentru bani. Existau niște obiceiuri pe vremea aceea care lui i se păreau mai mari nenorociri de cît munca și foamea. Se duceau la conac și cînd dădeau ochi cu boierul, bătrînul se făcea de nerecunoscut, își lua căciula din cap și avea un glas de care și acum, cînd își amintea de el, Moromete se întuneca și să făcea crunt la față.

Cînd, după război, Moromete deveni proprietar, el trăi atît de deplin bucuria de a fi scăpat de moșier încît nu băgă de seamă, sau mai bine zis nu vroia să bage de seamă în ce măsură era el liber față de loturile pe care le stăpînea. Pămîntul îi dăduse într-adevăr anumită libertate? Nu se întreba însă cît de liber era, dar nici nu se lăsa constrîns, se răzvrătea, spera. Așa dar, să facă comerț cu cereale și să cîștige bani! Și cu banii ce să facă? Să plătească impozite! Ce ciudat, unde ajunseseră! În sfîrșit, fie și comerț, dar să fim înțeleși că nu ăsta e scopul...

Încît Moromete vedea în priceperea lui Bălosu de a face combinații mai mult ceea ce îi plăcea fiului său de zece ani, Niculae, și mult mai puțin ceea ce le plăcea celor trei, Paraschiv, Nilă și Achim.

Merseră deci mai departe cu căruțele și Moromete era foarte curios — și foarte vesel în același timp — să vadă dacă o socoteală făcută din nimic — cum era presupunerea lui Bălosu că vor da porumbul cu șaptezeci de lei — are să fie dovedită pe viu.

În satul următor, un muntean mai înstărit oferi doi lei peste șaptezeci, iar în celălalt, acest leu fu retras. Merseră mai departe și li se oferi apoi deodată trei lei. Moromete se plictisi, dar Bălosu îl asigură că în satul următor vor obține sigur zece lei. Nu ieșiră însă bine din sat, că se petrecu întîmplarea care avea să-i deschidă lui Moromete ochii, atît asupra lui Bălosu cît și a celor trei fii ai săi.

O femeie tânără de tot, cu fața albă, cu părul galben și niște ochi mari și albaștri, frumoși, cum aveau mocancele pe aici, îi strigă să oprească. Aveau porumb? Da.

„Ce bine e-ai venit, oameni buni, că nu știam ce să mai fac, a spus femeia bucuroasă. Haide, trageți în curte că oți fi osteniți. Să vă fac ceva să mâncați și să mă duc pe urmă pe la vecini să cumpere și ei, să dați tot porumbul, că eu nu pot să iau decît vreo douăzeci de duble.

„Nu duce dumneata grija noastră, leică, i-a răspuns Tudor Bălosu fără să se cîltimească din căruță. Du-te întîi la vecini și întreabă-i dacă cumpără, să nu pierdem timpul de pomană.

„Dar cu cît dați dubla? a întrebat femeia pălind.

Glasul lui Tudor Bălosu era mai înghețat de cît gerul, „Optzeci de franci, leică!“

„Optzeci de franci?“

„Hai, Moromete, a spus Bălosu apucînd biciul, fără să-i mai răspundă femeii.

„Dar cît dai dumneata, leică?“ a întrebat Moromete din curiozitate.

„Oameni buni, a strigat femeia înspăimîntată, șaizeci de lei, ăsta-i prețul pe la noi....

„A! Nu!“ a clătinat Moromete din cap.

Nu se poate, însemna exclamația lui. Noi avem aici niște socoteli. Iese sau nu iese șaptezeci, asta e întrebarea. Nu-ți dau fiindcă trebuie să vedem dacă iese. Glasul lui Moromete i s-a părut femeii cu totul deosebit de al celuilalt, și-a încleștat mîinile de loitra căruței lui și vorbele ei au început să curgă șuvoi. Moromete nu prea înțelegea, o vedea doar cum se ține cu mîinile de loitră și calcă prea aproape de roată.

Ea spunea că să-i dea *ei*, dacă celălalt nu vrea, cu șaizeci de lei... barem cîteva duble.... e rău, n-are ce da la copii.... Să tragă căruța că șaizeci de lei e destul.

„Haide omule, că doar n-oi fi și dumneata bogat să nu înțelegi... Oi fi venind de departe și ți-o fi frig pe gerul ăsta, trage căruța... Îți dau o deca de țuică peste șaizeci de lei. De ce să te mai duci încolo să mai bați drumurile de pomană?

Moromete s-a frînt de mijloc și s-a uitat la picioarele femeii:

„Dă-te la o parte, creștino, că te calcă roata!“ i-a spus el grijuliu.

„Nu vrei, omule! a repetat mocanca și deodată din ochii ei albaștri au țîșnit lacrimi de furie. De ce nu vrei, omule, a continuat ea și glasul ei legănat și domol de munteancă s-a făcut dîrz. De cînd v-ați făcut așa răi? a apus ea descleștîndu-și mîna de pe loitra căruței. Nu erați așa răi...“

Plîngea și în ciuda mîniei ochii ei rămîneau mari și curați și se uita cînd la omul cocoțat în căruță, cînd la caii lui grași și voinici, aburiți de gerul sănătos al muntelui.

„Ptui, lovi-te-ar moartea cu ochii tăi!“ a exclamat Moromete furios. Apoi a strigat: „Bălosule, oprește!“

„Ce s-a întîmplat, Moromete?“

„Hai să dăm porumbul, că nu e rost.“

„Cu cît?“ a întrebat Bălosu.

„Cu șaizeci și trei.“

„Eu nu-l dau, a răspuns Bălosu, și să știi că altădată nu mai merg eu cu tine la munte.“

Nedumerit puțin, Moromete n-a avut timp să răspundă, dar apoi l-a înjurat pe Bălosu de muiere, în șoaptă, pentru el însuși, în timp ce munteanca se uita la el buimăcită de bucurie, cu lacrimile înghețate pe obraz.

„Ce să mai vorbim, și-a încheiat Moromete povestirea. Am tras în curte, am băgat caii în grajd, a pus mâna mocanca și a tăiat o găină, și mâncă Moromete și bea țuică galbenă. Pe înnoptate așa s-au strîns mocanii, și ăla a luat trei duble, ăla cinci, ăla șapte... Creștini, mocîrțani! mi-au luat porumbul cu șaizeci și trei. Să vezi, după aia nu mai puteam să scap de mocancă: că de unde sînt? Că copii am? Dar muicrea trăiește? M-am uitat și eu la ea și m-am închinat: „Păi bine creștina lui dumnezeu, de ce să nu trăiască? Trăiește, stă acasă după sobă și se vaită că nu-i place ce e mai bun pe lumea asta, carnea de porc“. Avea ea un rost de întrebare așa fiindcă îi murise bărbatul în pădure, căzuse un bulumac peste el...

XI

Paraschiv, Nilă și Achim și-au păstrat pentru ei impresiile care le-a făcut-o povestirea tatălui lor, dar cînd au aflat că Bălosu a dat totuși porumbul cu șaptezeci de lei nu s-au mai mulțumit să observe ca la început, că tatăl lor n-a făcut mare brînză cîștigînd o mie de lei; trebuia să cîștige o mie cinci sute, cum a făcut Bălosu și au început să murmure că a omorît caii și căruța de pomană și că și-a bătut joc de munca lor.

Murmuratul acesta, desigur, i-a ajuns la ureche lui Moromete pe alte căi, prin Guica și Parizianu, pentru că feciorii n-au îndrăznit să i-o spună în față.

Uimit și îngrijorat că feciorii îl vorbesc de rău în lume, Moromete se hotărî să înăbușe fără cruțare acest început de răzvrătire, avînd totuși speranța că poate nu-i adevărat. Luați din scurt, cei trei se speriară și deveniră mieroși, iar Paraschiv chiar se indignă spunînd că, „Hai bă, ce, te iai după prostu-ăla de Parizianu?“, încît Moromete socoti că nu e cazul să meargă mai departe, ba mai mult, că n-ar strica să le dea chiar satisfacția să facă ei comerț la munte.

Bucuroși că izbutiseră să obțină atît de ușor libertatea de a se mișca, cei trei puseră la cale, o săptămînă mai tîrziu o afacere sortită să le aducă un cîștig mare. Luară cu chirie încă o căruța cu caii lui Parizianu, cumpărară porumb din sat cu cincizeci de lei și porniră la munte.

Moromete nu zise nimic, le dădu chiar sfaturi dar ceva, — nu putea să înțeleagă bine ce — un soi de înfrigurare, de poftă oarbă care se făcea simțită în purtarea fiilor săi începea să-l îngrijoreze și în sinea lui le dori să nu izbutească.

Dorința lui se împlini. Saturat de aflul de cereale de la cîmpie, muntele scăzuse între timp prețul și cei trei abia izbutiră să scoată cheltuiala drumului. Moromete nu se putu stăpîni și strecură cîteva aluzii batjocoritoare la adresa priceperii fiilor săi, dar bine intenționată, vrînd să-i facă să înțeleagă că drumul pe care vroiau ei să apuce nu e bun. Cei trei parcă înțeleseseră ceva și se mai potoliră, dar vecinul din spatele casei lor se îmbogățea și din nou feciorii începură să murmure. Că tatăl lor nu face nimic. Că stă toată ziua. Că pe cele două fete le lasă să se procopsească, iar pe ei îi batjocorește. Într-adevăr, fetele erau vrednice și vioaie, țeseau la război, împleteau, arătau vesele, spre deosebire de Paraschiv și Achim, care parcă erau bolnavi.

Astfel trecu iarna și vara aceea. În toamnă, Moromete făcu din nou pe plac celor trei. Se sfătui cu ei îndelung, le arătă situația familiei, datoriile pe care le mai aveau la percepție, faptul că rămăseseră fără un cal — se îmbolnăviseră de talan și nu mai era bun de nimica — și ajunseră la înțelegerea că un împrumut la bancă era cea mai bună soluție.

Numai că avantajele sperate nu veniră. Din lina oilor fetele țeseau pentru ele covoare, Catrina își făcu o fustă, Moromete o frumoasă dulamă îmblănită cu guler de miel creț... În numele celor trei, Paraschiv murmură pe față că o să pună mîna pe topor și o să le dea oilor în cap. Catrina nu se putu stăpîni și îi răspunse că pentru cît s-a trudit casă-i crească, o nenorocită de fustă nu e mult. Și dacă fusta ei le stă în gît, s-o ia și p-aia, să se sature. Covoarele? Dar fetele nu muncesc? Cine ține casa, cine îi spală de murdărie și le face mîncare să bage în ei? Și în afară de asta să se uite: nenorocitu-acela de băiat, Niculae, care toată vara rabdă de sete cu oile pe cîmp, n-are nimic, rîd copiii oamenilor la școală că e trențaros.

Paraschiv ascultase ca un surd, fără să audă. Achim și Nilă tăceau. Moromete intervenise împăciuitor. Oile sînt ale lor, spuse el. Anu-ăsta și-au făcut unii de îmbrăcăminte, la anu o să-și facă alții. Nu cumva dulama este pricina nemulțumirii? Nu înțelegea. Paraschiv avea o dulamă bunicică, ce vroia? N-avea răbdare și voia s-o poarte pe cea nouă? S-o poarte sănătos. Ei? Mai era ceva?

Mai era, pentru că nu era vorba de dulamă. Cei trei înțelegeau să trăiască și s-oducă la fel ca înainte, cînd nu făcuseră împrumutul și n-aveau oile, iar lina, laptele, brînză, carnea mieilor, totul trebuia vîndut și să facă bani, iar nu să se mînce și să se poarte în casă. I-ar fi fost foarte greu lui Moromete să dibuiască acest fel de a vedea al celor trei copii ai săi, cu atît mai mult cu cît aceștia începuseră să nu-și mai dea pe față gîndurile.

În aceeași seară ei s-au dus la Guica și acolo au pus la cale planul cu plecarea lui Achim la București.

Tîrziu de tot, spre sfîrșitul iernii, cu multeocolișuri și prefăcîndu-se interesați numai de datoriile care amenințau gospodăria, ei dădură de înțeles tatălui lor că n-ar fi o afacere rea îndemnîndu-l să se intereseze la al lui Cătănoiu și să se convingă singur ce bine s-ar putea cîștiga. Vorbiseră mai dinainte cu al lui Cătănoiu și lăptarul pus la cale exageră cîștigul. Moromete rămase să se gîndească. Catrina și fetele ațlară mai tîrziu de acest plan și se hotărîră repede: nu le convenea. Dacă Achim stă toată vara acolo, înseamnă că el va tunde oile și cine știe ce-are să facă cu lina. Se împotriviră cu grijă, să nu aflu frații; îi explicară tatălui că nu vor avea ce să mînce în timpul secerișului și că mult mai bine ar fi ca o parte din laptele oilor să fie făcut brînză aci acasă și vîndută apoi la București, dacă e vorba că la București sînt prețuri bune. În felul acesta vor avea și bani și nu vor suferi nici de foame.

În postul paștelui însă, vitregul mijlociu, Nilă, spuse într-o zi la masă ceva care înmuie inima mamei. Mînceau untură în tigare și Nilă, îngreșat nu se știe de ce, se strîmbase: „Ce naiba, mă, vine paștele! Noi nu mai ținem post? Și adăugase uitîndu-se cu privirea curată la Tita: mai pitește, Tito, untura asta“.

Noaptea, mama se auzi certată în vis de un glas blînd: „Catrino, Catrino, de ce ești dușmănoasă? Iartă-i pe copii, Catrino, iartă-l pe Nilă, că nu e rău la inimă...“

Pe nesimțite, de astă dată ferindu-se de fete, mama îi dădu de înțeles tatălui că la urma urmei ar trebui să-l lase pe Achim să se ducă. Sînt copiii lui și le-o fi pîrînd și lor rău că altă lume o duce mai bine. Să-i dea drumul să se ducă, să nu zică lumea că din cauza ei și a fetelor trăiesc ei rău.

Moromete, nu se știe de ce, se supără de întoarcerea aceasta a mamei, spuse fetelor și se certară între ei. Îndoielile lui Moromete țineau de afacerea însăși. Nu-i venea lui să creadă că bucureștenii nu mai aveau altă

ieşire decît să se îngrămădească pe laptele celor douăzeci şi patru de oi ale lui Achim Moromete din comuna Siliştea-Gumeşti şi să-l umple pe el de bani.

Dar în sfîrşit... Îi împărtăşise îndoielile şi lui Nilă în grădină, dîndu-le de înţeles şi celorlalţi doi că dacă e vorba să-i dea drumul lui Achim la Bucureşti, atunci Achim trebuie să bage bine în cap că la toamnă îl aşteaptă să se întoarcă acasă nu cu douăzeci de mii, cît se lăuda acesta ca un prost, nici cu zece, şi nici cu şase. Ci cu patru. Dar aceste patru să fie! Nilă îl asigurase că vor fi şi Moromete, liniştit, vruse să se culce. Îşi aminti însă că a doua zi, după cum îi spusese Bălosu, în drum trebuie să vie Albei după fonciire şi nu putu să adoarmă îndată. Îl mai supăra şi Niculae care stătea la spatele său şi nu adormea nici el. Ce se bucura aşa că scapă de oi, nefericitul? Credea că la muncă o să fie mai bine?

XII

Moromete avea uneori obiceiul — semn de bătrîneţe sau poate nevoia de a se convinge că şi cele mai întortochiate gînduri pot căpăta glas — de a se retrage pe undeva prin grădină sau prin spatele casei şi de a vorbi singur.

„Auzi ce idee“, reflectă el cu glas şoptit, oprindu-se lîngă poarta grădinii. Apucă o ulucă de vîrf şi rămase liniştit, cu fruntea în pămînt. „Dacă ar fi aşa, că din cauza păcatelor nu poţi dormi, continuă el încercînd uşor vechimea ulucii, ar însemna că Paraschiv al meu, care cînd se apucă să doarmă doarme pînă iese apă de sub el... ar însemna“ — şi aici Moromete se întrerupse şi gîndi restul în tăcere „— ar însemna că e omul cu inima cea mai curată de pe pămînt. Proastă mai e şi muierea asta a mea!“ se miră apoi cu glas tare, în timp ce constata că ar fi greu de susţinut că ulucile curţii sale nu sînt putrede. „După încă o ploaie, aceste uluci au să-şi rînjească dinţii negri spre casă“ gîndi apoi mai departe, fără glas.

Cineva îl întrebase odată, în glumă, de ce vorbeşte singur şi Moromete îi răspunse serios că asta e din pricină că n-are cu cine discuta, cu sensul că nu merită nimeni să-i asculte gîndurile.

Se deslipi de ulucă şi o luă încet spre spatele casei. Aici fetele puneau totdeauna porumb pentru copt, creştea mai repede ca la cîmp. Se opri printre firele înalte şi rămase cîtva timp între ele, liniştit şi recules. Apucă apoi un fir şi îl înmuie într-o parte cu talpa piciorului. „Domnule, cediscută ei în parlament?“ exclamă deodată, enervat, uitîndu-şi talpa desculţă peste firul de porumb. „Ce înseamnă situaţia asta? se supără el. Păi dumneata nu-ţi dai seama că toată omenirea stă cu ochii pe tine să vadă ce faci!“

Oftă, se aplecă la rădăcina porumbului şi multă vreme nu mai zise nimic. Pipăia cu palma adîncimea pe care o atinsese ploaia. „A dat ploaie!“ constată apoi la sfîrşit, cu un glas cu totul deosebit de cel dinainte, ca şi cînd ar fi vorbit alt om. În fine, la nouă pogoane, cinci duble clăia — ori zece clăi, — cincizeci, — ori nouă — 450 de duble de grîu“.

Ieşi dintre fire şi se duse lîngă colţul casei. Se aşeză pe tălpici, se căută de tutun.

Cît a fost anul trecut dublul de grîu? se informă; apoi îşi porunci: „Ei, ia înmulţeşte 200 de duble cu 50!... Scapi de daravelă? Cinci mii ar fi rata la bancă, plus dobînda, plus fonciirea pe doi ani... Nu mai rămîne nimic, dar înfine!... Faci tu ceva la Bucureşti? întrebă apoi pe cineva din gînd. Bine, dacă zici tu, zic şi eu ca tine, dar bagă de seamă!“ încheie el ameninţător şi se sculă hotărît şi parcă furios de pe tălpici.

Intră în curte, ferindu-se să nu trezească pe cineva. Zorile se albeau şi undeva un cocoş cînta prelung şi insistent înspăimîntînd liniştea sa-

tului. Se apropie de capătul dinspre drum al prispei, unde dormea Nilă și îi șopti acestuia la ureche:

— Băi Nilă-m'!

Nilă sări speriat de șoapta tainică și cu ochii holbați gîngăvi:

— Ce e, bă!

Apoi, recunoscîndu-l pe tatăl său mugi, chinuit că l-a smuls din odihna adîncă în care zăcea:

— Ce s-a întîmplat, mă? Ce-ai cu mine?

— Hai încoace!

— Unde? Ce s-a întîmplat?

— Nu s-a întîmplat nimic, n-auzi, surdule! Scoală-te încet și hai încoace, porunci Moromete cu același glas.

La picioarele lui Nilă, cu trupurile desfăcute, Paraschiv și Achim gemeau în somn. Pe cer, luna răsărise după ploaie și fiindcă nici dimineață și nici noapte nu era, semăna cu un soare mort, ciuntit și rece.

Nilă se dădu jos de pe prispă și își trase pantalonii oftînd.

— Unde mergem, mă? șopti el, încă buimac de somn.

Moromete nu-i răspunse. Porni spre grădină și-i făcu semn fiului să vie după el. Aproape de poartă, Moromete se aplecă lîngă un butuc de tăiat lemne și ridică securea care stătea trîntită pe el.

— Ia și tu securea aialaltă, aia veche, vezi unde e! șopti el.

— Da' unde mergem? îngîină Nilă, deastădată mai puțin curios.

— Avem treabă. Hai mai repede, îl îndemnă Moromete.

Nilă intră sub șopron după secure. Moromete deschise poarta grădinii și-i făcu iarăși semn să vină după el. Decodată se opriră amîndoi. Un glas lung începu să se jelească pe undeva pe aproape, urmat apoi de altele.

— Ce făcuși, Ioane, cui mă lăsași, de ce muriși, Ioane, se auzea bocetul. Tu mă auzi acolo unde te-ai dus? Roagă-te la Dumnezeu să mă ia și pe mine, că m-ai lăsat singură. M-ai lăsat singurică și nu mai pot, Ioane, Ioanceeee, Ioane! Nu e greu să intri în pămînt, dar eu mă chinuiesc p-aceia, și copiii se bolnăvesc... Unde-oi fi acolo, mă auzi tu pe mine că nu pot să mai îndur? Mă chinuiesc și nu mai pot să le duc pe toate...

Glasul care se jelea fu înecat de alte zeci de glasuri. Mirosul de tămîie adia dinspre cimitirul satului pînă în grădina lui Moromete.

Moromete și Nilă se opriseră în fundul grădinii. Vauerul cimitirului răzbătea acum printre salcîmi atît de aproape, încît se părea că bocetele ies chiar din pămînt. Într-un timp, un glas se desprinse ciudat din celelalte și ajunsese șoptit pînă la urechile celor doi. Era un glas plin de mirare și spaimă, care parcă nu înțelegea nici acum ce se întîmplase:

— Băiatul mamei!!! Cum ai murit tu, băiatul mamei?? Unde ești tu acuma, pușorul mamei?? Ce faci tu acolo, unde stai?... Of, dragile mamei sprîncene, cum s-or face huruiene!...

— De, mă, săraca, șopti Moromete. Așa e!

Locul unde se oprise tatăl și fiul era o vilcea tăiată pe mijloc de un șanț, o viroagă. Locul era plin de salcîmi mici și de iarbă înaltă. Pe marginea șanțului însă, se înălțau spre cer, ca o barieră, un rînd de plute drepte ca luminarea și al căror vîrf abia putea fi văzut în timpul nopții. Grădina era totuși întunecată, deși plutele înalte nu acopereau lumina cerului. Ceea ce umbrea întreaga vilcea a grădinii era un salcîm uriaș care la început, pentru că era prea stufos și înalt, nu se băga de seamă. Lîngă el se oprise Moromete.

— Nilă! zise el, pînă răsare soarele trebuie să-l trîntim la pămînt. Hai, pune mîna pe secure.

— Salcîmul?! întrebă flăcăul uimit.

Toată lumea cunoștea acest salcîm. Copiii se urcau în el în fiecare primăvară și-i mînceau florile, iar în timpul iernii jucau mîja, alegîndu-l ca loc de întîlnire. Toamna, viroaga se umplea cu apă iar în timpul iernii îngheța. Cînd erau mici, Paraschiv, Nilă și Achim curățau șanțul de zăpadă și gloduri și netezeau cea mai lungă ghiată de prin împrejurimi. Lunecuşul pornea de undeva din susul grădinii și se oprea la rădăcina copacului. În fiecare iarnă era aici o hărmălaie nemaipomenită. Ajungînd la capătul ghețușului, vrînd-nevrînd copiii îmbrățișau tulpina salcîmului, lipindu-și obrații înfierbîntați de scoarța lui neagră și zgrunțuroasă. Primăvara, coroana uriașă a salcîmului atrăgea roiuri sălbatece de albine și Achim se cățara ambițios în vrîful lui să le prindă. Salcîmul era curățat de crăci în fiecare an și creșteau la loc mai bogate.

Nilă își dădu pălăria pe ceafă și întrebă încă odată:

— Salcîmul *asta*? De ce să-l tăiem? Cum o să-l tăiem! De ce?...

— Într-adins, răspuse Moromete. Într-adins, Nilă, îl tăiem, înțelegi? Așa, că să se mire proștii! Pune mîna, nu te mai uita, că se face ziuă!

— Cum să se mire proștii?! întrebă Nilă supărat, neînțelegînd, trecîndu-i pentru întîia oară prin cap că la urma urmei tatăl lui ar putea să țină seamă și de ceea ce gîndește el, așa cum a fost seara trecută, cînd l-a întrebât ce să facă cu Achim.

Moromete se uită mirat la fiul său, dar după aceea puse mîna pe secure și-i încercă tăișul.

— Vrei să știi în ce fel să se mire proștii? îl întrebă el. Să se uite și să se mire pînă li s-o apleca.

— Bine, dar nu e salcîmul nostru, mai protestă Nilă.

— Dar al cui e? întrebă tatăl, apucînd securea de coadă.

— Nu e al ga Mariei?! răspuse Nilă, crezînd că totuși tatăl n-are să încerce să taie salcîmul. Și pe urmă, ziua n-avem timp? mai bombăni el încă nedumerit. Ce ți-a venit acuma, cu noaptea în cap?

Moromete nu-i răspuse. Începu să dea ocol salcîmului, căutînd un anumit loc unde să-l înceapă a lovi. O clipă el mai rămase locului gînditor, apoi deodată ridică securea și-o înfipse cu putere în coaja zgrunțuroasă a copacului. Din gît îi ieși un icnit adînc și lovitura țîșni de la rădăcina copacului, se lovi de uluci și se întoarse îndărăt, făcînd să răsune viroaga.

Nilă apucă și el securea în mîini și trecu de cealaltă parte a tulpinei.

— Și cui îl dai? mai întrebă el.

— Astuia, răspuse Moromete, arătînd spre grădina lui Bălosu.

Amîndoi începură apoi să izbească tăcuți și nu se opriră decît după un timp îndelungat. În amîndouă părțile făcuseră în salcîm cîte o tăietură adîncă și albă. Începură să izbească din nou și așchiile săreau acum mai mărunț, uneori zbîrniind în aer. În curînd, ele înconjurară locul într-o roată înălbită.

Începuse să se lumineze. În cimitir, vaerul femeilor contenise, dar nu de tot; se mai auzea un murmur nelămurit, chemări șoptite și tainice. O femeie încă bocea și părea că nu mai termină litania ei veche:

*Zorilor, surorilor
Mindrelor, voi zînelor!
Să nu vă pripîți
Să ne năvăliți...*

*Scoală, Ioane, scoală
Că noi am venit
că am auzit
că ești călător
cu roua-n picioare
cu ceata-n spinare
pe calea cea lungă
lungă fără umbră...*

*Că de când m-ai părăsit
și de la mine-ai pornit
cămășa ți s-a înnegrit.
Dar m-oi ruga de tine
să-mi trimiți cămășuica
pe șuerul vîntului
prin fundul pămîntului
și eu albă ți-oi spăla-o
și te-i șterge pe obraz
și-oi vedea al meu necaz...*

Dar Moromete și Nilă nu mai auzeau. Ei loveau de la o vreme mai încet, mai chibzuit, uneori scormonind cu securea în lovituri mici, căutînd parcă viața salcîmului falnic în vreo vînă care se ascundea de secure. Cu toate că pătrunseseră în el adînc, din amîndouă părțile, copacul stătea drept și liniștit, nici o frunză nu i se mișca. Deodată, niște aripi pîlpîiră undeva într-un prun și încă odată un cocoș cîntă prelung. Cînd sîrși, în elipa următoare satul răsună a doua oară ca o alarmă nesfîrșită de glasurele celorlalți cocoși.

Moromete se opri, se șterse de nădușeală și lăsă securea jos.

— Ajunge, Nilă, dă-te la o parte, zise el gîfîind. Du-te și adu caii. Vînos a mai fost!...

— De ce să aduc caii? întrebă Nilă.

— Adu, mă, caii și ștreangurile și nu te mai tot întreba. Ce tot întrebi? Mai stai și tu locului și mai gîndește-te cînd întrebi. Știi tu încotro cade salcîmul? Dacă se lasă peste pruni, sau dincoace în grădina ăștuia a lui Geacă și-i prăpădește răsadurile, ce faci?

Flăcăul se șterse de sudoare și plecă. Moromete se așeză jos pe așchii, uitîndu-se oftînd în urma fiului. „Parcă ar fi ceva de el, reflectă, căutîndu-se prin buzunarele flaneliei. Păcat că nu prea îl taie capul“.

— Umblă încet, vezi să nu-i scoli p-ăia, adăugă.

Peste cîtva timp, flăcăul se întoarse cu caii.

„N-am spus eu? reflectă Moromete din nou, ridicîndu-se de pe așchii și vorbind apoi tare:

— Unde vii, mă, cu ei, Nilă? îl întrebă batjocoritor.

— Cum unde viu? răspuse Nilă, nedumerit.

— Adică da, exclamă Moromete. Trece cu ei încoa' să cadă salcîmul pe ei.

Nilă opri caii și rămase tăcut, neștiind ce să mai facă. Apoi pricepu; întoarse caii, le prinse răscurile de ștreanguri, legă frînghia și porni cu ea spre tatăl său.

— Poți să te urci? întrebă Moromete. Urcă-te pînă spre vîrf, nu-ți fie frică, n-o să cadă cu tine. Dacă vezi că se mișcă, sai și tu jos d-acolo mai spuse el batjocoritor.

Nilă nu răspunse la această batjocură, se urcă tăcut pînă spre vîrf, legă frînghia și se dădu jos. Moromete se apropiase de cai și măsura din ochi lungimea frînghiei cu aceea a salcîmului. Bombăni ceva, apoi trase caii spre partea din spatele casei, încotro trebuia să cadă copacul.

— Gata, Nilă? întrebă el în șoaptă.

— Gata! răspunse flăcăul.

— Treci lîngă cai și cînd vezi că începe să se aplece, ai grijă să-i mîi, că mi se pare că frînghia e mai scurtă decît salcîmul.

Se alăturară amîndoi într-o parte și alta a cailor, apoi Moromete urlă pe neașteptate, lung și răgușit, ca și cînd cineva l-ar fi ars cu fierul înroșit:

— Haidaaa!...

Speriați, caii zvîcniră, vrînd s-o ia la goană, frînghia se întinse ca o coardă și urletului omului îi urmă un pîrîit ascuțit care spintecă dimineța ca un trăznet.

— La o parte! strigă Moromete, biciuind caii.

Din înălțimea lui, salcîmul se clătină, se împotrivi, bălăbănindu-se cîteva clipe, ca și cînd n-ar fi vrut să părăsească cerul, apoi deodată porni spre pămînt, stîrnind liniștea dimineții ca o vijelie; se prăbuși și îmbrățișă grădina cu un zgomot asurzitor. Văile clocotiră și toți cîinii de prin împrejurimi începură să latre.

După aceea se făcu tăcere. Se luminase de tot și printre șirul de sălcii se vedeau chiar cum sclipesc cîteva raze roșii de soare.

Cîtva timp, cei doi rămăseseră încremențiți, uitîndu-se la salcîmul doborît, neștiind parcă ce mai aveau de făcut. Dușulache ieșise din gaura lui făcută sub șira de paie și se uita peste grădină, parcă nedumerit și el. Numai caii stăteau tăcuți, nepăsători, cu buzele lăsate în jos.

— Ei, acuma ce-ai rămas cu capul între urechi? se miră Moromete, călcînd încet printre crăcile salcîmului. Deslă caii și bagă-i în grajd!...

Salcîmul tăiat străjuia însă prin înălțimea și coroana lui stufoasă toată partea aceea a satului; acum totul se făcuse mic. Grădina, caii, Moromete însuși, arătau bicisnici. Cerul deschis și cîmpia năpădeau împrejurimile.

— Bine, Ilie, de ce-ai tăiat salcîmul? se auzi de pe poteca viroagei un glas înspăimîntat.

Era mama, care venea de la cimitir prin fundul grădinii. De braț avea un coșuleț alb din care împărțise colaci pentru morți. În poarta grădinii ieșiseră Paraschiv și Achim descinși și în izmene. Tita, Ilinca și Niculae se uitau și ei încremențiți de după gard.

— De ce-ai tăiat salcîmul, tată? Ce ți-a venit? întrebă Tita.

— Ce făcuși, Moromete? se auzi un glas de după gardul din față.

— Bine, Moromete, alt salcîm nu găseai să tai? exclamă cineva din fundul grădinii.

În tăcerea care se lăsă, o fetiță strigă și ea parcă speriată:

— Nea Pațanghele, de ce-ai tăiat salcîmul?

Era porecla lui Moromete și se pare că fetița era foarte supărată de îndrăznise să vorbească așa.

— Cînd ți-oi da eu un pațanghel n-ai să-l poți duce, îi răspunse Moromete. Și voi ce vreți? se răsti apoi la cei care se uitau la el de după garduri.

Între timp, Paraschiv și Achim se apropiaseră și se uitau peste trupul salcîmului într-un anumit fel, parcă ar fi fost vorba de-un animal bolnav care fusese ucis.

— De ce-ai tăiat, mă, salcîmul? se pomeni și Paraschiv întrebînd. Avea însă un glas cu totul deosebit de al celorlalți, parcă ar fi fost singurul

care punea întrebarea, sau în orice caz singurul căruia să i se răspundă.

— Întrebați-l pe Nilă, că el știe, răspunse într-adevăr tatăl cu un glas ciudat.

Paraschiv se prinse:

— De ce, mă? îl întrebă.

— Ca să se mire proștii! îl cită Nilă pe taică-său și zîmbi nătîng, bucuos pesemue că putea la rîndul lui să-l prostească pe Paraschiv.

— Rîzi ca un bou! mormăi Paraschiv.

Lui Nilă însă îi plăcuse atît de mult ce făcuse încît se veseli și mai tare. Chiar și cînd rîdea avea un fel al lui greoi la care n-aveai ce să mai faci.

Tudor Bălosu ieșise în grădină și Moromete o luă spre el. În fundul grădinii, mama se uita mereu în golul din care fusese smuls salcîmul. Atît de rău stăteau? De ce, dacă aveau așa nevoie de bani, nu vindeau o oaie sau cîtiva miei?

Se pare că nimeni nu înțelegea că hotărîndu-se în sfîrșit plecarea lui Achim la București, însemna că trebuia să li se facă celor trei pe plac pînă la capăt, să nu se mai atingă nimeni de oi și cum altceva n-aveau ce vinde, salcîmul trebuia tăiat. Mai ciudat era că nici cei trei în cauză nu înțelegeau; încît răspunsul lui Moromete că a tăiat salcîmul „ca să se mire proștii” nu era o batjocură întîmplătoare la adresa liilor.

Niște ciori, învățate să se rotească și să se așeze deasupra a ceva înalt, acum că acel ceva nu mai era, dădeau tîrcoale prin preajmă și croncăneau urît, parcă a pustiu din ciocurile lor negre. Mama, luptînd parcă împotriva presimțirilor și temerilor ei vechi care o năpădeau, cășună pe fete și se răsti la ele să se apuce de treabă. Ce, n-au mai văzut salcîm tăiat?

XIII

În grădină, Tudor Bălosu îl invită pe vecin în casă. Moromete ezită spunînd că ar avea treabă, dar pe urmă se hotărî.

— Haide! Poate mai ai din țuica-aia de la munte.

Mai avea și băură aldămașul. Tudor Bălosu era bucuos de mica afacere, salcîmul era dintr-aceia care se foloseau pentru fundamentul caselor și se găseau cam greu. Moromete însă nu prea se îndemnă, nu avea nicidecum înfățișarea celui care a vîndut ceva. Erau singuri în odaie și se uita din cînd în cînd spre ușă, se uita prin casă așteptînd parcă să mai intre cineva. Tudor Bălosu crezu că îi ghicește gîndurile și strigă spre odaia cealaltă:

— Victore, hai, mă, și ia o țuică cu Moromete.

Casa lui Tudor Bălosu avea trei odăi mari, spre deosebire de a Morometilor, care avea două. Odaia în care stăteau era curată, cu paturi de fier cu tăblii. Sub geamul dinspre drum era așezată o mașină de cusut Singer, la care lucra mama, Aristița Bălosu, care nu se știe cînd învățase să croiască rochiile și cămășile cele mai frumoase din sat. Pereții odăii erau plini de covoare, fotografiile în rame cu Bălosu și Aristița la cununie, Victor militar, fotografiat în culori cu gradul de sergent, Polina, singură, sfioasă și aspră, cu mîna pe un taburet. Pe jos era așternut un covor de cîrpe.

Victor intră în odaie cu un prosop în mîna. Avea pantaloni de „piele de drac”, bufanți, și ghețe galbene, cu ciorapi vîrgați trași pe pulpă. Se ștergea pe ceafă și arăta vesel. Era un flăcău nu prea voinic, dar se purta ca și cînd ar fi fost.

— Bună dimineața, nea Ilie, spuse el.

— Ia o țuică, Victore, îl îndemnă taică-său.

— Ți-am mai spus, tată, că nu obișnuiesc țuică dimineața, răspunse Victor cu un glas din care se vedea că îi face multă plăcere că nu obișnuiește.

— De ce, Victore, ai stomacul deranjat? întrebă Moromete cu seriozitate.

— Nu, dar nu obișnuiesc.

— Noi obișnuim! spuse Moromete, puțin absent, rotunjind și spălînd cuvintele întocmai ca feciorul lui Bălosu.

Victor Bălosu fusese cîtva timp voiajorul firmei de la care cumpăra-seră mașina de cusut și învățase să folosească cu gravitate cuvinte puțin cunoscute. Nici el, nici taică-său nu băgară de seamă ironia ascunsă a vecinului.

— Cum devine asta, Victore? reluă Moromete mirat.

— Ce anume, nea Ilie?

— Să nu-i placă cuiva băutura.

— Asta devine după facultăți, răspunse Victor cu modestie. Sînt unii oameni care le place să aibă mintea tulburată. Mie îmi place să fie limpede!

— Da, e un punct de vedere! conveni Moromete. Apoi schimbă vorba, ca din întâmplare, uitîndu-se iar spre ușă ca la început: — Spune-i, Tudore, fetei ăleia, să mai aducă niște de-asta... Sau nici tu nu vrei să-ți tulburi mintea?

Victor începu să rîdă, cu satisfacție mare:

— Hehe, nea Ilie, ciudat mai ești, hehe! Polino, mai adu niște țuică.

Polina intră și Moromete se uită lung la ea. Din fotografic, Polina avea numai acel amestec de sfială și asprime, dar acolo nu era frumoasă. După ce se uită la ea, Moromete se uită curios la Bălosu, apoi, la Victor, apoi din nou la Polina.

— Ce face Tita, nea Ilie? întrebă Polina cu glasul ei obișnuit, nici supărat, nici vesel, ca al oricărei fete care întreabă de o surată de-a ei, dar Moromete se uită nemulțumit la ea și nu răspunse.

— Dă-mi, mă, banii-ăia, că mă duc, se grăbi el deodată. Las-o încolo de țuică, hai încolo d-acilea!

Și se ridică în picioare.

Bălosu însă nu se mișcă.

— Moromete, zise el, și avea un glas din care se înțelegea că nu se mai gîndea de mult la salcîm. De ce nu vinzi tu locul ăsta al tău din spatele casei?

Moromete se uita împrăștiat pe fereastră.

— Care, locul ăsta d'acilea?

— Da, tot îl ții tu degeaba.

— Mda, mormăi Moromete absent.

— Ți-l cumpăr eu, continuă Bălosu. Dacă vrei, facem repede formele.

— Hai mă, nu mai mă ține aci, că am treabă, răspunse Moromete, parcă n-ar fi auzit. Tu nu știi că nu e locul meu?

— Ba e al tău, îl informă Bălosu. Cîți ani au trecut de cînd a plecat alde soră-ta Maria din casă?

— Păi... sînt mai bine de cincisprezece ani!

— Ei, după cincisprezece ani legea zice că moștenirea neîmpărțită rămîne a ăluia care e în ea. Nu știai de chestia asta?

„Nu știam... pe mă-ta de bălos! răspunse Moromete în gînd. Bine că știi tu“.

— Hai mă, că nu e așa cum zici tu, dă-mi banii-ăia să mă duc în-colo d-acilea! spuse apoi tare.

Bălosu rămase nedumerit.

— Dacă nu crezi, întreabă și tu unu din avocații-ăștia, insistă el. Întreabă-l pe Rădulescu.

— Hai, mă, altă treabă n-am eu acuma, răspunse Moromete, de astă dată cu un glas rece, tăios.

Bălosu nu mai insistă, iar Moromete, după ce primi banii părăsi casa vecinului.

Soarele se ridicase sus și o grămadă de nori, — niște nori curați și frumoși — se și repeziseră spre el, parcă ar fi vrut să-l oprească pe loc sau să-l întoarcă îndărăt de unde răsărise.

Moromete intră în curte prin grădinița de sub geamul dinspre drum al casei, pe nesimțite parcă și se opri lângă colțul prispei.

— Ilinco, strigă el înfuriat, nu te apuci odată să mături bătătura asta? Niculae, tu de ce n-ai plecat cu oile pînă acuma? Ce e cu voi, mă? Tu Achime, n-ai de gînd să dai drumul la caii-ăștia? Au să roadă ieslea pînă te aranjezi tu... Și tu, Paraschive, ce stai și te uiți cu botu-ăla ca de zăvod? În grajdurile-alea nu s-a mai rînit de la Paști. Iar tu, Nilă, unde te gătești de plecare?

Nilă, nu se știe de ce, era mînios: Stătea cu un picior proptit în marginea prispei, cu fruntea lui groasă, roșie de îmbufnare și se încălța cu niște opinci vechi. Se pare că Paraschiv nu se lăsase pînă nu-i plătise batjocura de-adineauri, din grădină. Era chiar sigur, fiindcă se uita la fratele său cu satisfacție, ba chiar cu simpatie, acum, după ce i-o plătise.

— Se duce la premilitară, observă el batjocoritor și se uită cu veselie la un obiect răzimat de parmalic, care pesemne-i justifică veselia.

Era un lemn care închipuia o pușcă, văpsit în roșu. Paraschiv se apropie de parmalic, apucă lemnul acela vopsit care închipuia pușca și se uită la el preocupat, căutînd cu degetul într-un loc unde ar fi trebuit să fie trăgaciul. El ridică pușca în sus și plin de o veselie prostească, pentru vîrsta lui, începu să mînuie lemnul și să strige în gura mare:

— Pe umărrr, arm'! La piciorrr, arm'! Pentru onor, înainte, prezen-taaați, arm'! În cumpănireee, arm'!

— Las-o, mă, se înfurie Nilă cumplit, smulgîndu-i lemnul din mîini.

— Ce-ai cu el, Nilă? se miră Moromete. E și el dăștept! Om de două-zeci și patru de ani!

Achim scoase caii din grajd, întinse dulama peste spinarea unuia din ei și se pregătea să plece. Niculae dăduse și el drumul oilor din obor și le tot lovea cu ciomagul, blestemîndu-le liniștit. Ilinca ridică așternu-turile de pe prispă, iar Tita, cu un tîrn cît toate zilele, începu să măture bătătura.

— Vezi, fa, că mă duc la fierărie, să vedem dacă mai poate gaș-peru-ăla să ne dregă secerile alea. Ia dă-le încoa, vezi că sînt în odaie între sobă, zise Moromete, adresîndu-se Catrinei.

— Achime, zise Niculae, oprindu-se lîngă fratele său vitreg. Du-te tu cu oile, să mă duc eu cu caii, că tu tot ai să pleci cu ele la București.

Achim însă nu-l auzea, încălcase și lovea mereu cu călcîiul în burta calului iar animalul se învîrtea cu el pe loc, cu dinții rînjiți în zăbală. Achim era vesel și porni în goană încă din curte.

— Hai Bigică, haidaaa!... urlă el.

— Ce faci, mă, mîncate-ar cîinii? urlă și Niculae după el. Tată, oprește-l să se ducă cu oile.

— Tu ce-i fi avînd Nilă, de ești așa roșu?! se miră Moromete, fără să-l audă pe Niculae. Ai mă? Cine te pune pe tine să te duci acuma la premilitara-aiă, în loc să stai acasă și să-ți vezi de treabă?

— Hai bă, taci din gură! mormăi Nilă furios. Te faci că nu știi. N-ai auzit că dacă nu ne ducem facem mulți ani armată?

— Păi fiindcă sînteți proști! explică Moromete luînd secerile din mîna Cătrinei și îndreptîndu-se spre poartă. Sînteți proști, Nilă, d-aiă!

Nilă pornise și el spre poartă, cu pușca aceea ciudată în mînă.

— Sîntem proști... mormăi el.

— Păi sigur că sînteți proști. Dar ce credeai?! spuse Moromete surprins. Ia să nu se ducă nimeni sau să-l atingă cineva pe deșteptul-ăla de mocîrțan care vă gonește pe cîmp, să vezi cum i-ar trece cheful să vă mai cheme.

Nilă mormăi ceva care putea să însemne că tatăl său vorbește ca să nu tacă. O luă pe lîngă garduri călcînd în același fel cu mormăitura; adică sigur, să nu se ducă nimeni, dar uite că se duce și te silește și pe tine să te duci. Moromete o luă și el pe lîngă garduri, dar în direcția opusă și călca nepăsător și parcă dezamăgit că oamenii fac lucruri care dacă n-ar fi proști nu i-ar putea sili nimeni să le facă.

XIV

La început, flăcăii nu se duseră la premilitară, dar nu pentru că ar fi fost deștepți, sau că l-ar fi „atins“ cineva și i-ar fi pierit cheful celui care îi chema, ci pentru că așa ceva nu se mai întîmplase niciodată în sat. Să se facă instrucție duminica dimineața! Li se păruse o glumă tîmpită, se supăraseră toți și nu se duseseră, dar la prima recrutare se află că repartizările plouaseră cu nemiluita; se îngrijoraseră și începuseră să se ducă. Nu se mai întîmplase niciodată în sat? Avea să se întîmple d-aici înainte. Pentru instrucție, satul avea să se numească subcentru premilitar, iar pentru flăcăi, învățătorul Toderici, care era ofițer în rezervă, comandant.

Nici învățătorului nu-i plăcuse la început, sau cel puțin așa se crezuse. Acum însă îi plăcea atît de mult, încît nu numai că uita cu totul că e învățător, dar încerca să-i facă pe băieți să uite și ei că sînt flăcăi liberi, care trăiesc în satul lor cum le place.

Cînd Nilă ajunsese în curtea școlii, premilitarii erau strînși de mult în coloană de marș și se făcea apelul. Pe drum se mai vedea încă cîte-un flăcău alergînd să ajungă mai repede să nu fie pus lipsă.

— Hai mai repede, mă, boierilor, strigă Toderici de pe treptele școlii. Parc-ați fi domnișoare, fir-ar al dracului! Eu cum mă scol și vin înaintea la toți?... Plească Ilie!

— Prezent!

— Pacic Ilie!

— Prezent!

— Panaite Dumitru!

— Lipsă!

— Ce e, mă, cu Panaite ăsta? Și duminica trecută văz că a lipsit.

— Stă lîngă mine, dom'le comandant, zise un flăcău din capul coloanei. Zice că nu vrea să mai vie, își bagă... în ea de premilitară.

— Pavel Vasile! Strigă Toderici înfuriat.

— Prezent!

— Pielelungă Constantin!

— Prezent!

— O să-l bag eu în pușcărie.... pe mă-sa de bandit! strigă Toderici, schimonosindu-se la față. Paliu Inochentie!

— Lipsă!

— Ce e cu Inochentie?! întrebă Toderici, spunându-i pe numele de flăcău celui care lipsea, parcă l-ar fi cunoscut cine e. Cine stă lângă el?

— Eu, domnule comandant, zise un glas. N-a vrut să vie, 'cea că el e ostenit de la sapă, 'cea că ce, l-a câștigat statul la belciuge?

— Belciugele mă-si! strigă Toderici, frământându-și carnetul în mâini. Parcă pe mine m-a prins statul de bogdaproste... pe mă-sa de Inochentie... dar când te chiamă țara la datorie, trebuie să te duci, că dacă nu, te ia mama dracului.... Că d-ai-a țara asta a rămas o țară de mameluci, pentru că Inochentie al meu îi dă cu belciugele!

— 'Cea că dumneavoastră aveți leafă, domnule comandant, zise același glas. „Îi convine lu'domnu' Toderici, că are leafă“, așa zicea.

— O să ia și el leafă... pe mă-sa de Inochentie, strigă iarăși Toderici, cu capul în carnet. La pușcărie, la Turnu, are să stea acolo și are să primească leafă!

Nu se știe cum se învățaseră flăcăii să fie înjurați și amenințați cu pușcăria. Învățătorul făcea acest lucru ca și când nu el ar fi venit cu aceste obiceiuri în sat

— Pielelungă Ilie! continuă el.

— Lipsă!

— Ce e cu frate-tău, mă, el de ce n-a venit? întrebă Toderici, căutându-l cu privirea pe celălalt Pielelungă.

— A venit la ziuă de pe linie, s-a culcat și dimineața n-a vrut să se scoale. Când l-am îfînat să se scoale, a dat cu piciorul în mine....

— Spune-i că o să-i dau eu câteva picioare într-o zi, c-o să se pomească tocmai.... știe el unde! Palici Polin!

— Lipsă!

— Prisăcaru Vasile!

— Prezent!

— Rață Ion!

— Lipsă!

— Raneti Vasile!

— Prezent!

— Rădoi Marin!

— Lipsă!

— Mama lui de Rădoi! Țsta stă colea peste drum, zise Toderici, uitându-se peste curtea școlii la o casă mică, așezată chiar în fața școlii.

— Dom'le Toderici, dumneata să nu-mi înjuri băiatul, că eu nu știu multe, se auzi atunci un glas de peste drum.

— Să-ți fie rușine, strigă Toderici ars, ieșind din fața coloanei de premilitari și înaintînd spre poarta școlii. Să-ți fie rușine, nea Rădoi! că te găsești dumneata mai cu moț și nu-ți trimeti băiatul la instrucție. Că statul dacă dă un ordin.... Am instrucțiuni precise să trimit tabelă de ai care nu vor să vină! Zece ani are să facă armata și are să se libereze la sfîntu' asteaptă....

Toderici înainta spre poartă și striga, cu o mîină ridicată în sus cu care tot împungea aerul cînd vorbea. Omul din casa alăturată se dădu jos de pe prispă și începu și el să vină spre poarta de la drum.

— O să știe el ce are de făcut cînd o pleca militar, zise el, apropiindu-se de drum, vrînd parcă să-i iasă înaintea învățătorului. Eu am făcut un

război și nu mi-e frică mie de asta. Iar dumneata nu mai înjura lumea... ai uitat că cînd ai venit aici aveai ȋtari și cămașă de tort....

— Că cînd am să-ți fac eu un raport, o să-ți dai dumneata seama pe ce lume trăiești, strigă Toderici, batjocorind vorbirea celuiilalt.

Toderici era străin de sat, era muntean, și cînd venise aici părea un tinerel de treabă — foarte dezghețat, e drept — dar se purta bine cu lumea, dădea bună ziua și muierilor.

— Las'că știm noi că ești deștept, zise omul din drum, uitîndu-se cu ură spre curtea școlii.

Toderici se întoarse în capul coloanei de premilitari și continuă apelul.

— Că dacă n-o luai pe-asta a lui Oprescu, cu atîtea pogoane, și-acuma ai fi umblat în ȋtari, strigă omul din drum, fără teamă.

Toderici desfăcu carnetul și strigă mînios:

— Ristea Gheorghe!

— Lipsă!

— Împușcatu Florea! strigă comandantul și mai furios.

— Prezent! răspunse un glas din toți boșogii, vrînd parcă să-l întreacă pe învățător.

— State Ilie!

— Prezent!

— Stanciu Stoian!

— Lipsă!

Toderici ridică fruntea din carnet, vru să spună ceva, buzele i se mișcă și strînse carnetul în mîini. Începu apoi să strige mai departe. Din rîndurile de premilitari, glasul celui strigat răspundea cu putere, făcînd să răsunе satul pînă departe. Într-un timp, învățătorul trase aer în piept, își desfăcu picioarele și începu să urle fiecare nume, hotărît să întreacă glasurile care răspundeau:

— Tudor Marin! strigă el.

— Prezent! răspunse flăcăul, tot atît de tare.

— Terci Minică!

— Lipsă!

— Teculescu Ion!

— Lipsă!

— Tărbacă Anghel!

— Lipsă!

— Moromete Nilă! urlă din toate puterile Toderici.

— Prezent! răspunse atunci Nilă încet și scîrbit, și un hohot de rîs urmă răspunsului său, cutremurînd partea aceea a satului pînă departe.

— Mai tare! scriși ni învățătorul cu sudoarea pe frunte. Se opri, se uită la Nilă, făcu un semn în carnet în dreptul lui, apoi șopti amenințător:

— Atențiune, companie! Drepti! Liniște! Răspunde tare, camarade, că nu ești babă captușită în piept de optzeci de ani. Udrea Ștefan!

— Lipsă!

— Ungureanu Gheorghe!

— Lipsă!

— O să dea ei de mama dracului, domnii ăștia care nu vor să vină la instrucție. Vanghele Costică!... Vasilescu Avram!

Gheorghe Toderici își vîrî carnetul într-un fel de porthart și se dădu cîtiva pași înapoi să ia comanda:

— Atențiune. Companie, drepti, direcția cîmpul de instrucție, ocolire la stînga împrejur, înaintee, marș!

Compania ieși în drum cu puștile de lemn pe umăr. Toderici trecu în fruntea ei și după câțiva pași își întoarse capul dînd tonul:

„Vesel, timpul primăverii“. Companie, cu cîntec înaintee, maaarș!...

Flăcâii începură să cînte gros, în marș. Gheorghe Toderici se întorcea din cînd în cînd și în pauzele de marș, striga:

— Una, două!

*Vesel, timpul primăverii
Vesel sînt și eu!*

— Una, două!

*Căci vara care a trecut
Multe mîndre-am mai avut
Nu le pot uita!*

— Una, două! Mai cu viață! Mai tare! Ce mormăiți așa?

Nilă nu cînta și fruntea lui lată și groasă stătea încruntată în sus a nedumerire. Mergea greoi și nu ținea pasul. La un moment dat, el lăsă pușca de pe umăr și se uită în afara coloanei.

— Nilă, treci în front, ține pasul, strigă cineva din urmă, mult prea tare, așa cum se pîrasc copiii și Nilă, supărat și posomorît puse lemnul la loc pe umăr și încercă să țină pasul.

La instrucție, comandantul îl urmări cu priviri întunecate.

— Fii atent aici, camarade. Inamicul a ocupat gara și se pregătește să atace satul. Compania are misiunea să înainteze de pe liziera satului, să ia gara cu asalt și să dea inamicul peste cap.

Stăteau culcați pe liziera satului și comandantul le explica exercițiul pe care îl aveau de executat în duminica aceea. Pînă la gară erau patru kilometri. Șeful postului de jandarmi venise să asiste la exercițiu, chemat de fapt de Toderici, care se temea că premilitarii nu vor voi să „atace“ pe o distanță atît de mare.

Flăcâii însă atacă. Toderici gonea împreună cu ei și îi culca mereu. Jandarmul se tîra în urma lor plictisit. Cînd mitralierele inamice începură să „toace“ din gară, comandantul deveni amenințător și dramatic.

— Capul la pămînt, urla el. Capul la pămînt, camarade, scriși el și se aplecă deasupra lui Nilă, îi puse mîna în ceafă și îi strivi fața de arătura aspră. Nilă mișcă din ceafă ca un taur, se zbătu și deodată sări în picioare. El scoase un muget cumplit și îl prinse pe comandant de guler. Nu-i făcu nimic, nu dădu în el, dar îl strîngea cu ochii ieșiți din cap și îl ținea pe loc. Era atît de mînios și de încordat încît părea că îl ține pe celălalt pe loc ca pe-o apărare, să nu pleznească ceva în el însuși. Speriați, cîțiva flăcâi săriră și desfăcură mîna încleștată a lui Nilă. Toderici se învinețise, tușea, se îneca și cînd își reveni începu să înjure și să urle să vie șeful de post. Exercițiul se întrepruse.

Cînd se îndepărtă împreună cu șeful de post, chipul lui Nilă se albi, iar fruntea i se încreți a și mai mare nedumerire, de astă dată lăsînd descoperite niște priviri blînde și înspăimîntate. Călca legănat și greoi, și-și ștergea des și în neștire fruntea cu mîneca.

Numai că șeful de post era vechi în comună. Îl înjură pe Nilă și îi dădu drumul spunîndu-i să nu mai facă așa, fiindcă Toderici e al dracului și s-ar putea s-o pățească cu el. Are noroc că el, șeful de post, îl cunoaște pe Moromete, pe care îl consideră un om de care i-ar fi nu știu cum să-i ia băiatul la secție; altfel l-ar fi luat și i-ar fi tras o mamă de bătaie...

Nilă porni spre casă, dar mergea tot cu fruntea încrețită. Avea acea înfățișare chinută a surzilor care încearcă să înțeleagă din semne. Ce se întâmpla în lume? Cine avea de gând să ocupe gara și să atace satul?!

XV

După ce îi plătise lui Moromete, Tudor Bălosu ieșise cu Victor în grădină și amândoi începuseră să ciopârțească salcîmul. Loviturile se izbeau de ulucile Morometiilor și Catrina, ca niciodată întîrzia să plece la biserică. Umbla de colo pînă colo fără rost și uneori, cînd loviturile din grădină se auzeau mai tare, se oprea locului și asculta. Paraschiv stătea lipit de gard, se uita în grădină și părea că n-are de gând să se miște din locul acela cu una cu două. Botul său ieșit în afară se lungise și mai mult și se uita fără grabă și fără să clipească, încet și stăruitor la vecinul său. El stătu astfel multă vreme, apoi se îndepărtă încet și ieși în drum, ieși la poartă; după cîteva clipe de gîndire, porni pe lîngă garduri dar mergea alene, parcă fără scop.

Mama îl urmărise pe furiș din tindă. Cînd îl văzu că se depărtează de casă, ieși în pragul prispei.

— Abia a așteptat să plece *ăla* și s-a și dus, strigă ea, uitîndu-se în altă parte, ca și cînd nu lui Paraschiv i-ar fi vorbit. Parcă era vorba să rînești acolo, că o să ajungă băligarul la grindă...

Paraschiv se uită îndărăt fără să se oprească. De departe, gura lui arăta și mai mare.

— Aia e treaba mea, mormăi el. Te găsi inima rea de grajd.

— Dac-ar muri *ăla*, ați cînta de bucurie! L-ați adus în stare să taie salcîmul, să rîdă lumea de noi de bine ce-am ajuns!

— Ia mai taci din gura aia, mamă, ce-ai cu el? zise fata care terminase de măturat. De ce te legi de el? și mai spui că te vorbește de rău în sat. Păi cum să nu te vorbească?

— Ce-ți pasă ție? zise mama întorcîndu-se în tindă. Uite, acu' se-n-toarce *ăla* și cînd o vedea grajdul nerînit, iar începe să înjure. Parcă n-ar avea destule păcate! Să-l mai auz și acuma, în sfînta duminică, înjurînd!

Deși Paraschiv plecase, el se întoarse însă curînd înapoi, parcă s-ar fi gîndit că mamă-sa vitregă are dreptate. Intră în curte repede, căută lopata într-un colț al șopronului și pieri în grajd. Catrina îl văzu și chipul i se mai lumină.

— Tito, strigă ea din tindă. Vezi că eu mă duc la biserică, ai grijă și pune de mămăligă. Du-te în grădiniță și ia d-acolo niște ceapă. Pe urmă, culege ștevie de dincoace și fă acolo o ciorbă, că altceva nu mai e. Că astă iarnă au băgat în ei un porc de mai bine de-o sută de kilograme și cînd le spuneam „măăă, vine vara, mă, păstrați“, rînjeau la mine, parcă nu le-ar fi trebuit tot lor! Acu să bage în ei buruieni...

— Iar începi? o muștră Tita, făcînd semn cu capul spre grajd că o aude Paraschiv.

— S-audă! zise mama cu un glas în care se simțea și necaz dar și durere că la prînz n-are ce da la masă. De ce să n-audă?! Că așa am tot tăcut și acuma au tăiat salcîmul să facă Bălosu casă, că ei nu sînt în stare să facă, așteaptă să moară *ăla* să ne dea pe noi afară...

Catrina se îmbrăca pentru biserică și vorbea mereu, nu izbutea să se liniștească. Iși schimbase bluza ferfenită și-și trăsese o fustă de lînă înue-

grită, peste cea veche. Abia după aceea începuse să tragă pe dedesubt, lepădându-le, boarfele cu care era îmbrăcată mai înainte.

— Au cărat la șanț un porc întreg și trei sute de coșuri de porumb. Puteau să mai păstreze, nu să ajungem să dăm cămașa de pe noi că vine percitorul!

Deodată Catrina tăcu și trăsăturile feței îi căzură în jos de uimire. Pe poarta de la drum intrase o femeie slabă și neagră la față, îmbrăcată aproape în zdrențe. Pășise în curte cu un pas repezit și fără să se uite la cineva pornise glonț spre poarta grădinii. Era Guica.

Ea deschise poarta și se duse drept spre salcîm, unde Tudor Bălosu și fiu-său ciopărteau mereu. Numaidecît curtea și împrejurimile răsunară de glasul ei ascuțit, care intra pînă în creierul capului.

— Ce căutați, mă, aici? De ce mi-ați tăiat mă, salcîmul? Plecați d-aici, că... m-ași în gura voastră de 'oți! Paraschive, unde ești? Săi mă, încoace, cu un ciomag!

Catrina încremenise pe prispă și obrajii i se făcuseră ca focul. Paraschiv ieși din grajd la auzul glasului care țipa, dar nu se grăbi să sară cu un ciomag, cum striga tușă-sa. După felul cum se uita și cum buzele sale împletite se întindeau spre urechi, se înțelegea unde se duse mai a-dineauri.

— Du-te, fa, și spune-i să plece d-aici! șopti mama uneia din fete. Ne facem numaidecît de basm, că ăsta colțatul altă treabă n-a avut decît să se ducă-să-i spună, parcă ar avea numai fiere la inimă...

— N-am adus-o eu, mormăi Paraschiv cu un glas care arăta că chiar dacă n-ar fi adus-o el, Guica tot ar fi venit și în orice caz nu se sfiește să arate că venirea aceasta și tot ceea ce se întîmplă e una din marile lui plăceri.

— Mînca-v-ar cîinii cu neamu' vostru, țipă Guica din grădină. Ți l-a vîndut, ai? Cum ți l-a vîndut mă, oțule, cum ți l-a vîndut, dacă e salcîmul meu? Și dacă ți l-a vîndut, tu nu știai că e al meu, lovi-te-ar moartea de bălos, azi și mîine! Tu nu știi că ăsta e locul meu d-aici din spatele casei?

— Pleacă d-aici, ga Mario, și pune-i lacăt la căteua aia... nu te certa cu mine! Du-te și te ceartă cu frate-tău Ilie pînă te-i umfla... Ce te certă cu mine?

Glasul Guichii începu să se apropie de curte. Speriată, mama intră în casă cu grabă, parcă cine știe ce nenorocire s-ar fi apropiat.

— Ilie! Ilie ! Unde ești, mă, de ce, mă, mi-ai tăiat salcîmul și mi l-ai vîndut? Ai mă? Dar-ar dumnezeu să te îngropi cu el, să-ți faci coșciug din el, Ilie! Că atîta aveam și eu și te repeziși să-l tai și să-l vinzi, tăia-te-ar cine nu trebuie și te-ar lovi vărsatul ăla marele!...

— Hai, ga Mario, nu mai țipa așa și pleacă d-aici, zise Ilinca înțepat de pe pragul prispei. Ce tot țipi că e salcîmul tău, locul tău!... Parcă nu ți-a cumpărat tata alt loc...

— Lovi-te-ar hrînca aia rea și pe tine, strigă Guica, oprindu-se în mijlocul bătăturii. Mi-a cumpărat, ai? Parcă mi-a cumpărat din averea mă-ti, izmenito! Mi-a dat din pămîntul ăstora care muncesc să vă țină pe voi, niște îpuțite!

— Ei, ia ascultă, Guico, ieși afară, că acu' mătur bătătura cu tine, zise fata cea mare, Tita , cu un glas liniștit, ca al tatălui.

— Tu ce stai, mă prostule, și te uiți? se-ntoarse Guica spre Paraschiv. Muncești aici ca prostul, vai de capul tău! Alți flăcăi au casă și copii și tu stai ca o baligă să crești puturoasele astea...

— Hai, ga Mario, nu mai țipa așa, că nu sîntem surzi, zise și Paraschiv, întinzîndu-și cu plăcere buzele lui împletite.

— Iar tu să nu mă faci pe mine Guica, că eu n-am guicit la curul mă-ti cînd te-a făcut... Auzi fă?

În casă, mama tremura și o strigă pe Tita să nu răspundă, să intre înăuntru. Vecinii, mai ales copiii, ieșiseră pe la porți.

— Tito, tu n-auzi să intri în casă? Intră și las-o să strige pînă o face gîlci în gît. Că nepoților li se sară inima că ne face de rîsul lumii.

Catrinei îi dăduseră lacrimile.

— Ei, ne face de rîsul lumii, răspuse Tita îndîrjită, tîrnuind pe prispă. Fă, Guico, dacă nu pleci d-aici asmut cîinii pe tine. Cuțu-na! Duțulache!

Duțulache țîșni de undeva și se înfățișă dornic să capete ceva de mîncare. Era un cîine pașnic.

— Tu, fa, să asmuți cîinii pe mine? țipă Guica. Sînt sora lui tău, nu ți-ar fi rușine, măgăreațo! Umbli după al lui Bălosu să te ia, dar nu te ia, fă! Nu ia ăla una ca tine, botoaso!

La aceste cuvinte, Paraschiv izbucni într-un rîs ciudat, parcă ar fi pîrîit ceva.

— Ahaha-ha-ha! așa! exclamă Guica continuînd parcă rîsul lui Paraschiv. Ai pupa tu să te ia ăla...

Tita aruncă o privire de pe prispă spre grădină. Victor se oprise din ciopărtit și asculta cu toporul în mîină. De departe i se vedea fața nepăsătoare, aproape veselă.

— Să te ia moartea cu Victor al tău de gît, strigă Tita roșie ca focul și intră în tindă închizînd ușa.

Guica o porni spre drum și cînd o luă pe lîngă garduri își aduse aminte de salcîm și începu să spună în gura mare, să audă lumea ce i-a făcut alde frate-său. Blestema și amenința că n-o să rabde, are martori și o să-l dea în judecată pe Möromete.

De rușine, Catrina ocoli prin fundul grădinii ca să se ducă la biserică.

XVI

Spre ziuă, ploaia îl trezise și pe Bircă din somn și nici el nu mai putuse să adoarmă.

După ce ploaia se opri, Bircă se dădu jos de pe prispă și scoase caii din grajd. Deșteptat de tropăitul lor, Bircă-tatăl ridică mirat capul de pe căpătîi și îl întrebă pe fecior ce i-a venit, unde se duce cu caii cu noaptea în cap?

— Pe izlaz, răspuse flăcăul scurt și fără să mai dea alte lămuriri, aruncă o haină veche pe spinarea unuia din cai, încalică și ieși din curte.

— Ce e cu băiatu-ăsta?! se miră tatăl și fiindcă nimeni nu-i răspuse — ceilalți copii dormeau toți — își lăsă la loc capul pe căpătîi.

Bircă mergea cu caii la pas, și părea să nu ia seama la ei. În dreptul unei fîntîni caii traseră la jghiab ca și cînd ar fi fost singuri. Călărețul nu sări îndată să le scoată apă.

Încalică apoi din nou, dar caii o luară singuri la trap. Învățați pe semne de fratele mai mic al lui Bircă. Trase de căpăstru și caii, puțin nedumeriți, încetară trapul.

Umedă de ploaie, cîmpia dormea în tăcere. Pămîntul răsuflea aburi calzi, încă nevăzuți — soarele nu răsărise — iar cerul înalt și amortit îngھیtea leneș ultimii nori.

Pe coama dealului Birică se opri cîteva clipe, parcă nehotărît. Simțind aburul cald și mirosul de ierburi crude, caii începură să sforăie de plăcere, dar fiindcă erau ținuți pe loc, își plecară capetele și începură să pască.

— Haide! murmură flăcăul.

Se așeză mai bine și strînse pulpele. Cu mișcări liniștite dădu frîu liber căpăstrului, și se încordă; calul, simțind strînsoarea (și ni înainte și o luă la goană.

Cîmpia părea fără margini. Totul dormea. Nu se vedea nici o pasăre, nu se auzea niciun glas. Din depărtare zidul grînelor se apropia mut înaintea călărețului. Întinderea tăcută a cîmpiei sperie parcă animalele care încetiniră goana, se opriră pe loc și agitară capetele lor frumoase cu urechile întinse înainte, cu privirea domesticită dar vie și inteligentă. Cîmpia tăcea mereu.

— Haide! murmură Birică și glasul său liniștit potoli neliniștea vagă și tainică a animalelor. Cînd se opri, Birică arăta de parcă alergase alături de cai. Fața lui era țeapănă obosită.

— Stai, șopti el și caii se opriră și de îndată, fără să aștepte să se dea jos călărețul, începură să pască flămînzi, cu pași mari, sforăind cu nările în iarbă.

Birică împiedică picioarele din față ale cailor, întinse pe iarba umedă dulama veche, cu blana de oaie în sus și se culcă peste ea. Rămase apoi nemîșcat multă vreme, cu fața în jos, cu obrazul culcat într-o parte pe brațul îndoit. Se auzea numai sforăitul cailor. Satul se pierduse undeva în depărtare. De-acolo, sau nu se știe de unde, răzbătea nefiresc cîte-un svon nelămurit, ca o părere, sau ca un ecou a ceva tainic...

Se răsuci brusc cu fața în sus apoi rămase iarăși nemîșcat. Cerul se limpezise de tot. Alături de dulamă, un pîlc de pădăii dormeau cu măciuliile închise. Birică oftă greu și închise ochii.

Cînd se trezi, se ridică într-un cot, puțin buimac. Alături, pădăiile înfloriseră și străluceau galben în iarba înaltă. Cîmpia era acum de un verde orbitor iar soarele ardea atît de viu încît cerul albastru parcă se înneagra.

— Noroc Birică! Hai mă, cu caii, să-i băgăm în ovăz.

Se frecă la ochi și se ridică. Achim Moromete venea în goană cu caii și se opri fără să descalice. Birică nu zise nimic, se întinse la loc pe dulamă, parcă supărat că fusese trezit din somn. De fapt îl trezise soarele care îi bătuse în față. Achim nu se grăbea, descălică și veni aproape.

— Ce e, mă, n-ai dormit azi-noapte?

— Unde zici că să te duci cu caii?! se miră Birică fără să răspundă la întrebare.

— În moșia Marichii, să-i băgăm în ovăz.

Birică își întoarse fața în partea cealaltă și închise ochii mohorît. Parcă nici nu auzise răspunsul. Alături de iarba deasă care parcă pleznea de verde ce era, chipul flăcăului semăna ciudat cu pămîntul.

— Să fiu al dracului dacă n-am să-i rup picioarele, mormăi el și încetul cu încetul chipul i se mai însufleți, se aburi de năvala singelui.

— Cui, Polinii? întrebă Achim.

— Dar cui!

Nu părea însă prea sigur că va face ceea ce spunea; se înțelegea mult mai bine că se chinuie s-o smulgă din inima lui și că nu izbutea decît să se chinuie și mai mult.

Achim se întinse în iarbă și gemu:

— Ha, făcu el! Mă Birică, să fie-al dracului, dacă și la București

am iarba asta... Plec la București cu oile, explică, el, și dacă și acolo o fi iarba așa, toată ziua o să vînz la lapte!

Birică nu zise nimic, se întoarse doar cu fața în sus. Achim continuă să vorbească despre vînzarea laptelui și se lăudă cu banii pe care avea să-i cîștige.

— Hai, încheie el, ce stai aici, hai să băgăm caii în ovăz. Birică se ră-suci oftînd cu fața în jos și răspunse că nu merge.

— Vezi să nu-ți îndoape pîndărul ăla spinarea cu sare, îl preveni el.

— Unde are el norocu-ăla să dea peste mine, că i-aș arăta eu lui sare, se sumeți Achim.

Birică nu-l luă în seamă, nu-l auzi. Oftă și se perpeli iarăși pe dulamă întorcîndu-se cu fața în jos. Cînd Achim porni spre cai să plece, se ridică pe jumătate și se uită cîteva clipe la el. Privirea îi ardea. Il întrebă dacă Nilă s-a dus azi la premilitară.

— Cînd te întorci acasă spune-i să nu plece nicăieri, că vreau să vorbesc ceva cu el.

De aseară vrusese să nu se mai gîndească la Polina, dar nu izbutise decît să-și dea seama — iarăși ca și în seara trecută — că nu poate decît să dorească s-o vadă, și de astă dată atît de mult, încît faptul că s-ar putea cu adevărat să n-o vadă nici azi i se părea înfricoșător.

— Auzi tu, Achime? gemu el și se uită cu privirea sticloasă la Achim.

— Vrei s-o furi pe Polina? întrebă Achim rîzînd cu nepăsare. Crezi că ea nu știe ce-o așteaptă dacă iese azi la horă? Vezi mai bine să nu te pome-nești cu ai lui Bălosu cu măciucile în capul tău, mai spuse Achim în timp ce încăleca.

Birică se întoarse cu fața în dulamă și nu răspunse.

XVII

Moșia de care pomenise Achim și în ovăzul căreia vroia să-și bage caii se afla chiar în capul lotului lor. Erau vreo patru sute de pogoane, ceea ce mai rămăsese din vestita moșie a lui Guma, din 1924, după reformă. De fapt era mai dinainte moșia văduvei, cucoana Marica, cum i se spunea în sat, care mai trăia și astăzi, cumplit de gîrbovită și de uscată și care spre uimirea tuturor nu numai că trăia dar umbla, era vioaie. Umbla în negru, în baston, și cumpăra ouă și lapte de la muieri, pentru fiică-sa, o fată veștejită și cam nebună, care nu ieșea aproape deloc din casă (stătea cu franceza și cu pianul, cum o scuza inutil bătrîna față de muieri și copii).

Moșia era dată în parte. Oamenii care luau pămînt în parte se înțelegeau cu un maior, soțul fetei mai mari a bătrînei care venea din cînd în cînd prin sat și căruia nu-i păsa de cumnată-sa cam nebună și de bătrîna soacră: le lăsa doar atît cît să nu moară de foame.

Delapt, cu cîteva ani în urmă, fusese chiar cît pe-acî să le vîndă moșia. După reformă profitase și el de creditele pe care le deschisese Banca Centrală cooperativă și se împrumutase cu o sumă mare. În timpul crizei însă, piața cerealelor scăzu atît de mult încît maiorul nu mai putu să plătească ratele împrumutului și ar fi vîndut cu siguranță moșia dacă legea conversiunii nu l-ar fi salvat. Salvarea moșiei se făcuse de fapt pe socoteala micilor proprietari, și nu cum credea Moromete că se milostivise statul de datoriile lui. Chiar în acest an Banca Centrală cooperativă contracta un împrumut de 250 milioane de lei acoperit de stat, care plătea băncii anual o sumă de 39 milioane lei pentru pagubele suferite de această bancă în urma legii de conversiune. Acest împrumut se făcea în scopul „refacerii creditului țărănesc“

și era la urma urmei provenit din impozitul numit „fonciar“, încasat de la țărani. Cu alte cuvinte te golesc de buzunare ca să-ți deschid credit. Aceste mici informații din ziare îi scăpau însă lui Moromete.

În afară de un administrator, maiorul mai ținea trei paznici, pentru magazii casă și câmp. Unul dintre aceștia era foarte credincios, și se certa cu oamenii la treierat, încercînd pesemne să-i facă să înțeleagă că el nu e un simplu pîndar, ci un fel de ajutor de logofăt, în orice caz ceva boieresc. Pentru pază avea pușcă cu sare și băieții cu vitele setemeau grozav de el. Cînd prindea vreunul nu numai că îl bătea, dar făcea și tărăboi, ducea vita la gloabă sau venea cu șeful de post în curtea omului. Nu se știe însă de ce părinții copiilor nu se supărau pe el și îl lăseau în pace. Omul plătea gloaba, plictisit. E adevărat că uneori omul se uita la pîndar — ce ciudat, foarte puțini știau cum îl cheamă — se uita la pușca lui, la cornul lui de bou din care suna, la fața lui, înțepenită și solemnă și îl asigura cu o blîndețe suspectă în glas că altădată chiar el, tatăl copilului, o să ducă vita la obor, dacă pîndarul n-o să-l prindă. Ba chiar, adăuga omul, o să ducă vita la obor înainte de a scăpa în bucatele moșiei.

Achim mîncase odată bătaie de la acest pîndar dar de mult, cînd era mai mic și se ducea la școală.

La prînz bătrîna Marica ieșea în poartă și cînd copiii se întorceau de la școală, chema cîtiva să-i aducă apă din vale de la fîntînă, cu un hîrdău mare tras pe două roate. Avea nevoie de apă multă în fiecare zi, așa le spunea copiilor, să ude florile și să se spele fata „care ea este cu pianul și cu franceza“ și nu poate să aducă. După ce cărau două-trei hîrdae, copiii așteptau sub cerdac, bătrîna striga ceva și atunci apărea deasupra lor o arătare cu nasul ascuțit și cu fața dată cu făină, cu părul care de jos li se părea copiilor că e verde. Arătarea, fără să scoată un cuvînt, arunca fiecăruia de-acolo de sus cîte-o monedă de zece bomboane

Într-o zi însă arătarea a aruncat numai trei monezi și ei erau patru, și tocmai Achim era cel căruia nu-i dăduse. Ceilalți au fugit, parcă s-ar fi temut să nu li se ia banul înapoi, dar Achim n-a vrut să plece și s-a plîns bătrînei care uda straturile cu stropitoarea.

„Ci ce mai vrei? Ci-a dat“ a afirmat bătrîna convinsă, cu toate că nu fusese de față.

„Nu mi-a dat, coană Marico“, a strigat Achim la ea.

„Ci ciă nu strigi la mine, ci ciă nu fii hoț...“ I-a mustrat bătrîna, dar Achim s-a înfuriat și a făcut-o surdă.

Bătrîna n-a mai zis nimic, a lăsat stropitoarea și s-a dus cu pasul ei mărunt și cu spinarea ei îndoită ca o toartă nu se știe pe unde, și în curînd a apărut de prin magazinele din fund un om care s-a apropiat de Achim și i-a cîrpit una cumplită după ceafă. De spaimă a căzut de vreo două ori pînă la poartă. Palma fusese atît de grea că l-a durut capul toată ziua.

În fiecare an, Moromete lăsa un sfert de pogon trifoște pe care-l cosea de două, trei ori pe vară.

Cît ajunse pe trifoștea din capul lotului, Achim își roti privirea peste câmp, descălică și dădu drumul cailor în ovăzul de peste hotar al moșiei. Era un ovăz înalt, bogat în spic și des ca o perie.

Achim se urcă pe o movilă cu piatră de hotar în vîrf și începu să vegheze. Caii stăteau liniștiți în ovăzul înalt și rupeau spicul gras, sforăind mulțumiți.

După puțin timp, sosi și Niculae cu oile. Bisisica era în frunte și alerga ca o nebună iar Niculae venea în urma oilor schiopătînd și aruncînd zadar-nic cu bulgări înaintea cîrdului. Achim se uita la el după piatra de hotar

și rîdea. Oaia fruntașă ajunsese aproape de lot, intră în pîrloagă și se opri, începînd să rupă cu lăcomie iarba încă umedă.

Niculae era roșu la față și sudoarea îi curgea în șiroaie pe gît.

— Bine, mă Achime, mînca-te-arcîinii, strigă el înfuriat, nu spunea tu ailaltăieri că dacă tata îți dă drumul la București îmi lași mie caii și iai tu oile?

— Păi după ce plec, răspuse Achim rîzînd.

— După ce pleci! îl îngîină Niculae strîmbîndu-se. Treaba ta, eu îți las oile aici și dacă nu-mi dai caii, ai să vezi și de oi și cai! Dar, ce sînt eu aicea, prostul tău?

— Hai mă, că le iau, promise Achim vesel. De mîine încolo le iau eu!

În acest timp, Achim uitase să se mai uite peste cîmp. De undeva dintr-un grîu țîșni spre cer o ciocîrlie și începu să se înalțe spre cer cîntînd. Tot atunci însă țîpătul scurt al unui corn străbătu aerul apăsător, urmat de un glas crunt și amenințător:

— Stai pe loc că te împusc!

Achim țîșni înspăimîntat de la locul său și o luă la goană spre cai. Se aruncă din fugă și o întinse printre pogoanele de grîu lovind caii cu toate puterile. Pîndarul trase. Aerul parcă plezni și ciocîrlia amuți speriată. Achim simți cîteva alice de sare usturîndu-l pe ceafă. Mai alergă puțin, apoi opri caii i se uită îndărăt. Pîndarul Maricăi se apropiase de Niculae și părea că vorbește cu el. Era voinic, cu fața pîrlită de soare. Intr-o mîină ținea pușca și în alta o măciucă; pe după gît, legat de o curea, purta cornul lui ascuțit de bou.

— Ăla e frate-tău, mă?

— Da, răspuse Niculae.

— De ce mama voastră băgați caii în ovăz? întrebă pîndarul surd.

— Nene, să nu dai în mine, eu sînt cu oile, strigă Niculae speriat.

Pîndarul n-avea urechi pentru spaima lui; se apropie, schimbă măciuca în aceeași mîină cu pușca și, fără alte cuvinte îi plezni lui Niculae o palmă lată, gata să-l arunce la pămînt.

— De ce dai, mă nene, ce ți-am făcut eu? strigă Niculae îngrozit.

— E frate-tău, ai? și nu vrei să spui! zise pîndarul.

— Ba ți-am spus, țîpă Niculae scos din sărite.

— Am să-ți iau oile la obor, amenință pîndarul și îl apucă pe Niculae de cap, îl ridică mult în sus și dădu cu el de pămînt. Am să te omor, fir-ar mă-ta a dracului! și apucă măciuca de cap și cu coada ei începu să-l lovească pe băiat peste spate.

— Achime, săi că mă omoară! urlă Niculae.

— Vino încoace și tu.... pe mă-ta de oț, îl chemă și pîndarul pe Achim, continuînd să-i care lui Niculae la ciomege.

— Aaa!... aaa! aaa! urla Niculae cu un glas înebunit de groază. Aaaa! aaa! Mă omoară! Aaaa!...

Achim întoarse caii:

— Și ce crezi, mă, că nu viu? strigă el.

Pîndarul se uită la el nepăsător, dar cînd văzu că Achim se apropie, îl lăsă pe Niculae și puse mîna pe pușcă. În aceeași clipă, Achim sări de pe cai în plină goană, se făcu mic la pămînt, apoi deodată țîșni în sus, repezindu-se spre pîndar și urlînd ca o fiară.

— Trage, mă... pe mă-ta de cîine! Trage, dacă ai curaj!

Pîndarul îngălbeni la auzul urletului; trase, dar, încă mai dinainte, Achim se lăsase pe vine și țîșnise apoi în urma împușcăturii. Avea ochii holbați. Cu măciuca ridicată el se rezezi asupra pîndarului, se opinti din

răspuțeri și-și trimise lovitura drept în capul acestuia. Paznicul abia avu timp să sprijine cu pușca. Achim lovi a doua, a treia și a patra oară, niște lovituri iuți și cumplite, care dacă l-ar fi nimerit pe pîndar nu i-ar fi trebuit mai mult. Dar el își apăra bine capul cu pușca. Loviturile curgeau mereu, din ce în ce mai furioase și țintind numai creștetul capului. Speriat, pîndarul aruncă deodată pușca și se repezi în flăcău cu mîinile goale. Achim sări înapoi și-și repezi măciuca în capul lui. Pîndarul sprijini cu mîina, scoțînd în același timp un urlet, apoi puse mîina pe Achim și cu un pumn îl trînti la pămînt. Se aruncă peste el, îi încalică pieptul și începu să-l izbească peste gură cu pumnii, scrișnînd și înjurînd înspăimîntător.

Niculae, care tot timpul se uitase fascinat la cei doi, deodată se trezi, și înfiorat plăcut de ceva care nu simțise niciodată se repezi și apucă o măciucă de jos. O ridică drept în sus și-i dădu drumul cu sete, cu toată puterea în tîdva pîndarului. Acesta rămase o clipă nemișcat deasupra lui Achim, apoi scoase un urlet ca de lup și se ridică în picioare. Niculae ridică iar măciuca fulgerat de un gînd înfricoșetor: „Mă omoară“. Îl izbi iarăși țintind capul; pîndarul se apără, sprijini cu mîina, apucînd chiar capul măciucii în palmă, dar mai mult nu mai putu, se clătina și se lungi ca un sac. Achim sări în sus, puse mîina pe-o măciucă și ca turbat începu să lovească în omul căzut cu o furie care pe Niculae iarăși îl înfricoșă.

— Achime, îl omori, strigă el cuprins abia acum de o adevărată groază.

— Păi asta și vreau, să-l omor, scrișni Achim.

Niculae se repezi la el și-l împinse în lături. Achim se opri cîțva timp parcă neînțelegînd ce se întîmplă; apoi începu, deodată, să rîdă batjocoritor.

— Boule, mîine cînd ai să vii iar cu oile, te prinde și toată viața nu mai ești om, zise el punînd iarăși mîina pe măciucă.

De astă dată el începu să-l bată pe cel de jos parcă cu un gînd anumit: nu să-l omoare sau să-l schilodească pe pîndar ci să-i piseze doar trupul, să-l facă să zacă în pat, cel puțin un an de zile.

După ce osteni, îl chemă pe Niculae și amîndoi apucară pe paznic de cîte un picior; tîrîndu-l cu spinarea pe pămînt, îl traseră pe moșia pe care o păzea și îl duseră departe în mijlocul ovăzului. Achim îi luă apoi cornul și-l sparse cu piciorul, scrișnînd:

— Na, maisună și acum... Și uite-al dracului cu ce e încălțat... pe mă-ta cu bocanii lui. Tragi cu pușca, ai?! Vrei să mă împuști, ai?! Dai în asta micu, ai?!!

Achim se întoarse pe pîrloagă, ridică pușca omului și-o izbi cu țeava de piatra de hotar. Avea două țevi. Săriră amîndouă ca niște țurloaie, ca niște fluiere.

— Hai Niculae! zise Achim aruncînd pușca sfărîmată și măciuca pîndarului departe în ovăz. Hai în Frunzari, că nu pot să stau cu asta aici...

— Treci tu cu caii înainte și s-o oprești pe Bisisica, se rugă Niculae, mîinînd oile șchiopătînd.

Achim sări în spinarea calului și-o luă înainte de-a lungul drumului de hotar. Niculae porni în urma lui, și îl rugă să meargă mai încet. Bisisica nu mai putea s-o ia la goană din pricina cailor, dar totuși încerca să ocolescă pe lîngă ei și s-o ia înainte.

— Păzea, Achime! striga atunci Niculae. Dă-i una în cap Bisisichii!

Achim se răsucea pe cal și pleznea oaia cu coada măciucii — spre satisfacția lui Niculae, care exclama de fiecare dată:

— Aha! Nu mai fugi? Mai fugi și acum dacă mai poți, beli-te-ar cîinii!

Achim petrecu un picior pe după coama calului și începu să cînte; avea însă un glas fals, care putea să supere chiar și caii.

*Pentru tine Mărioară
Mi-am lăsat carul la moară, măăăă!*

XVIII.

Moromete ieșise din curte și plecase spre fierăria lui Iocan să dea zimți celor două seceri stricate. Se grăbise să plece și din pricina Guichii, cu care n-avea chef să dea ochi. Dar chiar fără toate acestea nu putea să nu se ducă duminica dimineața la fierărie.

Fierăria lui Iocan era așezată la o răspîntie de uliți. Părinții fierarului fuseseră lăutari, dar Iocan era un băiat urît, avea o buză peste măsură de groasă și lăsată în jos și chiar dacă ar fi izbutit să învețe să scîrîtie la vioară, tot n-ar fi făcut nimic fiindcă n-avea de loc glas.

Tatăl său îl dădu atunci la o școală de meserii. Iocan bătrînul — tot Iocan îl chema și pe el — era un țigan înstărit, își cumpăraseră chiar și câteva pogoane, deși câștiga destul cu tariful său. Iocan fiul stătu trei ani la școală și nu mai vru să-l urmeze și pe al patrulea, să ia diploma. Deschisese încă de tînăr un atelier de fierărie și începuse să lucreze. Oamenii nu prea veneau la el, erau alți fierari și potcovari bătrîni care nu învățaseră meseria la școală.

Iocan nu se dădu însă bătut. În al doilea an, un om nevoiaș veni la el și-l întrebă: „Mă, Iocane, tu știi să faci căruțe? De trei ani de zile de cînd mă căznesc să înjghebez ceva și nu pot. Alde oții ăștia îmi cer trei mii de lei. Am obezile, loitrele, toată lemnăria! Mi-o faci?“ „Nea cutare“, ți-o fac cu două mii de lei. Adu lemnăria și dacă nu ți-o plăcea, vorba ăluia, să nu dai nici un ban“. Căruța făcută de Iocan a stîrnit uimirea oamenilor. Era frumoasă ca o trăsură și nu le venea să creadă că tînărul buzat ar fi fost în stare s-o facă și mai ales așa de ieftin.

Chiar în anul al doilea, Iocan a trebuit să-și caute un ajutor. După doi ani a mai căutat alt ajutor. Odată cu însurătoarea, Iocan dărimă atelierul pînă la temelii, ridică altul de cinci ori mai mare, cumpără trei foale uriașe, cum nu avea nimeni dintre fierarii vechi din comună și, mai ales, înlocui nicovalele și baroasele cu unele mari și piuitoare care se auzeau pînă departe.

În același timp, un potcovar tînăr din sat, care avea și el un atelier, închise obloanele și trecu în atelierul lui Iocan. După cinci ani, Iocan își cumpără o mașină de treierat și își făcu o casă nouă. Cu toate că se îmbogățise, Iocan lucra mereu cu aceeași putere ca la început. Buza lui se făcuse și mai groasă și el însuși se îngroșase două ori cît era înainte. Avea un piept ca de bou și niște mușchi la brațe, înfricoșători. Se scula cu noaptea în cap și începea să lucreze cu sete. O căruță făcută de el nu se mai desfăcea pînă nu se rupea lemnul. O osie ruptă, fiartă în atelierul lui, ținea mai mult decît una nouă.

După o vreme, începu să primească lucru și de prin alte sate. Cu toate acestea, el nu părăsi lucrul mărunț: potcovitul cailor, fierberea unei osii, belciugăriile. Avea doi lucrători buni și trei ucenici. Iocan mai păstrase însă și obiceiul vechi de lucru, adică acela de a-l pune pe omul căruia îi dregea ceva, să-i dea cu barosul. Făcuse patru copii și cu toată averea strînsă, îi ținea tot cu burțile goale și desculți. De altfel, nimănui nu i se părea că trebuie altfel. „Țiganul tot țigan“ observase Moromete. Moromete nu avea însă întru totul dreptate, pentru că atunci cînd la doi dintre copii le veni timpul de școală, Iocan îi îmbracă frumos, cu haine ca la oraș și cu încălțăminte bună. Ceea ce nu știau însă oamenii

era că rareori lipsea de la masa lui Iocan puiul fript cu usturoi și piinea albă și proaspătă ca untul. Totuși, de vreo câțiva ani încoace, Iocan nu prea mai lucra cu atîta rîvnă, se îngrășase și mai mult și, mai ales, începuse să facă politică. Se înfierbînta, vorbea mult și cîteodată uita fierul sub foale și amenința cu cleștele înroșit pe adversarii săi politici. Fierarul fusese la început averescan, apoi votase pentru P.N.Ț. Mihalache și după asasinarea lui Duca de către legionari devenise liberal fracționist, ca și Moromete (nimeni nu știa ce legături făceau ei între asasinarea primului ministru și fracțiunea brătienistă).

Fierarul se bucura de multă considerație, mai ales cînd îi rușina pe școlari întrebîndu-i care e legea lui Archimede. Cînd se ducea la Pitești sau la Roșiori să cumpere fier, se întorcea cu fel de fel de cărți pe care le citea din scoarță pînă în scoarță, cărți cu titluri ciudate, care zăpăceau oamenii: *Progres?*; *Există Dumnezeu?* sau *Niță Pitpalac la Karlsbad*.

În fața fierăriei se afla o poiană mare cu pămîntul bătătorit, plină de caiele rupte, de unghii de cal, cuie și belciugării arse. Fierarul bătuse în pămînt stîlpi groși pentru legatul cailor nărăvași.

Adunările cele mai zgomotoase aveau loc pe poiana fierăriei, mai ales duminica dimineața, dar dacă de la ele lipseau Moromete și Cocoșilă nu erau prea reușite. Moromete era abonat la *Mișcarea*, Iocan la *Curentul* iar Cocoșilă primea *Dimineața*, și dacă veneau fără ziare asta însemna pentru ceilalți că Moromete și Cocoșilă erau supărați și n-aveau chef să discute politică.

Totuși, rareori poiana era goală; chiar dacă Moromete și Cocoșilă nu erau acolo, se găseau destui ambițioși care încercau să le țină locul.

De la o vreme, Moromete începuse să se intereseze mult de dezbaterile din parlament, mai ales de cînd aflase că Iorga ia parte la ele. Socotea că marele învățat trebuia tocmai de aceea să fie și un mare om politic și Moromete urmărea în dezbateri ceva care după părerea lui numai un om învățat putea să înfăptuiască. „Dacă el spune că face lucrul ăsta, eu îl susțin, domnule, să ia puterea” declarase Moromete la fierărie, dar fără să dezvăluie care era lucrul acela.

Numai că *Mișcarea* nu dădea, în cele patru pagini ale ei, dezbaterile din parlament, și astăzi Moromete se ducea la fierărie mai ales pentru a-l întîlni pe Cocoșilă să le citească în ziarul lui în care le găsea expuse pe larg.

Era însă prea de dimineață și Iocan nu deschisese fierăria, nu se auzea piuitul cunoscut al nicovalelor. Moromete mergea încet pe lîngă garduri, cu secerile pe umăr și se oprea de la o podișcă la alta. Oamenii ieșiseră pe la porți, plouase și vroiau să știe ce fel de ploaie a fost. Tocmai trecea unul desculț, cu izmenele sumese, și spunea că vine de la cîmp; a plecat călare de dimineață și a dat ploaie bună, n-a căzut piatră nicăieri.

— Te-ai procopsit, Moromete, observă cineva de pe o podișcă. A dat ploaie taman cînd înflorește spicul. Cîte pogoane ai pus, zece?

— Ba paisprezece! se supără Moromete. Nouă pogoane, mari și late!

— Hehe, rîse omul de pe podișcă. Ce mi-e nouă, ce mi-e zece! hehe! făcu el rîzînd iar, de astădată cam galben, cu invidie.

— A dat ploaie, Moromete, îl luă apoi altul în primire, de la altă podișcă, un om care vorbea tare fără nici un efort.

Aci Moromete se opri. Acest om avea într-adevăr un glas care se auzea de la o sută de metri chiar și cînd șoptea. Îl chema Dumitru lui Nae și era unul dintre cei cu care Moromete glumea cu plăcere. Toată lumea știa ce face Dumitru lui Nae acasă la el. „Vasile, pune caii la căruță

să mergem la moară... „Păi ce dracu' are de șchioapătă?... „Lasă, dă-i ovăz“. Iar tăcerile, oricît de lungi, nu stinghereau deducția: „Deșartă tărîțele în colț...“ „De ce dracu' n-ai fiert-o mai bine?...“ Atît treburile cît și glasul lui erau, nu se știe de ce, foarte odihnitoare. Odată, nu i s-a auzit glasul timp de cîteva săptămîni. Umbla cu capul gol și tăcea. Îi murise un copil și vecinii au fost triști și ei.

— Da, aprobă Moromete grav, a plouat și după cîteva clipe de gîndire adaugă: — Eu zic că a plouat de-a înecat toți șoarecii în găurile lor.

— Șoarecii?! se miră celălalt, și cuvîntul *șoarecii* se auzi limpede și tare peste toată ulița, apoi deodată înțelese: da, șoarecii, așa, în general. Da' dracu' i-a luat, conveni el.

— Auzi ce zice Victor ăsta al lui Bălosu, zise Moromete fără nici o trecere și glasul lui, pe lîngă al lui Dumitru lui Nae, parcă nici nu era. Fusesi ađineauri pe la ei și băui o țuică. Cică asta devine după facultăți!

— Hehe! rîse Dumitru lui Nae. Hehe, Moromete, adică cum?

— Nici eu nu știu! zise Moromete, înghesuindu-și capul cu umerii, de uimire. „Cum e, Victore?“ îl întreb. „După facultăți, nea Ilie“, zice.

— Hehe, Moromete, rîse omul din nou. Hehe! Te duci la fierărie? Hai că merg și eu.

Porniră amîndoi pe marginea drumului.

O fată trecu pe lîngă ei cu un căldăroi cu apă. Dădu bună-dimineața. Moromete îl lăsă pe celălalt să răspundă.

— Marica, explică apoi Moromete, arătînd cu capul în urmă spre fată. Cică soră-mea Guica s-ar fi dus acasă la alde Besensac. „Ai un flăcău, cică i-ar fi zis, pe alde Năstase. Nu vrei să-l însori cu Marica? Il cere Marica de bărbat“. Besensac l-a chemat pe Năstase: „Uite mă, Năstase, zice, Marica vrea să se mărite cu tine“.

Moromete se opri și nu mai zise nimic. Dumitru lui Nae așteptă timp de cîteva pași, apoi i se auzi glasul pe uliță:

— Și Năstase ce-a zis?

— Năstase? Năstase a *refuzat*.

— Ce vorbești!

— Refuz! spuse Moromete retezînd aerul cu degetul. Așa cică ar fi zis! încheie el.

Celălalt mergea înainte, legănîndu-se, Moromete în urma lui, cu secerile pe umăr și cu mîinile în buzunare.

— Bună dimineața, Udubească, salută Moromete pe cineva dintr-o curte... Unde-ai fost ieri?

— N-am fost nicăieri, am stat acasă! răspunse Udubească.

— Ce vorbești! Păi nu te-am văzut!

Se apropiau de fierărie și Moromete fu întîmpinat dede parte cu exclamații. Iocan abia deschisese și poiana era plină. Unii stăteau în picioare, alții pe niște butuci vechi, aduși acolo cine știe de cînd și tociți de ședere, toți gălăgioși și parcă nerăbdători. Dar Moromete nu-i luă în seamă, nu se grăbi să se ducă la ei. Se opri din nou pe o podișcă, îl părăsi pe Dumitru lui Nae și intră în curtea cuiva. Abia peste o jumătate de ceas ieși de-acolo. Era ras proaspăt.

XIX

— Ce e, mă, ce v-ați adunat aicea? ! se miră apoi cînd ajunse în poiana fierăriei. Bună dimineața!

I se răspunse din cîteva părți și cineva, văzîndu-i secerile, îi spuse să se grăbească fiindcă îi rămîne grîul pe cîmp.

— Păi de ce, Iordane, n-o să te chem pe tine să mi-l seceri tu?
Erau foarte veseli și parcă nici nu se auzeau unii pe alții.

— Ce e cu Marmoroșblanc? Nu-l văd! zise Moromete ca și când ar fi fost cu toții înțeleși ca Marmoroșblanc să fie acolo.

— Doarme, presupuse cineva.

— Ieși bă, afară, Marmoroșblanc, ce stai acolo în casă, nu te-ai săturat de-atîta somn? strigă unul uitîndu-se în curtea vecină cu fierăria.

— Bă, Marmoroșblanc bea apă, mă, luată-ar dracii, zise altul tot strigînd.

— De ce Marmoroșblanc și nu Vidrighin!! se miră Iocan ridicînd fruntea de sub burta unui cal, pe care îl potcovea.

— Păi cu Vidrighin și-a încheiat afacerile, explică Moromete.

Vidrighin era directorul general al C.F.R.-ului și omul pe care îl strigau fusese cîndva ceferist. Cînd fusese dat afară, împînzise satul că el se duce la Vidrighin să-l ia de piept. Cu banca Marmoroș-Blank încă nu se știa ce afaceri învîrtea.

— Vasăzică cu Vidrighin nu mai are nici în clin nici în mîncă? întrebă Iocan.

— Nu, acuma lucrează cu Marmoroșblanc.

Iocan tocmai terminase de potcovit caii cuiva, un om înalt, cu fața albă, adus puțin de spate și care aștepta tăcut fără să se uite la oameni.

— Ei, cine e la rînd cu potcovitul? întrebă Iocan uitîndu-se la cei care veniseră cu caii.

— Fă-l pe-al meu, că trebuie să-l înham și să mă duc repede la carieră după niște piatră, zise un flăcău scurt și îndesat cu un nas mic și rotund ca o pătlăgică.

— Hai mai repede, ce-mi spui mie că te duci la carieră! zise Iocan clănțănind cleștele în mîini, parcă ar fi vrut să-i scoată calului măselele din gură.

Flăcăul trase calul alături, îl legă de par și-și încleștă palma de piciorul din urmă al animalului.

— ăss-ta! ăss-ta! zise el apucîndu-l de chișiță.

Omul care își potcovise caii îi lega alături în tăcere, ținea pleoapele peste ochi și nu zicea nimic.

— Ce mai faci, Boțoghină? îl întrebă cineva cu grijă, cu un glas scăzut. Ai terminat de sapă?

— Am terminat! șopti celălalt și fața albă i se posomorî. Iocane, îți plătesc miine, se adresă apoi fierarului mai mult ca să nu intre în vorbă cu cel care îl întrebuse, decît din grijă pentru fierar.

Trase de cai și porni alături de ei fără să se uite la cineva și fără să dea bună-ziua.

— Ce e cu Boțoghină?! se miră Iocan după ce Boțoghină se îndepărtă.

— E bolnav, săracul! răspunse cel care încercase să intre în vorbă cu el. E atacat, cică o să dea din lot.

— Cine dă din lot? întrebă Moromete.

— Boțoghină.

— De ce?!

— Să se caute.

— A, Boțoghină! Și n-ați auzit, cui vinde?

— Hehe, rîse cineva, Moromete se interesează. Vrea să aibă trei loturi.

Moromete stătea lângă Iocan cu secerile în mână și se uita la el ca și când n-ar fi auzit înțepătura.

— Tudor Bălosu cică îi cumpără, explică cel dinainte.

— Du-te încolo cu secerile tale, Moromete, se supără Iocan. Nu pot să ți le fac azi.

— Și tu ce-mi arăți fasolele, Cimpoacă? întrebă Moromete fără să se sinchisească de Iocan. Parcă tu n-ai vrea?

— Ba îl dau dracului de pământ cu brazda lui, răspuse Cimpoacă cu nepăsare.

— Îl dai fiindcă nu-l ai! explică Moromete. Dar ia să-l ai, să vezi cum ai vrea! Dă-mi o țigare, buzatule, se adresează apoi fierarului, după ce se căutase zadarnic prin buzunarele flanellei.

— Ia pleacă d-aici, Moromete, bolborosi Iocan ridicându-și buza lui groasă și amenințându-l pe Moromete cu cleștele.

Se opri totuși din bătutul caielelor, băgă mâna în buzunarul șortului și-i întinse lui Moromete tabacherea. Acesta își umplu o foiță, și mai turnă și în buzunarul flanellei.

— Dați-vă la o parte, spuse Dumitru lui Nae cu gura mare; stătea singur pe un bulmac cu picioarele întinse ca niște catalige. — Păzea că vine Cocoșilă! exclamă el.

— Mă, deșteptilor, îi apostrofă Cocoșilă de departe. Ce v-am spus eu vouă alaltăieri?

Le spusese că o să plouă. Cocoșilă se opri la marginea poienii și rămase acolo în picioare, parcă n-ar fi vrut să se amestice cu ceilalți. Era îmbrăcat de sărbătoare ca și ceilalți, înafară de pălărie și de chimir pe care le purta tot timpul. Era cam de modă veche Cocoșilă, încins cu chimirul lui de piele și cu cămașa albă cu poale lungi scoase peste izmene, iar pălăria lui semăna cu o gambetă; avea culoarea prafului și încă ceva din care puteai să înțelegi că nu se va mai rupe niciodată; în picioare Cocoșilă avea bocanci. Ceilalți purtau cămași și izmene de pînză — dar fără bocanci și chimir — sau vestă peste cămașă, cu pantalonii bufanți ieftini și ghete cumpărate cine știe când și scofilcite de-ațita păstrare. Unii erau desculți, în cămașă și pantaloni și cu pălării vechi, dar periate proaspăt cu apă. Cel mai sigur semn că erau gătiți de sărbătoare erau fețele lor rase proaspăt.

— Ce ne-ai spus, Cocoșilă? întrebă leneș Dumitru lui Nae.

Cocoșilă se apropie mai mult și duse mâna la pălărie:

— Bună dimineața, spuse el cinstit. Ești prost! îl asigură apoi în treacăt pe Dumitru lui Nae după care nu-l mai luă în seamă, îl căută cu privirea pe Moromete: — unde ești, mă?!

Moromete stătea cu spatele parcă înadins și se ciorovăia cu unul din ucenici care nu voia să-i dea zimți la seceri.

— Unde ești, mă pirlitule? întrebă Cocoșilă din nou. Dă-mi o țigare.

— N-am, observă Moromete.

— Ce vorbești??

— Da! spuse fericit.

Cocoșilă scoase dintr-o despărțitură a chimirului un pachet de regie nedesfăcut, se așeză nepăsător pe un butuc și începu să-și răsucescă o țigare. Moromete se lăsă pe vine și își făcu și el din pachetul lui Cocoșilă, după care întinse mâna și trase încet de sub același chimir *Dimineața*. Ziarul nu era întreg, dar Cocoșilă avusese grijă să-i aducă lui Moromete paginile cu știri politice și cu dezbaterile.

— Ascultă Moromete? Nu mai citi, lasă că am citit eu înaintea ta și sînt deștept, ascultă aici la mine... Degeaba are doi creieri!

Era vorba de N. Iorga.

— Așa crezi tu! protestă Moromete jignit.

— Iocane, mi se pare mie că Moromete ne părăsește, spuse Dumitru lui Nae.

— De ce Dumitre? întrebă Iocan curios.

— Păi nu-i mai place lui Moromete de Gheorghe Brătianu, răspunse Dumitru lui Nae vesel. Mă opresc ailaltăieri pe podișcă, Moromete cu *Mișcarea* în mână: „Ei, ce mai spune ziarul, Moromete?“. „E hoț... pe mă-sa“ zice. „Cine?“ „Asta, Gheorghe Brătianu“. „Păi parcă spuneai că e deștept!“ „E deștept, dar e hoț“, încheie Dumitru lui Nae foarte vesel.

— Bună dimineața! spuse cu sfială un nou venit.

Tocmai se făcuse o tăcere de-o clipă și noul venit se folosi de ea ca să fie și glasul lui auzit de toți. Era unul din aceia care la adunări stătea pe margine.

— Săracul Boțoghină, e bolnav, spuse el. Auzii că vinde din lot.

— Dacă trădezi partidul să nu te mai prind la fierărie, Moromete, spuse Iocan aruncînd departe cu rindeaua din unghia calului. Îți dau cu barosul în cap, auzi tu?

Între timp venise și Marmoroșblanc de peste drum cu șapca lui jerpelită de ceferist și mai venise cineva, un om pe care îl chema Constantin Vasilescu (i se spunea Din Vasilescu) care se așeză la margine lîngă cel care încercase să-și facă glasul auzit.

— De ce, Iocane? se miră Moromete fără să ridice capul din ziar. Crezi că fără mine n-ai să ajungi primar?

— Ce mai faci al lui Miei? îl întrebă Din Vasilescu pe cel lîngă care se așezase.

— Ce să fac, bine! tresări Ion al lui Miei de plăcere, chiar roșindu-se. Uite, mai venii și eu p-aici, să vedem ce să mai aude.

Nu-l întreba nimeni nimic și nu era învățat să fie luat în seamă și Din Vasilescu îi pusese întrebarea ca și cînd n-ar fi știut de acest lucru. Ion al lui Miei se dădu mai aproape avînd în privire un amestec de sfială, curiozitate și recunoștință:

— Măi Dine, șopti el, e vorba să ajungă Iocan primar?

Din Vasilescu era atent la toți ceilalți, dar și la Ion al lui Miei.

— Sigur că nu, deșteptule, spuse Iocan furios. Cînd or veni alegerile parcă vă văd cum o să votați toți cu Aristide!

— Mănînci c...t! constată Cocoșilă flegmatic. Crezi că dacă Gheorghe Brătianu iese la putere, o să se ia la ceartă cu brătienii ăilalți? Tot liberali sînt și tot Aristide o să rămîna primar.

După ce ascultă atent ceea ce spuse Cocoșilă, Din Vasilescu îi șopti lui Ion al lui Miei care rămase cu întrebarea în aer:

— Ar vrea, el Iocan, să ajungă primar, dar are dreptate Cocoșilă! Înțelegi?

Ion al lui Miei nu înțelegea și se uita sîrguincios și zadarnic la Cocoșilă. Îi părea totuși bine că într-un fel sau altul ia și el parte la dezbateri. Fiindcă se făcuse iarăși o tăcere de-o clipă, n-o lăsă să scape:

— Are dreptate Cocoșilă, spuse el. Gheorghe Brătianu... Dinu Brătianu...

— Ești prost, îl întrerupse Cocoșilă cu nepăsare, fără să-i explice însă de ce, iar Ion al lui Miei se zăpăci și se roși.

Din Vasilescu surise. Se uita la Cocoșilă atent, cu o bucurie ciudată în priviri. Nu zicea nimic, stătea acolo la marginea poienei, între Ion al lui Miei și Marmoroșblanc, și asculta atent și liniștit. Nici pe el nu-l lua nimeni

în seamă, dar el părea bucuros de acest lucru. În curînd lîngă grupul lor de trei se alătură un al patrulea, un om cu o înfățișare întunecată. Cînd acesta se așază, Din Vasilescu parcă tresări, se strînse să-i facă loc pe butuc. Noul venit era un om rău și neprietenos de care lumea se cam ferea. Îl chema Țugurlan.

— Mă, Iocane, eu te susțin, zise Moromete ca și mai înainte, fără să-și ia ochii de pe ziar, dar are să te mai vadă cineva cu barosul prin fierărie? Aia e întrebarea!

— Hai Moromete, lasă-l pe Iocan, dădu cineva glas nerăbdării tuturor. Hai, dă-i drumul!

De fapt, Moromete întîrzie ca un școlar care nu e sigur pe el; citea întii în gînd.

— Auziți ce zice regele, spuse el și îndată se făcu tăcere deplină. Auziți ce zice majestatea sa, adăugă rotunjind mios pe „majestatea sa“.

Începu apoi să citească deodată, cu un glas schimbător și necunoscut, parcă ar fi ținut el un discurs celorlalți. Avea într-adevăr în glas niște grosimi și subțirimi ciudate, cu opriri care scormonesc înțelesuri nemărturisite, sau încheieri definitive care trebuiau să zdrobească de convingere pe cei care ascultau.

Marele congres agricol

„Abia și-a încheiat discursul său domnul ministru al agriculturii, că fanfarele au intonat solemnul imn și însoțit de suita Sa și-a făcut apariția în sala Congresului „Primul agricultor al țării“, Majestatea Sa Regele Carol al II-lea.

Întîmpinat la tribună de cei prezenți, Majestatea Sa regele a rostit un discurs.

Discursul Majestății Sale Regelui

„Domnilor,

Am fost informat că congresul dv. este un congres de specialiști, agronomi și ingineri. Iau cuvîntul aici ca un interesat în chestiunile pe care le debatați și care am chiar oarecare experiență... Într-adevăr agricultura m-a pasionat mult...“

Moromete se opri și rămase cu privirea ținută la ziar. Tăcerea continua.

— Hehe! izbucni pe neașteptate Dumitru lui Nae și rîsul său gîlgîi puternic și leneș pînă departe. He-he-he, ia uitați-vă cum a rămas Moromete! Cocoșilă se uita invidios la Moromete care știa să găsească în ziar astfel de lucruri.

— Primul agricultor o fi mergînd și el la plug? dădu Dumitru lui Nae tonul comentariilor.

— Merge, de ce să nu meargă! zise Iocan. Cînd se desprimăvărează iese cu plugul din curtea palatului și se duce și el la arat!

— O fi avînd pămînt? se interesă cineva.

— Are! afirmă Cocoșilă. Are așa, cam vre-un lot și jumătate!...

— Nu cred, se îndoi cineva. Are mai mult, că trebuie să-l țină și pe-ăla micu, pe Mihai... trebuie să-i dea să mînce!

— Ești prost! reflectă Cocoșilă. Țăla micu are lotul lui de la mă-sa!

— Înfine! încheie Moromete aceste scurte observații și apucînd din nou ziarul în mîină:

Pe frontul luptelor din Spania

Tragedia orașului Guernica

Nerespectînd a doua oră hotărîrile comisiei de neintervenție, o escadrilă de avioane germane a bombardat timp de șase ore orașul Guernica lipsit de apă-

rare. Avioanele au coborît la patruzeci de metri mitraliind populația civilă care alerga îngrozită prin orașul incendiat. Din zece mii de locuitori au mai scăpat opt sute, restul pierind în flăcări, sub dărămături, sau uciși de piloții care îi urmăreau de la mică înălțime.

Moromete se opri și din nou se așternu tăcerea. Aproape toți cei adunați aci făcuseră și ei războiul, dar nu cunoșteau avioanele.

— Cum dracu' să tragi cu mitraliera din avion! se miră cineva.

Dar nimeni nu-i explică. Țugurlan se uita la toți cu o privire înceată și dușmănoasă. El rupse tăcerea cu un glas răgușit:

— Uite-așa ar trebui p-aiți pe la noi, amenință el și chipul lui întunecat, ras proaspăt, se făcu vînăt.

Alături de el, Din Vasilescu tresări din nou și se strînse parcă să-i facă și mai mult loc. Lui Țugurlan nu-i răspunse nimeni. Abia mai târziu Moromete spuse împăciuitor:

— Lasă, mă Țugurlane, să trăiască lumea în pace! N-ajunge cît moare pe-acolo?!

Dumitru lui Nae dădu iar semnalul, mirîndu-se cu gura mare:

— Ce dracu' o fi acolo în Spania, ce caută neamțul acolo?

— Ce să caute! răspunse Cocoșilă. Vrea s-o ia pe coajă!

— Nu-i vine neam să stea, al dracului! spuse din nou Dumitru lui Nae.

A uitat ce-a pățit la Mărășești.

— Tu spui asta, Dumitre, ca și cînd toți nemții ar ști ce le-am făcut noi la Mărășești!... observă Moromete.

— Păi să știe, fir-ar ai dracului!

— Ești prost! reflectă Cocoșilă îngăduitor. Neamțul e ca alde Gheorghe al lui Udubească, explică el. Îl punea jos alde Voicu Cîinaru și-l bătea de ziceai că-l omoară. Pe urmă se pomenea iar cu el. „Bine, mă, Gheorghe, îi spunea atunci al lui Cîinaru, nu te bătui eu pe tine ailaltăieri?“ „Ce-ar aface!“ zicea al lui Udubească.

— Și îl bătea iar?

— Da!

— E și ăsta un punct de vedere! observă Moromete apucînd din nou ziarul.

În acest timp, Din Vasilescu se ridicase de pe butuc și se așezase pe vine ceva mai încolo la marginea șanțului. Ploaia umpluse șanțurile și unul din copiii lui locan umbla cu picioarele prin apă.

— Bă, peșoacă, ia vino încoace, chemă Din Vasilescu în șoaptă și cînd copilul se apropie, Din Vasilescu îi arată ceva sub podișcă. Bagă tu mîna acolo, îi spuse, și dă-mi niște pămînt de-ăla galben...

XX

Soarele se ridicase sus și cu toate că trecuse destul timp adunarea din poiana fierăriei părea mai pașnică decît oricînd. Victor Bălosu trecu pe-acolo și dădu bună-dimineața; dar după ce se îndepărtă, Dumitru lui Nae se adresă lui Moromete în șoaptă:

— Cum e cu facultățile-alea Moromete?

Numai că șoapta lui fu auzită de la o sută de metri și Victor se opri pe loc și se uită îndărăt.

— Bă, nea Dumitre, strigă el. Dacă eu te-aș înjura acum de muierea dumitale ai zice că-s om al dracului, nu-i așa?

— Ce bă, ești nebun?! se miră Dumitru lui Nae, foarte vesel însă. Vezi-ți, taică, de treabă.

— Faci dumneatale pe șmecherul, dar eu îți spun că dacă m-apuc și eu să fac pe șmecherul, nu știu la care doi o să-i paie rău.

— Depinde de facultăți! răspuse Dumitru lui Nae fără părtinire.

Cei adunați nu prea înțelegeau ce era cu aceste facultăți, dar știau că omul blînd și cumsecade care era Dumitru lui Nae avea și el ură pe cineva și anume pe Bălosu și pe fi-său Victor. Nu se știe cum — Dumitru lui Nae nu voia să spună — Tudor Bălosu pusese mîna pe-o jumătate de pogon de vie de la Dumitru lui Nae.

Moromete răsfoia ziarul nepăsător, ca și cînd n-ar fi avut nici în clin nici în mîneacă.

— Uite, am martori toți oamenii care te-au auzit, strigă Victor Bălosu de la distanță. Cînd te-oi da în judecată să nu zici că am pus martori falși.

Și plecă, în timp ce Dumitru lui Nae îl urmărea cu rîsul său care umplea ulițele fără nici un efort. Rîdea și povestea celorlalți ceea ce îi spusese Moromete de dimineată.

— Se leagă de mine, al dracului! Eu credeam că o să-i zică ceva lui Moromete, se miră el.

— Lasă-l, măi Dumitre, zise Moromete blajin. E și el legionar, ce-ai cu el?

— ... pe mă-sa cu legiunea lui, înjură Dumitru lui Nae cu veselie furioasă. Imi pare rău că nu m-am sculat să-i dau o labă după ceafă.

— Ești prost! îl avertiză Cocoșilă, cu un glas care dădea de înțeles că n-ar fi fost bine dacă ar fi făcut așa.

— De ce, nea Gheorghe? Mă dă în judecată? Vînd trei oi și plătesc amendă, dar știu că-l bat... în facultăți pe mă-sa!

Cocoșilă nu adevări că era vorba de judecată, dar nici nu spuse la ce se gîndea.

— Ce vrei să spui, Cocoșilă, întrebă Iocan cu caielele în gură. Crezi că aici e Spania? Să fiu eu primar și să prind vreunul cu cămașă verde... Îl leg colea de stîlp și-i bat caiele în spinare cu cămașă cu tot, amenință el.

— Dacă nu te împuşcă el cu pistolul! zise Cocoșilă. Ai uitat cum l-au împuşcat acum trei ani pe Duca?

— Fiindcă a fost prost, bolborosi Iocan lovind îndîrjit în copita calului. Cum să nu-mi aduc aminte... Au venit pe la spate trei inși la Sinaia și unul i-a pus mîna pe umăr: „domnule prim-ministru!” i-a zis și cînd ăla s-a întors au tras în el. De ce mai plătești atunci jandarmi și poliție dacă nu-s în stare să apere un prim-ministru?

— Cică se juraseră să-l omoare chiar dacă mureau și ei, spusese cineva. Așa cică fac, se jură la miezul nopții...

— Eu i-aș beli de piele la miezul zilei! Să vezi pe urmă cum le-ar trece pofta! declară fierarul mînios.

— Carevasăzică! anunță Moromete că e gata să citească și se făcu din nou liniște. Carevasăzică!....

„*Mari dezbateri în parlament în chestiunea prelungirii stării de asediu.*”

„La orele 16,30 au continuat discuțiile în parlament referitor la proiectul de lege pentru prelungirea stării de asediu și cenzurii.”

Discursul d. V. Madgearu

„Domnule președinte, domnilor deputați, am onoarea să fac următoarea declarație: Pentru a treia oară guvernul liberal cere parlamentului prelungirea stării de asediu și cenzurii invocînd spre justificare

faptul că împrejurările care au instituit-o persistă... Nu se cunoaște nici un exemplu în istoria contemporană în care vre-un stat cu structură constituțională parlamentară, un guvern să fi folosit cîțiva ani succesiv starea de asediu, deși în ultimii ani s-au produs în diferite state tentative de lovituri de stat, rebeliuni sau grave convulsii sociale. Guvernul partidului liberal român, menținînd starea de asediu trei ani și cerînd prelungirea și pe al patrulea an, face o deplorabilă excepție...."

— Haiti! se sperie Moromete. Cine e ăsta, mă, Cocoșilă?

— E deștept! răspune Cocoșilă. Asta n-a tocit băncile școlii degeaba.

— Nu pricep eu cum dracu' devine chestia asta cu starea de asediu! nu se sfii Dumitru lui Nae să declare.

— Fiindcă ești prost! îl lămuri Cocoșilă.

— Dă-o dracului, Cocoșilă! protestă Dumitru lui Nae cu tot corpul, retrăgîndu-și picioarele lui lungi. Zice că e de patru ani stare de asediu! Unde dracu' e, că n-o văd!

Dumitru lui Nae prin faptul că nu înțelegea atîta lucru însemna că ridică o problemă lipsită de interes și Moromete vru să citească mai departe, dar Iocan socoti că nu e cazul să rămînă cineva nelămurit:

— Ce e Dumitre, se miră el, ai uitat cum se dădea alarma în cazarmă?! Cam asta e starea de asediu: iese armata sau poliția și trage!

— În cine dracu' trage?!

— Bă, Dumitre! amenință Moromete supărat, jignit chiar. Cum în cine trage? Se ridică cineva contra statului și zice: *nu vreau!* Spre o pildă în iarna lui treizeci și trei toți muncitorii de la Grivița au zis: „nu vrem să mai muncim!“ „Treaba voastră a zis statul, ieșiți afară din ateliere să băgăm alții“. „Păi nici asta nu vrem!“ „A! nici asta nu vreți?“ Și a scos armata și a tras în ei. N-a murit acolo bietul Niculae Țugurlan? Sau ai uitat?! N-a murit acolo alde frate-tău, Stane? se adresă Moromete lui Țugurlan, dar acesta nu răspunse și Moromete apucă ziarul supărat și căută șirul.

„În mod firesc, neîntrebăm: care e rezultatul acestei guvernări—una dintre cele mai lungi după război — dacă desechilibrul social și naționalcare a determinat instituirea stării de asediu a rămas același?... Se pune întrebarea: nu cumva cauzele desechilibrului trebuiesc căutate în însăși sferele superioare ale moravurilor politice? Și dacă este așa, ce este vinovată țara să plătească consecințele unor manevre și și complicități ale guvernului cu forțele anarhice?... Guvernul a practicat arma diversiunii... a încurajat în fapt extremismul terorist. S-au săvîrșit crime cu siguranța impunității.

Moromete se opri să răsufle.

— Dați-i apă! zise Cocoșilă.

— Stai domnule, că aici e nu glumă, protestă Moromete zgomotos, ca și cînd el însuși ar fi fost întrerupt pe băncile parlamentului. Vasăzică... s-au săvîrșit crime cu siguranță! reluă el eliminînd ultimul cuvînt care i se părea de prisos.

„Articolele de...“ articolele de *înfierare*...“ Uite Iocane, vorbește și de tine, observă Moromete în treacăt:

„Articolele de înfierare, menite să arate revolta opiniei publice într-o țară neobișnuită cu asemenea acte de terorism, au fost suprimate; în schimb s-au tolerat....“

— Ce este ăsta? întrerupse Iocan.

— Țărănist! răspunse repede Moromete și continuă:

„...în schimb s-au tolerat articole de slăvire (aici Moromete pronunță cuvântul *slăvire* în înțelesul lui bisericesc) articole de *slăvire*!! crimei...”

Se opri copleșit de uimire și-și dădu pălăria pe ceafă.

— Mă, voi auziți ce spune ăsta aici?! întrebă el și începu să-i înjure pe toți, fapt care îl cam zăpăci pe Ion al lui Miei.

— De ce ne înjură Moromete? se miră el.

— Nu pe noi, pe-ăia din parlament, îi explică Din Vasilescu.

Din Vasilescu ținea în mână un bulgăre mare de pământ galben și moale pe care îl frământa parcă în joacă. Nu se mira nimeni de el, îl cunoșteau că avea obiceiul să stea uneori și să facă din pământ fel de fel de figuri pe care le da apoi copiilor...

„În procesele cu caracter de asasinat politice se omitea cercetarea autorilor morali, ceea ce constituia o primă de încurajare pentru noi atentate. În aceste condițiuni, cererea de prelungire a măsurilor excepționale, venită din partea unui guvern care le-a avut aproape patru ani, constituie o sfidare și o farsă, o tristă farsă ce poate avea incalculabile consecințe pentru țară.... Încredințat că sînt în asentimentul întregii opinii publice, cer plecarea de îndată a guvernului...”

— He! cade guvernul! exclamă Ion al lui Miei fericit că înțelesese în sfîrșit și el ceva din ceea ce se citise.

Nimeni nu avu nimic de spus. Moromete vru să continue.

— Oprește, că s-a fleșcăit! întrerupse Cocoșilă. Vezi mă, prostule, adăugă apoi, triumfător. Credeai că altă treabă n-au ei în parlament decît să discute că ai tu fonciire multă de plătît?

— Păi nu se putea, fiindcă era chestiunea asta la ordinea zilei, răspunse Moromete. Și pe urmă n-ai văzut că nici Iorga nu era acolo?

— În orice caz văz că guvernul a ieșit bine din afacerea asta! constată Iocan cam zăpăcit.

— Păi și opoziția a ieșit bine cînd a vorbit Madgearu la început, observă și Cocoșilă.

— E bine! zise Dumitru lui Nae cu gura mare și-și întinse picioarele lui lungi cît putu mai încolo. Cade guvernul! Vin țărăniștii iar la putere, vine alde Crișmac!

— Mă Dumitre, bine că ți-aduseși aminte! zise Iocan fără să pomenească de candidatura sa viitoare. Nu mai putea alde Crișmac să mai meargă pe jos, venea de la primărie cu bicicleta. Cînd ajungea la pod o striga pe fi-sa de departe: Ginaa! Ginicaaa!...

— Ha-ha-ha! rîse Dumitru lui Nae auzind glasul scălbămbăiat al fierarului din care înțeluse că acesta îl ura cumplit pe adversarul său țărănist. Mă, Iocane, dacă vrei să nu iasă Crișmac iar, dă-te cu țărăniștii! Să știi că te votez! declară el.

— Nu se poate, domnule, protestez! sări Moromete în apărarea prietenului său politic. Protestez! strigă el cu glasul cu care citise dezbaterile, dar mult mai tare.

Se descotorosi de ziar cu mișcări mînioase, se ridică în picioare și retezînd cu mîna peste capetele celorlalți protestă încăodată împotriva venirii

țărăniștilor. Cocoșilă îl combătu din principiu, spunînd să nu mai facă atîta gălăgie, că țărăniștii l-au scăpat de datorii. Moromete răspunse că minte, liberalii au votat legea conversiunii. Se amestică și Dumitru lui Nae, săriră aproape toți și din învălmășeala de glasuri care se iscă nu se mai înțelese cîteva clipe aproape nimic.

— M-au scăpat de datorii? Dar cine mi le-a pus în spinare? birui înșfîrșit această întrebare care fu strigată nu se știe de cine, după care, în timp ce Cocoșilă mai spunea nu se știe ce, gălăgia se stinse o clipă.

În această clipă însă se înghesui pe neașteptate un glas neprietenos și străin, care spuse ceva neplăcut și în urma căruia se așternu o tăcere lungă. Nimeni nu înțelese ce s-a spus, dar își dădură seama că a vorbit Țugurlan.

XXI

Acesta stătea ca și mai înainte între Din Vasilescu și Marmoroșblanc și se uita la ceilalți cu ciudata lui pornire dușmănoasă de neînțeles aici, în poiana lui Iocan, și mai ales azi cînd ei erau atît debucuroși de ploaia căzută peste noapte. Încît se supărară cînd cineva, șoptind vecinului, făcu să afle toți ceea ce spusese Țugurlan. Aici nu era ca la cîrciumă și Țugurlan vorbise urît, întocmai ca acolo.

Poate că Țugurlan avea alte păreri politice! După cum s-a văzut, guvernul liberal Tătărăscu avea să cadă înainte de sfîrșitul anului. Aici în sat sînt doi fruntași politici, Aristide și Stan Cotelici, dar chestiunea era că amîndoi au condus satul timp de opt ani și n-au făcut altceva decît să se îmbogățească. Dacă la alegeri Iocan ar ieși primar și ar forma un consiliu comunal din care să facă parte Moromete, Cocoșilă și Dumitru lui Nae, ar avea Țugurlan ceva împotriva unui asemenea primar și unor asemenea consilieri? S-ar putea să aibă, dar tocmai asta e lupta politică, să-ți combați cînstit adversarii. De ce să înjuri!? Eee...! Păi asta nu mai e luptă politică! Asta înseamnă să ai ceva cu oamenii...

— He, he-he! rîse Dumitru lui Nae, leneș. Ce dracu ai mă, Țugurlane, de înjuri p-acilea? Lasă, că n-o să ne procopsim noi mai mult ca tine! Fă și tu politică, du-te dracului! încheie el cam flegmatic și cam supărat în același timp.

— Ce e, Țugurlane, ai ceva cu mine? întrebă și Moromete totașa, cam nepăsător și cam supărat.

— Dar, ce-a zis, mă, Dine? întrebă Ion al lui Miei curios, aplecîndu-se spre Din Vasilescu.

— Păi tu nu fuseși aci? surîse acesta părăsind pentru o clipă lutul galben din mîină. Tu ești nițel cam surd, Ioane! se minună el.

— Hai mă, că nu sînt surd.. se rugă Ion al lui Miei.

— Intîi a zis ceva cînd strigau aștia, dar nu l-a auzit nimeni, l-am auzit numai eu, — explică Din Vasilescu în șoaptă. Pe urmă, dacă a văzut el că nu-l aude nimeni, a strigat că faceceva pe politica lor...

Ion al lui Miei rămase cam dezamăgit, tot nu înțelese de ce s-au supărat ceilalți. Cocoșilă înjura uneori de zece ori mai urît și nu se supăra nimeni.

Din Vasilescu se ridică cu lutul în mîină și se așeză mai aproape de Moromete, spre tristețea lui Ion al lui Miei care îl urmări cu o privire părăsită.

— Ce să am eu cu dumneata? răspuse Țugurlan neprietenos, aruncându-i lui Moromete o privire întunecată.

Acum, că vorbea, Țugurlan părea îndârjit mai mult pe el însuși, decît pe ceilalți.

— Păi, văz că ai! spuse Moromete cu un glas care lupta între supărare și omenie.

— Păi asta e politică ce faceți voi?! zise Țugurlan.

— Ei, așa, vorbește! spuse Moromete mulțumit. Sîntem aicea un număr de oameni, care nu așa, avem pretenția că e ceva de capul nostru, și...

— Nu e nimic de capul vostru! întrerupse Țugurlan cu brutalitate.

Moromete vru să răspundă, dar Țugurlan se pare că nu era nici învățat și nici poftă n-avea să discute în felul celor adunați aici.

— Nu e nimic de capul vostru! strigă el cu pornire. Dumneata, Moromete, ai fost consilier comunal și ce-ai făcut? L-ai ajutat pe Aristide să se îmbogățească. Nu umbrai dumneata cu căruțele prin sat să strîngeți pentru monument și dracu' mai știe ce? Mai bine v-ați... în ea depolitică și voi și eu!

Se cunoaștea că venise de la început în starea aceasta, că îi ascultase nu pentru a și-o schimba, ci dimpotrivă, iar în înfățișarea și în glasul său avea ceva care dădea de înțeles că acum n-are chef să fie întrerupt.

— Du-te ca mine la moșie și ia pămînt în parte de la Marica și atunci ai să vezi! izbucni el și se opri și scuipe într-o parte cu dispreț.

Cu toate că nu reîncepu îndată, nimeni nu-l întrerupse. Ion al lui Mîai avea pe chip o veselie prostească, pe care n-o înțelegea nimeni.

— Îmi spuse prostu-ăsta, reîncepu Țugurlan cu dispreț, arătîndu-l cu capul pe Ion al lui Mîai: „Hai, mă, Țugurlane pe la fierărie, să discutăm politică“. Muncește în parte, tîmpitul, și îi arde să asculte palavrele lui Moromete.

— Dar ce să facă, Țugurlane? Să ia model de la tine? întrebă Moromete cu blîndețe.

Țugurlan nu-i răspunse, îl preveni însă cu o privire neagră că a doua oară nu-l va mai cruța și continuă:

— Și cînd vrea să spună și el ceva: Cocoșilă, „ești prost!“ De ce e prost? Că n-are lot ca dumneata? N-a fost și el în război ca dumneata? Atunci de ce el să muncească în parte la moșie și dumneata cu opt pogoane să-l faci prost? Din cauza dumitale n-a primit lot, că v-ați repezit ca orbii și cînd v-ați văzut voi cu pămînt, dă-i în... mă-si pe-ăia care n-au luat! Și acuma faceți politică! țărăniștii, liberalii, parlament!... Deștepți ca oaia capie și Moromete mai spune de frati-meu, că d-aia l-au împușcat la Grivița fiindcă n-a vrut să mai muncească. Așa crezi dumneata, că d-aia l-au împușcat? întrebă Țugurlan vînat la față. „Nu vrem să mai muncim“... Taci, că știi dumneata că așa au zis! Citești ziarele și nici ce e aia grevă nu te taie capul! Dumitru lui Nae barîm spune că nu știe — apoi reluă cu o voce mai scăzută dar bătîndu-și joc cumplit de discuția lor de mai înainte:

— Parlamentul! Bentoiu!... Ia uite, domnule! Ia uite domnule! bolborosi el rostogolind spre Moromete privirea lui neagră, și încercînd să imite exclamațiile admirative ale acestuia cînd citise dezbaterile. Scuipe îngrețoșat și furios și reluă: — Și cînd încearcă și Ion al lui Mîai să spună

ceva nici nu se uită la el, parcă ei ar fi mai deștepți! Se înfurie și mai rău și amenință: Nu sînt eu în locul lui Ion al lui Miei să mă facă cineva prost!

— Mînci c...t! îl provocă Cocoșilă flegmatic.

— Ba te bag eu în... mă-ti! Tuț dumnezeul mă-ti! rosti Țugurlan cu un glas tulbure și înfricoșător.

În afară de Cocoșilă și Moromete, săriră toți numaidecît în picioare. Ce făcea Țugurlan? Nu cumva era nebun? .

— Ia mîna de pe mine, Dumitre! strigă Țugurlan încercînd să scape de năvala imputărilor. De ce să vorbească așa cu, mine? Am muncit în tîrla lui?

— Fugi, că ești prost, dă-te dracului, spuse Dumitru lui Nae așezîndu-se la locul lui.

— Stați, lăsați-l, că am înțeles ce vrea să spună, interveni Moromete după ce ceilalți îl lăseseră. Trei chestiuni rezultă din cele spuse de Țugurlan: că numai cine are lot poate să facă politică; alta că din pricina lui Cocoșilă a rămas Ion al lui Miei fără pămînt! Și a treia că nu sîntem mai deștepți decît Ion al lui Miei. Nu e așa, mă, Țugurlane?

Nu se risipise însă încordarea și ura cu care rostise Țugurlan înjurăturile și ceilalți nu fură prea atenți la formulările lui Moromete. Cocoșilă fuma gînditor:

— Ascultă, Țugurlane, spuse el scuipînd subțire între picioare. Tu nu mă cunoști pe mine! Eram în război și m-a luat un plutonier de piept: Era de două ori mai mare ca Dumitru lui Nae. Cînd i-am dat una a făcut a! și nu s-a mai mișcat! Dacă mă scol acum la tine aci rămîi, în șanț! Auzi, mă?

Cocoșilă întoarse capul fulgerător și privirea sa se întîlni cu a lui Țugurlan. Dumitru lui Nae sări, dar Cocoșilă pesemne obținuse ceea ce trebuia, fiindcă întoarse capul în altă parte și scuipă nepăsător printre dinți.

— Ei... paștele mă-ti! spuse el și începu să-l înjure pe Țugurlan îndelung și minuțios, așa cum avea obiceiul, prostîndu-l și dăscălîndu-l că vine între oameni și nu știe să se poarte. — Du-te la cîrciumă și ia-te la bătaie cu cine vrei, nu veni aici să te certî cu mine. Ți-am furat eu locul tău, prostule? Intră și tu în moșie și taie-ți un lot, dacă atunci cînd am luat noi n-ai fost în stare!

— De ce vorbești așa, Cocoșilă? Are dreptate Țugurlan! spuse Ion al lui Miei dezghețat.

Totuși, nici de astă dată nu fu luat în seamă de cineva, nici măcar de Țugurlan. Țugurlan ascultase înjurăturile și amenințărilor lui Cocoșilă cu o înfățișare ciudată, ca și cînd s-ar fi trezit din beție. Se uita la oameni puțin mirat, parcă abia atunci i-ar fi descoperit. Cînd Cocoșilă termină, Țugurlan își plecă fruntea. După cîteva clipe de tăcere și-o ridică și se uită pieziș la Dumitru lui Nae.

— Dă-mi și mie o țigare, Dumitre, spuse el mohorît și parcă întristat. Începu să fumeze în tăcere.

— Ține mă, calul bine! se răsti Iocan furios la cel căruia îi potcovea calul. Dacă știi că dă din picioare de ce nu-l ții bine? Sau vrei să-ți dau eu una în cap cu cleștele ăsta?

Țugurlan stricase adunarea și nu mai putea sta acolo, dar el stătea mai departe ca și cînd nu și-ar fi dat seama de acest lucru. Fuma poso-

morît, cu coatele pe genunchi, uitîndu-se în pămînt. Ceilalți așteptară cîteva clipe în tăcere, apoi Dumitru lui Nae îl întrebă ceva pe Marmoroșblanc; acesta răspunse și se făcu iar tăcere. Atunci Țugurlan se ridică, intră în fierărie unde întîrzie cîtva timp după care ieși și plecă întocmai cum plecase mai înainte Boțoghină, fără să se uite la cineva și fără să dea bună ziua.

Văzînd-l că se îndepărtează, Ion al lui Miei îl strigă și se ridică și el de pe butuc. Dar fără grabă, păstrînd ceva din veselia lui nevinovată și îndreptîndu-și alene cămașa la spate. El dădu bunăziua cuviincios și îndepărtîndu-se, făcu puțin pe boșorogul sau pe ostenitul și îl strigă de cîteva ori pe Țugurlan să stea mai încet că vine și el.

— Bietul Țugurlan! reflectă Moromete după ce Țugurlan și Ion al Miei se îndepărtară. Rău mai ești, mă Cocoșilă!... Dar auzi ce idee la el, continuă Moromete să reflecteze după cîtva timp de tăcere. Că din pricina noastră ar fi rămas el fără lot! A? Tu ce zici, Cocoșilă?

— Dă-l în mă-sa că e nebun! spuse Cocoșilă, supărat. Mă face să-l înjur!...

Îl cunoșteau toți pe Țugurlan și le părea rău că el era așa. Mai tăcură cîtva timp gîndindu-se la cele întîmplate, apoi vrură să schimbe vorba, dar se pare că prezența lui Țugurlan stăruia mereu între ei și nu izbutiră să se mai simtă în largul lor. Din pricina asta se înverșunară împotriva lui Țugurlan și locan îl înjură spunînd că Țugurlan ar vrea ca toată lumea să fie ca el. Unde n-are el lot, ar vrea ca nici alții să n-aibă.

— Nu e aia! spuse Moromete cu un glas care deși nu-l apăra pe Țugurlan, căuta totuși să-l înțeleagă. Tu ți-aduci aminte, Cocoșilă, cum a fost cu ăștia care au rămas fără loturi?

— A spus că vine la toamnă să împartă și moșia Maricăi. Toamnă s-a făcut! zise Marmoroșblanc care pînă acum tăcuse tot timpul.

— A! Marmoroșblanc, așa e! zise Moromete.

— A rămas că la anu, pe urmă la anu-ălalt... Pînă s-a întors Marica cu maiorul...

— Tu ce dracu'tot faci cu huma-aia, Dine? schimbă Dumitru lui Nae discuția uitîndu-se mirat la Din Vasilescu.

Acesta tocmai ieșea din fierăria cu bucata aceea galbenă de lut galben în mîna pe care o arse și o înegrise la foale. Lui Dumitru lui Nae i se păru ciudată forma pe care o avea acum huma.

— Ia să văd și eu, Dine! ceru el și întinse mîna, iar Din Vasilescu se supuse ca un copil care e bucuros că jucăria lui stîrnește, fie chiar și pentru cîteva clipe, interesul oamenilor mari.

Se apropie și Marmoroșblanc. Într-adevăr, pentru cîteva clipe uitară cu toții de ci. Dumitru lui Nae privea tăcut bucata de lut iar ceilalți stăteau împrăștiți la locurile lor.

— Ce e asta, Dine? întrebă Dumitru lui Nae intrigat, cu un glas care de fapt nu se adresa lui Din Vasilescu, ci se întreba pe el însuși, încercînd să înțeleagă.

Auzindu-l întrebînd astfel, vreo cîtiva se ridicară și se apropiară și ei.

— Moromete! strigă deodată cineva.

— Moromete?! se miră altul surprins.

— Da, Moromete, descoperi înșfîrșit Dumitru lui Nae cu glasul său mare, de astă dată uimit și copleșit de încîntare. Moromete este!

Zicînd acestea dădu din mîină huma arsă și înegrită s-o vadă și alții. Cocoșilă o luă ca un cunoscător, în timp ce cei mai mulți neîndrăznind parcă să se atingă de ea, se uitau nedumeriți la forma aceea ciudată, neobișnuită, care semăna a om. Era capul cuiva care se uita parcă în jos. Fața îi era puțin trasă. Nasul se prelungea din fruntea boltită în jos spre bărbie, drept și curat, cu ceva din liniștea gînditoare a frunții... Era el, Moromete, așa de serios?... Da, el era, dar de ce arăta așa de însingurat și de străin? Era așa cum îl cunoșteau ei, dar parcă era singur, fără familie, fără Iocan și Cokoșilă, fără Dumitru lui Nae și... fără parlament.

— Mă, Dine, zise Cokoșilă uitîndu-se în treacăt la Din Vasilescu, care părea să n-aibă nici o legătură cu toate acestea. I-ai făcut fruntea prea mare, îi obiectă el.

— Dă-mi-l mie, Dine, să-l pun colea pe poliță, zise Iocan și îl și luă din mîina lui Cokoșilă și îl puse de-așupra ușii fierăriei.

Moromete aruncă și el o privire spre poliță, dar își lăsă iar fruntea în pămînt, ca și cînd n-ar fi văzut nimic.

— De fapt el n-are dreptate, fiindcă noi am zis atunci: „domnule, absolut toată lumea trebuie să ia pămînt“. Ți-aduci aminte, Cokoșilă?

— Cine, Țugurlan? întrebă Dumitru lui Nae.

— Țugurlan, Ion al lui Miei, toți ăștia!

— Tată, hai acasă! Hai odată acasă, strigă cineva pe neașteptate, un glas mînios al unei fete care nu vrusese să se apropie de oameni și strîga de departe.

— Ce e fetiço? sări Moromete supărat, ridicîndu-se în picioare. Era Ilinca.

— Stai aici de dimineață și... Hai repede acasă! porunci fata și mai mînioasă, semn că acasă se întîmplase sau se întîmpla ceva rău de care numai tatăl era vinovat.

Moromete înțelese și fără să mai întrebe ceva, părăsi grăbit adunarea. După plecarea lui, ceilalți nu mai stătură nici ei mult.

XXII

După felul cum vorbise, s-ar fi putut crede că Țugurlan se gîndea tot timpul la pămînt și la moșia Marica și că nu avea lot din pricina celor care aveau; pentru Țugurlan însă era limpede de mult că într-adevăr oamenii erau aceia care erau vinovați că acum cincisprezece ani nu s-a împărțit și a doua moșie a boierului, moșia Marica. Multă vreme el urîse cu stăruință — și mai ura și acuma — tot satul, pe toți oamenii; pe cei care aveau loturi pentru că aveau, iar pe cei care n-aveau pentru că nu făceau nimic ca să aibă. Toți care n-aveau, aproape a treia parte din sat, ar fi trebuit atunci, cînd nu se răciseră lucrurile, să intre pe moșie și s-o împartă cu de la sine putere, fără ingineri și fără autorități, nu să stea și să aștepte ca neghiobii. Țugurlan îi ura pentru încrederea lor prostească în guvernul de atunci, care nu încetase să le facă promisiuni.

Astăzi venise la fierărie din pricina lui Ion al lui Miei, vecinul său care se bucura ca un netot că ia și el parte la dezbaterile politice. Țugurlan

ținea la vecinul său; Ion al lui Mîai avea un cal și Țugurlan unul, îi înhămau la un plug și arau amîndoi pămîntul luat în parte de la moșie. Venise la fierărie cu gîndul să-i arate lui Ion al lui Mîai că dacă lui Moromete și celorlalți le convine să facă politică cu guvernele fiindcă guvernele le-a dat pămînt, lui Ion al lui Mîai nu numai că nu trebuie să-i convină, dar nici să n-aibă de-aface cu ei, nici bună-ziua să nu le dea, ba chiar să-i înjure....

De la fierărie Țugurlan se duse acasă și cînd intră în tindă și dădu ochi cu muierea se răsti la ea:

— Tu ce faci aici? De ce nu e gata mîncarea?

Nici nu trebuia să fie gata, era încă devreme. Muierea se uită la el și după ce îl văzu se sculă de pe vatră și intră liniștită în casă. Se întoarse însă curînd și răspuse cu un glas nespus de blînd:

— E gata acuma! Să dea oala asta în foc și e gata.

— Băiatu-ăla unde e?

— Păi e la școală...

— Acuma, duminica?!

— Nu știi, cică au *scenă!* — se miră femeia dar cu un glas care îl apăra totuși pe băiat. Era vorba de piesa de teatru pe care școala o dădea la sfîrșitul anului, cărcia copiii îi spuneau *Scenă*.

— Ce *scenă?* mai întrebă Țugurlan, dar nu mai așteptă răspunsul, ieși din tindă și se dădu jos de pe prispă, mohorît mereu.

Străbătu curtea și intră în grajd.

Avea un grajd mare, de altfel ca și casa și curtea. Văzută din drum, gospodăria lui Țugurlan părea să fie a unui om cu stare. Avea un finar cu patru rînduri, frumos făcut, înalt, cu acoperiș de șită, care de departe parecă era un acaret. Casa, de asemenea, învălită cu șită, părea arătoasă, cu două odăi, cu ferestre mari, cu tindă între odăi, cu prispă și parmalic. Lîngă gardul curții, în colțul pe care îl făcea cu drumul, se afla o fîntînă cu ghizdurile de ciment, cu două găleți cu lanț pe scripete, cu un jghiab mare tot de ciment întins lîngă șanț.

Bineînțeles că fîntîna nu era a lui Țugurlan. Cît despre finar și casă, erau vechi, aveau treizeci de ani, fuseseră făcute de taică-său cu lemne furate din pădure în timpul răscoalei.

Țugurlan mai avea o soră care semăna cu el mai rău decît dacă ar fi fost gemeni. Era măritată cu unul tocmai din celălalt capăt al satului, îl chema Grigore Armeanca, tot fără pămînt și el, acuma ajutor de mecanic la moara și presa de ulei a lui Aristide. Țugurlan se înțeleșese de soră-sa să nu împartă casa ci numai vreodată, dacă doamne ferește el se va îmbogăți, să-i dea ceva pentru dreptul său. Era o femeie deosebită și multă lume știa că dacă lui Țugurlan, înrăit și dușmănos cum era, nu i se întîmplase încă nici o nenorocire, era din pricina soră-si, care, fără să fie mai puțin îngăduitoare cu *lumea* — uneori era chiar mai cumplită decît fratele ei — se înțelegea totuși mai bine cu *oamenii* decît el și avea grijă ca din cînd în cînd să-l țină de rău.

Țugurlan se însurase de timpuriu și făcuse în timp de treisprezece ani șapte copii. Moromete gîndise la fel cu toată lumea cînd spusese la fierărie „bietul Țugurlan“; totdeauna era vorba de copiii lui, cînd se spunea astfel. Copiii lui Țugurlan nu treceau de un an, sau un an jumătate; cît îi înțărca, se gălbejeau și mureau. Aproape în fiecare an punea la stîlpul

porții câte o cruce nouă, proaspătă, pe care scria cu plaivazul pentru câteva zile numele micuțului băgat în pământ.

De la o vreme, Țugurlan și nevasta lui nu mai sufereau decât atât cât vedeau în poartă crucea proaspătă a celui dus la cimitir. După prima ploaie care înegreă lemnul și ștergea numele scris cu creionul, uitau de el pentru totdeauna.

Din ziua nașterii, numai doi copii trecuseră de vârsta care îi secerase pe ceilalți. Unul se făcuse de opt ani iar altul de cinci. Cel de cinci muri și el într-o primăvară, după ce fusese chinuit un an de zile de friguri. Cel de opt ani se îndărătnici însă și crescui, în ciuda traiului rău, și se făcu mare. Avea acum treisprezece ani și arăta voinic și sănătos ca unul de șaisprezece ani. Era pe clasa patra primară și-nvăța bine.

Despre Țugurlan era cunoscută mai ales următoarea întâmplare pe care o știau și copiii.

Odată, într-un paști, Cotelicioaia, vecina lui Țugurlan din fundul grădinii, o strigase pe nevasta lui Țugurlan peste gard să-i dea de pomană. Țugurlan ieșise el la gard, n-o lăsase pe nevastă-sa. Dincolo de gard, muiera lui Cotelici aștepta cu o strachină de lapte covăsit într-o mînă, iar în cealaltă cu un colac mare și frumos, învîrfuit cu colivă plină cu ploiță și bomboane, colivă care mai avea înfipt în vîrfurile ei un ou roșu și o luminare care mai era și aprinsă. Țugurlan s-a urcat pe stînghia gardului și s-a uitat la femeie. Cotelicioaia i-a spus: „Cristos a înviat“ Țugurlan a răspuns blajin: „Adevărat a înviat“. Muiera a spus apoi evlavios întinzîndu-i colacul cu lumînarea: „Să fie pentru odihna copiilor voștri!“ la care Țugurlan a răspuns încet: „Bogdaproste“ și a luat colacul. Femeia i-a întins apoi strachina cu lapte și de unde pînă atunci vorbea evlavios, de astă dată îi spuse cu un glas pe care Țugurlan îl cunoștea bine: „După ce mîncăți să dați strachina îndărăt“. La care Țugurlan i-a răspuns: „Nu, n-am să-ți mai dau nici o strachină îndărăt“. Cotelicioaia s-a făcut roșie și s-a uitat în sus la el cu niște priviri pe care Țugurlan iarăși le cunoștea bine. În clipa aceea, Țugurlan, cum stătea peste gard deasupra ei, i-a turnat laptele în cap, dîndu-i drumul cu strachină cu tot. Laptele covăsit i s-a năclăit muierii prin păr, peste ochi, i s-a prelins pe gît murdărindu-i iia ei de zile mari. Cotelicioaia a țipat iar Țugurlan s-a răsucit după aceea pe gard în așa fel încît să poată azvîrlit cu colacul. A azvîrlit cu boboroaja spre tînda vecinului și a înjurat: ... „Vă mama voastră de porci. Acu doi ani cînd îmi muri copilul, și mă rugai de voi, nici scîndură pentru sieriu n-ați vrut să-mi dați! Acuma dați de bogdaproste lapte covăsit!... 'vă mama voastră!“

Muiera lui Țugurlan era o femeie blîndă și avea în priviri și pe chip acea lumină ciudată pe care o dă numai durerea neconținută, lumină care seamănă cu bucuria și care de fapt nu e prea departe de ea.

Cînd copilul veni de la școală și îl văzu ce vesel era, ea uită că omul ei fusese nedrept cînd se răstise la ea pentru mîncare, se duse în grajd după el și tot ea căută să-l îmbuneze:

— Hai la masă, nu mai fii supărat...

— Tată, am fost cu domnul învățător Teodorescu la gară să cumpărăm niște gumarabică... Să vezi că o să ne lipim niște mustăți, aa!... se prăpădea băiatul de bucurie. Uite-așa niște mustăți ne-a făcut domnul învățător Teodorescu! Eu sînt colonelul Pandlea... ho-ho! „Vasile! la mine fuga

marș!.. Sub pat, fuga, marș!“ Vasile e Troscot Ilie, să-l vezi cum se bagă sub bancă!

Țugurlan mânca în tăcere, parcă nici nu-l auzea pe băiat.

Mama vru să afle dacă tatăl e în aceeași stare de mai înainte și se supără de veselie prea zgomotoasă a băiatului; atunci Țugurlan își descreți fruntea și șopti:

— Lasă băiatul în pace.

— Auzi, tată? izbucni băiatul din nou. Și la gară am văzut cum a trecut trenul. Mamă, am văzut în tren un om gras... Aoleo ce gras era! În viața mea n-am văzut așa gras!

Țugurlan se uită la fiul său și chipul i se mai luminează:

— Mă, dar lungă viață ai mai avut tu, Antoane!

— Zău tată, uite-așa avea o gușă! Ca porcii! Și n-avea neam de păr pe cap!

— Ferească dumnezeu! spuse mama. Nu e el sănătos, așa gras.

— Păi dar! fir-ar mama lui a dracului, spuse Țugurlan cu un glas înalt. De bine ce îi e, suferă!

Țugurlan spusese aceste cuvinte cu un glas al lui, cunoscut numai de nevastă-sa; ea pufni în râs, aducându-și aminte cine știe ce lucru vesel, spus de el cu acest glas.

— Antoane, reluă Țugurlan cu glasul aspru, frământînd mămăliga în mâini, cînd te-i însura să bagi de seamă să-ți faci nevasta mămăligă ca asta! Să ții și tu minte, se răsti Țugurlan mai departe, că asta e mămăliga bună, așa cum o face mă-ta.

Femeia își lăsă pleoapele peste ochi și oftă, ca și cînd i-ar fi făcut rău lauda bărbatului.

— Uitai să-ți spui, zise ea strîngînd străchinile, trecu de dimineață p-aici cumnatu' Grigore, nu știu ce zicea că vrea să-ți spună. Dacă ai vreme, zicea că să treci mîine pe la moară, sau să te duci după prînz pe la ei pe-acasă.

— Nu mă duc eu tocmai în capul satului! răspunse Țugurlan.

Băiatul se ridică de la masă, se închină și intră repede în odaie, de unde în curînd i se auzi glasul. Învăța rolul.

— Ce zicea că are cu mine? întrebă Țugurlan, de astă dată supărat și bănuitor.

Era bănuitor din pricină că de la o vreme băgase de seamă cum muiera îl trimitea la sora lui ori de cîte ori i se părea ei că ar fi pornit contra cuiva. Multă vreme nu băgase de seamă; nu știa că de fapt cumnatele erau înțelese între ele.

— Nu știu ce era cu el, că n-a vrut să-mi spună; dar zicea să treci pe la moară!

Așa dar, nu era vorba de soră-sa. Țugurlan se miră.

— Ce să aibă el cu mine?

— Ei, du-te dacă ți-a spus! O fi avînd omul nevoie, degeaba n-a venit el!

— Să mai vie odată, dacă are nevoie! spuse Țugurlan protivnic.

Așa se învățase el să fie, chiar dacă acest fel de a fi nu-i folosea la nimic. Femeia tăcu. Ar fi fost zadarnic să-i amintească bărbatului că la urma urmei era dator să se ducă fiind vorba de bărbatul sorei lui, care niciodată nu pomenise că ar avea drept asupra casei (și ar fi putut s-o

facă; alții ajungeau pînă acolo cu neînțelegerile, încît umblau prin judecăți și nu se lăsau pînă nu împărțeau casa ca nebunii, scîndură cu scîndură, chiar dacă rudele de sînge se împotriveau. Cumnatul Grigore — erau zece ani — nu suflase un cuvînt).

Gîndindu-se la toate acestea, muierea lui Țugurlan se hotărî să-și facă ea vreme într-una din zilele următoare și să se ducă ea la cumnată-sa, să alle despre ce o fi vorba.

XXIII

Cînd intră pe poarta curții, Moromete nu se uită să vadă ce s-a întîmplat, pentru ce îl chemase fata de la fierărie. Știuse încă de-aseară. Pe prisma casei stăteau doi oameni și îl așteptau.

Unul dintre ei era îmbrăcat orașenește, cu niște haine negre, parcă ar fi fost în doliu. Era slab la față, parcă mîncea numai vinerea și miercuria, cum spuneau femeile; în cap purta o pălărie albă de paie cu un cordon negru; fața suptă făcea ca ochii lui să pară ieșiți din cap, dîndu-i mereu un aer de furie stăpînită. Deși nu prea tînăr, era ras de tot, fără mustață. I se spunea Jupuitul din pricină că atunci cînd se bărbiera, fața lui părea jupuită, belită. Era un agent de urmărire cinstit, adică prost, cum îi spuneau oamenii înjurîndu-l în acelaș timp. Imbogățise — așa credeau ei — doi perceptori, iar el rămăsese tot sărac. Adevărul era că fusese la început sărac lipit și ceea ce avea acum încă nu se cunoștea. Era băiatul unei văduve, Albuleasa, care nu-i lăsase nimic. După ce terminase patru clase primare, fiindcă seria frumos, intrase la primărie ca ajutor de secretar, post în care slujise uneori fără leafă, spunîndu-i-se că în luna aceea n-a fost trecut în buget. Pentru că, după cîtiva ani, începuse să priceapă unele treburi de-ale primăriei, la un moment dat perceptorul l-a ajutat să fie numit agent de urmărire. Se însurase înainte de această numire și însurătoarea nu-i adusese nimic. Acum însă avea vreo șase pogoane de pămînt — ca omu! cum spunea Moromete — și-și făcuse o casă frumușică.

Moromete trecu pe lîngă prispă fără să se uite la cei doi care îl așteptau și se opri în dreptul tindei:

— Catrino, ia fa, secerile astea, strigă el supărat, aruncînd secerile pe prispă într-un fel de parcă secerile ar fi fost afacerea care nu-i plăcea.

Nu luă nimeni secerile, Catrina era plecată la biserică iar fetele parcă stăteau la pîndă în casă.

Moromete se întoarce apoi spre grădină cu spatele la agent și la însoțitorul acestuia și strigă iarăși, ca și cînd cei doi de pe prispă nici n-ar fi existat.

— Paraschive, tu unde ești, mă? Nu vezi că furca aia stă acolo lîngă gard de cinci săptămîni? Ia-o de-acolo și bag-o în șopron! Ar putea să stea acolo pîn-o rugini, pînă te-i înțepa în ea și tu n-o ridici!...

Paraschiv nu-i răspunse; nici nu se vedea unde este. Moromete mai rămase cîteva clipe cu spatele întors spre cei doi de pe prispă, apoi deodată se răsuci pe călcîie și strigă:

— N-am!

Agentul se ridică și vru să spună ceva, dar Moromete strigă iarăși, de astă dată desfăcîndu-și brațele în lături:

— N-am!

— Asta mi-o cînți dumneata, nea Ilie, de cînd te știu eu, zise agentul tăios, fără să se mire. Pe mine perceptorul nu mă întrebă dacă dumneata ai sau n-ai. Anul ăsta s-a terminat cu n-am. Ia stai colea jos pe prispă și nu te mai uita așa urît la mine!

Moromete se apropie de prispă tăcut. Acum se uita în altă parte, întocmai ca și cînd n-ar fi auzit nimic din ceea ce i se spusese. Se răzîmă liniștit de stîlpul casei și începu să se caute prin buzunarele flăuelei. Scoase din fundul buzunarului puțin praf de tutun amestecat cu gunoi, și vru să-l toarne într-o fociță dar îl suflă repede și se uită urît spre omul care îl însoțea pe agent. I se adresă supărat și poruncitor:

— Dă-mi, mă, o țigară!

Omul își scoase repede tabacherea și i-o întinse.

— Fonciera pămîntului lot Moromete trei mii de lei. Lot Catrina Moromete, rest de plătit două mii opt sute șazeci și trei de lei, zise agentul frunzărind un registru cu scoarțele moi. Nu e cine știe ce! Nea Ilie, uite ce este, plătești acum restanțele care sînt mai urgente și pe anul ăsta te las pînă după secere. Altceva n-am ce să fac. Hai mai repede, că pînă la prînz mai am de încasat șazeci de oameni...

Moromete, care în acest timp își răsucise țigarea, își ridică fruntea la agent, se uită la el întrebător, apoi spuse:

— Catrino, sau Tito, care ești în tindă; dă-mi un foc.

Agentul se așază pe marginea prispei, scoase un chitanțier și începu să scrie în el: „Adică lei trei mii s-a primit de la D-I Ilie Moromete...” Înainte de a scrie se uitase la om să-l audă confirmînd. Moromete însă nu zisese nimic.

Tita ieși pe prispă cu un tăciune și-i dădu tatălui să aprindă. Jupuitul rupse chitanța și i-o întinse lui Moromete cu un aer grăbit, azvîrlind registrul cu scoarțele moi într-o geantă pe care o ținea sub braț. Moromete luă chitanța, se uită la ea cercetător, parcă ar fi vrut să-și dea seama dacă e legală, o întoarse pe partea cealaltă, apoi o puse încetîșor pe prispă, trăgînd liniștit din țigare,

— Hai, nea Ilie, hai nea Ilie! se grăbi Jupuitul pocnind încuietorea genții.

— Păi nu ți-am spus că n-am!? zise Moromete nevinovat. Ce să-ți fac eu dacă n-am! De unde să dau? N-am!

— Ce dracu', nea Ilie, strigă agentul înfuriat. Nu vezi că ți-am tăiat și chitanța? Nu mai mă fierbe atît, că statul nu mă plătește să-mi pierd vremea prin curțile oamenilor....

— Uită-te la ăsta! se miră Moromete cu oarecare veselie. Ce, te țin eu?

— Nea Ilie, a tăiat chitanța! zise și însoțitorul, grav.

— Văz și eu că a tăiat-o, se dezvinovăți Moromete.

— Plătește, Moromete, strigă agentul înfuriat. Ce dracu', ne jucăm de-a baba-oarba?

Moromete se uită la agent și încercă să zîmbească.

— Ei, de, plătește! Dar de unde să-ți plătesc? N-auzi că n-am?

— Ia treci încoa! îi făcu agentul un semn însoțitorului.

Ei se urcară pe prispă și intrară amîndoi în casă. Moromete rămase pe prispă tăcut, fumînd liniștit. Numai fruntea lui bombată se încrețise. Jupuitul intră în odaia cea mare unde stăteau Moromeții și se repezi spre capul unui pat unde, deasupra unei lăzi vopsită cu fel de fel de înflorituri, se aflau

puse unele peste altele vreo cinci-șase covoare țărănești și câteva velințe. Agentul trase de maldărul de deasupra lăzii și îl trânti pe pat strigînd însoțitorului:

— Ia-le! O să-l învățăm noi minte pe domnul Moromete să aibă grijă să plătească impozitele statului! Ia-le pe toate!

Însoțitorul se opinti și se încercă gemînd. Agentul luă ce mai rămăsese și ieșiră afară amîndoi. În tindă însă, Tita le ieși înainte și începu să strige:

— Lăsați țoalele aici, ce v-ați repezit la ele!? N-ați mai găsit ce să luați? Nu vă dau țoalele!

Ea se agăță de omul care ducea țesăturile pe umăr și începu să tragă de el. Ii zmulse cu adevărată furie maldărul pe care îl ducea, îl aruncă în mijlocul casei, sări pragul și trase zăvorul de la ușă. Făcuse acest lucru atît de pe neașteptate și cu atîta iuteală că agentul și însoțitorul rămaseră în tindă prostiți, cu gurile căscate.

— Aaaa! Vasăzică așa merge! Ia du-te, mă, și chiamă șeful de post, zise agentul lovind cu pumnul în ușă.

— Poți să vii cu zece șefi de post, în casă n-ai să intri, strigă Tita de dincolo, cu glas batjocoritor.

— Să luăm altceva, din curte, hotărî Jupuitul. Haide!

Ieșiră pe prispă și agentul întinse mîna spre colțul ogrăzii:

— Căruța! Trage-o afară și la primărie cu ea! zise el pornind să deschidă poarta.

Paraschiv ieșise din grajd și se uita nepăsător la omul care apucase oiștea căruții și se opintea s-o tragă spre poartă.

— Crezi că ai s-o poți duce? întrebă Moromete cu interes.

— Inhamă caii, strigă agentul nerăbdător. Adică stai, ia amîndoi caii la primărie, să vezi cum scoatem noi lonciera pe ei!

Omul se apropie de grajd, dar în ușă se pomeni cu Paraschiv piept în piept.

— Nu poți să iai caii, mormăi el cu buzele lui împletite, sînt caii mei, nu sînt ai tatei, mai zise Paraschiv. Grajdul era gol, el totuși îl apăra rînjind ciudat.

— Dă-l la o parte și intră în grajd, strigă agentul apropiindu-se și el de cei doi.

— Nu, caii nu-i luați! zise Paraschiv iar, sigur pe el.

— Părerea mea e că e mai bine să lași caii în pace, interveni Moromete împăciuitor. De ce nu vrei să înțelegi că n-am? Ia ici o mie de lei și mai încolo așa, mai discutăm noi! Ce, crezi că noi fățăm bani?

Moromete scoase dintr-un buzunar dinlăuntru flanelă două hîrtii și începu să le fluture sub nasul agentului.

— Peste o săptămînă, două, îți mai plătesc eu ceva. Se duce fi-meu la București și-ți plătesc. Te rog să mă înțelegi! mai zise Moromete de astă dată cu un glas foarte supărat, ca și cînd de mult i-ar fi spus toate acestea agentului iar agentul n-ar fi vrut să înțeleagă.

— Dumnezeu mă-sii, nea Ilie, izbucni agentul pornind furios spre prispa casei. De șase ani de zile de cînd mă cîrîi cu dumneata, parcă ar trebui să-mi plătești mie, nu statului.

Se așeză pe prispă izbind geanta pe genunchi și trăgînd afară chitanțierul. El scrisese în goană o altă chitanță, o rupse și-o zvîrli în nasul omului:

— Îți spun pentru ultima oară, Moromete, că dacă nu vii la primărie să plătești, peste două săptămîni viu eu aici cu jandarmii și te iau și pe dumneata, nu numai caii. Legat te iau!

Dîndu-și seama că trecuse măsura la vorbă, Jupuitul sări în picioare și-și desfăcu brațele în lături:

— Ce dracu', mă, nea Ilie! zise el cu glas care voia să fie plin de uimire. Ce dracu', mă? Nu poți să plătești cîteva mii de lei? De ce nu plătești odată, și să scapi de belea? Ce aștepti?

— De unde să plătesc, dacă n-am! răspuse Moromete pe gînduri, căutîndu-se iar în buzunarul flaneliei. Mai dă-mi, mă ăsta, o țigare, îngîină el iar. De unde să plătesc, Jupuitule, că-ți mai spusei și adineauri: dac-aș putea să fac bani, de cîte ori ai veni aș făcea, și ia domnule!

— Da' lumea ailaltă cum plătește? strigă agentul scos din sărite că omul îl numise cu porecla sa. Rasă de om ca dumneata eu n-am mai pomenit, strigă el. Sărac, nu ești! Copii mici, n-ai! Bolnav, nu ești!!! Atunci cum? Toată lumea plătește loturile, numai dumneata o întinzi ca gaia-mațu de mai bine de cincisprezece ani!...

— Care cincisprezece ani? mormăi Moromete răsucindu-și țigara.

— Cum care cincisprezece ani? Cîți ani sînt de la război de cînd ai primit lotul? Sînt șaisprezece, șaptesprezece ani!

— Care șaptesprezece ani! mormăi Moromete din nou. Tito sau Ilinco, ceru el spre tindă: dă-mi un foc.

— Cum care șaptesprezece ani?! Cît e din nouă sute douăzeci?

Fiindcă Moromete nu răspuse, agentul izbucni din nou:

— Sînt șaptesprezece ani, strigă el și repetă: șaptesprezece ani!

— De șaptesprezece ani de zile o tot lungेști ba cu plata titlurilor, ba cu foncierea... Vine conversiunea și te scutește, se împrumută pe urmă domnul Moromete la bancă ca un ghimpașă, cumpără oi și cai... Ai paisprezece pogoane de pămînt și din paisprezece pogoane, auziți! nu e în stare să plătească loturile pe care i le-a dat statul, plească.

— Care paisprezece pogoane, care plească? întrebă Moromete uitîndu-se la agent de astădată cu ură și mormăind niște înjurături în care cuvîntul *plească* se auzi de vreo două-trei ori.

— Injuri dumneata, dar eu îți spun pentru ultima oară, de șase ani de zile de cînd sînt agent îmi scoți ochii ba cu cinci sute, ba cu cinci sute cincizeci, ba cu șase sute și un leu....

— Bine că-ți dau și leul ăla, mormăi Moromete.

— Bine că-mi dai și leu-ăla? Află că anu' ăsta nu te mai las eu pe dumneata să joci comedia! declară agentul. Ajunge de cincisprezece ani de cînd faci tiribombă.

— Nea Ilie, ziarul! strigă în clipa acea poștașul care trecea pe drum și care aruncase din fuga gabrioletei ziarul peste gard.

— Și mai face și politică! izbucni agentul în culmea nedumeririi. E abonat la ziar și foncierea nu vrea s-o plătească. Adevărul era că în privința abonamentului, Moromete plătitise odată un pol, pentru o lună, dar *Mișca-rea* îi venea de aproape doi ani.

Agentul porni furios spre poartă urmat de celălalt om, strigînd tare și mereu uimit:

— Face politică! E abonat la ziar! Și impozitele nu vrea să le plătească. Lasă că stăm noi de vorbă!

XXIV

Strigătele agentului făcuseră parcă gol în jurul casei Morometilor. Era tăcere și nu se vedea nimeni. Moromete mai stătu câteva timp pe prispă, apoi se ridică cu fruntea în pământ și o luă încet spre poartă. În dreptul ziarului se opri, se uită la el ca și când ziarul ar fi picat acolo din cer, apoi se aplecă și îl ridică.

De la poarta cealaltă, Tudor Bălosu îl urmărea cu atenție — auzise totul din curte, precum și suma mare pe care o avea Moromete de plătit — și când îl văzu că iese pe podișcă, porni spre el. Bălosu se așeză ca și în seara trecută pe cealaltă stânoagă, dar de astă dată nu zise nimic, aștepta să înceapă vecinul vorba; nu era plăcut să ți se strige în gura mare că ai datorii și cum Bălosu avea de gând să-l întrebe din nou despre locul de casă, nu vroia să lase să se creadă că îl urmărește pe vecin la strîmtoare.

După cîtva timp de tăcere, Moromete, care fuma gînditor, deodată ridică fruntea și se uită vesel la Bălosu:

— L-am păcălit! spuse el.

Bălosu nu înțelese. Moromete vîrî mîna în buzunarul dinlăuntru al flanelii și scoase de-acolo niște hîrtii, la care se uită încîntat.

— Cît mi-ai dat tu pe salcîm?

— O mic două sute! răspunse Bălosu.

— L-am păcălit cu două sute de lei, repetă Moromete. I-am dat numai o mie, adăogă apoi cu o ciudată voioșie și cu o voce scăzută ca și când agentul, care acum era departe, ar fi putut să-l audă.

Bălosu se uita la el cu o privire rece și buimacă. Nu înțelegea. Glumea Moromete? Iși bătea joc de el?

Fără să-și dea seama dacă se înșeală sau nu, vecinul lui Moromete avu pentru întîia oară bănuiala că Moromete se gîndește la el, la Bălosu, cum s-ar gîndi Bălosu la nimic, adică așa ca și când Bălosu nici n-ar fi. Se hotărî să-l întrebe totuși despre loc și își spuse că dacă și acum va glumi, — și gîndind astfel Bălosu simți deodată că îl urăște pe acest om și că îi dorește să-l vadă venind la el la poartă să se roage, iar el, Tudor Bălosu, se se uite surd, disprețuitor în aer, așa cum se uita de astă dată Moromete — dacă deci nici de astădată Moromete nu va sta cînsit de vorbă, niciodată nu-i va mai da el cel dintîi bună ziua, așa cum se întîmplase pînă acum și niciodată n-o să-i mai treacă cu vederea glumele lui tîmpite și felul lui de a fi care totdeauna l-au zgîndărit.

— Moromete, te mai gîndiși, mă, la ce-ți spusei eu de dimineață? se pomeni Bălosu întrebînd cu acelaș glas de pînă acum, dacă nu chiar mai binevoitor ca de obicei. În ultima clipă alungase undeva în adînc ceea ce îi trecuse prin cap. Nu se putea un loc mai bun unde să-și facă Victor casă. Era așa de bun, locul...

— Îți dau bani frumoși pe el! adăugă.

Moromete se uită o clipă la el, dar numai atît.

— A! Locul! murmură el și căzu parcă pe gînduri.

— Ce dracu' faci cu el acolo? spuse Bălosu cu dispreț pentru loc, speriat acum că omul va ceda și va cere un preț prea mare. Stă de ani de zile acolo și cresc scapieți pe el. Să zici că ți-l cumpără cineva, nu e bun, că e înghesuit, dar să fac eu un coșar pe el mai merge!

— A vîndut, mă, Boțoghină din lot? întrebă Moromete curios, amin-tindu-și că la fierărie se spusese că Bălosu ar fi cumpărătorul.

— Da, m-am gândit să cumpăr eu, trebuie să mă duc să vedem cum îdă, confirmă Bălosu.

Moromete căzu iar pe gânduri. Scuipă printre dinți și nu mai zise nimic. Bălosu vru să se înghesuie din nou în așa zisele gânduri ale celui alt, dar trecu un flăcău pe lângă ei și le dădu bună ziua.

— Bună ziua, taică, răspuse Moromete cu plăcere, și cum ceva îi atrase luarea-aminte la flăcău, se răsuci și se uită îndelung în urma lui. Când încetă să se mai uite, după clipe nesfârșite, cum i se păru lui Bălosu, se întoarse foarte nedumerit și întrebă:

— Al cui e mă, ăsta?

— Al Bîldii! răspuse Bălosu.

— O fi însurat?

— Nu este! răspuse Bălosu cu glas surd.

— Dar pe unde stă Bîldea ăsta?

— Prin Cățeleşti.

— Hm! făcu Moromete.

— De ce te miri?

— Păi tu n-ai văzut?

— Ce să văd, Moromete? întrebă Bălosu cu fălcile încleștate.

— N-ai văzut, măi, ce urît e!!

Bălosu se ridică pe neașteptate de pe stănoagă și plecă scrișnind din dinți:

— Îldau dracu' de om, care eu îi spun una și el face pe surdul! bolborosi el.

Moromete dădu din umeri cu totul nedumerit de ieșirea aceasta... „Ăsta e nebun“, șopti el.

— Mă, Bălosule, nu e locul meu, degeaba te superi, strigă apoi în urma acestuia. E al soră-mi, mă, nu-ți spusei de dimineață? Sau tu ești zăpăcit?

„Ei... pe mă-ta de chior, după ce că ești chior, nici n-auzi bine“, adăugă apoi în șoaptă, pentru el însuși. Bălosu nu se mai văzu.

— Toată ziua stai la drum și bei tutun și la sfînta biserică nu vrei să vii! Ilie, în fundul iadului ai să ajungi! Să fi auzit ce cazanie s-a citit azi: că nu cel ce se îngrijește de viața asta, care e trecătoare, o să vie în împărăția lui Dumnezeu! „Ridica-voi ochii mei spre ceruri și voi preaslăvi mărirea ta!“

— ... și dă-ne nouă doamne cît mai multe leturghii și colive... și adu cît mai multe proaste la biserică! Slavă tatălui și fiului și sfîntului duh... pe mă-sa de popă cu preteasa lui și cu tot comitetul lui bisericesc... răspuse Moromete Catrinei, care se întorcea de la biserică și se oprise lângă stănoagă.

— Ce se mai bucură satana cînd te aude! continuă Catrina cu busuiocul în mîină. Uite-așa bate în pumni de bucurie!

— Du-te fa d-aci, zise Moromete vesel și cînd Catrina se întoarse să intre în curte, Moromete întinse un picior prefăcîndu-se că vrea să-i pună piedică, la care Catrina se feri și îl amenință cu busuiocul:

— Negru trebuie să fie sufletul tău, îi spuse, de păcate și de tutun, adăugă ea stăpînindu-se din răspuțeri să nu ridă.

Era furioasă că ținea totuși la el așa păcătos cum era, dar se străduia să uite de asta, ca să nu-și strice starea ei lăuntrică de sfîntenie.

Moromete rămase mai departe pe stănoaga podiștei. Arăta într-adevăr bucuros că îl păcălise pe agent. Stătea pe stănoagă și se uita cu plăcere pe șosea, fără grijă, fumînd liniștit, întorcînd din cînd în cînd capul după cineva. Într-o vreme se auziră niște lovituri puternice dinspre curtea vecinului și se întoarse mirat să vadă ce era. Victor Bălosu se urcase pe spina-rea coșarului și, cu un topor în mîină, descheia acoperișul și căpriorii. Lovea cu toporul și părea furios. Pesemne că tatăl său îi și spusese despre a doua discuție avută cu Moromete. Intîi zburară vîrfurile putrede ale coșarului, apoi căpriorii și stinghiile care susțineau șindrila. Victor Bălosu apucă acoperișul și după ce îl desprinsese din ultimele cuie, îl aruncă la pămînt. Troznetele și pocniturile tulburară liniștea dimineții de vară. Între timp, ca un uruit îndepărtat se auzea dinlăuntru casei zgomotul mașinii de cusut. Cînd avea mult de lucru, Aristița lucra și duminica.

Paraschiv terminase de rînit în grajdul cailor. Acum stătea cu mîinile în buzunarele pantalonilor lui militarești, singurii pe care îi avea, răzimat de ușa gardului și se uita și el spre șosea. Moromete se ridică de pe stănoagă și intră în curte. Văzîndu-și feciorul, se uită la el lung, în tăcere. Se uită apoi prin curte, peste grajduri, peste ulucile înegrite și rînjite de ploii, peste grădina goală acum de salcîmul ei falnic; umbre de îndoială și neșiguranță îi licăreau acum în priviri. Mototoli ziarul în pumn, se apropie de prispă, se așează și oftă. Paraschiv se uita la el mereu cu mîinile în buzunare și cu buzele parcă mai umflate și mai împletite ca pînă acum; se uita la el nemișcat și încrenit, parcă ar fi fost tot una cu peretele de pămînt netencuit al grajdului.

— Paraschive, chemă omul cu glas tainic.

— Ce vrei! mormăi flăcăul fără să se miște.

După cîteva clipe, simțind parcă ceva, Paraschiv se urni de lîngă perete și se apropie încet de tatăl său. Se așează lîngă el pe prispă, abia privindu-l cu o ușoară urmă de interes. Moromete îl măsură de sus pînă jos, parcă nu l-ar fi cunoscut, vru să spună ceva, dar se opri. Apucă ziarul de pe prispă și încet de tot, cu migală curioasă, începu să-i rupă marginea albă. Fruntea lui bombată și limpede era acum încrețită. Aștepta. În așteptare, oftă din nou și greși ruptura ziarului. O aruncă, oftă iarăși, și începu să rupă alta, mai încet și mai cu grijă ca la început, cu mai atentă migală.

— Ce e, mă? îngăimă Paraschiv moale, lipsit de chef, neînțelegînd ce aștepta tatăl său de la el.

Moromete își privi o a doua oară fiul, de astă dată mai pieziș, mai ascuns. Nu-i răspunse. Din nou ochii îi rătăciră peste curtea goală, plină de lumina fierbinte a soarelui, peste pereții netencuiți ai grajdului și peste căruța murdară de pămînt pe care agentul o scosese de sub umbra salcîmului din dreptul porții. Se uită din nou la Paraschiv, dar de astă dată își reveni; nu mai vru nimic de la el, se făcu nepăsător și ceru fiului să-i dea o țigară.

Paraschiv însă nu-i dădu, înțelegînd pesemne că nu era vorba de țigară. Se sculă de lîngă tatăl său și se îndepărtă spre grădină. Își ținea și acum mîinile în buzunare și călca nepăsător, „Vreți nepăsare? parcă întreba. Și eu mă pricep la așa ceva. Sigur, acuma ai vrea să ai banii lui Bălosu, parcă îi spunea el tatălui său, dar cînd eu am vrut să-i fac, ți-ai bătut joc de mine. Acuma descurcă-te!”

Amenințarea plutea asupra familiei și această amenințare ar fi trebuit să-i unească pe toți. Dar Paraschiv nu înțelegea că tatăl său nu-l chemase pentru a-l învinui de ceva.

XXV

Plecînd furios de pe podișca lui Moromete, Tudor Bălosu simți nevoia — o simțea pentru întâia oară — să se întrebe dacă ceea ce se petrecuse între el și vecinul său era din vina lui sau din vina vecinului. Nu se întîmplase încă nimic, dar avea să se întîmple, simțea că de-aici înainte avea să dorească și mai mult să-l vadă pe Moromete așa cum îi țîșnise în clipa aceea dorința, adică acesta să vină la el la poartă și el, Tudor Bălosu, să-și bată joc de el și să-l umilească.

Îi povesti într-adevăr lui Victor cele întîmplate și avu bucuria — și întrebarea despre cine era vinovat se stinse și ea — să-l audă pe Victor amenințînd:

— O să-i arăt eu domnului Moromete. He! rînji Victor, domnul Moromete vine în casă și bea țuică și pe urmă se duce și-l pune pe Dumitru lui Nae să-și bată joc de mine! Lasă tată, pun eu mîna pe locu-ăsta de casă, nu e vorba de asta... Dar nu e întâiaș dată cînd domnul Moromete își bate joc de noi! Ai răbdare!

Era întocmai cum gîndea și Bălosu.

După ce desfăcură coșarul, se așezară la masă grăbiți. Vroiau să se înțeleagă cu Boțoghină chiar astăzi și pe seară să se ducă să vorbească cu avocatul pentru contractarea vînzării. Plecară spre marginea pădurii, să mai vadă încă odată lotul lui Boțoghină. Conveniră că nu trebuie să dea mai mult de cinci mii de pogon și se îndreptară apoi spre casa acestuia.

Omul era taman la masă cînd cei doi intrară în curtea lui și îl strigară să iasă și să-i apere de cîini.

Casa lui Vasile Boțoghină era așezată la trei, patru case de fierăria lui Iocan. Avea o curte mititică în mijlocul căreia stătea căruța omului; nu avea nici șopron, nici vreun salcîm mai umbros sub care s-o vîre. În fundul curții se vedea un fel de gard mic din nuiele care despărțea casa și bătătura de o grădină la fel de mică, în care Vasile Boțoghină avea cîteva straturi de ceapă și usturoi. Intre grădină și curte omul făcuse un grajd pentru cai.

— Ia vezi, Irino, cine e la poartă, zise el cînd auzi cîinele hămăind.

Vasile Boțoghină avea doi copii. Pe Vatică, un băiat de vreo trei-sprezece ani și o fetiță pe clasa treia primară, Irina. Vasile Boțoghină se însurase din dragoste și Anghelina, nevastă-sa, nu-i adusese ca zestre decît casa în care stăteau.

Fetița ieși pe prispă și se întoarse numaidecît îndărăt cu niște ochi parcă speriați, deși nu văzuse altceva decît doi oameni.

— Doi inși, zise ea încet, chiar șoptit, ca și cum cei de la poartă nu trebuiau să audă aceste cuvinte.

— Mă, Boțoghină, se auzi tot atunci glasul lui Tudor Bălosu.

— Asta e Tudor Bălosu, zise Boțoghină sculîndu-se de la masă și ieșind în prag.

— Dă, mă, în cîini, zise iar Tudor Bălosu. Ce făceai? Ești la masă?

— Hai, că nu e p-aici, e dus prin grădină, intrați, răspuse omul din prag frecându-și mâinile de mămăligă.

Vatică și Irina, auzindu-i pe cei doi apropiindu-se, se sculară de la masă și încercară să treacă în odaie, dar chiar atunci Tudor Bălosu și fiul său îi văzură în dreptul prispei și Victor spuse repede și tare:

— Mai bună masă! Dar stați, stați și mâncați...

— Am cam terminat cu mâncatul, zise mama copiilor ridicându-se și ea de la masă.

Vasile Boțoghină stătea în prag și nu se mișca. Cei doi văzându-l că nu se mișcă și nu spune nimic, se așezară pe prispa casei.

— Treceți înlăuntru, zise și Boțoghină făcându-le semn cu mâna și dându-se la o parte din prag.

— Nu, că nu stăm mult, răspuse Tudor Bălosu, așezându-se mai bine pe prispă. Ce mai faci, Boțoghină;?

— Ce să mai fac? Dau din coadă să ies din iarnă. Am fost de dimineață și am potcovit niște cai. Incepuse unul să cam șchioapăte, că nu-l potcovisem de mult...

După un timp de tăcere, fiindcă cei doi nu spuneau nimic, Boțoghină continuă:

— Am terminat și noi de sapă și așteptăm să plouă iar, să băgăm rarița în el. Mai prost cu seceră, n-am seceri, trebuie să mă duc zilele astea pe la gară să vedem cum îi fac de niște seceri...

— Pe ce clasă e, mă, fata ta? întrebă Tudor Bălosu uitându-se la Irina care stătea puțin pitiță pe după prag și asculta.

— Spune, mă, lui nean-tău Tudor pe ce clasă ești, zise Boțoghină întorcându-se spre fiică-sa.

— Sînt în clasa patra, răspuse Irina rar, rotunjind fiecare cuvînt și aruncându-și privirea pieziș.

— Și a mea e pe-a patra, zise Tudor Bălosu ca să spună ceva.

— Ei! făcu Victor Bălosu ridicându-se de pe prispă și prefăcându-se grăbit.

— Mai stai, Victore, zise Boțoghină alb.

— Ce să mai stau! Nu mai stau, mă duc pe la ăsta al lui Voicu să mă rad.

Se făcu iarăși tăcere. Victor nu plecă, Vasile Boțoghină se întoarse în prag și vorbi:

— Vatică, ți, ai mâncat? Eu zic să te duci cu caii. Pîună te aranjezi, pîună ajungi, se duce soarele.

— Mai lasă-l să se mai odihnească, zise femeia din tindă, răsturnînd masa și deretecînd.

— Ce să se mai odihnească! Se odihnește pe cîmp. Pîună în seară se tot odihnește, că n-are altă treabă.

Vatică ieși din casă cu capul în jos și porni încet spre grajdul cailor. Era un băiat cam galben la față dar destul de înalt și de bine făcut pentru anii lui. Semăna cu tatăl său. Picioarele desculțe erau negre de soare și de pulbere. Peste mijloc cămașa îi era spumuită de jur împrejur, din cauza sforii cu care era încins. Un genunchi al izmenei era și el spumuit, celălalt era cîrpit cu un petic negru de basma, și abia îi ținea partea de izmană de la genunchi în jos. În unele locuri sfoara de cînepă cu care era încins stătea chiar pe piele. Boțoghină îl petrecu din ochi pîună ajunse în grajd și în acelaș timp îl înjură:

— Lapdădă, mă, șfoara aia, aiul mă-tii de bleg, nu vezi că-ți roade pielea?

— Cum o să merg, mă, așa? se răsti băiatul înfuriat.

El se descinse de șfoară și cămașa îi căzu ca o fustă de jur împrejur. Rupturile și pielea i se vedeau și mai rău.

— Cum să merg așa?! zise Vatică iar, uitându-se arțăgos la tatăl său.

— Mergi așa! Ceara mă-tii! Ce! Te vede princessa! răspunse tatăl cu glas moale. Apoi, după câteva clipe, zise iar:—hai, Vatică, tată, lasă mă, că nu ești flăcău! Uite, acum după secere am să pun pe mă-ta să-ți facă o cămașă d-aia cu piepți! Am eu grijă de tine!

— Ai tu grijă de mine! mormăi băiatul aruncându-se în spinarea unui cal. Haidaaa, scrișni el lovind cu putere calul care țîșni în aceeași clipă din loc și ieși ca un glonț pe poarta de la drum.

— Încolo, ce mai faci, Boțoghină, am auzit că vinzi niște pămînt. „Boțoghină cică vinde niște pămînt“ spunea unul mai aialaltăieri! zise Tudor Bălosu în treacăt.

— Da, am spus, răspunse Boțoghină încet. Spusei și azi dimineață. Îmi trebuiesc douăzeci de mii de lei.

— Aha! făcu Tudor Bălosu, ca și cînd cine știe ce ar fi auzit. D-aia am venit să te întreb. Noroc că am niște *bologani*... Altfel!...

— Irino, ia du-te încolo pe la fete, hai! zise Boțoghină uitându-se la fiica lui și făcîndu-i semn aspru cu capul să plece.

Fără nici un chef, fetița se dezlipi de lîngă prag și o luă spre poartă. Spre deosebire de fratele ei, Irina arăta mult mai mică decît trebuia să fie ca la zece ani pe care îi împlinise. În schimb, părea mai sănătoasă decît el. Picioarele ei micuțe erau curate, și la chip amintea de frumusețea oacheșă a mamei. Într-o zi de iarnă, tatăl ei, răsfoind cartea de geografie se oprise la o poză și începuse să ridă. „Uite-o pe Irina“ spusese el, arătîndu-le la toți o mică chinezoaică de pe pagina cărții. Fetița își lăsase buza în jos și începuse să plîngă. Semăna într-adevăr cu poza din carte, cu umărul stîng ridicat puțin mai susdecît cel drept, neagră la față, cu umerii obrajilor înalți și apropiați de frunte. După cîțiva ani se schimbase însă cu totul; liniile feței căutau mereu asemănarea și frumusețea mamei. Numai umărul ridicat rămăsese ca și înainte, lucru care o făcea să pară cu gîtul strîmb.

— Dau jumătate din lot, zise Vasile Boțoghină încet cînd fetița se îndepărtă.

— Aha! făcu Tudor Bălosu nepăsător. E bine să se caute omul. Pămîntul poți să-l pui la loc, dar viața... Mă, Boțoghină, tu știi că am venit la tine și anul trecut. Mă gîndeam să vînd toate oile, să mai pun ceva și să cumpăr două vaci tinere, de lapte. Ți-am spus de-atunci că ți-aș fi cumpărat un pogon, două pentru trifoiște, alea de pe lîngă pădure și gîrlă. Acum e altă socoteală... Ei, cu cît dai pogonul?

Victor Bălosu se uită uimit la tatăl său cînd îl auzi spunînd că nu-l interesează pămîntul de lîngă gîrlă. Tocmai că despre acele pogoane vorbiseră amîndoi cu cîtva timp mai înainte.

— Păi cu cît să-l dau! Atît e prețul! Șapte mii!

— Aha, îngînă cellalt. De unde e prețul ăsta?

— Cum de unde e? ăsta e prețul pămîntului!

Tudor Bălosu se uită nepăsător prin vîrfurile salcîmilor.

— Bine, Boțoghină, zise el după un timp. Încolo, ce mai faci? Ai terminat de sapă?

— Mai am nițel... Numai că e cam prost cu rarița. Trebuie să mă duc pe la fierarul ăsta să-i ascută limba, că nu știu în ce s-a înfipt când spărgeam pământul cu ea și i-a pleznit buza...

— Aha! Bine, mă! Îngină Tudor Bălosu ridicându-se. Ce faci după prînz? Vii deval? Vin p-acolo să mai stăm de vorbă.

Vasile Boțoghină nu răspunse decît tîrziu. Felul nepăsător al celui care vroia să cumpere, îl neliniștea. Tudor Bălosu nu părea hotărît să sîrșească repede socoteala, așa cum ar fi vrut Boțoghină.

— Ascultă, nea Tudore, vrei să cumperi pămînt? Întrebă Boțoghină nemulțumit.

— Dar nu ți-am spus? răspunse Bălosu din mers, fără să se întoarcă, îndreptîndu-se agale și nepăsător spre poarta de la drum.

Boțoghină îl privi din urmă și o clipă se opri uitîndu-se cu ură în ceafa albă, nerasă, nepîrlită de soare a lui Bălosu. Clipa aceasta cît și privirea ascuțită a celui din spate îl făcu pe Bălosu să se oprească și să se întoarcă pe jumătate spre Boțoghină.

— N-auzi, mă, ne întîlnim deval! Boțoghină! Ca treabă ai!?

Fiecare cuvînt scos de cei trei oameni scîrțîia, nu se lipea de celălalt, nimerea alături, nu se putea rotunji și încălzi, pentru că atît Boțoghină cît și Bălosu se uitau în lături, întorceau capetele în altă parte cînd unul din ei deschidea gura.

— Poate că nea Vasile o fi vrînd să aranjeze acum, tată, zise Victor Bălosu, oprindu-se și el și întorcîndu-se pe jumătate spre Boțoghină.

— Păi ce să aranjez, mă! Ce să aranjez? Nu tot trebuie să vorbim cu Voicu Dobrescu să ne facă vînzarea la ocol? D-aia ziceam, să vină deval!

Atunci se auzi un glas aprig din tindă:

— Haide, Vasile, ce tot ții oamenii de vorbă, fă așa cum te-ai înțeleș, nu mai tot ține oamenii!

Cei doi deschiseră poarta de la drum și ieșiră. Vasile Boțoghină se întoarse în tindă și se așeză pe prag, încrețit la față.

XXVI

Femeia terminase de strîns masa și se ștergea pe față de sudoare cu o treanță nu prea curată. Cînd îl văzu pe bărbat așezîndu-se, încremeni cu treanța pe un obraz, în timp ce cu o mîină își vîra sub hasma șuvițele de păr care îi acopereau urechile. După aproape cincisprezece ani de la mărițiș, nevasta lui Boțoghină nu mai păstra din frumusețea ei de atunci decît gura și ochii. Avea obrajii subțiri și înăspriți, iar fruntea parcă i se îngustase. Semăna cu o țigancă pribeagă, cu fața arsă de vînturi și ploi, înnegrită și îmbătrînită înainte de timp. Numai cînd stătea liniștită, fără să vorbească sau să se uite undeva, abia atunci liniile gurii se rotunjeau ca un desen luminos și împrăștiau de pe chipul ei asprimea și urmele anilor. Cînt vorbea sau se uita undeva și vedea ceva de făcut, trăsăturile rotunde și liniștite ale buzelor se stricau, lumina ochilor se întuneca.

— Vasile, mie de ce nu mi-ai spus nimic de pământ? Cum o să vinzi pământul?! Copiii ce-au să facă fără pământ? Îi arunci pe drumuri, ce faci cu ei?

Vasile Boțoghină se uită la femeie lung și după câteva clipe șopti uimit:

— Cum, nu ți-am spus de pământ! Nu ți-am spus că-mi trebuie douăzeci de mii de lei?

— E, și dacă îți trebuie douăzeci de mii de lei, trebuie să vinzi din pământ? întrebă Anghelina cu un glas în care uimirea și îndărătnicia abia erau stăpânite.

Omul încercă să-i prindă privirea ca să-și dea seama ce vrea să spună, dar Anghelina stătea țepăună în mijlocul tindei, cu treanța murdară în mână și cu pleoapele și trăsăturile feței încordate și lăsate în jos. Se vedea din înfățișarea ei că nu se gândise nici o clipă că pentru douăzeci de mii de lei trebuie vândut din pământ. Neînțelegerea aceasta îl tulbură pe bărbat:

— Dar ce-ai vrea tu să fac, de unde să iau douăzeci de mii de lei? Ce să vînd? Dacă aș putea să mă vînd pe mine m-aș vinde, dar cine mă cumpără? zise el stăpînindu-se, încercînd să-și ascundă tulburarea, vorbind liniștit, cu glasul limpede.

— Da, și noi ce ne facem? întrebă femeia, dezbrobodindu-se cu o mișcare aprigă.

— Păi așa întrebă, nu te repezi că de ce nu ți-am spus că de ce vînd... Om vedea noi; un an de zile pînă mă fac eu sănătos, n-o să murim!

— Păi dar, te repezi la pământ, ce-ți pasă ție! Ai uitat că ai doi copii care umblă cu spinarea goală. De doi ani de zile de cînd umblu cu o singură fustă pe mine... Să ieși și tu pînă la poartă, nu poți să te duci, că rîde lumea de tine! Tot timpul cu gura căscată: una-două, la munte, una-două aoleo, să facem bani, aoleo, că ăla se duce după porci, o viață întreagă ai alergat ca un besmetic și cînd veneai cu banu, hop cu el în buzunarul *percitorului*... Și-ți spuneam, măăă, nu vezi că degeaba alergi? Ai șase po-goane de pământ, fă cum a făcut ăla și ăla, vinde și scapă de percitor și pe urmă dacă poți să mai faci, mai pui la loc... Nuuu! Taci... tuț raiul mă-ti! Taci, ceara mă-ti! Acu' vii la vorba mea și nu mi-e de mine că mă lași despuiată, dar te-ai apucat să faci copii!

— Și tu ce vrei să fac acuma? întrebă omul, uitîndu-se ascuțit la femeie.

— S-a mai îmbolnăvit lumea și nu și-a vîndut pământul. A stat omul acasă, a mai mîncat un ou, a mai tăiat un pui și dacă a avut zile, a trăit!

— Da' las' că știu eu! Tot așa s-a uitat și alde Florea lui Gogoasă la pământ. „Eu mă? striga. Decît să ajung ca alde Țugurlan fără pământ și să rîdă lumea de mine, mai bine la cimitir“. Pe urmă se ruga de muiere să-i bage pumnii pe beregăți...

Anghelina se îmbrobodise strîns și se așezase pe pragul prispei. Gura ei frumoasă era încheștată aprig. Stătea cu gîtul înțepenit și se ferea să-și privească bărbatul. Vasile Boțoghină simțea cum nevasta lui se stăpînește să nu țipe.

— Eu îți spun una și tu îmi dai zor cu Florea lui Gogoasă.

— Păi tu ai uitat fa, ce-a pățit Maria lui Turcin astă-toamnă? Vrei să mă duci la cimitir? întrebă omul plin de mînie. Cu ce să mă duci, fa, la cimitir? Nu tot trebuie să vinzi?

— Vorbești parcă ai fi proasta în târg, răspuse Anghelina fără milă. Mai bine nu m-ai fi luat, dacă n-ai fost în stare de-o casă! Parcă am fost din alea care să-ți puie sula în coastă să-i cumperi marchizet și pantofi de lac. Toate iernile cu gura căscată pe la munte și nemîncat și nedormit. Cum să nu te îmbolnăvești? N-am să uit pîn' oi muri, iarna de-acu trei ani, cînd ai pus porcu' în căruță și te-ai dus de l-ai dat! Ce-ai făcut? Ce-ai făcut?!!! Stătea cu banii doldora și cînd veni ăla, *foncîirea, foncîirea*, te uitai ca blegu, nu puteai să-l dai afară pe poartă. Ai lui Moromete nu plătesc cu anii și trăiesc și nici pămînt n-au vîndut...

— Fă, tu nu vrei să taci odată din gură? strigă omul nestăpînit. Cînd ți-oi da una acuma îți mut fălcile în partea-aialtă. Ce-ai fi vrut să fac, ce-ai fi vrut să fac fa? Să-l las să-mi ia țealele și brișca din băătură?

— Să nu te fi îmbolnăvit! Să fi vîndut din pămînt și să nu fi alergat ca bezmeticul toată iarna. Acum erai sănătos și n-ai fi avut nevoie să vinzi patru pogoane. Așa a făcut toată lumea.

— Așa a făcut toată lumea?! Ai uitat fa? Tîmpito'! Că mai bine nu ți-aș mai zice. Cu ce-am cumpărat în vara aia plugul și rarița? Nu mă duceam la munte ca Bălosu, să mă îmbogățesc?

— Da, te-ai repezit să cumperi plug nou, în loc să mai aștepți cum au făcut unii, și au luat cînd se mai ieftinise...

— Și cu ce aram, fa, că-ți dau una acuma! Cu ce aram?

— Da' lumea-aialtă cu ce ara?

— Care lumea-aialtă? Care lumea-aialtă, fa, prăpădito?! Lumea aialtă! Care n-a cumpărat a avut de bine de rău un plug vechi. De unde era să iau eu un plug vechi? Tu nu vezi, fa, că ești proastă de dai în gropi? Și acuma ce vrei? Ți-e frică de pămînt? Tu auzi, fa? Uită-te la mine. u-auzi, Anghelino! Al dracului să fiu dacă dau o brazdă. Am să stau aici pînă o să cad pe brînci și atunci să vedem ce-ai să te faci. Să vedem cum ai s-o duci. Eu mă duc la cimitir, m-am săturat de-atîta alergătură, dar să vedem ce-ai să faci tu! Cum ai să trăiești tu, singură. Să te văd! Atunci să vedem ce-ai să faci!

Omul tăcu, zvîrli cu unghia piciorului o fărîmă de mămăligă storcoșită alături de el și după un timp începu din nou:

— Că de ce am muncit și-am alergat! Ce-ai fi vrut să fac? Să stau de pomană și să înjur ca alde Țugurlan? Am muncit cît am putut. N-oi mai putea munci, la cimitir e loc destul! Mă duc acolo și mă odihnesc și să te văd pe tine ce-ai să faci! Că dacă muncești, e rău, dacă nu muncești, e mai rău!

— Vezi că ai luat-o pe urmele Mariei lui Turcin, mîrîi femeia. Maria lui Turcin vorbea tot așa: „eu o să mor și să mă odihnesc la cimitir, dar să vedem ce-o să facă Turcin fără mine“.

Vasile Boțoghină, al cărui glas se tot înmuiase pînă acum, ridică fruntea atîns și mîrîi și el: (Asemănarea cu Maria lui Turcin îl scosese din sărite).

— Cînd ți-oi da una, Anghelino!... De ce am luat-o pe urmele Mariei lui Turcin? Păi bine o să fie de tine, raiul mătii, cînd ai să rămii singură?!

— Ce tot dai zor cu cimitirul? strigă Anghelina înfuriată. Una, două, la cimitir! „Mă duc la cimitir!“ Du-te la cimitir, dacă nu mai ești în stare să trăiești.

Uimit de glasul tăios al nevestei, omul rămase cu ochii holbați la ea, neștiind ce să răspundă. Stătea moleșită pe prag și răsuflea încet. Vru

să mai spună ceva, dar simți zadărnicia vorbelor și tot atunci o liniște adâncă îl atinse ca ceva răcoritor și în același timp deznădăjduit. Această nemișcare a omului o înfurie și mai rău pe femeie:

— Se duce la cimitir! Mare brînză că te duci la cimitir! Nu striga tot așa Maria lui Turcin? să vedem ce-o să facă...

Repetarea acestor cuvinte groaznice tulbură pacea omului într-o clipă și el n-o lăasă să termine; sări drept în picioare și fără să mai facă vreun pas se îndoi ca o prăjină și-o plezni pe femeie peste cap cu toată puterea. El făcu setos *ha* și se lăasă tremurînd pe pragul lui, roșu la față:

— Raiul mă-tii, nu vrei să taci din gură!...

Anghelina se înghemui lîngă tocul ușii și nu mai suffă. După un timp ea ridică ochii și se uită cu ură la bărbat.

— Nu-ți vine neam să taci, lovi-te-ar buba, mormăi omul răcorit. Parcă ai fi Guica lui Moromete! Ce vrei fa, ai? Ce te-a apucat? Eu spun că să vînd, să scap de belea, ea că nu, că ce-au să facă copiii! Eu spun că n-am să vînd, ea că am luat-o pe urmele... Ni așa, ni așa! Atunci ce vrei, fa? Ești nebună? Spune, ce vrei? Vorbește! Ai amuțit? Spune, fa, n-auzi? Ce-ai vrea tu? Ai surzit?

Femeia tăcea înghemuită în colțul pragului, cu fața ca de piatră și nu se vedea că are de gînd să mai scoată vreun cuvînt, lucru care îl stîrnea acum pe bărbat din ce în ce mai mult.

— Fă, tu n-auzi ce spun eu? Vorbește să auz ce vrei tu. Cam ce te taie petine țeasta. Că de vîndut cînd veni vorba o luași de la Moș Adam, că de ce-am plătit fonciirea, că de ce-am cumpărat plug... Da, așa o fi, e! Nu e bine să dau din pămînt, rămîn copiii pe drumuri... Bine, nu mai vînd, vorba ta, dacă am zile, scap! Păi nici așa nu taci din gură! Ce vrei tu să fac? Spune! Ori acum ți-a luat moartea glasul, prăpădito! Mă faci să mai dau și în tine, parcă nu-ți ajunge că ai ajuns ca o lăiață! Ce să-ți fac eu? Că ai văzut și tu cum am muncit! Nu mai bîzîi degeaba că nu te-am omorît! De ani de zile nu ne-am mai certat și taman acuma te găsiși, cînd... Fă, tu n-auzi să nu mai plîngi degeaba? Lasă. Sînt alții care au rămas mai rău— pe vremea ciocoilor. O să mă fac sănătos și atunci o să știm noi ce să facem! Fă, tu n-auzi că vine Irina și să nu mai plîngi?

Poarta de la drum zdrăngăni și fetița, cu umărul ei puțin ridicat se apropie în goană de prispa casei.

— Mamă, ieși afară, strigă ea îmbujorată de bucurie. Hai, că vin căluserii, s-au oprit la Iocan și joacă acolo...

XXVII

Între prînz și seară, Bircă se îmbracă de horă și se duse să-l întâlnească pe Nilă al lui Moromete.

Înainte de asta însă, se petrecu acasă între el și ai lui ceva neobișnuit.

Deobicei, duminica după amiază cînd se îmbrăca să se ducă în sat, aproape toată familia lua parte la plecarea lui. Nu se știe cînd și în ce fel se stabilise în familie, că decît să iasă toți în lume și să se facă de rîs că sînt rău îmbrăcați, mai bine să iasă unul bine îmbrăcat, iar ceilalți să stea și să nu se ducă nicăieri.

Birică îndura greu situația lui de flăcău mai mare între frați, deoarece toți îl așteptau să se însoare. Nimeni nu suflase niciodată nici un cuvânt despre acest lucru, dar seara, când Birică se întorcea și le găsea în dosul porții pe cele două surori, înțelegea că ele au stat acolo tot timpul și că nimic altceva n-au făcut decât să stea și să se tot uite peste gard cum se scurg spre horă fetele de seama lor. Totuși Birică avea niște surori vesele și răbdătoare. Sufereau nițel duminica și apoi uitau.

Cît fusese militar, ele avuseseră grijă să-l facă să nu simtă așa de mult asprimea cazarmii; îi trimiteau mănuși și ciorapi, îi scriau des, îi spuneau „ale tale surori, Ileana și Gheorghiza, și părinți, și frați, care te dorim în tot momentul“...

Dar ele nu se schimbară nici după ce se făcură mai mari, adică nici după ce Birică se întoarse din armată și le găsi gata să iasă în lume. În multe familii ieșirea în lume dădea naștere la certuri cumplite, dar surorile lui Birică păreau să fi decoperit ele ceva deosebit... Erau foarte vesele și îl găteau pe fratele lor cu haz mare, — numai ele știau de ce rîdeau — îi călceau hainele, îi periau ghetetele și aproape de fiecare dată îi făceau în necaz că nu știe să ia *bațitoare* de la fete.

Cu timpul însă, veselie surorilor începu să-l tulbure pe Birică. Surorile se lăsau pe ele la o parte pînă într-atît, încît cu adevărat nu puteau ieși nici măcar pînă la poartă; aceeași fustă veche, aceeași bluză arsă de soare și cîrpită. „Nene, spuneau ele, ce zici de mătasea asta? Să-ți facem din ea niște piepți la cămașă, că nouă tot nu ne-ajunge“ sau: „nene, dîn lîna asta să-ți facem mai bine o flanelă...“

Mai bine!

Cînd le auzea așa, lui Birică îi venea să plece din sat, să se ducă nu se știe unde, să muncească nebunește cîțiva ani și să se întoarcă plin de haine și de lucruri frumoase pentru surorile lui. Ținea la ele cu o durere pe care cu greu și-o ascundea prin cuvinte aspre, gonindu-le de la muncă, muncind el mai mult, sau ridicîndu-se supărat de la masă și lăsînd pentru ele bucățica mai bună.

Astăzi însă, în timp ce se îmbrăca, băgă de seamă că ele lipseau și nici frate-său nu era acolo. Numai cei doi gemeni mai mici stăteau pe pat și se uitau cu ochii strălucitori la cămașa lui cu piepți de mătase, gata să sară să-i aducă apă să se spele, să-i țină oglinda sau cureaua să dea briciul pe ea.

Birică era tăcut și galben la față. Tocmai se încălțase și își trăsese pantalonii, cînd mama lui intră în odaie.

— Birică, spuse ea, fetele și tat-tău sînt supărați pe tine. Aseară și azi noapte n-ai dormit și n-ai mîncat nimic.... Noi n-am vrut să-ți spunem, dar ce cauți tu la aia a lui Bălosu? Noi am zis de la început că n-o să iasă bine, că n-o să vrea Polina să vie în casa asta cu atîția frați.... Maică, Birică — și deodată mama, văzînd chipul palid al feciorului, izbucni în plîns — las-o, maică, nu te mai duce.... Însoară-te cu o fată pe potriva ta... ai să găsești tu o creștină....

Mama nu mai putu vorbi și ieși din odaie. Intrară fetele.

— Ce e Birică, fir'ar a morții de minte pe care o ai tu! spuse cea mare, mînioasă și jignită. D-aia muncim noi și ne căznim, să te vedem pe tine strigînd pe la porțile lui Bălosu? Ce-ai avut aseară de-ai strigat și-ai înjurat ca un țigan? Numai asta n-aș fi crezut-o, să ne faci de rîsul lumii!

— Parcă nu mai sînt fete! spuse și cea mică, roșie de necaz.

Se auzea într-adevăr în liniștea satului cum se apropie cîntecul lăutarilor. Bîrică, Nilă și Tita ascultară. Deodată se auzi strigătul prelung al mutului, urmat de țipetele ascuțite ale muierilor și fetelor.

— Abreaaaaau!...

Tita se ridică, Nilă vru să se ridice și el, dar se uită la prietenul său:

— Hai să vedem călușarii!

— Dă-i dracului de călușari, că-i vedem noi pe urmă... Te gătești și mergem pe urmă după călușari! răspunse Bîrică.

— Hai Tito, du-te odată și spune-i Ilinchii, dacă tu zici că nu te duci, se supără Nilă.

Tita plecă, dar Ilinca întîrzia să se arate. Călușarii se opriseră undeva foarte aproape și țipetele de spaimă veselă ale muierilor și fetelor nu mai conteneau.

— Ia hai, mă, pînă la drum, să vedem unde joacă, nu-și putu stă-pîni Nilă nerăbdarea.

Se ridicară și se întîlniră cu Ilinca. Venea fuga să le spună că n-o poate chema pe Polina fiindcă s-au oprit călușarii la ei, și Polina e în casă, se gătește.

— Hai acolo, se hotări Bîrică.

Lumea umplea toate curtea lui Bălosu. Nu era loc și năvăleau pe prispă și în grădină, în spatele casei Morometilor. Copiii cățărați pe garduri urmăreau mutul, gata să țipe și s-o ia la goană. Bălosu deschisese poarta spre șosea și, cu toate că împrejurimile casei erau înțesate, cea mai mare parte din lume rămăsese afară.

Bîrică și Nilă se înghesuiră prin grădină să ajungă mai aproape. Bîrică îi spuse Ilinchii să se strecoare ea pînă lîngă prispă și cînd o ieși Polina, să-i spună să vină după căluș sub dudul din fundul grădinii. El căuta totuși să se apropie de călușari, s-o vadă pe Polina cînd o ieși. Avu noroc cu mutul, care se repezi în mulțime urlînd și lovind cu sabia lui roșie să facă loc muierilor și călușarilor. Ținu piept năvalei înapoi și se împinse aproape de tot fără să ia în seamă lovitura pe care o primi de la mutul furios.

Tochmai se începea vestitul joc și călușarii se strigau unul pe altul să se adune: hăp! hăp! hăp! Se aliniară în mijlocul bătăturii cu fața spre pridvorul lui Bălosu și îl așteptară pe mut să dea semnalul.

Tudor Bălosu cu muieria și cu Victor ieșiseră în pridvor. Victor stătea în picioare, îmbrăcat într-un costum gri, cu cravată în dungi roșii la cămașă galbenă de mătase, cu capul gol și pieptănat lins. Arăta cam spălăcit la față, dar era distins îmbrăcat și țepăn. Tudor Bălosu și muieria, gătiți și ei de sărbătoare, — Tudor Bălosu purta vestă neagră peste cămașă albă cu mîneci bogate, Aristița rochie de catifea albastră — stăteau pe scaune avîndu-l pe Victor între ei. Nu oricine putea primi călușul care ținea mai bine de un ceas, și felul cum stătea Victor în picioare și se uita în jos la mulțime, dădea de înțeles tochmai acest lucru.

— Mă, șeful ăla al călușarilor, strigă el și cînd acesta se apropie de Victor, Victor îi spuse: jucați călușul întreg! lucru care plăcu la toată lumea, fiindcă numai la Aristide și la cîțiva din sat se juca în întregime acest joc rar. Aristița Bălosu părea mai retrasă și mai puțin mîndră, și se uita din cînd în cînd spre tindă, așteptînd-o pesemne pe Polina care întîrzia.

— Mutule, strigă șeful călușarilor spre mut: mă, Abreau, treci încoace!

Mormăind, Abreau se apropie cu oala în mîină și se opri în fața călușarilor aliniați.

Nu era mut și nu-l chema Abreau, îl chema Costică Giungudel și ros-

tul lui ca „mut“ în jocul călușarilor părea să fie al unui regizor sau director de scenă. În timpul jocului lovea groaznic cu sabia călușarii care oboseau sau jucau prost, iar călușarii erau legați prin jurământ să nu se supere și să nu întoarcă loviturile, ci doar să se apere cu frumoasele lor ciomege la care aveau legați clopoței. Călușul ținea trei zile, de Rusalii, și istovea cumplit pe călușari, căci era un joc cu atât mai frumos cu cât ritmul său ajungea mai încordat și mai intens.

Cînd speria și stropea cu ouă clocite muierile și copiii, mutul mormăia ca un urs sau urla ca un taur: aabreau! Purta o fustă murdară și zdrențuită sub care ținea ascuns falusul de lemn. Era boroșcoit pe mîini și pe față cu roșu și arăta înspăimîntător.

„Abreau“ se grăbi să facă așa numita numărătoare, trecînd de la un călușar la altul și mormăind nu se știe ce în dreptul vreunuia pe care îl știa mai slab. Se trase înapoi și se stropși la ei poruncitor:

— Hăp-șă!

— Hăp-șă! răspuse șeful călușarilor care apoi își întoarse fața la mut și porni la pas, în tactul muzicii, ocolind în cerc cu jucătorii în urma lui. Toți aveau clopoței la picioare, la ciomege și la fes, betelii și caftane roșii. Erau oameni din sat, dar erau de nerecunoscut, arătau deosebit de frumoși în această îmbrăcăminte a lor care stîrnea în sat o încîntare aproape fără margini; era singurul joc care avea rigoarea lui veche: Nu se putea juca decît în formație, în costume, cu mut și cu încă ceva care era greu de găsit și de păstrat și anume un conducător neobosit și mai bun decît toți ceilalți, care „să știe călușul“, adică să țină minte numărul și ordinea figurilor de joc. La a patra măsură șeful întorcea fața spre jucători și striga chemarea: hăp-șă! la care ceilalți, la măsura următoare, răspundeau în același fel. Din ce în ce însă chemarea șefului se lungea, ca o rugăminte și în același timp ca o poruncă, pînă ce, deodată, el se întoarse cu totul spre jucători, ridică ciomagul deasupra capului și strigă aspru:

— Hăp-sa!

— Hăp-șă! i se răspuse și intrară în plin căluș, șeful jucînd în fața lor, mergînd de-a-ndaratelea și strigînd mereu, în tactul trepidant al muzicii aceeași chemare.

— Abreaaaau! izbucni mutul și se repezi cu sabia roșie în mulțimea care la vederea lui se năpusti îndărăt cu strigăte sălbatic de veselie și spaimă. Mutul scoase falusul de lemn și gonind și mormăind bestial de-a lungul cercului din jurul călușarilor începu să toarne peste el lapte și ouă.

Fără să se fi uitat spre pridvor, Bircă simți că Polina a ieșit din casă și întoarse capul într-acolo, luptîndu-se cu mulțimea care îl înghesuia. O văzu pe Ilinca apropiindu-se. Polina stătea în spatele maică-si, în picioare, cu brațele strînse la piept. Văzînd-o, Bircă uită pentru o clipă totul și înverșunarea se topi în el ca și cînd n-ar fi fost. Ea arăta veselă și liniștită și cînd Ilinca lui Moromete se apropie și îi șopti la ureche, Polina dădu din cap că a înțeles și continuă să rămînă veselă, cu fața spre călușari.

Buimac, neînțelegînd, flăcăul nu mai putu sta la călușari și se retrase spre grădină. Se duse sub dudul Moromeților și se întinse în iară cu fața în jos. Stătu acolo singur, așteptînd spargerea călușului, care părea că nu se mai termina. Strigătele animalice ale lui Abreau, țipetele și rîsetele ascuțite spintecau aerul pînă departe iar printre ele, neîncetat, ritmul clopoțelilor, chemarea încordată a călușarilor, hăp-șă! uneori istovită și lungă hălăp-șă! și mereu în tactul rigid și intens al viorilor. Cînd în sfîrșit muzica încetă și se auziră strigătele de astă dată răzlete, hăp-, hăp, Bircă

sări în picioare. Viorile însă începură din nou. Uitase că după căluș flăcăii și fetele jucau și ei horele lor mai domoale.

Se întinse la loc în iarbă din nou mohorît și înverșunat dar deodată tresări: Polina deschidea poarta grădinii și se apropia. Nu mai arăta veselă dar nici nu se putea spune că ar fi fost îngrijorată de ceva. Se apropie totuși cu sfială de flăcău și cînd se opri îi dădu bună ziua.

— Bună ziua Bircă, îi spuse și avu o sticlire ciudată în ochi, cînd îl văzu cum arată și cum stătea întins în iarbă.

Bircă se ridică încet și se dădu după copac. Polina veni după el. Se uita la el drept; cam de sus și aștepta.

— Ce e Bircă? îl întrebă.

Era frumoasă, cum stătea înaintea lui cu fața aproape. Avea un obraz alb, bărbia rotundă și curată. Încă de tinere unele fete aveau pe chipul lor ceva muieresc. Polina nu avea, și nici nu se vedea că va avea curînd, cu toate că împlinea douăzeci de ani. De obicei, ținea pleoapele peste ochi, și numai Bircă îi cunoștea privirea vie, strălucitoare, umbrită totuși de ceva tainic, care nici ea nu părea să știe ce ascunde. Acuma se uita la el cu privirea aceea și avea gura închisă și aspră.

— Ce vrei, Bircă? îl întrebă ea din nou și arăta parcă grăbită să se întoarcă la căluș.

— Vasăzică, Polino, eu fluier la tine și tu îl trimiți pe tac-tău să mă injure! spuse Bircă dușmănos.

Polina nu răspunse și nu se clinti.

— Te măriți, ai? spuse el, de astă dată cu un glas tărăgănat de încordare și amenințare; dumnezeul tău că n-am știut eu cine ești! exclamă el acum cu durere și ură și se uită la ea crunt, gata s-o pleznească,

Ea nu se feri, ceea ce îl făcu pe flăcău să spună mai departe:

— Și nu puteai să-mi spui mai dinainte? Să-mi fi spus că nu-ți mai place și te...

— Păi ți-am spus, zise fata.

— Cînd?

— Joi după Paști!

„Joi după paști“ era o batjocură: adică niciodată. Ea îi spusese totuși ceva atunci, la început, cînd el adusese vorba de însurătoare; faptul că ea nu pomenea de acele cuvinte ale ei îl cam zăpăci pe flăcău.

— Joi după paști, nu ții minte? repetă ea batjocoritor. Și pe urmă ce, trebuie să-ți spun ție cînd îmi place? Pe cine îmi place pe-ăla îl iau.

Bircă o plezni peste față cu toată puterea. Ea țipă înăbușit și își duse brațele la ochi, dar nu se clinti din fața lui. Fiindcă el nu mai dădu, își descoperi ochii. Ardeau.

Bircă o văzu și rămase nemișcat sub privirea ei, sumbru și necrutător. Dar ea nu clipea și o umbră de spaimă și un fulger de bucurie li-căriră în privirea lui.

— Ei, te-ai răcorit?! murmură fata.

Bircă înghiți greu de cîteva ori. Gîfîia.

— Hai Bircă, nu fii supărat, repetă fata, de astă dată cu sfială și teamă. Nu fii supărat pe mine, că mi-a fost frică de tata și d-aia n-am ieșit. Eu credeam că tata știe, dar el a aflat abia ailaltăieri... Stai să vezi cum s-a întîmplat.

— De ce nu mi-ai trimis vorbă? o întrerupse Bircă mînios. Să mă fac eu de rîsul lumii la poarta voastră!

— Bircă! se ruga Polina liniștită și el rămase și o ascultă pînă la sfîrșit, părindu-i rău că n-o iubise mai mult.

Era glasul ei cunoscut, glasul ei care îi aprinsese inima. Surorile lui, care îi ceruseră să fie necruțător cu ea, nu cunoșteau acest glas iar părinții ei care voiau s-o mărite cu altul, nici ei nu-l cunoșteau.

XXIX

Tudor Bălosu cel puțin nici nu se gîndea în clipa aceasta la ea. Pentru el măritișul Polinei se și terminase. Stan Cotelici avea douăzeci de pogoane de pămînt și hotărîse în sinea lui — deocamdată nu știa nimeni de acest lucru — să-și mărite fata fără zestre și anume cu obligația scrisă din partea ginerelei că renunță la ea, ceea ce însemna la urma urmei înzestrarea pe socoteala ginerelei, lucru greu de înfăptuit, dar acum nu se gîndea la asta. În timp ce călușarii jucau și lumea se înghesuia în curtea lui mică, Tudor Bălosu constată încă odată că locul din spatele casei lui Moromete îi trebuia ca aerul. Nu se mai gîndea nici la Boțoghină, — socotea afacerea încheiată — se întrebă mereu ce anume ar fi de făcut să pună mîna pe locul Moromeților și nu se vedea nimic, iar ura împotriva lui Moromete creștea în el în așa fel încît își dădea seama că această ură nu se va opri pînă ce nu-și va împinge curtea pînă sub casa acestuia.

Starea aceasta nu-l părăsi pînă seara și la masă abia băgă de seamă că Polina întîrziea de la căluș. După masă însă cineva — o muiere — strigă la poartă și îi spuse Aristiței că a auzit că Bîrică ar fi furat-o pe Polina. „Așa o fi?” se interesă muierea. Aristița răspunse de formă că astea sînt vorbe, dar se întoarse în casă înspăimîntată și îi spuse bărbatului ei, care auzind, scoase un răcnet de furie. Victor înjură înspăimîntător și strigă „hai tată” și ieșiră amîndoi din curte cu ciomege groase în mîină.

Nici nu se gîndea că Polina ar fi vinovată de altceva decît de faptul că e proastă și s-a lăsat amenințată de cel care a furat-o. Cînd îi spusese că a cerut-o Stan Cotelici, ea *nu zisese nimic*, era deci limpede pentru ei că numai din prostie s-a dus după al lui Bîrică.

— Vezi tată? Ți-am spus eu că trebuia să-i fi spart capul ăluia aseară cînd a fluierat la poartă, zise Victor. N-ar fi îndrăznit el acuma să-i iasă Polinei înainte.

La Bîrică era lumină în tindă și nimic neobișnuit. Într-un fel foarte pașnic, fetele spălau vasele iar Bîrică-tatăl, în izmene, se pregătea să se culce. Rămaseră cu toții uluiți cînd, fără să strige sau să dea de veste cu ceva, Tudor și Victor Bălosu își încă vreo doi, rude ale acestuia, năvăliră cu ciomegile în tindă și amenințară să iasă Polina afară:

— Polino, ieși afară de bună voie și hai acasă dacă vrei să nu intru eu peste tine! strigă Bălosu.

— Iar pe dumneata, dom'le Bîrică, dacă te mai prind că-i ieși Polinei înainte, pe cuvîntul meu că-ți dau la cap! amenința Victor cu un glas elegant.

Numai că repede își dădură seama că Bîrică n-a fost el atît de prost să tragă acasă cu Polina. Intrară prin odăi, se urcară în pod, căutară prin grajd și grădină...

— Ia lasă, Victore, spuse Bălosu într-o vreme oprind cercetările. Ia hai acasă! Hai acasă că s-a terminat, s-a făcut de rîs, dumnezeul ei de fată... Las-o că se întoarce ea, n-avea nici o grijă! Dacă n-am s-o omor!

— Nu e vinovată ea, tată! spuse Victor cu glasul lui spălat. Ar trebui să mergem la șeful de post și să...

Dar se opri; își dădu și el seama că n-ar fi izbutit decît să se facă de rîs.

— Ascultă Birică, dacă voi credeți că o s-o las eu pe Polina la voi, vă înșelați! spuse Bălosu în pragul tindei, adresându-se tuturor. Atîta vă spun, că dacă Polina e proastă — fiindcă n-am bătut-o, dumnezeului de fată că trebuia s-o bat s-o omor — și credeți că o să-i dau pămînt, vă înșelați amar, încheie el cu ceva din felul elegant de a vorbi al fiului său. Dar să știți de la mine, mai spuse în timp ce Victor și ceilalți se îndreptau spre poartă, nici o brazdă n-o să-i dau și mai bine ați face să vă duceți acum și să-i spuneți acolo unde s-a pitit că n-o să mă împac cu voi orice-ați face! Să lase mai bine fata să vie acasă și să fim oameni de omenie... Atîta vă spun, să nu ziceți că nu v-am spus! Bună seara!

Bălosu se mai liniștise. N-avea îndoială că ai lui Birică l-au înțeles cum trebuie; să se însoare Birică-fiul cu o fată fără zestre, nu putea fi o glumă pentru ei.

Numai că familia lui Birică nu știa nimic. După ce ai lui Bălosu plecară, Birică-tatăl rupse tăcerea uimită care stăruia în tindă și porunci:

— Să se ducă cineva și să afle ce e cu ăla; să-i spună să se întoarcă acasă, dacă nu cumva e nebun!

Fata cea mare se îmbrobodi în tăcere și pieri grăbită în întuneric. În tîrzie cam mult, se întoarse cam după vreo două ceasuri. Ea spuse că a fost la ai lui Moromete și l-a întreat pe Nilă. Acesta i-a spus că Birică s-a vorbit cu Vasile al lui Dumitru lui Nae să stea la ei cu Polina pînă mîine dimineață.

Fata arăta parcă împăcată cu ceea ce făcuse fratele ei. Ba, ceva din povestea aceasta începea chiar să-i placă.

— Ei! și ai fost la Dumitru lui Nae? întrebă Birică-tatăl supărat de înfățișarea fetei. Ce te rîzi așa?

— Păi rîd fiindcă Polina era gătită ca o mireasă, spuse fata veselă, dar fără să fie ea însăși prea convinsă că asta era pricina veseliei ei. Am fost la Dumitru lui Nae și i-am găsit în odaia curată, povesti ea. Erau cu Dumitru lui Nae și cu fi-său Vasile și cu toți stăteau și beau vin!...

Fata izbucni de-a binelea în rîs, spre stupoarea familiei.

— „Ei, bine c-ai venit Ileano, m-a luat Birică în primire cînd m-a văzut. Ia stai tu colea, zice, lîngă fratele tău, și spune-mi că nu mai ești supărată pe mine.“ „Eu pe tine?!“ zic. „Păi de, zice, că azi după prînz m-ai luat la rost...“ „Treaba ta, zic, ești mai mare! N-o să te învăț eu!“ „Ei, ia lasă, Ileano, zice Dumitru lui Nae cu glasul ăla al lui. Ia lasă“, zice.

Fata pufni din nou și se făcu roșie de rușine dar nu-și putea stăpîni veselia.

— Ce e cu tine!? se dumiri tatăl deodată. Ai băut ceva p-acolo, constată el cu reproș.

— Să-l ia moartea pe Dumitru lui Nae, mi-a dat cu sila, se dezvinovăți fata, suprată acum că se făcuse de rușine dintr-un pahar de vin.

Toți înțeleseră că fata n-a mai găsit de cuviință să-i spună lui Birică și Polinei despre amenințarea lui Bălosu. Ar fi fost zadarnic, n-ar fi izbutit decît să le strice bucuria. Încît familia se împacă cu ideea că bine sau rău, Birică s-a însoarat.

În zori însă, cînd se pomeniră cu Birică și Polina intrînd în casă, amintirea temerilor și amenințărilor îi rușină pe toți.

Se treziră și rămaseră cu ochii mari și fără glas, iar mama abia putu să mai exclame cu un glas copleșit:

— Birică mamă! Iar Polinei: — Și tu, Polino!

Se uitau le ei și parcă nu le venea să creadă că doi inși pot arăta atît de bucuroși, că le poate sta acum atît de bine unul lîngă altul. Surorile

cel puțin parcă se prostiseră cu totul, iar cea mică nu se sfii chiar să rămână mai mult timp cu privirea asupra Polinei și să spună:

— Ce frumoasă ești, tată Polino!

— Maică, să vă fie cu noroc! se rugă parcă mama apropiindu-se. Polina îi luă mâna și i-o sărută, mama o îmbrățișă dar nu se putu stăpîni și izbucni în lacrimi. Polina însă era veselă și la lacrimile soacrei ea se veseli parcă și mai tare:

— Nu plînge mamă, că mai avem și nunta, spuse ea.

Adică dacă era vorba să plîngă de bucurie, să plîngă la nuntă, cînd bucuria o să fie mai mare, lucru care plăcu la toți și spori și mai mult bucuria aceasta de acum, venită parcă pe neașteptate.

Sfîrșitul părții întâia. Continuare în Nr. viitor

TILMAN RIEMENSCHNEIDER*)

1525

*Cînd de partea țăranilor fu dovedit,
Tilman la caznă a fost osîndit.*

*„Măi Riemenschneider — îi zice-un călău —
Am treabă cu tine, și îmi pare rău.
Așa vrea legea — și-ai trecut peste ea,
Deși, precît știu, nu te-a rugat nimenea.
Tu ești — și asta o știe oricare —
În țara noastră un meșter mare.
Să te scap de pedeapsă nu-mi stă în putere,
Dar vreau să-ți mai ușurez din durere,
Să nu treci prin caznele cele mai rele;
Să nu ți se taie din piele curele**),
Și dacă vre-un clește te-o ciupi mai tare,
Cuvîntul meu să-ți fie-alinare.
Taci?“*

*Tilman o vorbă nu spune. Stă mut.
Și călăul o ia de la început:
„Văzui sculptura ta „Judecata de-apoi“...
Se zice că vezi mai departe ca noi,
Că vezi tot ce nouă ascuns ne rămîne,
Că simțurile tale sint viața de mine.
Dar dacă, Tilman, eu m-apuc de treaba mea,
Simțurile tale mă vor simți cumva?
Tilman, ce vezi tu?“*

*Un chin care frige
În carnea lui Tilman ca ghiara se-nfige.
El simte cum oasele-n trup i se frîng,*

*) Tilman Riemenschneider (aproximativ 1460—1531), mare sculptor și cioplitor în lemn al epocii gotice târzii, primar al orașului Wurzburg (Germania). A luat partea țăranilor în războiul țăranesc din Germania (1525) și a simțit pe pielea proprie toată crunta răzbunare a junkerilor.

**) Joc de cuvinte: numele Riemenschneider înseamnă tăietor de curele și una din cazne era și jupuirea pielii vii a torturatului.

*Dar rabdă. Apoi, cu glasul adînc:
 „Ce väd? Väd țărani cum rabdă amarul,
 Väd fața lor suptă și albă ca varul,
 Nevestele lor numai piele și oase
 Și pruncii flămînzi cum cerșesc pe la case,
 Väd trudînd în sudoarea frunții, sărmanii,
 Ca bogații-n huzur să-și ducă anii...”
 Își rîde călăul: „Așa se și cuvine!
 Socoți că un rob are drept la mai bine?
 Dacă de clacă n-ar fugi ca de ciumă,
 N-ar putezi ca hoitul în humă.
 Ar vrea să mănince, să tot bea, gură-cască
 Și soiul ca pui de șoareci să-i crească.
 Înșală stăpînul, religia înjură,
 De drepturi eterne pe junker îl fură.
 Apoi se răscoală și legea o frînge
 Și varsă albastrul și nobilul sînge.
 Azi orice copil poate spune pe loc
 Cine-s țîlharii și cine dă foc...
 Te-am întrerupt, mă iartă. Spune mai departe!
 (Acuma de iepure-mpănat...*) să ai parte!”*

*Îl scurmă durerea. Pe-obraz nici un semn,
 De parcă el însuși l-ar fi cioplit în lemn.*

*„Väd zorii dreptății mijînd apropiat,
 La poarta viitorului țărani cum bat,
 Și väd al țărănilor greu tăvălug,
 Cetăți dărîmate, boierii cum fug,
 Simt zvonul primăverii cum țara străbate,
 Sătean, orășean, ca frate cu frate,
 O viață ferice pe-ntregul pămînt
 Pe care bogați și săraci nu mai sînt,
 Väd oameni ocrotiți de dreptele legi
 Și pacea domnînd în lume pe veci...
 Și väd...”*

*Din vorbit se oprește deodată.
 Pe chipu-i un nor de durere se-arată.
 Ce nu poate căzna, oricît e de cruntă,
 Durerea din suflet obrazu-i încruntă.
 Suspînă din greu. Apoi vorba și-o-nnoadă:
 „Väd țărani trădați, schingiurilor pradă,
 Striviți de junkeri și de alții ca ei,
 De lumea lor crudă de hoți și mișei.
 De faptele tale, o, Luther**), mi-e silă.
 Țărani tăi tu i-ai trădat fără milă.
 Väd gloatele-nfrînte, pornite-n bejenii
 Și ștreanguri ca nenumărate vedenii.*

*) Iepure împănat — tortură foarte temută care consta în presarea osînditului între două scînduri în care erau bătute cuie cu virful înăuntru.

**) Martîn Luther — reformator religios al poporului german care la începutul războiului țărănesc luase partea țărănilor și apoi i-a părăsit și denunțat.

*Măceluri și moarte pretutindeni zăresc,
 Și riuri înroșite de sânge țărănesc!
 Vai ție, Germanie, slăv putrezit,
 Pierdut e visul scump al imperiului unit.
 Vai ție, Germanie, blestem și urgie!
 Osemintele țăranilor lespede să-ți fie!“*

Căciula pomerană) le stă bine
 — Răspunde călăul — la toți cei ca tine.
 Fecioara de fier**) îți va spune poate
 Cum ziua de miine va fi să arate.“*

*Tilman acum nimic nu mai simte.
 Pe alte meleaguri plutește-a sa minte.
 Ca-n vis, ca în friguri vorbește, se-ncruntă
 În timp ce pământul sub el se cufundă:*

*„Germania țăranii vrut-au s-o scape,
 Dar clipa nu fuse destul de aproape.
 Totuși proaspătul vînt ce adie în țară,
 Nu, nu se va pierde în noaptea amară.
 Căci flacăra pe care ați crezut-o stinsă
 Pe cînd țărănimea în iad fu împinsă;
 Nu a intrat cu ea în mormînt;
 Mai mocnește ascunsă, undeva, pe pămînt!
 Cînd vîntul libertății sufla-va iară,
 Făclia va arde ca odinioară
 Și flacăra ei, peste vremi înălțată,
 Va duce văpaia prin lumea toată.
 Pe unde va trece năpraznicul foc,
 Pieri-vor imperii și state pe loc.
 Pe unde văpaia va arde în vînt,
 Boierii și prinții vor cădea la pămînt.
 Milioane porni-vor sub faclă ce ard
 Și zorile roșii le vor fi stindard!“*

*Călăul cu ghioaga în cap îl lovește:
 „Destul defăimat-ai! Acum isprăvește!“
 O singură șoaptă părea să mai cheme:
 „Veni-va, o Münzer***), curînd a ta vreme!“*

*Tilman nu mai vorbește, se frînge.
 De-asupra Germaniei nouri de sânge...*

În romînește de I. Mătăsaru

*) Căciula pomerană — o căciulă de fier în care era strînsă ca într-o menghină țeasta victimei.

**) Fecioara de fier — o cutie de fier, care avea pe dinafară înfățișarea unei femei, în care era închis torturatul și înțepat adînc de numeroasele cutite din interiorul cutiei, mînuite din afară.

***) Thomas Munzer — conducător și erou al războiului țărănesc din Germania.

MINERII DIN ANINA SCRISU LUI PAUL ROBESON

Noi te-am ales, Paul Robeson, ca să-ți scrim,
Căci te-nțelegem și te prețuim.
Poporul tău e-ntunecat la piele
Și chipurile noastre, când muncim
Voioși în mină, negre sînt și ele.
Voinic și volnic trupul tău lucește
Ca și cărbunii proaspăt scoși, la soare,
Și-așa cum focul din cărbuni fișnește
Și cîntecul luminii din trupul tău răsare.

Îți scrim scrisoarea asta fiindcă mult ne place
Cînd te-auzim cum cînți tu pentru pace;
Și cîntecul tău vine cu avînt
Pînă la noi aicea sub pămînt.
Ca gongul ce vestește schimbu-n mină
Răsună glasul tău plin de lumină
Și toți îl ascultăm înviorați.
La vocea ta puternică și dragă
Noi ne simțim adînc uniți și frați
Cu toți cei ce muncesc în lumea-ntreagă.

În frontul păcii glasul tău adună
Pe cei ce vor o viață mai plină și mai bună
Și frontu-acesta tot mai mult se-ntinde
Și, peste mări și țări, tot mai departe,
Pămîntu-n întregime îl cuprinde,
Nebiruit și veșnic, căci pacea n-are moarte!

Rob a fost tatăl tău. În silnicie
Părinții noștri-au tras și ei la jug.
Acum poporul nostru muncind cu trăinicie
Trăiește-n libertate și-n belșug.
Cîntecul tău adînc răscolitor
Răsună pe pămînt ca o solie
Prin el obijduitul tău popor
Rostește-ncrederea lui veșnic vie
Într-un măreț și rodnic viitor
De libertate și de bucurie!

In romînește de Al. Philippide

SA POATA-N TIHNA ORICE OM DORMI...

Îmi vin în minte oameni de-altădată
Pe care i-am privit dormind cîndva.
Adînc le cercetez ființa toată,
Îi simt mereu, mereu în preajma mea.

*Nu poți un somn cu altul să-l asameni.
E greu limanul lui să-l hotărîm.
Nici răsufllarea nu-i la fel la oameni
Și fiecare chip e-un alt tărîm.*

*Vezi unul legănat, pe undă lină
Spre țărîmul blindei deșteptări purtat.
La altul cruda zorilor lumină
Îi bate-n ceasul zilei ne-ndurat.*

*Vezi unii cum sărutu-n vis îl cheamă
Prin somn mișcîndu-și buzele ușor
Pe alții despărțirea îi destramă
Și merg pe-un drum străin de pașii lor.*

*Ascultă unul, amintindu-și parcă,
Visînd la ce-a pierdut și i-a fost drdg.
Iar altul se avîntă-n calea largă
Spre răsăritul limpede din prag.*

*În tot ce spune și în tot ce face
Nu-i orice om la fel. Dar toți se string
Ca să respire liniștit, în pace,
Și cată vraja somnului adînc.*

*În pieptul meu o flacăra se zbate
Cînd gîndurile-n jurul lor le-adun
Cum ar putea de somn să aibă parte
Cînd lumea e pîndită de furtuni?*

*Cum aș putea și partea mea s-o dărui
Ca fiara care-odat' o vom strivi,
Să nu ia bir de sînge fiecărui,
Să poată-n tihnă orice om dormi?*

În romînește de I. Mătăsaru

SEMNĂTURA

*Cu mîna ce din buni-străbuni,
Săpat-am puțul de cărbuni;
Cu mîna ce din neam în neam,
Uscatul ram îl retezam;
Cu mîna ce-a împins prin veac,
Pînă mai ieri, un plug sărac;
Cu mîna care-a scris poeme
De dragoste, sau de blesteme
Și-a îndemnat pruncii să joace:
Semnez acuma pentru pace!*

*Da, mîna care-a dus un scut
Sau lancea de la început;
Da, mîna care-a sîngerat
Luptînd mereu prin lung veleat;
Da, mîna ce războaie-n rînd
A dus, hotarul apărînd
Și-a spulberat de-atîtea ori
Vechi hoarde de cotropitori,
Zălog o pun și chezășie
Pe semnătura asta vie!*

SANDA MOVILA

ADUCERILE-AMINTE

*Și ne-am mai strîns odată în casa părintească
din cele patru vînturi aduși de-un dor fierbinte.
Se dăruise toamna în satul de pe creastă
și zăbovea în struguri mustoasă și cuminte.
Lumina dulce-a verii țesută în gutui
și-n carnea mirezmată a piersicilor coapte
se zvîrcolea amară-n pelinul albastrui,
se mînia aprinsă în fînuri peste noapte.*

*Au cine oare vremea ar ști s-o priponească,
ne-asemuita clipă de-apūruri să se-nchidă
și mult prea plinul mierii în faguri să-mpietrească,
să-ncremenească-un flutur în pala-i crizalidă?
Și părintescul sînge au cin' să-l stăvilească
să urce viu, năvalnic, în clocot pătimaș,
să știi care ți-e rostul, să nu se irosească,
această sfîntă zestre trecută în urmași?*

*Așa gîndeam atuncea cînd duși de-un dor fierbinte
ne-am strîns din nou în casa bătrînă, părintească,
si toamna-mpodobită cu darnice vestmînte
din truda verii strînse, veni să ne primească.
Așa gîndeam atuncea, la masa cea rotundă!
Și totuși cîți rămas-am? Să-ncerc din nou să număr?
Privesc în ochii mamei. O, cît e de cărunță!
Aducerile-aminte ușor mă bat pe umăr.*

*Alt'dată-n capul mesei sta tata, țanțoș, tînăr
și în luleaua arsă tot îndesa tutunul.
Albastre rotocoale se inelau pe umăr,
alătura „Mezinul“ sălta să prindă fumul.
Ii da un ghiont sub masă al treilea, „Colțatul“.
Pufnea în rîs „Lunganul“ cu ochii de migdale.
Opt scaune pe vremuri, acuma numai patru!*

*Se-ntîmplă cîteodată din mers să vestejească
și-un prunc ce-abea suise cu pași mărunți în viață,*

lovit pe dinlăuntru de-o racilă cîinească,
precum tăiosul crivăț un ghiocel îngheață.
Dar ei, cei trei, Colțatul, Lunganul și Mezinul,
trecură-aceste cumpeni haine și plecară
nu-n ale vieții rosturi, mai crunte, mai blajine,
ci duși de cîrmuire într-un amurg de vară.
Neîntrebați, orbește, împinși au fost spre țara
Ce se trudea s-aducă pe lume fericire,
s-o năruie, s-o ardă, s-o scormone cu ghiara,
nici păsări să nu cînte, nici leagăn, nici iubire.
Așa visat-au domnii ce au trimis plocoane
la posticioasa moarte, în sumbrele coloane,
flăcări fără vină, la gîturi cu juvețe.

Păduchi pe trupul țării, foiau între ospete,
și porunceau, în spume, în friguri ca de boală,
grădinile de aur să li se-aducă-n poală.
Din arcticele ghețuri, spre dulce miază-zi
cotropitoare pînză cercară a urzi.
Dar socoteala scrisă acasă, pe hîrtie,
în Răsăritul mîndru se mistui de vie.

Și-astfel... cei trei trecură hotarul ce desparte
lumina de-ntuneric, cuvîntul de tăcere,
a inimii bătaie, de piatră și de moarte.
Dar ei sînt pretutindeni și nu sînt nicădere.
Căci uite-l pe Colțatul! Din ramă ne privește
pe sub sprînceana-i groasă, sub șapca militară,
cu o privire aspră ce parcă ne-osîndește.
O cută rea, amară, ne cere socoteală.
Doar „la minut“ fu poza în clipa de plecare —
da-ntreaga lui ființă e numai foc și pară.
Iubea o fetișcană. Un ordin de chemare,
în loc de nuntă, sparse a vieții primăvară.
In poză e și calul cel sur cu pata-n frunte,
„Sălbatecul“ pe care Colțatu-l îmblînzise.
— „E zestrea mea și darul ce vreau să-i fac de nuntă!“
Și dezmiertîndu-i coama, Colțatul chiar zîmbise.

Pe vechiul scrin, o gumă cu pete de cerneală.
Jules Verne și Sadoveanu, cu filele tocite.
Alătura, penarul cioplit de mîntuială,
presate tămîioare, de ani îngălbenite.
Creionul ros, o cană de piatră știrbă, veche.
Intr-un carnet de note cu treiul la purtare,
lipit cu gumă, chipul rotund al unei fete,
în guler alb de școală, bereta pe-o ureche,
subțirile-i sprîncene aduse a mirare.
Și-ntr-o fotografie un ciuș bălai ca paiul,
mezinul, furtunosul, ce se ținea ca scaiul
de mama, linguşînd-o în fel și fel de chipuri,
să-i cumpere pe ouă tot soiul de nimicuri.

*Acolo-n cui vioara și-arcușul, peste care
s-a așternut a vremii culoare de mîhnire,
cum altădată mîna pe strunele ei clare
se așternea să-i smulgă suspinul ei subțire.
Fotografia mică, o șapcă mult prea mare
sub care-ncremenită-i a ochilor clipire.*

*Pe buză sus o umbră, un semn de bărbăție,
dar mîna dreaptă strînsă la piept cu sfiiciune
de față, ce în viață păși cu stîngăcie
cu șovăieli, cu visuri, uimire despre lume.*

*În colț lîngă fereastra ce aducea în casă
mirezmele grădinii și albe crengi de pruni,
pupitrul lui cu note, sub pînza cea aleasă
de mama, numai fluturi și zboruri de lăstuni
Coperte muzicale, de mîna lui cusute,
cu fire de beteală-n contur de alăute
și fiecare notă trecută cu migală.*

Inchisu-n el, Lunganul, cu ochii de migdală.

★

*Peste costișea albă ce șerpuie, ușoara,
cu lăcrămioare-n coșuri sosește primăvara,
cu ghiocei de ghiată-n tulpăne de lumină
și vara cu garoafe de flăcări și sulfină,
iar toamna-n tufănele sub glugă de rugină,
și-nveselesc lăcașul în care cu cinstire
își odihnește tata vremelnica ființă,*

*„temutul“ și „iubitul,“ nestăpînit din fire,
așa precum lăsat e în fiecă credință.*

*La cele trei morminte de pulbere cu sînge
nu se oprește nimeni și nimenea nu plînge,
căci neștiut e locul în hăul de morminte
în care-i prăvăliră cei năvăliți la crimă,
cu baioneta-n coastă minîndu-i înainte
și viața netrăită schimbîndu-le-o-n țărînă.*

*Doar lacrimile ploii le răcoresc amarul —
și vîntul doar le svîntă cu aspra lui năframă.*

*Dar în țărînă ploaia dogoare precum jarul,
și-a vîntului năframă se-aprinde ca o rană.*

*Și totuși... din țărîna de albe oseminte
ce fuse risipită pe nesfîrșitele-ntînderi
a răsărit... nu floare sjiioasă și cuminte,
nici pletele-nsorite din creanga de Armindeni,
ci floare neagră, sumbră: caliciu-i sîngerează.
Adînce-i rădăcină mustește de otravă.
E-o floare-amară, aspră. O ia în cîrcă vîntul.
E-o floare ne-mpăcată ce strigă și se zbate.
Ca gîndul zboară doru-i, cutreeră pămîntul.
Își cere floarea dreptul să-i fie preschimbate
petalele de doliu și gustul de cucută
în albul lămîiței, găteală pentru nuntă.*

Și-n satu-mi de pe creastă — ajunse-această floare.
 Purtară neagra-i jale, în negrele bazmale
 și mama și-alte mame și fete și neveste.
 În inimi și-azi o poartă. Ea ustură și doare
 și fără de cuvinte, e vie și-amintește.

★

Postumele prezențe ne urmăresc din rame
 atente să nu piardă nimic din ce se spune.
 Pe buze-mi stă văpaie curîntul — „să coboare!“
 dar dintr-o ramă parcă-o privire se opune.
 Și simte mama, 'ntoarce uscați-i ochi spre ei
 încet, cu umilință, cerînd parcă iertare.
 Apoi spre noi, în șoaptă: — „Voi mi-ați rămas. Doar trei.
 Nu, nu mai vreau! Ajunge!“ și-arată spre perete,
 ne-nduplecată, aspră, cum nu fu niciodată.
 Un asfințit de singe așează sub portrete
 cu pietate-adîncă o jerbă-ndurerată.
 Ne-apropiem de mama căliți, puternici, siguri
 din anii-aceștia — zece, pătrunși-de-nvățăminte.
 Cu rîndul în tăcere, o-mbrățișăm fierbinte:
 — Să nu se mai întîmple!

— Nu, n-o să se întîmple!

A înțeles! Și ochii-i se limpezesc ca-n vremuri.
 Se-așterne o lumină pe frunte și pe tîmple,
 și blînda ei căldură noi o simțim asemeni.

Ne toarnă mama mustul de miere și rubine,
 al toamnei dar din darul cel dulce-al verii pline
 în scundele bărdace. În umbra care crește
 și-aruncă pe portrete cearceașuri moi de-odihnă,
 e-ntîia oară astăzi cînd mama ne zîmbește —
 după-ndelungi amaruri, întîiu-i ceas de tihnă.

LUCIA DEMETRIUS

„ATENȚIUNE, COPII!“

PIESĂ IN TREI ACTE

PERSONAJELE

PETRE DAMIAN	directorul fabricii „Flacăra Roșie“
FLORICA DAMIAN	nevasta lui
MIHUȚ DAMIAN	fiul lor, de aproape 16 ani
MARIA PROCOPIE	directoarea creșei și a căminului fabricii
OLGA CEAUȘU	îngrijitoare la creșă
CATRINA PŌNOR	muncitoare la fabrică
VICTOR SIMIONESCU	șofer la creșă
IOSIF PEDA	muncitor
ZINCA PEDA	nevasta lui, muncitoare
MADAM PRISĂCARU	dactilografă

COPII:

LILICA DAMIAN
TINEL PEDA
COCA PŌNOR

ACTUL I

Scena reprezintă o încăpere mare, un hall în care într-o parte sau în centru se află o mobilă de sufragerie și în cealaltă parte sau în fund o mobilă de birou: o masă de scris, telefon, bibliotecă. La ridicarea cortinei, masa e pusă și în jurul ei stau Petru Damian, Florica Damian, Mihuț, Maria Procopie, Olga Ceașu. E la amiază.

SCENA I

PETRE (*Le pune celorlalți în farfurie*): Dacă vezi și tu că nu-i bine, de ce aștepți să-ți mai spună și alții? Trebuie să refaci la timp, nu să aștepți comisia și să te prezinți cu: „Tovarășii, nu-i bine! Îmi fac autocritica“. Le-a intrat în cap că dacă îți faci autocritica te dezleagă popa de orice păcat.

MARIA (*Ride*): Și te blagoslovește.

PETRE: Fă-ți autocritica pentru tine la timp, și ia-o de la început. Aveai timp. Nu te prezenta în fața mea cu o autocritică frumoasă, să te admir ce frumoasă e și să-ți spun: „Ei bravo! Asta autocritică zic și eu“.

(*Către Mihuț*): Ce, tu nu mănânci chiftelute?

MIHUȚ (*Iși trage farfuria spre el*): Nu, nu! Nu-mi plac!

PETRE: Ce e aia: nu-mi plac? Omul trebuie să mănânce orice. Dacă eu când eram la închisoare n-ași fi mâncat pentru că nu-mi plăcea torocala de acolo, azi eram mort. (*Îi umple farfuria*) Mănâncă.

MARIA: Măi Petre, azi ai pomenit de două ori de cele cinci luni ale tale de închisoare.

FLORICA (*Atinsă*): Nouă, care n-am stat de loc ni se pare puțin cinci luni, dar întrebă-l pe el dacă au fost scurte.

MARIA: N-am vrut să-l jignesc, dar nu trebuie să devină la el o manie, să se deosebească mereu de toți oamenii prin cele cinci luni de închisoare ale lui.

PETRE: Are dreptate. Spune, Maria, că spui bine.

OLGA: Și ce s-a întâmplat pe urmă, nene Petre?

PETRE: S-a întâmplat că a luat-o de la capăt și i-a ieșit bine. Dar a pierdut timp.

MARIA: Și timpul nu ți-l dă nimeni înapoi. (*Rizînd*) Asta spun și eu, Petre.

PETRE (*Rizînd și el*): Ce vrei frate, ce vrei? Sufletul din mine pentru creșa și căminul dumatiale?

FLORICA (*Zîmbind*): Dacă adineauri i-ai spus tu singur să spună mereu că spune bine, nu mai scapi de gura ei.

PETRE: Vrea sufletul din om, femeia asta.

MARIA: Nu drăguțule, vreau numai niște cărămizi și niște oameni.

PETRE: Și cuie și ciment, și lemn de construcții, și tablă de acoperit.

OLGA: Păi le ai, nene Petre.

PETRE: Măi, ale naibii, ați făcut voi control la magaziiile fabricii? De avut le am, dar îmi trebuie pentru fabrică. Nu pot să înstrăinez așa materialul, să-l trec de colo-colo, și să încurc fondurile. Există un fond social? Am repartizat la creșa partea voastră? Ați păpat-o pînă acum? Așteptați noul buget!

MARIA: Să mă ierți, materialul de construcție poate să meargă la orice construcție a fabricii.

PETRE: La o construcție a fabricii o să și meargă... Și mai ascultă-mă, drăguță, nu putem să mîncăm liniștiți și să ne certăm după masă?

MARIA: La desert? Fie.

FLORICA (*Stringe farfuriile, pune altele curate de pe bufet*): Teme-te Petre, că desertul nu-i departe. (*Iese cu farfuriile murdare*)

MARIA: Totdeauna Tinca voastră pleacă duminica de dimineață?

PETRE: Așa e înțelegerea.

FLORICA (*Vine cu o farfurie de clătite*): Și ce greu îmi vine mie acum când pregătesc examenele.

MIHUȚ (*Bate din palme, vesel*): Clătite! Clătite!

FLORICA: Pentru tine le-am făcut.

PETRE: Bravo! Înalt cît un brad și se bucură de clătite. Parcă ai avea cinci ani.

MIHUȚ (*Se liniștește și se întristează*).

MARIA: De ce-i strici cheful copilului?

PETRE: Tare mi-ar plăcea să aibă mai multă minte la vîrsta lui. Are aproape 16 ani, ce naiba! Eu la șaisprezece ani....

MARIA (*Îl întrerupe*): Tu poate la șase ani erai grozav. Iar ești tu exemplu pentru omenire.

PETRE (*Se uită lung, grav, apoi pleacă ochii*): De... Dar uite, ași vrea să-l văd că începe să aibă un caracter de bărbat.

FLORICA: Te grăbești, Petre. Lasă-l să mai fie un timp copil.

- PETRE: Mai cere-mi-o în fața lui de trei ori, ca să nu se mai aleagă nimic din flăcăul ăsta. Și așa are niște idei! Auzi, ar vrea să se facă poet!
- MARIA: Nu mi se pare că vrea ceva atât de rău. Parcă și tu, la fabrică, la o ședință în săptămâna cărții, ai vorbit cu mare avînt despre poezie și poeți!
- PETRE (*Rîde*): Sigur că există și avem nevoie de ei. Dar Mihuț al meu?
- OLGA: Și ce-i dacă e al dumatiale? Eu ași vrea atât de mult să am un fiu sau un frate poet. Îmi place poezia atât de mult.
- PETRE: La șaisprezece ani știe el ce e poezia și că are talent! Să învețe bine, să studieze serios, să iasă inginer, medic, om de știință, și dacă o să aibă talent, o să vadă cînd o fi mare. O să scrie și versuri, poftim, cînd o avea timp.
- FLORICA: În ceasurile libere! Așa crezi tu că se scrie poezie?
- PETRE: Dacă n-o să aibă vreme n-o să scrie.
- OLGA: Ai citit vreodată versuri de-ale lui? Poate că are talent. Poate că are să fie un poet mare.
- MIHUȚ: Tata nu are timp de fleacuri.
- PETRE: Tu crezi acum că ai fost ironic? Ai spus adevărul, băiete.
- MARIA: Ești un căpcăun.
- PETRE: Nu-l încurajați, nu-l încurajați la năzdrăvăanii!
- MIHUȚ (*Stingherit, jignit, intimidat, se răsuțește pe scaun*): Eu am isprăvit. Pot să mă ridic de la masă?
- PETRE: S-a sfîrșit masa? S-a ridicat toată lumea?
- MIHUȚ (*Rămîne pe scaun, tace*).
- MARIA: Și Lilica unde e?
- FLORICA: Cu teta prin Cîșmigiu. Ele au mîncat de vreme, au tras un pui de somn și au plecat.
- MARIA (*Ironic*): Vă costă mult teta asta?
- FLORICA: Ce vrei să faci? Eu îmi împart timpul între birou și învățătură. Cînd să văd de copii?
- MARIA: S-o dai la creșă. Poate că atunci ar fi și Petre mai darnic cu creșa noastră.
- PETRE (*Jignit*): Ei nu, aici n-ai dreptate. Nu, nu, acum ești aspră pe degeaba cu mine. Chiar dacă ași avea patru copii ai mei la creșă tot aș vedea întîi de interesele mari ale fabricii. Și, slavă domnului, că la creșă copiii nu sînt nici flămînzi, nici goi, nici neîncălțați.
- MARIA: Nu, asta-i drept.
- FLORICA: Și pentru că ai vorbit de tetă, să-ți spun și eu cum e cu ea. Numai un an o mai țin, pînă cînd isprăvesc eu școala, și pe urmă am și timp să văd de Lilica, și timp să citesc destulă pedagogie, ca să știu să-i cresc pe amîndoi copiii mei.
- PETRE: ăsta mare n-o să mai aibă nevoie de pedagogia ta, ăsta e aproape un om. Și, în general, o fi bună pedagogia, dar dacă știm ce e viața și cum vrem să fim oameni, nu mai avem nevoie de ea. Eu n-am fost la școala de pedagogie, dar am fost la școala vieții.
- OLGA: E totuși necesar să cunoști sufletul copilului.
- PETRE: Ce să cunoști? Ce mare taină? Toți am fost copii, ne aducem aminte.
- MARIA: Nu simplifica chiar atât lucrurile. Poate nu ne aducem aminte atât de bine, și pe urmă copiii se deosebesc între ei ca și oamenii mari.
- FLORICA: Dacă vreți să treceți aici în birou, și vă aduc eu numaidecît cafeaua. (*Toți se ridică și trec în partea de birou a hallului, se așează pe canapea, pe fotolii. Mihuț iese ușurel din odaie.*)

MARIA: Dar tot nu mi-ai spus, Florico, de ce nu dai fetița la creșa noastră. Am înțeles numai că n-ai timp să vezi de ea. Atît.

FLORICA (*Stringînd totul de pe masă*): Pentru că dacă pot s-o cresc lîngă mine nu pricep de ce să n-o fac. La creșă își dau copiii oamenii care nu pot altfel, dar dacă leașa mea și a bărbatului meu ne îngăduie să ne păstrăm fața acasă, să avem pe cineva care să vadă numai de ea, de ce să n-o facem? (*Iese cu fața de masă și tava cu pahare, farfurii*).

PETRE (*Ingrijorat, Mariei*): Spune, ți se pare asta o dovadă de îmburghezire? Fumuri de parvenit?

MARIA: Mi se pare un lucru inutil. Și o dovadă de neîncredere față de cămin; o fi el bun pentru alții, dar nu face pentru noi.

PETRE: Nu, zău că nu gîndesc așa, dar dacă îi pot crea fetei mele condiții excepționale, de ce să n-o fac? De ce mă plătește statul mai mult pentru munca mea, care probabil că e bună, decît ca să duc o viață mai bună? Lilica e cam bolnăvicioasă, copil născut mai devreme de termen...

MARIA: În sfîrșit. (*Cu plăcere*) Ți-aduci aminte de băiețelul lui Iosif Preda?

PETRE: Sudorul?

MARIA: Da. L-am adus într-o zi cînd ne-ai onorat cu o vizită.

PETRE: Unu mititel, negru, slab ca o nuielușă trecută prin foc?

MARIA: Ei, să-l vezi acuma! Să-l vezi ce am făcut din el!

OLGA (*Repede*): Cîntărește 18 kilograme și ieri a bătut doi băieți!

PETRE (*Rîde*): Bravo! Frumoase lucruri se petrec la voi!

OLGA: O, dar nu i-a bătut rău. Erau doi ținci care îl cam necăjeau și și-a ieșit și el odată din fire. Mie mi-a plăcut că s-a trezit în el simțul apărării și demnitatea. Toată pruncimea l-a înconjurat cu respect. Și pe urmă a spus, așezîndu-și șorțulețul: „I-am făcut praf“. După masă se jucau toți trei ca frații.

PETRE (*Ascultă cu multă duioșie și afecțiune*): Olguțo! Parcă o văd pe ea cînd se juca în „paf“. Te agățai de piciorul lui Toader, cum era el lung, și te legăna în aer ca pe un mărțișor, așa erai de mică

OLGA: Era foarte înalt tata, nu-i așa? Eu mi-l aduc aminte ca pe un uriaș.

PETRE: Înalt și spătos. Și maică-ta, cît tine.

OLGA: Pe ea o țin minte mai bine.

PETRE: Ei, el era un zăplan, o namilă. Cu un pumn putea să doboare un bou dacă l-ar fi lovit între ochi, da' eu cred că n-a aruncat nici măcar un sîmbure după un cîine.

OLGA: Era atît de bun?

PETRE: Să-l pui la rană. Și foarte drept. Nu îndura minciuna. Se încrunta la mincinos, și ăla, fie de frică, cînd îl vedeau atît de mare, fie de tăria ochilor lui, dădea înapoi și spunea adevărul.

OLGA: Ce mult mi-ar fi plăcut să cresc lîngă el. Să fi avut norocul să trăiască.

PETRE: Cel mai neghiob accident de muncă. Și doar îl vestise pe patron că puntea dintre cazane e șubredă și trebuie dreasă. Dacă l-ași fi avut și azi tovarăș! (*Pauză. Deodată rîde*): Să-l fi văzut cînd s-a îndrăgostit de maică-ta! Dormea într-un pat într-o odaie cu încă trei, la coana Lina în curte. Cînd suspina el noaptea, săream din somn: „Ce-i mă? Mori?“ Așa plămîni avea, și dragoste mare, pe măsura lui!

OLGA: Eu seamăn puțin cu el, în vreun fel?

PETRE: Cred că i-ai moștenit firea. (*In glumă*): Dar să nu mă dezamăgești!

OLGA: Pe dumneata, nene Petre? Niciodată!

PETRE: Eu te-am crescut...

MARIA: Mai de departe, că n-ai avut vreme.

PETRE: Cît am putut, dar și așa, de departe, nu te-am pierdut din ochi.
Eu vreau să te mărit.

MARIA: Numai să nu uiți, ocupat cum ești, și să nu se mărite singură.

OLGA (*Rîde*): Nu mă grăbesc.

PETRE: Cînd te-i îndrăgosti, să mi-l aduci întîi mie să-l văd. (*cu haz*) Numai să nu fie un poet, că prea vorbeai adineauri cu foc de ei.

OLGA: Și dacă va fi un poet? Poate că a-și înțelege mai bine lîngă el frumusețea vieții. Cîte odată mi se pare că îmi scapă ceva, că nu pricep tot. Aș vrea să trăiesc printre oameni care știu mai mult decît mine, care... (*Se rușinează că și-a luat avînt, tace încurcată*). Dar zău, nene Petre, că nu mă gîndesc să mă mărit, că eu...

PETRE (*A ascultat-o atent și calm*): Am glumit. Cînd ai să te îndrăgostești, fetițo, meseria omului n-o să iabă nici o însemnătate. Să fie om adevărat, atît.

MARIA: Mi se pare că te trage inima, Olguțo, să primești primăvara asta de mîină cu cireva care să ți-o explice. După cum vorbești...

OLGA (*Se fîstîcește și rîde*): Cum vorbesc? Adevărat că primăvara cere parcă lămuriri pe care nu le poți primi de la oricine.

(*Intră Florica cu cafelele*)

FLORICA: Cum, n-ați început încă să-l judecați? Și mie, cînd făceam cafeaua, mi-era atît de milă de el.

MARIA: Acuma i-a sunat ceasul. (*Îi întinde o cafea*): Ia, Petre, și pregătește-te. Trebuie neapărat să ne mărești creșa. În fiecare zi vin alte femei cu copii, și nu le putem primi. N-avem loc.

PETRE: Nu pot. N-am cu ce.

MARIA: Ai materialul.

PETRE: Nu-i pentru creșă, e pentru atelierul meu de reparații.

MARIA: Cînd îl faci?

PETRE: Nu știu precis.

MARIA: Nu fi șmecher cu mine. Anul ăsta nu.

PETRE: Nu.

MARIA: Va să zică nu-i primă urgență. La cămin urgența e mare.

PETRE: Nu pot să prăpădesc materialul ăsta. Am lemnărie pentru construcție calitatea întîia, s-a uscat bine de un an de cînd o avem, am cărămidă de fațadă... Păi fac un atelier cu etaj și birouri cum nu mai avem altul. Pentru creșă merge și o lemnărie de categoria II-a, și o cărămidă obișnuită. Pentru cele două odăi care vă trebuie vouă, să stric asemenea material?

MARIA: Cumpără altul.

PETRE: Nu mai am fonduri de investiții.

MARIA: Atunci dă-mi-l pe ăsta.

PETRE: E păcat.

MARIA: O să facem și noi pentru copii o casă mai rezistentă, și n-o să țină cincizece sau douăzeci de ani ci cincizeci. Tot fabrica cîștigă.

PETRE: Peste zece ani vă fac un palat. Lasă-mă acum să văd de fabrica mea.

MARIA: E foarte importantă, știu, dar și viața copiilor e foarte însemnată. Dacă ție îți place ca copiii muncitorilor fabricii să zacă acasă singuri în praful curții sau în glodul drumului, ca mamele să stea pe ghimpi la lucru cu gîndul la ei, dacă îți place să crească ca niște sălbatici, hrăniți la întîmplare, fără nimeni care să le dea noțiuni, să le dezvolte inteligența...

PETRE: Îmi place, îmi place, mă prăpădesc după așa ceva! Avem o creșă, un cămin, și sînt bune. Vreți mai mare, nu pot. Sîntem la sfîrșitul lunii februarie. Așteaptă noul fond de investiții, la noul trimestru.

MARIA: Dă-ne materialul pentru atelier. Din viitorul trimestru ai să cumperi alt material de construcție. Nici nu ne trebuie tot.

PETRE: E prea bun.

MARIA: Pentru copii nu e nimic prea bun.

PETRE: E impropriu, poftim.

MARIA: Pardon, impropriu nu-i. Dacă e prea bun și dacă ai de gînd peste zece ani să ne faci un palat, casa asta se desface și materialul dumitale prea bun se utilizează la palat, nu se pierde.

PETRE: Nu dau eu vrabia din mîină pe cioara de pe gard. Am materialul, îl țin.

MARIA: Dar eu am să aștept cioara aia care o să fie pe gard peste zece ani? Ții materialul, dormi pe el. Și copiii muncitorilor pe drumuri, în mahala. O soluție trebuie să existe. N-ați dărîmat nimic, vreun atelier vechi, să ne dai nouă materialul?

PETRE: Acuma, de curînd, nu. Cînd vom dărîma sau preface ceva, am să să mă gîndesc la creșă.

MARIA: Să nu uiți!

PETRE: N-am să uit!

MARIA: Să nu-ți iasă creșa din cap, ca pînă acuma. Pentru tine e a cincea roată la căruță. Dacă te-ai gîndi la ea, ai găsi soluția. Eu n-am să te slăbesc. E grabă.

PETRE: Ești încăpățînată ca un diavol.

MARIA: Om fi frați.

FLORICA (*Pune ceașca pe masă*): Eu mă duc să învăț. (*Iese*)

MARIA (*Se uită după ea*): Ce-i? S-a supărat ea în locul tău?

PETRE (*Ride*): Aha! Va să zică eu trebuie să mă supăr? Nu, s-a dus să învețe. Are examen în curînd.

(*Sună telefonul*)

PETRE: Da, eu. Cum? Unde? La motorul principal? Sigur că numaidecît. Da, peste o oră. Să trăiești. (*Pune receptorul jos*) Uite, lucruri grave! Aici trebuie să fie toată mintea mea. Și tu îmi împui capul cu copiii tăi.

MARIA: Care nu sînt mai neînsemnați.

OLGA: Pentru noi sînt tot atît de importanți ca pentru dumneata fabrica, nene Petre.

PETRE. Dar pentru mine nu e de înțeles că producția trebuie să treacă înainte de orice? Uite, motorul principal s-a stricat. Asta înseamnă muncă, poate piese noi, poate zile pierdute. Nu tot din banii fabricii cheltuiesc și acum? Și trebuie să cheltuiesc pentru că altfel încrămenește producția.

MARIA: Ai să repari motorul și ai să mărești și creșa. Altfel nu se poate.

PETRE: O să vedem noi.

MARIA: O să vedem, adevărat. Să mergem, Olgața.

PETRE: Ei, nu pleca așa supărată.

MARIA: Supărată? Ce, ne cunoaștem de ieri!?

(*Intră Mihuț*)

PETRE: Atunci mai stați puțin.

MARIA (*Se așează*): Mai stau, că trebuie să-ți mai spun ceva. Repartizează-ne un șofer, că Toma s-a îmbolnăvit și trebuie trimis la munte.

PETRE: Bătînd din palme?

MARIA: Bătînd din palme. (*Mihuț se reazămă de ea și ea îi petrece brațul după umeri*). Ce vrei să așteptăm, ca el să scuipe sînge și copiii să se îmbolnăvească?

PETRE: Să vedem. Să vorbesc cu tovarășii de la cadre. (*Către Mihuț*). Ține-te drept. Ce te rezemi așa pe Maria?

MIHUȚ (*Se îndreaptă*).

MARIA: Lasă copilul.

PETRE: E flăcău. (*Mihuț iese*).

MARIA: Flăcău! Nici șaisprezece ani!

PETRE: E bărbat, nu muiere!

MARIA: Poate că firea lui are nevoie de mai multă tandrețe.

PETRE: Să se dezvețe. Numai bunică-sa îl strică. Toată ziua aleargă la ea, mai bucuros decît la meciuri sau la jocuri cu băieți de vîrsta lui.

MARIA: Asta e. Are nevoie de căldură.

PETRE: Ca să crească un moliu? Nici pe Florica n-o las să-l resfețe.

OLGA: Nu e vorba de răsfăț, dar îl cam repezi, nene Petre.

PETRE: Îl călesc.

MARIA: Știi măcar ce se petrece în inima lui, în mintea lui?

PETRE (*Ridică din umeri*): Ce vrei să se petreacă? Semne că e un geniu n-a dat pînă acum.

MARIA: Judeci și tu ca un....

PETRE: Ca un prost?

MARIA: Nu, ca un guguman.

PETRE: Măi, a naibii, tu crezi că eu nu-l iubesc, nu văd că e un băiat deștept, că sînt mîndru de el? (*Îi strălucesc ochii*): Ce băiat o să iasă ăsta! Are grijă școala să scoată oameni azi! Grija noastră, a părinților, trebuie să fie numai să nu-i răsfățăm.

MARIA: De, Petre, să fie al meu, eu ași face altfel. Dar al meu nu mai e. (*E tristă o clipă, apoi schimbă repede glasul și zîmbește*): Hai să mergem, Olga. Avem o dare de seamă de făcut, Petrică, altfel ași mai sta, să-ți mai cerem cite ceva.

PETRE (*La ușă*): Florico, ne pleacă oaspeții! (*Intră Florica*).

FLORICA: Ați plecat?

MARIA: Vă mulțumim pentru masă. La revedere.

OLGA: La revedere, mulțumesc.

FLORICA: Nu vă supărați că nu v-am ținut tovarășie tot timpul, dar mai am atîta de citit.

MARIA: Succes la examen. (*Iese cu Olga, conduse de Petre*).

FLORICA (*Ia o țigară din cutia de pe birou și se așează*).

PETRE (*Intorcîndu-se*): A naibii femeie, nu te lasă să răsufli. (*Aprinde o țigară și se așează și el*).

FLORICA: Mie mi se pare... eu nu știu cum rabzi tu să te muștruluiască așa. Ești directorul ei, ești un om respectat de toată lumea, și ea îți face tot timpul observații și te pune la locul tău.

PETRE: De cele mai multe ori are dreptate.

FLORICA: Bine, dar tonul, tonul ei e nesuferit.

PETRE: E sinceră, e dintr-o bucată, nu-ți vorbește pe ocolite.

FLORICA: Îți scade prestigiul, dacă îți vorbește așa, față de oameni. Tocmai acum, cînd ai să fii și decorat, să-ți vorbească în felul ăsta în fața muncitorilor și funcționarilor din fabrică...

PETRE: Nu vorbește ea fără măsură. (*Pauză, încet*): Tu crezi că are să-mi dea clasa I-a?

FLORICA: Așa se spune.

PETRE: M-ar bucura. Știi, nu din orgoliu, dar ca o răsplată, așa, ca o încuviințare că tot ce-am făcut a fost bun.

FLORICA: Cine știe, poate te mută din fabrică la minister. S-ar putea. Într-o zi s-ar putea să ajungi și ministru.

PETRE: Și să las fabrica? Zău dacă ași vrea! Parcă ce fac aici nu-i tot atât de important?

FLORICA: Ar fi și mai greu, dar și mai frumos, mai...

(*Pauză*)

PETRE: Dar ce ți-a venit?...Ai auzit...ceva?...Spune ceva?...Sau așa... din capul tău?

FLORICA: Nu, vorbeam ieri cu directorul, cu Brăguș. Era părerea lui.

PETRE (*Se gîndește, apoi sincer*): Eu n-ași vrea. Nu spun că nu mi-ar plăcea, că n-ași căpăta și mai mare încredere în mine, dar mai bine aici, la fabrică, unde cunosc acum totul, nu mai dibui, știu bine ce am de făcut.

FLORICA (*Zîmbește gîndurilor ei*): Ba eu ași vrea.

PETRE (*O strînge viguros de umeri*): Așa ești tu, plină de ambiții.

FLORICA (*Rîzînd*): Pentru tine. Pentru mine, nu. De cînd voiau să mă ridice, să mă facă director în minister. Și i-am rugat să mă lase să învăț. Am avut totdeauna o dorință de învățatură atât de mare, am suferit atât că nu puteam învăța. Acum, în sfîrșit, pot.

PETRE: Și tot n-ai făcut istoria, ce-ți plăcea ție mai mult.

FLORICA: Da, îmi plăcea... dar așa, cu politehnica, am să am o meserie aproape de tine, o să lucrăm împreună. O să ne completăm. (*Se lasă pe spătar*) Mai stau trei minute și mă duc să citesc.

PETRE: Ești oboșită?

FLORICA: Foarte oboșită. A fost și foarte mult lucru săptămîna asta la birou. (*Zîmbește ușor*), Și tot am depășit planul. Nu vreau să rămîn la limită, pentru că învăț (*Pauză*).

PETRE: Știi, mă gîndesc la Maria, la cămin. Poate că ar trebui s-o ascult, să mai construim ceva. Dar mi-e milă de material, parcă ași da din sîngele meu.

FLORICA: Aici nu pot să-ți dau nici un sfat, chivernisește-te cum știi.

PETRE: Sau să caut alt mijloc, să le golesc arhiva, s-o mut în altă parte, să le dau lor odăile...dacă vom avea unde s-o mutăm... și nu prea avem...

(*In odaie năvălește Lilica*).

LILICA: Am văzut în grădină o fetiță cu o minge așa de mare! (*Se agață de gîtul mamei-si*).

FLORICA: Și v-ați jucat cu ea? (*O ia pe genunchi, o sărută*).

LILICA: Ne-am jucat, și am intrat pe iarbă, și ne-a fluierat milițianul, și tata a spus să mă astîmpăr și (*pierde răsufletarea*) și... și...vreau și eu o minge așa de mare.

FLORICA (*Rîde*): Ai dreptate. Spune-i tatii...

LILICA: Tăticule, îmi cumperi o minge mare cît o casă? Și mai mare, cît tot cerul?

PETRE (*Sever, în glumă*): Ce-ar fi ca dumneata, în loc să-mi vii cu pretenții, să te duci frumos la teta și să mă lași pe mine să lucrez și pe mama să învețe?

FLORICA (*Pune fetița pe jos, se ridică*): Adevărat, mă duc să învăț. Du-te la tata (*O sărută și iese*).

PETRE: Ia și fata cu tine. (*Florica a ieșit*): Și ce vrei cucoană, o minge cât cerul?

LILICA: Ei, mai mare! (*Arată*) Uite atît!
(*Se aude soneria*).

PETRE: Te duci să deschizi?

LILICA (*Ridică din umeri*): N-ajung.

PETRE: Atunci la ce ești bună dumneata?

(*Se duce spre vestibul. Pe cealaltă ușă intră Mihuț. Când vede că taică-său s-a dus la ușă, rămîne cu Lilica.*)

MIHUȚ (*Incet și foarte gingaș*): Ce faci tu, puiuț draguț?

LILICA: Mihuț, hai, tu ești calul și eu călărețul! Vrei?

MIHUȚ: Hai! (*Se așează în patru labe, Lilica se suie în spatele lui, Mihuț nechează și aleargă*).

LILICA (*Fericită*): Di! Di!

(*Din vestibul se aude vocea lui Petre și o voce tare și grăbită de femeie*).

VOCEA LUI PETRE: De ce nu vii dumneata la mine la fabrică?

VOCEA DE FEMEIE: N-am putut intra. Ședință și iar ședință. (*Restul se pierde*).

MIHUȚ (*Se ridică*): Hai că vine tata.

LILICA: Mai hai, Mihuț, mai hai! Ce-i dacă vine tata?

MIHUȚ (*O ia în brațe*): Ne jucăm noi diseară, înainte de cină. Puiuț draguț, nu mă trage de păr! Au! (*Îi desprinde mînuța și i-o sărută. Brusc*): Mînuța ta draguță!
(*Intră Petre cu Catrina Ponor*).

PETRE: Acum poftim, stai jos și spune. (*Se uită la Mihuț. Mustător*): N-o răsfăța! N-o răsfăța! Stai cu copilul în brațe, parcă ai fi domnișoară, nu voinic.

MIHUȚ (*Pune fetița jos*): Tată, vreau să mă duc la bunica.

PETRE: Iar? (*Catrinei*): Ia loc te rog. (*Lui Mihuț*): Iar la bunica? Azi, simbătă, n-aveți nimic la Palatul Pionierilor, la școală?

MIHUȚ (*Niciodată nu e în apele lui cu taică-său*): E ceva la școală, dar nu-i obligator. Și joi bunica era bolnavă, era foarte bolnavă.

PETRE (*Strîns cu ușa*): A, da, adevărat. Chiar a fost vorba să-i duci nu știu ce, o sticlă de vin, și nu mai știu... întreb-o pe Florica. Spune-i mamei să mă ierte, n-am avut timp de loc. Mîine, duminică, vin și eu s-o văd. Doctorul a fost?

MIHUȚ: A fost.

PETRE: Atunci e bine. Mîine vin și eu. (*Mihuț vrea să iasă*). Și vezi să nu pierzi pachetul. Cum ești tu...

MIHUȚ (*Nu mai răspunde. Iese mîhnit*).

CATRINA (*A stat tot timpul cu ochii la Lilica care se joacă pe covor*): Amîndoi sînt ai dumitale, tovarășe director?

PETRE: Amîndoi. Zece ani diferență între ei. Cam mult. Așa s-a întîmplat, ce să-i faci? Acum spune, care-i necazul?

CATRINA (*Viu*): Eu am intrat de o lună la fabrică. Omu' meu m-a lăsat de un an. S-a dus după una la Focșani și acolo a rămas. Dracu' să-i ia pe amîndoi, să nu mai aud de numele lor. Dacă i-a plăcut lui aia, apîi să nici nu se mai întorcă la mine. (*Sincer de tot*): Știi ce poci-tură e, tovarășe director? Ți-e frică s-o întîlnești noaptea.

PETRE (*Îi vine să rîdă*): Asta înseamnă că ai avut un bărbat curajos. Lui nu-i e frică.

CATRINA (*Izbucnește în ris*): Un erou, tovarășe director. Întîi a trecut prima probă la mine, că nici eu nu-s prea frumoasă, și pe urmă și-a luat vînt și s-a dus după stîrpitura aia! Nici nas n-are, parcă îl-au mîncat rațele. Da' zău că n-am venit la dumneata să i-l dregi. M-a luat gura pe dinainte.

PETRE: Va să zică ai intrat în fabrica noastră de o lună.

CATRINA: De-o lună. Înainte am tras pe dracu' de coadă. Am lucrat cu ziua, dar m-am săturat de rufele împutite ale altora. Hai să intru la fabrică. Meserie, onoare, și cînd mi-e dor de rufe, am ce spăla, că am trei copii.

PETRE: Te-a lăsat cu trei copii? N-ai făcut nimic să-l aduci înapoi?

CATRINA: Am făcut, da' nu mai fac. Dacă n-am noroc, am mîndrie. Și dacă s-ar întoarce singur, tot m-ași teme să-l primesc, tovarășe director, că dacă s-a obișnuit omu' cu una fără nas și cu suflet de cățea, tot n-o să-i mai placă de mine. O să i se pară că am nasu' lung și nu sînt destul de a dracului. Să mă ierți, că ești bărbat, dar tare le place la toți bărbații muierea care le scoate sufletul.

PETRE: Eu nu cred.

CATRINA: Ți-o spui eu, că sînt femeie, și m-am uitat la bărbați mai mult decît dumneata. Dacă ești blajină, se satură. Tare sînteți soi rău, tovarășe director.

PETRE (*Rîde*): Așa socotește femeia care a dat peste o javră, că toți sîntem javre.

CAZTINA: O mai fi și cîte un lup mîncat de oi, dar e rar. Mie mi-ar plăcea să pornească odată toate oile să mănînce lupii, să nu mai lase nici de sămîntă, da' n-o să fie așa ceva.

PETRE: Ce-ați mai plînge atunci după lupi! Ei, da' spune de ce mă cauți pe mine?

CATRINA: Așa. Da. Am trei copii. Bucuroasă, eu cînd am intrat la fabrică că-mi spunea Marinică de la forjă că aveți cămin pentru ei. Acolo îi ține, î crește, îi hrănește. Cînd mă duc, nu-i loc.

PETRE: Da, nu mai sînt locuri.

CATRINA: Păi atunci, cum? Trei am. Unu'de cinci, unu'de patru și unu'de doi jumătate. Fetița de patru, cam ca asta a dumitale. Patru ani are?

PETRE: Da, chiar patru.

CATRINA: Am măsurat-o eu din ochi. Și tot voinică e și a mea. Seamănă cu tat-su, că e frumos, porcu'. Da, toți trei sînt frumoși și buni, nu mă plîng. Da' ține-i Catrino, pe toți trei din leafa ta. Primesc și ajutor, da'tot nu-i destul, că ce cîștig eu și cu ajutoru' nu fac două lefi, cum ar fi dacă ar avea tată, ca alți copii. A știut el ceva...

PETRE: Ai dreptate, prima noastră grijă, a comuniștilor, e omul, e copilul, dar eu în împrejurarea asta ce să fac?

CATRINA: Păi dacă ai știut să mărești fabrica, mărește și creșa.

PETRE: Dumneata, dacă îți cumperi într-un an palton, poți să-ți mai cumperi și mașină de bucătărie, sau mai amîni cu un an, doi? Și banii fabricii nu sînt sac fără fund.

CATRINA: Asta-i drept. (*Stă pe gînduri*): Și nu-i drept. Nu-i drept să las eu copiii singuri acasă, să-i hrănesc cînd vin, cu ce apuc și ce pot, cînd ei ar trebui să stea acolo, la cămin, cu rochițe frumoase, să se joace cu jucării adevărate, să mănînce pe satureate ...Nu, nu-i drept. (*Rămîne cu ochii la Lilica*).

PETRE (*Ii urmărește privirea. E puțin stingherit*): Si tovarășa Maria de la cămin ți-a spus că nu ți-i poate primi? (*Se duce, o ia pe Lilica de*

mîna și o duce la ușa): Du-te la...mama. (*Fetița iese*): Ți-a spus că nu-ți poate primi unul?

CATRINA: Nici unul. Păi dacă îmi primește numai unu' sau nici unu', tot una mi-e. Mie trebuie să mi-i primească pe toți trei.

PETRE: Acuma nu văd ce se poate face. La creșa Sfatului din cartier ai încercat?

CATRINA: Că ei nu mai pot de loc ce au! Mi-au spus să-mi fac rost la fabrică. Tovarășa Maria, de la creșă, aia voinică, zdrahoanca aia inimoasă e Maria, nu? Aia m-a primit foarte bine, nu zic, se dădea de ceasu'morții că n-are unde să mi-i bage, da'dacă nu poate femeia, nu poate.

PETRE: Atunci eu cum vrei să pot?

CATRINA: Păi ești director. Dumneata răspunzi. Fă ceva. Mai ia o casă. Mai fă la asta o odaie...

PETRE: Maria te-a învățat să-mi vorbești așa?

CATRINA: Cum să mă învețe? Adică dumneata crezi.... Ei, asta-mi place! Crezi că pe mine nu mă taie capu'? Știi ce mi-a spus șefu' din brigada în care lucrez, tovarășul Gică? Mi-a spus: „Catrino, dacă te ții de treabă așa cum ai apucat, peste cîteva luni te băgăm la cursurile de calificare și te calificăm“. (*Simplu și sincer*) Zice că a băgat de seamă că sînt deșteaptă. Așa că n-am nevoie să mă învețe nici o tovarășă Maria. (*Sentențios*) Eu mă gîndesc singură.

PETRE: Atunci gîndește-te și pentru mine. Ce-ai face în locul meu?

CATRINA: Ași mai clădi o creșă, să fie mai mare.

PETRE: Am isprăvit fondul de construcții și nu mai am alți bani.

CATRINA: Așa, material vechi n-ai? Din dărămături, de undeva?

PETRE: N-am, deocamdată.

CATRINA: Imprumută.

PETRE: O fabrică nu poate împrumuta. De unde?

CATRINA: De la altă fabrică, de la stat.

PETRE: Nu există o lege care să spună că așa ceva se poate.

CATRINA (*Pe gînduri*): Și dacă faci fără lege, te închide?

PETRE: Așa cred.

CATRINA: A dracului treabă. (*Stă pe gînduri, brusc*) Ascultă-mă, tovarășe director, m-ai înfundat, da' nu-i cîstit. De unde să știu eu ce poate să facă un director, ca să judec în locul dumatiale? Ce, eu sînt doctor, sînt inginer, am învățat carte multă, sînt, asta cum îi zice, *filozof*? Mi-ai luat piuitu așa, că „judecă în locu' meu.“ Judecă singur, că d-aia te-a pus director, și fă.

PETRE: Ce, am un izvor de bani sau de cărămizi în pivnița fabricii și-l țin ascuns? Ei drăcie, nu mă pricepi, femeie?

CATRINA (*Și mai furioasă*): Da' directorea de la „Steaua Roșie“ de ce-a făcut? Ala de la „Cimentu“ de ce-a făcut? Ei au izvor în pivniță? (*Intră Florica, se uită uimită la femeia cu care se ceartă bărbatul ei*).

FLORICA: Tu ai trimes fetița la mine?

PETRE (*Se întoarce scurt*): Nu. (*Din nou Catrinei pe tonul de mai sus*): Poate că n-au avut de construit pentru fabrică cît am avut eu. Și nici în viitor nu mai au atît. Au găsit o moștenire mai bună. Eu acum întăresc fabrica.

CATRINA: Întărește, și oamenii să aibă curaj la muncă. Cum îmi vine mie să las trei copii acasă? Hai? Știi cum sînt îmbrăcați? De cînd a fugit tat-su cu schimonosita aia, nu le-am mai făcut nici o cămașă. Cu spălatu' de rufe abia îi hrăneam.

PETRE: Acum câștigi mai bine?

CATRINA: Pentru patru persoane? Sigur că mai bine și mai sigur, nu la întîmplare, da' pot să-i îmbrac bine? Cu cine-i las? Tovarășe director, eu, pentru copiii mei, pentru copiii mei... mănînc jăratec, mă auzi, beau otravă, joc pe sîrmă... *(Nu mai găsește altceva)* da' nu mă las! Și nu te las!

(Florica iese)

PETRE *(E emoționat, încă încearcă să-i țină piept, dar se vede că a slăbit)*: Mă și sfîșii ca o lupoaică, văd.

CATRINA *(Simplu)*: Te și sfîșii, zău!

PETRE *(Se plimbă prin odaie. Catrina rămîne îndirjită în picioare)*. Da, te văd eu ce fel de om ești. *(Se întoarce brusc)* O să vedem, tovarășă. Ceva trebuie făcut. Să mă gîndesc, să mă sfătuesc cu oamenii, și ceva trebuie făcut.

CATRINA *(Se destinde)*: Așa da. *(Se așează jos să răsufle)*

PETRE *(Se așează în fața ei, ia o țigară)*: Da' ai o gură! Cu asta ți-ai gonit bărbatu' de acasă! Acum înțeleg de ce te-a lăsat. Aia fără nas o fi vorbind mai puțin.

CATRINA: Nici nu-i dă mîna să vorbească mult, că-i lipsesc doi dinți din față. Șuieră și scuipă printre ei ca șarpele, zău! Cînd vorbești cu ea, te tot ștergi pe obraz. Eu știu, că a fost și la noi acasă, paciaura, înainte să mi-l sufle.

PETRE: Și nu ți-ai dat seama atunci de nimic?

CATRINA: Cum să mă taie capu'? Mai curînd credeam că a adus-o să bage copiii în sperieți: „nu ești cuminte, te dau la tanti“ ca la gaia, știi. *(Se ridică)*: Ei, tovarășe director, o vorbă are omu'. Ai zis! Faci ceva!

PETRE: Caut să fac.

CATRINA: De căutat poate oricine. Ȑl care găsește e om odată.

PETRE: Ceva o să găsim.

CATRINA: Iar vorbești în doi peri? *(Deodată speriată)* Aoleu, că te-am luat prea la fix. Ȑi-am vorbit cum ași vorbi cu frate-miu. Și mi-ești director. N-o să mi se întîmple nimic?

PETRE: De asta să nu duci grijă.

CATRINA: Zău?

PETRE: Zău!

CATRINA: Atunci cînd să mai viu pe la dumneata, la direcție?

PETRE: Mai lasă-mă nițel, să mă sfătuesc cu sindicatul, cu organizația de bază. S-ar putea să vii, eu să fiu ocupat, să nu te primesc și să-ți pice greu. Dar cheamă-mă la telefon să-ți spun cum merg lucrurile și uite, am să vorbesc oricînd cu dumneata, chiar dacă sînt în ședință. ... Să spui numai: Catrina-Gură-bogată, și-ți răspund.

CATRINA: Să trăiești și mulțumesc. *(O apucă spre ușă, se întoarce din drum)* Cînd ai să vezi copiii mei, ai să te prăpădești după ei. Copii așa de frumoși nu mai are nimeni. *(Politicoasă)* Și aia mică a dumitale nu-i urîtă! La revedere! *(Iese)*.

PETRE *(O duce pînă la ușă, apoi se plimbă îngîndurat prin odaie)*.
(Intră Florica)

FLORICA: A plecat? Cine era?

PETRE: O muncitoare nouă din fabrică.

FLORICA: Și de ce striga așa la tine?

PETRE: Strigam amîndoi, nu numai ea.

FLORICA: Petre, bagă de seamă. Ai să-ți pierzi autoritatea. Maria strigă, muncitoarele, chiar cele noi, se rătoiesc la tine. In curînd n-o să te

mai respecte nimeni. Si numai Maria e vinovată, ea a creat moda asta.

PETRE: Când are omul dreptate, lasă-l să strige. Nu strigă toți. Și Maria, tu știi că eu nu mă socotesc superior ei. În '45 când am lucrat împreună, ea m-a învățat să fiu comunist, ea pricepea mai repede decât mine. Maria ar putea oricând să fie în alt loc de muncă, dacă n-ar vrea ea să conducă o creșă și un cămin și cred că nici n-o s-o păstrez mult aici.

FLORICA: Eu știu cine e Maria și o iubesc, dar nu-mi place felul cum se poartă cu tine. (*Atinsă*) Și nici n-o socotesc superioară ție. Nu-ți socotesc mulți oameni superiori.

PETRE (*Ridică din umeri*): Ei, ei! domol.

FLORICA: Și ce voia sălbăticiunea de adineauri?

PETRE: Are trei copii.

FLORICA: Am auzit. Zbiera de parcă numai ea are copii pe lume.

PETRE: Mai avem și noi, mai au și alții, dar ai ei sînt nenorociți. Maria are dreptate, trebuie mărită creșa neapărat.

FLORICA: Chiar în anul ăsta?

PETRE: Mă tem că trebuie să dau bunătatea de material pe care îl rezervam pentru atelierul cel nou.

FLORICA: Să vorbești și cu sindicatul.

PETRE: Pe ei o să pot să-i conving, dar întîi să mă conving pe mine, să mă îndur eu. Dacă la anu' nu ne mai repartizează o cotă ca asta?

FLORICA: O să luptați și voi. De adevărat e adevărat, căminul e prea mic. (*Sună telefonul*).

FLORICA (*La telefon*): Da. Eu. Bună ziua, Victore. (*Îi face un semn lui Petre, încet*) Am uitat! (*Tare*) Da, nu... să-ți spun drept, încă nu. (*Încet*) Tu mai stai acasă?

PETRE: Puțin. De ce?

FLORICA (*Încet, acoperind cu mîna pîlnia receptorului*): Poate să vie puțin Victor? Trebuie să-ți spun, am uitat.

PETRE (*Se strîmbă puțin*): Victor? Dacă vine iute. În jumătate de ceas plec.

FLORICA (*Tare*): Dacă poți să fii într-un sfert de ceas, îl mai găsești acasă. Da? Bine, vino. Da, și eu sînt acasă. La revedere. (*Închide telefonul*): Am uitat complet.

PETRE: Ce vrea?

FLORICA: Știi că de șase luni n-are serviciu.

PETRE: Știu. Treaba lui.

FLORICA: Ei, nu-i chiar așa. Eu nu pot să uit că taică-său cînd eram mică și chiar adolescentă, îmi cumpăra în fiecare an palton iarna, sandale vara, că el mi-a plătit școala...

PETRE: Dar nu te-a dat ca pe fie-su la liceu.

FLORICA: Nu. M-a dat la o școală profesională, nici nu puteam să pretind să cheltuiască pentru fata surorii lui cît cheltuiește pentru propriul lui fiu, dar mi-a avut grija.

PETRE: Tatăl lui Victor a fost un negustor scîrbos și taică-tău un muncitor de treabă. Nici copiii n-au ieșit la fel. L-am văzut eu de cîteva ori pe Victor ăsta! N-a fost pe gustul meu.

FLORICA: Pe el l-au stricat părinții, l-au răsfățat, i-au făcut toate gusturile, dar în fond nu e un băiat rău.

PETRE: De asta din '47 cînd a fost scos de la Externe pînă în '52 n-a găsit de lucru. Sau n-a vrut să lucreze. Ce-a fost exact cu el?

FLORICA: Cred că n-a fost primit. L-ar fi primit poate într-o muncă mai simplă, dar nu era destul de limpede la cap, ca s-o primească el.

PETRE: Și acum s-a limpezit la cap?

FLORICA: Acum da. Să-l vezi ce mult s-a schimbat. Răsfățat acasă, trăit pe urmă la Paris, pe urmă la Externe, trebuie să recunoști și tu că nu e ușor să te schimbi.

PETRE: Nu-i ușor. De asta mă tem și eu. Și acum șase luni de ce a fost concediat, că lucra parcă la un Institut. Intrase.

FLORICA: N-a fost un caz special. S-au făcut restructurări. S-a desființat secția la care lucra el.

PETRE: Ceilalți au fost trimiși în provincie. El n-a vrut?

FLORICA: Părinții aici și el acolo? Ce să-și păstreze lui, ce să le trimeată lor?

PETRE: Așa mai bine au răbdat toți șase luni. Solidaritate. E însurat? Are copii?

FLORICA: A fost însurat. Cred că s-au despărțit. În orice caz nevasta nu mai e cu el. Dragă Petre, Victor nu e un băiat rău.

PETRE: Poate că nu e rău, nu mușcă și nu zgârie, dar ce te faci cu tot ce a crezut o viață întregă, cu toată educația lui, cu sentimentul de nedreptate suferită, care coace în el? Crezi că asta nu se manifestă în nimic?

FLORICA: Cred că s-a schimbat mult. E un băiat inteligent, cu cultură, cred că s-a domesticit.

PETRE: Tu îl cunoști bine?

FLORICA: Bine de tot, nu. N-am crescut împreună, pentru că el era bogat și noi săraci. Pe urmă el a fost la Paris și eu aici. Dar așa cum vorbește, cum se mărturisește... să-l vezi și tu.

PETRE: Și dacă bag pe dracu' în fabrică?

FLORICA: Să-l vezi și tu. Să vorbești cu el.

PETRE: E o răspundere prea mare. Am eu timp să-l descos din toate cusăturile? E el prost să se arate cum e, fără să ascundă nimic?

FLORICA: Eu te pricep, și n-ași vrea să te împing să faci o greșală. Da' vezi, când vine taică-său la mine, bătrîn, cocoșat acum, când mă privește cu ochii plini de lacrimi și-i tremură gura când vorbește... mi-e atât de greu.

PETRE: Ia-te după înduioșare, că ai să ajungi la bine.

FLORICA: Uite, când îl văd pe bătrîn pierdut, îmi aduc aminte că negustor-nenegustor, cu mine a fost bun și îi datorez ceva.

PETRE: Dă-i din buzunarul tău.

FLORICA: Știu, e o datorie personală, n-am să pun statul să i-o plătească.

Țar pe bătrîn îl omoară faptul că își vede băiatul pe drumuri, ca un netrebnic. Și e deștept, incontestabil, băiatul e cultivat și vrea să muncească.

PETRE: Și, de fapt, din ce trăiesc ei?

FLORICA: Vînd pe semne ce mai au, poate îi ajută foștii prieteni.

PETRE: Mai are și foști prieteni, care îl întrețin în ideile lui de altădată?

FLORICA: Dacă ar avea de lucru, și am face și noi un efort să-l rupem de acești foști prieteni, ar fi cu totul alt om poate. Dar dacă îi închidem ușa în nas și nici nu ne ostenim să stăm de vorbă cu el... Și așa or fi făcînd și alții... Așa că tocmai noi îl readucem la foștii lui prieteni. Poate că e în adevăr o capacitate, și se pierde. Are acum 40 de ani. Un om care e în plină putere.

PETRE: Ei, o să vie acum și o să vedem și noi capacitatea.

FLORICA: Răsfățul de acasă l-a nenorocit la începutul vieții.

PETRE: Uite, de asta nu vreau eu să răsfățăm copiii.

FLORICA: Dar poate...uite, aici Maria avea dreptate, poate că noi nici nu le arătăm cât îi iubim.

PETRE: Nici nu trebuie să le arăți. Să-l iubești, să-i dai tot ce-i trebuie, să iasă om, să știe de când se naște ce înseamnă disciplina și să fie cinstit.

FLORICA (*Șovăind*): Și dacă... cum spunea Maria...el are nevoie de mai multă căldură?

PETRE: Ca să se moleșească. Eu... Nu, iar eu! (*Pauză*).

FLORICA: Abia aștept să citesc pedagogie, abia aștept. Eu îi cresc după părerile tale, te ascult, dar dacă după pedagogie tu greșești?

PETRE (*Rîde*): De cinci ani mă ameninți cu pedagogia aceea a ta. O să mai treacă cincisprezece, o să mărităm fata, și atunci o să înveți și tu să-ți crești nepoții.

FLORICA: Unde s-a dus Mihuț?

PETRE: La bunică-sa.

FLORICA (*Încet*): Tu vezi, numai la ea se simte el bine. Și eu n-am de loc vreme să văd de copiii mei. Am prea mult de învățat. Când am să am examenul de stat și altă muncă...

PETRE: O să fii și mai ocupată.

FLORICA: Dar o să fac, în sfârșit, o muncă... o muncă... (*Sună telefonul*)

PETRE: Allo! Inginerul Oprescu! Noroc! Ei, ce s-aude? Ei, taci! Felicitările mele! (*Florici*): I s-a aprobat proiectul și prototipul la comisia de la Minister. (*Tare*): Ia spune, spune frate! Cum? Da, da, ei bravo! Să trăiești. Când? Imediat? Dar care e fabrica aia care îl poate pune imediat în lucru?... Glumești? Nu glumești? Cum?... Te întreb cum?... Păi trebuie un atelier nou, mașini, oameni... He-hei! Ar suplimenta Ministerul? Și când, când? Peste noapte?... Visuri. Cine?... „Drum Nou“? Pardon, ești al nostru!... Pricep. Pricep, dar nu se poate pune în practică mai târziu?... Ei nu, nu... Acum?... Cu materialul din magazii? Da, ar fi o idee... Nu mă îndeamnă inima? Pe mine? Să fabricăm ce nu s-a mai fabricat încă în țară? Eu sînt primul, eu aș face orice... Să vedem ce spune sindicatul... Ei, ei, așa îți închipui dumneata, că eu pot tot!... Bine, atunci mîne la 7 dimineața ești la fabrică. Să trăiești și te felicit încă odată. Să trăiești! (*Închide telefonul, se plimbă prin odaie, frămîntat, zîmbind*).

FLORICA: Ce e, Petre? A fost aprobat prototipul de motor electric de 5 kw. amperi pentru agricultură al lui Oprescu?

PETRE: Da, și Ministerul e dispus să suplimenteze o fabrică ca să-l pună în practică întîi în mic, experimental. „Drum Nou“ s-a și oferit să înceapă.

FLORICA: Bine, dar Oprescu e al vostru.

PETRE: O fi al nostru, dar pentru treaba asta trece la „Drum Nou“.

FLORICA: La voi și-a făcut primele experiențe, voi l-ați ajutat...

PETRE: Dar dacă nu putem să-i punem acum la îndemînă un atelier, e foarte bine că l-am ajutat pînă acum și foarte rău că nu-l mai putem ajuta mai departe.

FLORICA: Spui că Ministerul dă un fond special!

PETRE: Pentru mașini, pentru material, și o cotă de material în plus, spune Oprescu. Dar n-avem spațiu... (*Se învîrtește prin odaie*): Dar dacă... dacă începem imediat să construim, acum, cînd intrăm în primăvară? Material de construcție avem. Și ce mai material!

FLORICA: Atunci... ce mai aștepți?

PETRE: Mă gîndesc... Și nu vreau să cuprind repede prea mult. În fond, și „Drum Nou“ poate face aceste motoare de 5 kw. tot atît de bine... Esențialul e să le facă cineva. Să nu bag fabrica într-un vîrtej prea mare pentru ea... Ne-am întins destul.. Hei... ce zici? Putem cuprinde?

FLORICA: Asta știi tu mai bine, Petrică. Deși... eu cred că tu dacă te-ai apuca, n-ai lăsa lucrul la jumătate. Dacă vrei tu, poți orice.

PETRE: De ce să-l facă alții și nu noi? De ce „Drum Nou“ și nu „Flacăra Roșie“? Noi n-avem oameni buni? Noi nu sîntem în stare? Să facem o fabrică și mai mare, și mai cuprinzătoare... Eu simt că pot, simt că pot! Și femeile alea voiau să prăpădesc materialul de construcție pentru cămin! Cînd pot să fabric motorul electric pentru agricultură, auzi! Știi tu ce nevoie e de asemenea motoare? Am și lucrători buni. Fabrica asta are să fie dintre primele din țară, mă auzi? (*Soneria*)

FLORICA: Țista e Victor.

PETRE: Cine? Victor? Care Victor?

FLORICA: Vărul meu, Victor.

PETRE: Aha, vărul tău, Victor. Spune-i că am plecat.

FLORICA: Nu se poate, Petre, adineauri i-am spus că îl aștepți. (*Iese*)

PETRE: Dracu' să-l ia! (*Se învîrtește zbuciumat prin odaie*). (*Intră Florica cu Victor*).

VICTOR (*E îmbrăcat simplu, cu oarecare ostentație. Tot ce face și spune e marcat de o mare simplitate și sinceritate făcute*): Bună ziua, Petre. Cred că numai de mine nu-ți ardea.

PETRE: Nu-i nimic. Spune, spune... adică poftim, stai jos. Ce mai faci?

VICTOR: Prost, Petre. Mă întrebi scurt, răspund scurt. (*Zimbește*): Nici măcar nu pot spune că trag păcatele strămoșilor, pentru că noi (*arată spre Florica*) n-am avut strămoși. Așa cum n-ai nici dumneata. (*Rîde*) Cine poate spune: strămoșul meu, soborul Nicolae, sau dulgherul Tănase? Așa ceva nu există.

PETRE (*Care e tot timpul nervos*): Ai avut în schimb părinți.

VICTOR (*Îl privește în ochi*): Da. Am avut și m-au iubit. Și nu mă lepăd de ei.

FLORICA: Ce face moș Alexandru?

VICTOR: Bolnav. El are reumatism la inimă și mama ulcer la stomac. (*Un gest descurajat*) Să nu mai vorbim!

PETRE (*Drept la el*): De ce te-au concediat de la Institut?

VICTOR (*Neintimidat, dar fără să-l înfrunte*): Au desființat serviciul la care lucram eu, unii au trecut la bibliotecă, alții în provincie. N-am putut pleca în provincie.

PETRE (*Nervos*): Din ce trăiești?

VICTOR (*Calm*): Vînd. Cînd îmi ajunge cuțitul la os. Știi că oamenii care au avut odată, tot mai au cîte ceva. Cine spune altfel, minte. Ceva de vînzare tot mai e prin casă. Dar de ce să ajung aici? Pot munci. Ași munci orice.

PETRE (*Îl privește adînc, cu gîndul: „Uite ce sincer e. Ce fel de om o fi?“*):
Adevărat. E păcat.

VICTOR: Florica mă cunoaște. Sînt corect. Funciarmente.

PETRE: Ce-i aia „funciarmente“?

VICTOR: Adică în adîncul meu, din naștere vreau să spun, sînt un echilibrat.

FLORICA: Cam ce te-ai gîndi tu, Victore, să-i ceri lui Petre?

VICTOR: Ași putea lucra la birou...

PETRE: Nu, la birou nu te iau. Nici nu sînt locuri, și chiar dacă ar fi, nu bag acolo un burghez, fiu de negustor și fost în diplomația veche.

VICTOR: Cum crezi. Nu mă cunoști, ne-am văzut de cîteva ori, ai tot dreptul.

PETRE: Bei?

VICTOR: Nu. Rar.

PETRE: Știi să conduci un automobil? Trebuie să fi avut automobilul dumitale.

VICTOR (*Întunecat*): Știu.

PETRE: Am un loc de șofer. Te trec la creșă. Ai să duci copiii. Treabă de răspundere. La prima greșeală sau beție ești concediat.

VICTOR: Altceva mai bun n-ai pentru mine?

PETRE: N-am.

VICTOR: Bine. Trebuie să trec un examen nou. Carnetul meu vechi s-a perimat de mult.

FLORICA: Sînt examene acum?

VICTOR: Nu știu, cred. Am să mă interez.

PETRE: Dacă se poate urgenta într-un fel, spune-ne, să ne ocupăm de treaba asta. Avem urgent nevoie de șofer.

FLORICA (*Șovăind, cu ochii la Petre*): Poate că acolo... trebuie o taxă...

VICTOR (*Elegant*): Nu e o problemă. Cine a avut ce vinde pentru a-și tîrî zilele, mai are și pentru a deveni un om.

(*Sonerie*).

PETRE (*Iese să deschidă*): Altul!

VICTOR: E cam... dur, bărbatul tău!

FLORICA: E dur, dar e om bun.

VICTOR: Mie mi-a plăcut... e ... autentic. (*Intră Petre și Mihuț*)

MIHUȚ (*Intră ca beat, se reazămă în fund de birou*).

PETRE: Ei, te-ai săturat de bunică-ta atît de repede, de-ai venit acasă? (*Mihuț tace*).

FLORICA: Ce face bunica? E mai bine?

(*Mihuț tace*).

FLORICA: Ce face bunica? E mai bine?

(*Mihuț tace*).

PETRE: Ce ai înghețat acolo ca un somnambul? Ce face mama?

MIHUȚ (*Îl privește lung, ca un străin, apoi cu gîtul uscat*): Bunica a murit!

PETRE (*Sare în sus*): Ce? Cînd? Mama a murit?

MIHUȚ: Nu știu cînd. Am găsit-o moartă. (*Greu*): Mîna îi era încă caldă.

PETRE: Și eu n-am văzut-o, n-am văzut-o de două săptămîni! Mă duc! (*Iese în goană*).

FLORICA: Stai, stai că vin și eu. Mă duc să-mi iau haina. (*Iese și ea*)
Petre! Dragă Petre!

MIHUȚ (*L-a văzut în prima clipă pe Victor, apoi a uitat de el. Se plimbă prin odaie încet, ca un om care se socotește singur. Se oprește iar, vorbește în gol, plin de durere*). Bunica a murit!... (*Pauză*)

VICTOR (*Iese din colțul lui, se apropie, foarte cald*): Dragul meu! Copilul meu! Hai să stăm aici, amîndoi. (*Îl trage pe canapea, îl cuprinde cu brațul. Mihuț se lasă, apoi își reazămă capul de umărul lui Victor și începe să plîngă cu un copil ce e*). Oamenii bătrîni mor și noi creștem, ne facem mari, dar nu-i uităm. Din cînd în cînd îi visăm, și atunci e așa de bine, e ca și cum ei n-ar fi plecat niciodată. Vin să ne mîngîie.

Cortina

ACTUL II

O încăpere mare, luminoasă: cancelaria creșei-cămin. Două birouri: unul în centru și altul lateral. O cartotecă, o bibliotecă, pe jos covor. Pe pereți frește în culori limpezi și vesele care reprezintă scene cu copii și animale. Ușă în dreapta, care dă spre stradă; ușă în stînga, spre curte, ușă în fund spre creșă. E după masă.

MARIA: Azi ce-a mai vrut? *(Din curte se aude un cor de copii.)*

OLGA: Altă comedie: băiatului ei nu-i fac bine macaroanele cu nuci. Răgușește.

MARIA *(Care scrie ceva, fără să ridice capul)*: A cîntat aseară la Operă și era răgușit?

OLGA: Cine? Nelu? Pe semne.

MARIA *(Ridică fruntea)*: Tu ai băgat de seamă că, în adevăr, cînd mănîncă nuci răgușește? Să nu aihă copilul o sensibilitate specială la gîtlej?

OLGA: Da de unde! A țipat ieri ca un besmetic, abia l-a potolit Rădița, și pe semne că a răgușit puțin. Are și el nervii lui, ca mămica.

MARIA: O s-o iau eu odată puțin la trei pe madam Prisăcaru asta, să se mai domolească. Ce fel de dactilografă o fi în fabrică? Tot cu nervi și pretenții?

OLGA: Madam Prisăcaru e imposibilă și în fabrică. Dar se pare că e o bună dactilografă.

MARIA: Directorul n-a telefonat azi?

OLGA: Nu.

MARIA *(Se ridică)*: Ei, hai în creșă.

OLGA *(Se ridică și ea)*: Trebuie să dau și cearceafuri curate... *(Se sprijină, i-a venit amețală, nu mai poate continua)*.

MARIA *(Se repede)*: Ce-i cu tine? Stai jos. *(Ia un pahar de pe masă)* Bea.

OLGA: Mi-a trecut. Primăvara asta... Totdeauna... Primăvara...

MARIA: Ești foarte anemică, asta e, și nici nu vrei să mănînci ca oamenii.

OLGA: Primăvara nici nu pot mîncea.

MARIA: Ține-te bine, că pînă în iunie, cînd pleci cu copiii, mai e. Am să rog doctorul să te vadă și pe tine mîine.

OLGA: Nu e nevoie. Nu e nevoie de loc. Mă cunosc eu. Să mergem. *(Ies amîndouă)*.

(In odaie intră tiptil Tinel și Coca, cu un urs mare în brațe).

TINEL: Să ne zucăm aici.

COCA: Hai să ne zucăm. De-a ce? *(Se așează amîndoi jos, în fața biroului central)*.

TINEL: Eu sînt șefu' de echipă și tu ești tata.

COCA: Nu, eu sînt șefu' de echipă și tu ești tata.

TINEL: Nu vreau așa. Tu ești tata.

COCA: Știi ce? El *(arătă ursul)* e șefu' de echipă și eu sînt tata și tu ești tata.

TINEL: Tata meu sau tata tău?

COCA: Eu sînt tata meu și tu ești tata tău.

TINEL: Bine. Și eu am luat dlapelu.

COCA: Și eu am luat dlapelu.

TINEL: Nu se poate, că nu e decît un dlapel. Eu l-am luat întii.

COCA: Atunci eu am fost decolat.

TINEL: Bine, tu ai fost decolat. Asta e mai bine decît dlapelu?

COCA: *(Nu prea știe)*: E...e la fel.

TINEL: Să mergem amîndoi la șefu' de echipă. „Tovalășe șef, eu am luat dlapelul“.

COCA: „Și eu am fost decolat“, Și șeful de echipă ne dă bomboane.

TINEL: Nu. Ne dă vin.

COCA (*Pe gânduri*): Mie îmi plac bomboanele. Nu-mi place vinu'.

TINEL (*Cu dispreț*): Tu ești femeie!

(*Intră Maria și Olga*)

MARIA: Mie cheltuiala asta de zahăr mi-era suspectă și altă dată...
(*Se oprește, îi vede pe cei de pe covor*) Ce căutați voi aici? Toată lumea în curte la soare și voi aici?

OLGA: Hai, afară, și iute! În zbor!

COCA (*O rupe din loc și dă din mâini ca din niște aripi*): În sbol! În sbol!

TINEL (*Ar vrea să mai stea*): E cald afală. Aici e lăcoale.

OLGA: Și ce-i dacă e cald? Foarte bine. Astă iarnă plîngeai că e „flig“. Ce ești tu să stai la umbră? Gîndac de pivniță?

TINEL (*Serios*): Nu.

MARIA: Atunci, afară cu tine!

TINEL (*Grav*): Trebuie?

MARIA: Trebuie!

TINEL: Mă duc. (*Iese. De la ușă se întoarce repede, ia și ursul de pe covor.*)
Șefu' de echipă! (*Fuge cu jucăria*).

MARIA: Cum e șeful așa e și echipa! Eu mă duc la Sfatul popular. Dacă mă cheamă directorul, îi spui că mâine neapărat trebuie să-l văd. De altfel are să mă cheme el, i-am lăsat la fabrică un ultimatum. (*Iși scoate halatul, își pune o haină ușoară, își ia servieta și pleacă*) La revedere. Cred că peste un ceas mă întorc.

OLGA (*Stă puțin singură cu capul în mâini*) (*Se duce la fereastră, se întoarce la birou. E preocupată și tristă*).

(*Intră Victor*)

VICTOR (*Intră oficial, scoate cascheta. E îmbrăcat ca un șofer obișnuit, dar foarte curat și cu oarecare stil*): Am adus făina. Trei saci. (*Incet*) Ești singură aici?

OLGA: Da.

VICTOR (*Trece ușor pe lângă ea și-i petrece mâna prin păr*): Ce faci tu?

OLGA (*Îl privește cu tristețe și incredere*): Prost, Victor. Ai fost?

VICTOR (*Mohorît*): Am fost.

OLGA: Și ce-a spus?

VICTOR: E un ticălos.

OLGA (*Dezolată*): Ei, cum așa? Spuneai că ați fost prieteni buni, că ai încredere în el...

VICTOR: Se schimbă oamenii. Nu știi de uude se ivesc azi atîtea lichele. Vezi, pentru că viața e grea pentru atît de mulți, iese adevăratul caracter din om la lumină. Atîtea decepții am avut în ultimul timp...

OLGA (*Nerăbdătoare*): Și ce ți-a spus? Cum a rămas?

VICTOR: Întîi a protestat și s-a jurat că nu mai face el treburi de astea. Că e principial împotriva lor, că azi le consideră și el crime și apoi că e primejdios, că poate fi pedepsit cu ani de închisoare, că alt medic pe care îl cunoaște el a intrat de curînd la ocnă pentru o chestiune similară...

OLGA: Bine, că e greu, se știe, dar tu ești sigur că el nu mai face așa ceva de loc?

VICTOR: Asta e, aici stă mîrșăvia omului. Întîi mi-a propus să ceri o autorizație de la un spital și atunci face și el intervenția chirurgicală.

OLGA: Cum să obțin autorizația? Pe ce motiv? Să se aple, să știe toată lumea, să se aple aici, să aple directorul? Nu se poate.

VICTOR: Știu că nu se poate. I-am spus și lui. Și abia atunci a ieșit adevărul la lumină: face încă și acum asemenea operații, cum să nu, dar pentru 2000 lei. Cum îi dai 2000 lei, nu-i mai e frică de pușcărie, nu mai e un om moral, nu se mai teme nici de Dumnezeu nici de oameni.

OLGA (*Dezolată*): De unde să luăm noi 2000 de lei? Din salariul meu? Din al tău?

VICTOR (*Ridică trist din umeri*): I-am spus că nu putem. A rămas neînduplecat. Uite cum se încurajează ipocrizia, specula și crima!

OLGA: Cine le încurajează?

VICTOR: Știu eu? Viața pe care o ducem azi, legile care sînt prea aspre și silesc omul să caute o ieșire, fie și în cinste sau mai ales în necinste.

OLGA: Legile! Ce sînt vinovate legile? Ele se fac tocmai ca să devină oamenii cinstiți. (*Se așează sfîrșită*): Iar mi-e rău. (*Pauză*): Azi mi-e nesuferit de rău. Dacă prietenul ăsta al tău e șmecher și azi, înseamnă că a fost și ieri, și totdeauna. Că nu s-a schimbat. (*Își șterge fruntea*).

VICTOR (*Vine precaut și o mîngîie pe frunte. E foarte cald, fără să-i simți falsitatea*): Oguța! Nu fi amărită! Trebuie să găsim o soluție!

OLGA: Bine, dar cînd? Vremea trece. Din ce în ce mi-e mai greu și are să fie mai greu de intervenit. Azi iar mi-a fost rău în fața Mariei. Cu perspicacitatea ei, are să priceapă.

VICTOR (*La fereastră*): Prietenul meu, mi-e și rușine să-i mai spun prieten, javra asta de medic, cînd i-am spus că n-avem bani, m-a sfătuit să ne împrumutăm. (*Cu un zîmbet amar*): Auzi, să ne împrumutăm ca să-i dăm banii deodată, cînd ar fi putut propune să-i plătim lui în rate.

OLGA: De unde să ne împrumutăm? Spune?

VICTOR (*Șovăind, prudent*): Eu ți-am spus... ce-am putea face.

OLGA: De la Florica? Niciodată.

VICTOR: De ce?

OLGA: Mi-e rușine. De Florica n-am fost niciodată atît de legată ca de nenea Petre. El a fost prieten cu tata, el m-a angajat aici.

VICTOR: Ei, și pe ea o cunoști de cînd erai copil aproape.

OLGA: O cunosc, dar ea e rece, e... nu știu cum e, dar n-am simțit-o niciodată aproape ca pe nenea Petre.

VICTOR: Nu e rece. E nițel indiferentă, mai mult în aparență, cam molie dar de fapt e sentimentală și destul de încăpățînată. Cînd vrea ceva, vrea!

OLGA: Oricum o fi, cum să-i cer ei bani pentru așa ceva și încă să-i mai cer să păstreze și taina față de nenea Petre?

VICTOR: Să căutăm o minciună, să născocim ceva, să-i spui că-ți trebuie bani pentru altceva.

OLGA: Pentru ce? Și eu nu știu să mint. Mi-e greu, îmi atîrnă minciuna ca o piatră de moară pe piept, mă dau de gol.

VICTOR (*Grav*): Oguțo dragă, acum ești în stare să faci un lucru mult mai grav, să ucizi un copil, chiar pe copilul tău, pentru că trebuie, pentru că n-ai încotro, și ți se pare, punînd în cumpănă, că o minciună e mai grea! Fii logică! N-ai decît, ca să-ți fie mai ușor, să n-o minți, dar să-i ceri să-i ascundă ea lui Petre adevărul.

OLGA (*Își acoperă fața cu mîinile*): Ce să fac? Ce să fac?

VICTOR (*Vinovat*): Dacă n-ai fi fost atîta vreme sugrumat de sărăcie, dacă n-ai fi fost atîta înglodat de nevoi, ai fi fost divorțat de mult. Dacă ai fi bănuț cel puțin că am să te întîlnesc, poate m-ai fi zăbătit din timp. Acum divorțul e scump, trebuie să mai așteptăm.

OLGA: Știu, știu, cu nu te învinovățesc pe tine. (*Intinde mîna spre el*) Cel

puțin bine că te am. (*Victor îi strânge mîna*): Mă simt înstrăinată de nenea Petre, de Maria, pentru că ascund o taină față de ei. Bine că te am pe tine.

VICTOR: Îți dai seama cît de total sînt al tău, cu toate gîndurile, cu toate sentimentele mele?

OLGA: Cu toată poezia și frumusețea din tine.

VICTOR: Toată dragostea pe care am avut-o pînă azi pentru natură, pentru oameni, pentru artă, s-a adunat și proiectat, ca un far, asupra ta. Tu ești azi și peisagiul, și dreptatea, și puritatea iubită, tu ești primăvara și bunătatea mea. Te văd, și sînt bun.

OLGA: Ești totdeauna bun. Sub ochii tăi toate se prefac, devin frumoase. De asta îți par frumoasă și eu.

VICTOR: „Celei mai dragi, celei mai frumoase — Celei ce sufletul de lumină mi-l umple“... cum spune poetul francez.

OLGA: Mai spune! ce bine că te am!

VICTOR: Și pentru că mă ai, pentru că ai încredere în mine, pentru că te iubesc, lasă-mă să descurc eu treaba asta.

OLGA: Fără Florica.

VICTOR (*Stăruitor, catifelat*): Numai prin Florica. N-avem pe altcineva. Cine mai poate avea azi bani din foștii mei prieteni? Numai Florica

OLGA (*Cu disperare*): Și ce să-i spunem?

VICTOR (*Caută*): Bunăoară... că ai găsit ceva de ocazie de cumpărat, ceva ce-ți lipsea....

OLGA: Atît de scump? Și pe urmă o să fie firesc să-i arăt ce am cumpărat ca să se bucure că nu m-a ajutat degeaba.

VICTOR: Că ai ceva la plămîni și-ți trebuie auromicină.

(*Se aud copiii cîntînd*)

OLGA: Îți închipui tu ce-ar fi să creadă ea că am ceva la plămîni? Ar afla nenea Petre, m-ar duce la medici ...Nu, e o prostie. Nu... nu... (*Pauză, șovăind*): Victor, dar de ce nu-i ceri tu banii ăștia ca pentru tine?

VICTOR (*Surprins*) (*Iși revine repede*): S-ar putea și asta... dar... pentru ce? Ce să inventez?

OLGA: Pentru maică-ta, de pildă, pentru boala ei. Și să-i plătești pe urmă în rate din salariu.

VICTOR: Din salariul meu? (*Vede că cuvîntul i-a scăpat*): Sigur, așa ași face.

OLGA: Din salariile noastre, dar ea n-are să știe.

VICTOR (*Dulce*): Ce copil! Al nostru, al meu, e tot una. Numai să nu se apuce să-mi dea și ea banii în rate. Să nu-mi spuie: N-ai nevoie de toți deodată. Sau: s-o trimitem la dispensar și să-i obținem medicamente pe cale legală, ca mamă de sindicalist!

OLGA (*Izbuțește*): Atunci să-i spun mai bine adevărul lui nenea Petre, mi-e mai ușor.

VICTOR: Ți-e mai ușor? Numai să se uite la tine cu ochii lui puternici, și ai să mori de rușine. Cu toate că, dumnezeu mi-e martor, nu-i nici o rușine aici. Chiar pentru căsătoria noastră ea va trebui cucerită mai întîi, nu-ți dai seama? Crezi că Petre o să se înduplece atît de repede?

OLGA: Nu, n-am să pot să-i spun. Ai dreptate.

VICTOR: Trebuie să vorbești cu Florica.

OLGA (*Mirată*): Bine, dar tu ești mult mai aproape de ea decît mine.

VICTOR: Credeam că chestiunea tratată între femei... Cum vrei... În orice caz, să nu-i spui directorului nimic. El e în stare să facă un scandal nemaipomenit. Mă dă afară și....

OLGA: Nu, lui nu trebuie să-i spunem.

VICTOR (*Simplu*): Atunci vorbește cu ea la telefon.

OLGA (*Speriată*): Acum?

VICTOR (*Zimbind*): Acum! — Cere-i o întâlnire. Spune-i că e ceva urgent.

OLGA: Dar... nu m-am hotărât.

VICTOR: Ei, atunci mai amână o lună, două, pînă cînd ai să te hotărăști.

OLGA (*Parcă ar cere ajutor*): Victore!

VICTOR (*Cald*): Draga mea, fetița mea! — Nu-ți pierde firea. Fii cuminte, hai, telefonează-i. (*O duce de mîină la celălalt birou, pe care e telefonul*).

OLGA (*Face mașinal numărul, apoi se oprește speriată*): Și dacă dau cumva peste nenea Petre?

VICTOR: Ei, îi spui bună ziua, îl întrebi de ce n-are grijă de creșă, de ce singura lui grijă e s-o întrebe din cînd în cînd pe Maria la telefon dacă n-am făcut eu nici o prostie, și așa mai departe. (*Rîde*): Ce stai cu receptorul la ureche, că ai închis.

OLGA (*Face din nou numărul*): Allo! Casa tovarășului Damian? Florica? Bună ziua, Olga. (*Tremură*): Nu, chiar cu dumneata ași fi vrut să vorbesc. Nu la telefon, între patru ochi. (*Rîde slab*) Nu în șase, ci în patru ochi. Nu... poate e mai bine să vin eu... da, bine. La revedere... (*Închide receptorul*) Trece ea acum pe aici, pentru că iese în oraș. Aici nu se poate vorbi! N-o să fim singure.

VICTOR: N-avea grijă, că Maria e destul de discretă. Dacă vede că ai ceva de vorbit cu „directoarea“, iese din odaie.

OLGA: O, doamne, doamne! Spune, cum să încep să-i vorbesc?

(*Aceiași, Mihuț*)

MIHUȚ (*Mohorît*): Bună ziua. (*Cînd îl vede pe Victor, se înseninează*)
Bună ziua!

OLGA: Ce faci Mihuț? Ai venit să ne vezi?

MIHUȚ: Am venit... Tovarășa Maria nu-i aici?

OLGA: Trebuie să vină. Așteapt-o, dacă vrei. (*Intră în creșă*).

VICTOR (*Cald*): Stai jos, Mihuț, nu te-am văzut detrei zile. Imi lipseai. Mi-era dor de tine. Ai tras chiulul vreunei ore de sport? Cum de ai liber?

MIHUȚ: Avem două ore de antrenament la rugby și am fugit.

VICTOR: Ai renunțat să-ți dezvolți inteligența picioarelor?

MIHUȚ: O, nu mai pot să sufăr sportul. Niciodată n-am fost prea bun sportiv, dar acum mi-e aproape scîrbă de el.

VICTOR: Eu ți-am spus părerea mea: abrutizează. Iți mută mintea în călcîie, în pumni.

MIHUȚ: Da. Mi-am dat seama.

VICTOR (*Drăguț*): Și aici, pe mine mă căutai? Aici, la cămin? Nu-i bine. Doar știi unde stau.

MIHUȚ: Dar voiam să te văd acum....

VICTOR: S-a întîmplat ceva?

MIHUȚ (*Șovăie*): Nu...adică...nu... nimic. Am venit... așa. Dar n-am vrut să spun că te caut pe tine. Știi, tata îmi cercetează atît de mult prietenii, cînd dă peste ei.... In general, el crede că n-ar trebui să am prieteni, să stau și să învăț. Dar eu nici nu mai am, afară de tine.

VICTOR (*Înțelegător*): Ei, ce vrei, taică-tu ar vrea atît de mult să știe carte serioasă, să nu fie atît de incult cît e, încît visează să împlinești tu tot ce n-a putut el.

MIHUȚ: E foarte incult tata? Știe foarte multe lucruri. Și citește...

VICTOR (*Zîmbește, ca și cum ar fi stingherit*): In sfârșit... E un om activ, asta i se cere azi.

MIHUȚ (*Pe gânduri*): Spuneai într-o zi că oamenii incuți la conducere, duc țara de rîpă. Nu?

VICTOR (*Ușor*): In general... Sigur, nu e un avantaj ca țara să fie condusă de oameni care nu cunosc filozofie, nu știu limbi occidentale. Din fericire taică-tău se ocupă deocamdată de fabrica lui. Dacă ar ajunge ministru însă...

MIHUȚ: Atunci ar fi rău?

VICTOR: S-ar putea să fie și rău. Probabil. Dar poate, spre norocul lui, că n-o să ajungă.

MIHUȚ (*Convins*): Da, ar fi un noroc. Și mama atîta ar vrea să-l vadă ministru.

VICTOR (*Ride*): O! Maică-ta! Știi, ea mi-e rudă, așa că pot vorbi de ea fără să măsfiesc. Pe taică-tău așa cum e, îngust, aspru, îl respect. Dar Florica mă amuză, pe cinstea mea.

MIHUȚ (*Îl doare dar vrea să audă mai departe*): De ce? Cum te amuză?

VICTOR: Tu crezi că ea învață, ca să știe? Ca să cuprindă lumea cu mintea ei și să aibă satisfacțiile mari ale omului cultivat? Ea învață ca să parvină! Atît! Învață ca să ajungă la nu știu ce post mare.

MIHUȚ (*Jignit*): Nu-i adevărat. Mamei îi place să învețe! Mama are o pasiune, mama pricepe ce citește! Nu-i adevărat. Dacă mama învață, nu-i bine. Dacă tata e incult, e rău. Atunci cum e bine, după tine?

VICTOR: E bine să fii autentic, pricepi? Dacă ai poftă de cultură, să te cultivi, dar să nu întrebuițezi cultura cum întrebuițează actorii fardul, ca să fie mai frumoși. Vezi o pocitură că se machiază și devine pe scenă frumoasa Cleopatra. E o minciună la mijloc. Sînt oameni care se cultivă, ca să-i vadă alții că sînt frumoși, adică cultivați. Ei, cultura nu e grimă.

MIHUȚ: Bine, dar dacă o ai, o ai. Nu minți că o ai.

VICTOR: Dar minți cînd spui că te interesează ea, și nu postul la care vrei să ajungi prin ea.

MIHUȚ: Dar mama putea să fie director în Minister și n-a vrut. Putea să fie orice, activă cum e, și s-a rugat s-o lase să învețe. Ea vrea să știe, nu să parvină!

VICTOR: Tu nu vezi că maică-ta, din pricina învățaturii, nu-și mai iubește copiii, nu se mai ocupă de ei?

MIHUȚ (*Încăpățînat*): Eu sînt la școală și Lilica are tetă. Mama e bună pentru altceva!

VICTOR: Poate că ai dreptate. (*Pauză*): Și teta asta e o dovadă de îmburghezire.

MIHUȚ: De ce? O crește bine.

VICTOR: Și aici ar putea crește bine. Ei spun că fetița e debilă, de asta o țin acasă. De fapt vor să vadă vecinii și cunoștințele că au guvernantă ca boierii.

MIHUȚ (*Nu mai știe ce să răspundă. Pauză*): Eu plec.

VICTOR: Unde? Mai stai puțin, plecăm împreună.

MIHUȚ: Lasă, mă duc singur.

VICTOR: Tocmai am dat astăzi peste niște poezii foarte frumoase ale unui poet mort acum patru ani. Voiam să ți le spun.

MIHUȚ (*Atent*): Un poet cunoscut?

VICTOR (*Zîmbește amar*): Nu. Nici nu se putea. Scria versuri prea bune, adevărată poezie, poezie pură. Înțelegi? N-a mai publicat din 1946.

Nu-l interesa. În el clocoteau dureri metafizice. Ascultă:

„Mi-e sufletul ulcerat, mi-e sufletul leproș.

Mă strigă în noaptea de plumb glasuri de sus, glasuri de jos.

Numele meu flutură pe buzele vîntului.

Îl aud strigat din miezul pămîntului.

Vreau să mă smulg din noaptea de plumb, să

scap, să fug.

Să dau foc universului și să ard pe marele-i rug.“

MIHUȚ (*In admirație*): Ce frumos! Mai spune odată!

VICTOR: Ți-o spun acum, cînd mergem să ne plimbăm.

MIHUȚ: Știi, mi se pare că am scris-o eu, așa seamănă cu mine.

VICTOR (*Cu ton de îmbărbătare facilă*): Ei, Mihule! Ce-i asta? Sursur Corda! Ce-i cu tine? Să am eu vîrsta ta, aș mînca jăratie ca un zmeu.

MIHUȚ: Pentru ce? Mi-e viața grea.

VICTOR: Ești absurd. Azi ești parcă mai amărit decît oricînd. Ce ți s-a întîmplat?

MIHUȚ (*Se vede că minte*): Nimic. Spune, și poetul ăsta murea de foame?

VICTOR (*Întunecat*): Da. S-a excomunicat singur din lumea celor care cunosc (*ironic*) gustul fericirii, și bea ca să uite.

MIHUȚ: De ce n-a făcut altceva, ca să trăiască?

VICTOR (*Cu un zîmbet amar*): Un poet? Ai despre poeți păreri moștenite de la taică-tău. Munca e o justificare numai pentru cei care n-au scînteia divină. Munca e un balast, dar asta n-o știi tu. Chiar poezia, dacă trebuie muncită, își pierde frumusețea. Poetul e un trîntor de geniu.

MIHUȚ: Atunci n-ar fi dreptate pe lume, unii să muncească și alții nu.

VICTOR: Dreptatea nu e una singură.

MIHUȚ (*Nu înțelege bine*): Cum?

VICTOR: Vreau să spun că dreptatea e tot atît de variabilă ca adevărul, ca principiile pe care se construiește o societate.

MIHUȚ: Și nimic nu e adevărat?

VICTOR: Nimic, sau poate toate sînt adevărate pe rînd.

MIHUȚ: Pe rînd? Atunci, adevărat, adevărat, nu e nimic?

VICTOR: Umbli după lucrul în sine, prietene?

MIHUȚ (*Trist*): Nu știu ce e aia. (*Brusc*): Tu crezi în Dumnezeu?

VICTOR (*Rîde*): Din prudență. Ca Pascal.

MIHUȚ (*Nervos*): Mă zăpăcești cu atîtea lucruri, mă zăpăcești. De ce nu vorbești așa cum te întreb eu, ca să pricep ceva? Mai bine mă duc.

VICTOR: Mihule! Nu te supăra ca un copil. Tu știi bine că ți-ai găsit un frate mai mare, care vrea să te ajute să pricepi mii de lucruri.

(*Îl mîngîie pe cap, îi așează gulerul cămășii*): Uite cît ești de ciufulit, de motololit! Ai alergat, de te-ai încălzit așa? Te-ai jucat cu băieții, ca un copil prost?

MIHUȚ: Nu!... Am fugit pînă aici.

VICTOR: Stai jos. Știi, dacă am avea acum amîndoi timp, dar nu așa, un ceas, un ceas și jumătate, ci două-trei zile, am pleca undeva, unde să fie o pădure mare, cu umbră verde și fluidă, o poiană și un fir de izvor. Să stăm acolo, să ascultăm copacii și mierlele, să spunem versuri, și noaptea să ascultăm tăcerea aceea mare și umedă.

MIHUȚ (*Fermecat*): S-ar putea! Parcă dacă tata ar vrea, nu s-ar putea odată?

- VICTOR: Și totuși, pentru noi doi, nu se poate. De ce să mai vorbim? Ai fost vreodată într-o pădure mare, un codru adevărat?
- MIHUȚ: Am fost, dar cu tabăra. N-am fost cu un prieten, așa ca să fim numai noi doi. Am avut odată un prieten bun. Dar acum nu ne mai potrivim. El a rămas întâiul la baschet, e premiant, e întâiul și la marxism. Dar odată, când i-am spus versurile, știi, pe care le știu de la tine, n-a priceput nimic și a râs de ele. Și atunci mi-am dat seama ce mult ne deosebim.
- VICTOR: Ați evoluat deosebit. Ar trebui să-l crești și pe el, să-l ajuți. Tu vezi atâtea lucruri mai clar.
- MIHUȚ (*Pe gânduri*): Eram bine și cu profesorul de română. Spunea că am compoziții bune, că am talent. Acum nu-i mai plac. (*Ridică din umeri*) Spune că am pierdut ceva. Sinceritatea, zice el.
- VICTOR: Petroșeanu? Îl știu. N-are nici un fel de cultură clasică. Clădește pe nisip.
- MIHUȚ: Nu te mai am decât pe tine.
- VICTOR (*Îl îmbrățișează viguros*): Vezi, cu toate că ne despart atîția ani, și eu mă simt foarte bine cu tine. Poate pentru că ești atît de deștept și de sensibil. Ești cu totul excepțional. Nu semeni cu nimeni.
- MIHUȚ (*Lasă ochii în jos și se topește de plăcere*): Ei, nu semăn...
- VICTOR (*Se uită la ceas*): Nu trebuie să te duci acasă? Nu pleci?
- MIHUȚ (*Dezamăgit*): Nu spuneai că vii cu mine să ne plimbăm?
- VICTOR: Să nu ajungi prea tîrziu acasă.
- MIHUȚ (*Crunt*): Nu mă grăbesc.
- VICTOR (*Șovăind*): Bine, atunci să ieșim puțin, pînă la ora la care e nevoie de mine aici. (*Amărit*): Și n-am nici un ban, am fi intrat undeva...
- MIHUȚ: Am eu ceva.
- VICTOR: Ți-a dat tata?
- MIHUȚ (*Cu ochii în jos*): Mi-a dat. (*Se uită pe fereastră*): Vine mama! Ce caută aici?
- VICTOR (*Rîde*): Nu pe tine, n-avea grijă. Haidem în grădină. (*Ies prin stînga*).
- FLORICA (*Intră prin dreapta, privește în odaia goală, înaintează spre ușa care dă spre creșă*): Nu e nimeni?... Olga, Olguța! (*Prin ușa deschisă se aude larma copiilor*): Olga!
- OLGA (*Intră în odaie. E foarte emoționată*): Bună ziua, Florica. Să nu te superi, aveai poate de lucru și eu...
- FLORICA: Am învățat pînă la cinci și acum tot trebuia să ies în oraș. (*Se așează*) Spune, dragă.
- OLGA: Eu... ași fi vrut să te rog... (*Tace*)
- FLORICA: Da, spune.
- OLGA: Ași fi vrut.... dar nu mai vreau.
- FLORICA: Ce-i cu tine? Nu m-ai chemat doar ca să nu mai vrei.
- OLGA: Nu te supăra că te-am deranjat degeaba... nu te supăra pe mine...
- FLORICA: Imi pare rău, Olguța, dacă ar fi fost vorba de Petre, probabil că i-ai fi spus ce aveai de spus. Am să-l rog pe el să treacă pe aici. (*Vrea să se ridice*).
- OLGA (*Repede*): Nu, să nu-l rogi. Nu e vorba de nimic serios, era un fleac... și e mai bine să nu vă supăr.

FLORICA: De ce te simți tu mai aproape de Petre decât de mine? Doar totdeauna mi-ai fost dragă și cred că nici eu nu m-am purtat ca o străină.

OLGA: Florico, te rog, nu e vorba de asta! Uite, acum te-am jignit. Crede-mă, de data asta bunăoară, era un lucru pe care mai bucuros ți l-ași spune dumitale decât lui nenea Petre...

FLORICA: Atunci spune-l.

OLGA (*Caută o scăpare, se uită în jurul ei, e năucă*): Nu l-ai găsit aici pe Victor?

FLORICA: Pe Victor Simionescu? Nu.

OLGA: Era adineauri aici.

FLORICA: Odaia era goală. (*Lovită de o idee*): Dar ce-i cu el? A făcut vreo prostie aici și i-e frică să mi-o spuie? Te-a pus pe tine?

OLGA: Nu... nu...

FLORICA: Are vreo legătură cu ceea ce vroiai să-mi spui tu?

OLGA (*Se rupe din loc*): Să-l caut. (*Aleargă la ușa creșei, se întoarce dându-și seama că nu poate fi acolo, se duce la ușa grădinii*) Tovarășe Victor! Tovarășe Victor! (*Spre odaie*) Nu cred să fi plecat!

(*Aceleași, Victor*)

VICTOR: Bună ziua, Florico.

FLORICA: Bună ziua. Ce faci?

VICTOR (*Amabil*): Bine, bine.

FLORICA: S-a întâmplat ceva?

VICTOR (*Se uită la Olga*): Ai pus-o la curent cu.. cu ceva?

OLGA (*Stins*): Încă nu.

VICTOR (*Întii îi vine greu, apoi încrunțat, cu tonul lui de simplitate și sinceritate pe care îl îmbracă imediat ca pe o minușă*): Florica, noi doi ne iubim.

FLORICA (*Duce mâna la gură, ca să oprească o exclamație de mirare neplăcută*).

VICTOR: Nu te mira, nu exclama, lasă-mă să vorbesc. Ne iubim, asta e simplu, omenesc, frumos. Ea are să aibă un copil...

FLORICA (*Repede*): Ia-o de nevastă.

VICTOR: Sînt însurat.

FLORICA: Nu te-ai despărțit încă, neghiobule? Parcă erați despărțiți.

VICTOR: Despărțiți, dar nu divorțați.

FLORICA: Să divorțezi numaidecît.

VICTOR: Cît de numaidecît? Asta durează, costă bani. În vremea asta ce se face Olga?

FLORICA: Cum ai îndrăznit, cînd te știai însurat? Om bătrîn, om în care am avut încredere... Pe ce lume te pomenești? Crezi că și azi oricine își poate face de cap?

VICTOR: Cred că și azi oamenii se mai iubesc încă.

FLORICA: Dacă o iubești, trebuie să-ți limpezești mai întii situația și pe urmă să stăm de vorbă.

OLGA: Mai încet, vă rog mai încet!

FLORICA: Și tu, ești iresponsabilă? Ești năucă? Cum te iubește Petre, ce crede el despre tine! Și tu... Îți pierzi capul pentru... detracatul ăsta?

VICTOR: Detracat? Ai recomandat bărbatului tău să ia în serviciul fabricii un detracat?

FLORICA: Nu te cunoșteam bine.

VICTOR (*Blind, ironic*): Cum recomanzi dumneata, tovarășă Florica, un om pe care nu-l cunoști bine, într-un post de încredere, într-o instituție de stat?

FLORICA (*Se zăpăcește puțin*): Nu e prea târziu nici acum ca eu să spun să îi concediat.

OLGA: Și să se afle tot? Și el să rămână pe drumuri?

VICTOR (*Cumpătat*): Nu te grăbi, Florico. Un om care face o greșeală de acest fel, nu e un detracat. E poate puțin slab. Amîndoi am fost slabi. Și eu, și Olga.

FLORICA: Cînd are să afle Petre! El, care simte că răspunde în fața conștiinței lui pentru Olga.

OLGA: Să nu afle nenea Petre, să nu afle!

VICTOR: Nici eu nu cred că ar fi prielnic să afle directorul. Știi, mă gîndesc întîi la situația ta. El ar interpreta lucrurile și mai aspru, și mai pripit decît tine. Și pe tine te-ar învinovăți întîi. Ți-ai crea o situație imposibilă.

FLORICA: Atunci de m-ați chemat? Nu ca să-l pregătesc? Ce vreți să vă fac eu? Pot eu să te divorțez în trei zile?

VICTOR: Nu. Nu e vorba de asta. Asta e o problemă de viitor. Sînt alte lucruri mai urgente. (*Pauză*).

FLORICA (*Îi privește pe rînd*): Care? Vreți să... A, nu! La asta să nu mă luați părtașă. E un lucru oprit, urît, și oprit prin lege. N-o să vă ajut să călcați legile.

VICTOR: E mai ușor, pentru că nu există lege scrisă, să bagi în slujbă un detracat și să înduri osînda bărbatului pentru asta! Are să se afle în fabrică, ce are să spună lumea despre Petre, care m-a angajat? E și numele lui Petre aici.

FLORICA: Mă șantajezi? (*Spre el, cu o energie neașteptată*): Ai de gînd să-l șantajezi pe Petre?

OLGA (*Face ochii mari*): Victore!

VICTOR: Eu? Faptele lui! (*Rîde ca de o glumă*): V-ați prins. Adineauri, detracat, acum șantajist. Ești în stare să crezi orice despre mine.

FLORICA: Îți arde de glumă într-o asemenea împrejurare?

VICTOR: Am vrut să te fac să-ți vii în fire. Nu-mi arde de glumă, nu. Fetița asta trebuie salvată de rușine și pe urmă, la timp, eu voi divorța și vom încerca să ne creăm împreună o situație.

FLORICA: Să vedem dacă Petre va găsi și așa, fără să știe nimic, că ești un bărbat potrivit pentru ea.

VICTOR: Glumești? Dar ce e Petre? un tiran din Siracuza? Azi fetele, ca să se mărite la 22 ani, își consultă foștii tutori?

FLORICA: Cred că și pe Olga are s-o intereseze părerea lui Petre într-o chestiune de viață ca asta.

VICTOR (*Ușor*): N-a dat dovezi în acest sens pînă acum.

OLGA (*Se înfurie*): Victore! N-am vorbit pînă acum cu nenea Petre, pentru că situația ta era așa. Dar mă gîndisem... eram sigură... că atunci cînd ai să descurci tu tot și eu am să-i spun, are să te cunoască... și are să te iubească, să te aprecieze.

FLORICA: O să vedem noi cum o să decurgă lucrurile. În orice caz, ca să te asiguri de aprecierea lui Petre, ai debutat frumos.

VICTOR (*Stăpînește un zîmbet*): De ce? El nu trebuie să afle acum. De ce să-i facem o supărare atît de mare?

FLORICA: Și atunci?

VICTOR (*Scurt*): Ne trebuie 2000 lei, pe care o să ți-i restituim treptat... din salariile noastre.

FLORICA: Nu vă dau bani pentru așa ceva și nu vreau ca Olga s-o facă.

OLGA (*Capătă glas*): Florico, te rog! Mi-e rușine de Maria, mi-e rușine de nenea Petre, mi-e rușine și de dumneata, dar Victor a avut curajul să-ți spunem. S-a bizuit pe sensibilitatea dumitale, pe inima dumitale...

FLORICA: De ce să nu-l naști? El să înceapă divorțul, să-l grăbim și să vă purtați ca niște oameni care simt răspunderea faptelor lor.

VICTOR: De ce? Uite, să-ți spun eu adevărul, pentru că mă silești s-o fac. Olghii n-am vrut să-i spun, vroiam s-o cruț. Pentru că medicul mi-a spus că Olga nu poate naște normal, că e primejdios pentru ea, că poate muri. De asta.

OLGA (*Uluită*): Care medic ți-a spus?

VICTOR (*Apăsător*): Cel care te-a văzut ieri.

OLGA (*Și mai nedumerită*): Care m-a văzut pe mine?

VICTOR (*Stăruitor*): Medicul la care am fost amândoi ieri. Așa că, dragă Florică, pentru mine nu se pune numai problema rușinii, ca pentru Olga, eu nu mă tem de Petre al tău ca ea și ca tine, eu răspund de faptele mele, pentru că nu sînt un detractat, cum credea ai adineauri. Eu mă gîndesc numai la Olga.

FLORICA: De ce n-ai spus așa de la început?

VICTOR: Nu vroiam să știe Olga și să se sperie. A trebuit s-o spun în fața ei, pentru că m-ai constrîns. Ce e, nu mă crezi?

FLORICA (*Se uită cînd la unul, cînd la celălalt*): Dacă e așa...

OLGA (*Pleacă ochii, e pierdută*).

VICTOR: Și atunci, cînd lucrul tot trebuie făcut, pentru că altfel se prăpădește și fata asta, de ce să mai apleci și Petre, să apleci și altă lume, înainte de a ne putea cununa? Ce-ar spune lumea în fabrică despre director? Mi-e greu să știu că e bîrfit din pricina mea, a ta, în situația lui ascendentă de azi...

FLORICA (*Uscat*): Nu te îngriji atîta pentru noi. (*Către Olga*) Bine. Dacă e așa... În orice caz, după ce te liniștești, trebuie să vorbești cu Petre. Trebuie să știm părerea lui. (*Se ridică*) Cînd vă trebuie banii?

VICTOR: Nu trebuie să întîrziem. Se poate întîmpla o nenorocire dacă e prea tîrziu.

FLORICA: E o sumă enormă. Nici eu n-o am toată, dar am să iau... am s-o am mîine. Treci mîine pe la noi, Victore. (*Se ridică, apoi se oprește*) Cel puțin e un doctor bun? Îl cunoști?

VICTOR: Foarte bun. Un specialist.

FLORICA: Mai există asemenea specialiști?

VICTOR: De ce te miri? Cîte odată avortul e legalizat. Altădată, ca în cazul nostru, s-ar cuveni să fie.

FLORICA: S-ar cuveni! La revedere și... ai grijă de Olga. (*Iese*).

VICTOR (*O conduce afară, se întoarce la Olga care stă la masă, cu capul în mîini, o mîngîie*): Ei, Olguțo! Nu ești veselă? Acum toate s-au aranjat! Ce faci? Plîngi? Tocmai acum cînd ai scăpat de grijă?

OLGA (*Se ridică, se ferește de mîngîierea lui*): Lasă... (*Traversează scena*) Ce-ai spus? Ce spunea?

VICTOR (*Ride blajin*): Cum voiai s-o determinăm?

OLGA: De ce ai mințit așa? Ce doctor m-a văzut pe mine ieri? N-am fost pînă acum la nici un doctor.

VICTOR (*Lîngă ea, întinde mîna s-o dezmierde iar, Olga se ferește ușor*):

Dacă celelalte lucruri s-au dovedit ineficace, nu trebuia să găsec ceva? N-am găsit bine?

OLGA: Trebuia s-o hotărîm, nu s-o mințim. Nu, nu vreau să mint. Și cum ai găsit așa de repede minciuna?

VICTOR: Când iubești, te arzezi și cu minciuni la nevoie, ca să-ți aperi dragostea. Tu poate că nu iubești destul, dacă nu înțelegi încă.

OLGA (*Se depărtează iar de el, se uită pe fereastră, se gîndește*): Și cum i-ai vorbit despre nenea Petre, despre renumele lui, despre răspunderea ei! (*Îl privește fățiș*) Parcă făceai un șantaj, parcă o obligai să ne dea banii ăștia, pentru că te-a recomandat aici.

VICTOR (*Rîde limpede și ridică din umeri*): Ce prostie! Eu n-am făcut o crimă și ea n-a recomandat un ticălos. Într-o zi ai să vezi tu singură că Petre are să mă aprecieze și o să mă ridice foarte sus. O să ne crezee o situație.

OLGA: Crezi?

VICTOR: O să fim doar și rude! (*Rîde*) Dacă tu ești un fel de fată a lui, eu am să-i fiu ginere! Să vedem dacă o să mai vrea atunci ca ginerele lui să fie șofer... Dacă o să-i mai convină domnului Petre Damian, care e un parvenit. Și Florica, n-avea grijă, are să aibă și ea tot interesul...

OLGA (*Îl privește rece, caută să-l înțeleagă*): Vorbești așa... ca și cum... (*Pricepe, se turbură adînc, caută o pricină să iasă, se uită la ceas*) Trebuie să le dau masa de seară.

VICTOR: Tu? Nu e acolo Tinca?

OLGA: Ba da, dar eu supraveghez.

VICTOR: Acum am să ies puțin în oraș, mă întorc să duc copiii și diseară trec pe la tine, să vorbim despre felul cum vom proceda. Vezi ce ușor a mers?

OLGA (*Amar*): Foarte ușor. Nu veni diseară. (*Intră în creșă*).

VICTOR: Olga! (*Întinde brațele în urma ei, apoi ridică din umeri, ca omul convins că toate se vor aranja. Aprinde liniștit o țigară și iese în grădiniță. Telefonul sună lung, apoi tace. Victor se întoarce cu Mihuț*) Mergem, flăcăule?

MIHUȚ: Ce-a căutat mama aici?

VICTOR: Nu prea știu, a căutat-o pe Maria și pentru că ea nu era, a stat la o șuetă cu Olga și cu mine. Să nu-i spui lui taică-tău că ai văzut-o. Vrea, mi se pare, că-i facă o surpriză împreună cu Maria.

MIHUȚ: Cum o să-i spun, dacă m-am ascuns? Eu nu le spun cînd te văd pe tine.

VICTOR: Treaba ta. Tu îi cunoști mai bine. Ce-i cu tine? Iar nu ți-s boii acasă? Cît ai stat în chioșc, ți-ai adus aminte că ți s-au înecat corăbiile?

MIHUȚ (*Crunt*): Să știi tu că mi s-au înecat!

VICTOR: Am văzut de cînd ai venit azi. Care corăbii?

MIHUȚ: E ceva foarte grav. Cred că am rămas repetent.

VICTOR: S-au dat mediile finale?

MIHUȚ: Încă nu, dar a răsuflat ceva de la cancelarie.

VICTOR (*Pe gînduri*): Asta e rău! Taică-tu are să fie furios.

MIHUȚ: O, asta știe el foarte bine, să se înfurie!

VICTOR: De mîngîiat nu știe să te mîngie nici odată, dar de certat... Pentru el ești și imbecil și secătură. Știi Mihuț, se spune cîte odată despre unii părinți buni că nu și-au meritat copiii răi. La voi parcă e invers, tu merita altfel de părinți. Trebuie să-i educi tu pe ei.

MIHUȚ: Nu știu ce meritam, dar știu că sînt foarte nenorocit.

VICTOR: Nu sînt nici răi, nici proști, dar tu ai fi trebuit să trăiești în libertate, în altă atmosferă. Ai o fire de poet, de independent. Ți-ar trebui o dragoste.

MIHUȚ (*Se fisticește, se rușinează*): Ei, lasă... Eu nu... eu...

VICTOR (*Insistent*): E vîrsta la care trebuie să te maturizezi prin iubire, prin femeie.

MIHUȚ (*Turburat*): Lasă, că mă maturizez eu și așa (*Pauză*) Mă chinuiesc gîndurile. Tu crezi că tata mă iubește?

VICTOR: Da, cert. Dar n-are timp. Nici nu știe cum și nici nu te prețuiește. Ei vorbesc atîta de om, de prețul omului, dar cînd îl au lîngă el, îl strivesc. Asta e al lor, una spun și alta fac.

MIHUȚ: Cine spun și fac...?

VICTOR: În sfîrșit, lasă... Cam așa fac comuniștii.

MIHUȚ (*Îndurerat*): Așa fac toți comuniștii?

VICTOR (*Oftează*): Așa fac toți. Poate odată, peste ani de zile... Vezi, ei persecută pe oricine e mai delicat, mai cultivat decît ei. E destul să fi născut burghez.

MIHUȚ: Nu-i așa! Tu nu lucrezi?

VICTOR: Ce? Sînt șofer. Asta-i meserie pentru mine?

MIHUȚ: Se tem de acte de sabotaj. Burghezii sînt doar dușmani!

VICTOR (*Ride amar*): Dușmani! Ai învățat lecția ca un papagal. Eu sînt un dușman? Ași putea face acte de sabotaj? Cînd în sufletul meu se oglindește cerul și se schimbă în poezie? Eu îi urăsc? Atunci de ce te iubesc pe tine, copilul lor?

MIHUȚ (*Pleacă fruntea*): Lucrurile... nu sînt totdeauna așa... nu toți oamenii...

VICTOR: Nu toți! Nu, oamenii sînt ciudați, complicați sau de o simplitate brutală. Și una și alta sînt dăunătoare fericirii omului.

MIHUȚ: Dar nu vreau, nu vreau așa! Eu credeam... eu credeam... de ce e așa? Nu se poate altfel?

VICTOR: Haide, haide! Învață-te să vezi lumea cum e, nu cum ai vrea tu să fie. (*Îi trece brațul peste umeri, îl îndrumă spre ușă, ies*).

CATRINA: Bună seara (*În mijlocul odăii*): Ori am venit prea de vreme. (*Se duce la ușa dinspre creșă, o întredeschide, se aud glasuri de copii, se uită puțin și închide*) Mîncă. (*Se așează pe un fotoliu*) Uite așa, Catrino, și ia și o gazetă! (*Intinde mîna spre birou*). (*Pe ușa dinspre stradă intră Maria*).

MARIA: Bună seara, tovarășă Ponor. (*Se uită la ceas*): Cam de vreme, cam de vreme. Trebuie să aștepti puțin.

CATRINA: Vai de sufletul meu, tovarășă Maria. Aleargă aici s-o iei pe Coca, aleargă la ailaltă creșă s-o iei pe Zoica, dă fuga la cei de sus, să-l iei pe Andrei. Că nu-s adunați la un loc și eu mă fac avion, lăcustă, drac, să-i aduc pe toți seara. Barem cînd sînt în tura de după masă, mi-i aduce pe fiecare altă mamă și ei m-așteaptă acasă.

MARIA: Ce să-i faci? Cînd vom mări creșa, au să fie toți aici.

CATRINA: Da' cînd?

MARIA: Abia la anul, cred. Ai început divorțul? (*Își clasează hîrțile*).

CATRINA: Început. Cît era să-l mai aștept să se întorcă cu copilul ăleilalte în brațe? Și crezi dumneata... că iese pensia aia pentru copii?

MARIA: Trebuie să iasă.

CATRINA: Și parcă dacă-i spune lui să mi-o dea, el o dă!

MARIA: I se oprește din leafă.

CATRINA: Oho! A naibii lege! Atunci să te ții: vine chenzina, plătește Gheorghită! Ți-a plăcut să faci trei copii, ți-a plăcut urîta din Focșani cu care ai mai făcut unu, spetește-te băiete!

MARIA: Tovarășă Ponor, prea te gîndești mult la Gheorghită al dumitale și la urîta lui. Ești femeie tînără, te divorțezi acum, să te văd și eu că pui ochii pe altul, că pune și el ochii pe dumneata, și faci o casă nouă.

CATRINA: Cu trei copii? Care dracu' e prostu' ăla să mă ia pe mine?

MARIA: Trei copii, în trei creșe. Nu-i așa de mare greutate. Dă-l la naiba pe Gheorghită, pînă la bătrînețe ai să te gîndești la el?

CATRINA (*Se frămîntă, parcă vrea să spună ceva*): Păi să vezi... numai dumitale îți spun, că am încredere ca în mama... Nu că ai fi bătrînă, vai de mine, că nu ești. (*In taină*): Umblă după mine un văduv de la strung. Unu' cu un copil și el.

MARIA: Ei?

CATRINA: Da' mă tem c-o fi greu...

MARIA: Pentru că are și el un copil?

CATRINA: Da' de unde, ce mi-e trei, ce mi-e patru. Și e și drăguț, cîrnu' ăla de copil, de ți se lipește de inimă.

MARIA: Atunci, ce-i? Foarte bine că are și el un copil, el caută mamă la al lui, dumneata tată la ai dumitale, vă potriviți.

CATRINA: Da.

MARIA: Poate nu-ți place el.

CATRINA (*Izbucnește*): Păi tocmai că-mi place, bătu-l-ar pacostea. De aia mi-e frică. Că-i frumos și ochios și-i un zăplan cît ușa, și cînd se pune odată pe rîs răsună casa de parcă trage cu tunu' la 23 august.

MARIA: Și nu-i bine că-i frumos?

CATRINA: M-am ars odată cu Gheorghită, care e o cadră nu altceva, dacă și pe ăsta mi-l suflă vreo rablă, vreo știrbă, sau chiar una mai frumoasă decît mine, că se găsec berechet? Eu nu sînt așa, vreo mîndrețe de femeie, că mă vezi.

MARIA: Crezi că toți bărbații sînt așa de slabi și neserioși ca Gheorghită al dumitale? Nu sînt și oameni așezați între tovarășii noștri? Destui!

CATRINA: Eu m-am jurat, cînd s-a dus Gheorghită, că la om frumos nu mă mai uit cît oi fi și-oi trăi. Și uite că și acum mă topesc după unu' ca statuia aia din parc, de la lac. Aia numai cu o drăcie, o învelitoare pe aici pe la șale, să mă ierți.

MARIA (*Ride cu hohote*): Ai noroc, după ce că întîlnești asemenea bărbat să te mai și iubească, să mai și vrea să te ia de nevastă. (*Serioasă*): Spune mai bine dacă e un om cinstit, cumsecade, muncitor?

CATRINA (*Cu un deget în sus*): Fruntaș în producție.

MARIA: Pe la cadre, prin atelier, ce se spune despre el?

CATRINA: Că-i un om și jumătate. Da' vezi dumneata, tovarășă Maria, una e bărbatul la muncă și cu tovarășii lui, și alta e acasă, cu muierea. Poate să fie și cu ea bun ca pîinea caldă, da' tot să-i fugă ochii după altole. Și după ochi îi fug într-o zi și picioarele, trăzni-ar dracii pe toți!

MARIA (*Ride cu hohote*): Ei, concluzia, concluzia mi-a plăcut.

CATRINA: Și cred că ar iubi copiii mei. Să vezi cum se joacă cu ei. Cînd începe, nu se mai satură. Uită și de mine. Și asta îmi place! Zău că uită de mine, bătu-l-ar norocu'!

MARIA: Mi se pare că pe dumneata te-a bătuț norocul cu un bărbat ca ăsta.

CATRINA: N-ai copii, nu?

MARIA: Am avut un băiat, a murit în război. Avea 19 ani.

CATRINA (*Emoționată*): N-am știut... (*Cu foc*): Arde-i-ar focu' pe fasciști! Da' bărbat ai, că nu te-am auzit?

MARIA: Am, al doilea. Primul a murit. Bărbatul meu e în provincie, are de lucru acolo deocamdată.

CATRINA (*Bănuitoare și neliniștită*): Și nu te temi? Stai așa, liniștită? De când a plecat?

MARIA: De șase luni.

CATRINA: Te-ai dus pe la el?

MARIA: Nu. A mai venit el pe la București.

CATRINA: Și nu te-ai dus acolo, să vezi unde trăiește, între cine se învîrtește, unde-i aleargă ochii?

MARIA (*Amuzată*): Nu. Eu sînt liniștită. Am încredere în el.

CATRINA: Încredere? În nici unu'! Cu femeia lui nici unu' nu-i breaz. Ptiu!

MARIA (*Rîde iar*): Fugi de aici, că nu-i cunoști. Nu sînt toți ca Gheorghică.

CATRINA: Or fi și mai ai dracului ca el. (*Rîde și ea*). (*Aceleași, Petre Damian*).

PETRE: Bună ziua! Ce-i hazul ăsta aici?

MARIA (*Se ridică și-l întâmpină*): Ei, tovarășul director! Ce cinste și ce minune! (*Ii strînge mîna*): Poate de zece ori te-am căutat la telefon și de trei ori la fabrică și n-am dat de tine.

PETRE: Tocmai de asta, fiindcă am făcut-o de oaic, am venit eu aici. Te rog să mă crezi, îți dau cuvîntul meu că mi-a fost cu neputință. De când am intrat în horă cu construcția atelierelor noi și cu toate grijele astea, nu mai am o clipă.

MARIA: Atunci o clipă ai și stat aici. Te pomenești că te duci.

PETRE: Stau și pînă la miezul nopții. Am venit să-mi faci capul calendar. Stau aici ca un miel.

MARIA: O cunoști pe tovarășa Ponor?

CATRINA: Auzi vorbă?

PETRE: Ne cunoaștem bine noi (*Ii strînge mîna*).

MARIA: Uite, acum, peste un sfert de oră pleacă copiii acasă, și stăm și noi de vorbă. Ia fumează și stai colea.

PETRE (*Ia o țigară, se așează*): Ce mai faci, tovarășă Catrina? De ce rîdeți așa de tare când am intrat eu?

MARIA: Uite, tovarășa Cartina ponegreă bărbații și eu îi apărăm.

PETRE: Vai de capul meu! Cu asemenea apărător!

MARIA: Păi nu era vorba despre directori, ci despre bărbați în general.

CATRINA (*Bănuitoare*): Cum, și tovarășul director...? Ți-am spus cu că oricît de serios ar fi el, altfel, bărbatu' e tot bărbat.

MARIA (*Rîde*): Nu, nu, vai de mine! Alte chestiuni am eu cu el, de spuneam că nu-i apăr pe directori. Chestii de serviciu.

PETRE: O să facă odată cu mine judecata lui Solomon, o să mă taie în două, să dea jumătate la creșă, și jumătate la fabrică.

CATRINA: O fi știind ea de ce, că e femeie căpoasă.

PETRE: Bine am nimerit între voi două! Nu puteam să viu mai tîrziu? Naiba m-a pus.

CATRINA: Ceasu' rău, tovarășe director. Crezi că eu n-o s-o ajut când o fi să te taie? Că am un copil aici, și unul la creșă Sfatului și altul sus, la Crucea Roșie, și seara mă deșăl pe drumuri să-i adun!

PETRE (*Mariei*): De ce nu i-l duce cu mașina?

MARIA: Cu mașina sînt duși cei din Pantelimon, Țștia, ai cãror pãrinți stau aproape, sînt luați de pãrinți. Și pentru ea n-ar fi o soluție, tot mi are de luat doi din alte pãrți.

CATRINA: Cînd mãrești creșã, tovarãșe director?

PETRE: Lãsați-mã oameni buni, sã isprãvesc cu fabrica și pe urmã.
(*Aceiași, Iosif Preda și Zinca Preda*).

IOSIF: Noroc, bunã seara.

ZINCA: Uite și tovarãșul director. Bunã seara.

PETRE: Bunã seara, tovarãși. Tot împreunã?

MARIA: Turturelele, i-am botezat noi.

IOSIF: Pãi dacã ieșim de la lucru amîndoi și tot acasã mergem amîndoi, de ce sã nu trecem împreunã dupã bãiat?

PETRE: Ei, acum sînteți mulțumiți, e sãnãtos bãiatul?

IOSIF: Numai sã-l vezi.

ZINCA: Numai sã-l vezi.

IOSIF: E ca un curcan.

ZINCA: Ce curcan? E ca un purcel!

CATRINA: Na! Parcã vor sã-l mãnînce. (*Mîndrã*): Ai mei nu sînt cine știe ce grași, da' aratã bine.

IOSIF: Și numai aici s-a fãcut așa, înainte credeam cã-l prãpãdim.

MARIA: Și tovarãșul Iosif știe sã ne ajute. S-a nãscut pedagog. Copilul vine de acasã disciplinat.

ZINCA (*Se uitã la bãrbat cu dragoste*): Se pricepe, el se pricepe.
(*Aceiași, Olga*).

OLGA: Bunã seara! (*Nu se uitã în ochii lui Petre.*) Au venit pãrinții? Ii aduc acum. (*Iese repede*)

PETRE (*Zincãi*): Am auzit minuni despre dumneata, la montaj!

IOSIF (*Se uitã la ea drãgãstos*): E-hei! Zinca mea, nu mai e alta ca ea!

CATRINA (*Marieii încet*): Uite-i, ai dracului, cum știu ei sã se uite la muierã cînd e sitã nouã!

MARIA: Sînt însurãți de cinci ani.

CATRINA: Puii ăștia? Și-i ține? Or fi din ăștia pe lume!

MARIA: Mulți.

(*Intrã Olga cu Coca și Tinel*).

CATRINA (*Iși ia fata în brațe, o sãrutã zdravãn*): Coca mamii, Cocã!

TINEL (*Tinel aleargã la Zinca și Iosif*): Mãmicã! Tãtic, așa de bine m-am zucat! Așa de bine m-am zucat! Mai stãm!

ZINCA: Nu se poate, Tinel. Mama e obositã, tata vrea sã mãnînce, tovarãșele pleacã acasã (*Aratã spre Olga și Maria*).

TINEL: Numai odatã sã zucãm asta. (*Cîntã*):

Vine vulpea la fultat

Cînd în sat s-a înnoptat...

și mã plinde pe ulmã și eu fug.

PETRE: Mã voinicile, trebuie sã te duci acasã.

TINEL (*Îl privește lung*): Dacã trebuie, trebuie! (*Iși ia cuminte pãrinții de cîte o mînã*).

CATRINA (*Fetiții*): Hai, spune frumos: bunã seara și mulțumesc și mergem.

COCA: Bunã seara și mulțumesc.... și... mîine ial vin. Ține e, mamã?

CATRINA: Țșta e directoru' ăl mare care nu face un cãmin ca lumea, sã fie aici și Zoica și Andrei.

COCA (*lui Petre*): Tu nu fați! De ce nu fați! Tu ești lãu? Nu iubești copiii mici?

PETRE (*Ride nițel încurcat, toți ochii sînt pe el*): Ba-i iubesc, puile.

MARIA: Dar n-are timp. Cînd va avea vreme să ne iubească, ne face...

COCA: Si cînd ai să ai vleme? Iute?

PETRE: Iute.

COCA: La levedele, noapte bună. (*Olga îi așază hăinuța, ies*).

PETRE (*Zincăi și lui Iosif*): M-a judecat. Iacă, o femeie m-a judecat. Da' voi de ce nu mai faceți unu? Oameni tineri!

ZINCA: Parcă noi nu vrem! Cît am vrea! Da' uite, nu se mai întîmplă.

IOSIF: Cît am vrea! Aud de oameni care nu vor să aibă sau le fac de petrecanie. Să-i spînzuri, auzi! Cînd e asemenea bucurie un copil la viața omului!

OLGA (*Se depărtează, se duce la geam, cu spatele la ei*).

PETRE: Ce v-a spus doctorul nostru?

ZINCA: La vară, să vedem. Mă trimite la Sovata.

(*Aceiași, madam Prisăcaru*).

PRISĂCARU (*Ține în mîini un șal*): Bună seara. Ah, tovarășul director!

(*Iși trece repede mîna prin păr*): Tovarășă Olga, băiatul meu, Nelu, a fost sănătos azi?

OLGA (*Se întoarce*): Da, madam Prisăcaru, sănătos!

PRISĂCARU: Aseară a tușit nițel.

MARIA: O fi înghițit un fir de praf.

PRISĂCARU: La noi acasă nu există praf! A, da, și încă ceva. S-a julit la un genunchi.

OLGA: A fugit și a căzut.

PRISĂCARU: Mi-am închipuit eu. Ei, cum s-a putut așa ceva? Nu era nimeni lîngă el, nu l-a supravegheat nimeni?

MARIA: Copiii fug, cad, se ridică, asta nu înseamnă nimic. Nu poți să închizi copilul într-o colivie.

ZINCA: Și ce-i dacă cade?

IOSIF (*Ride*): Numai morții nu fug, că nu pot. Haidem Zinco, hai, Tinel. Bună seara.

ZINCA: Bună seara, noapte bună.

TINEL: Noapte bună și salutale! (*Ies*).

PRISĂCARU: Un copil care cade poate să facă apă la genunchi, tetanos, fractură, orice nenorocire. Cum, în ce împrejurare a căzut?

OLGA: Îi aruncase un copil basca și el a dat fuga să și-o ridice. (*Intră în creșă*).

PRISĂCARU (*Ingrozită*): Și-a pus-o în cap plină de praf? Dar ce treabă credeți că au microbi, decît să stea în praf?

MARIA: Madam Prisăcaru, ai auzit de cuveuze?

PRISĂCARU: Cuveuze? E un cuvînt franțuzesc, îl știu, cum să nu?

MARIA: Și ai văzut vreodată o cuveuză?

PRISĂCARU: Nu. Ce e asta?

MARIA: E un aparat, un fel de cutie caldă, bine captușită, în care cresc un timp copiii născuți mai devreme de termen. Ai vrea să-ți stea copilul într-o astfel de cutie? Ai fi liniștită?

PRISĂCARU (*Stînsă*): Vai! De ce, e un copil anormal? E o splendoare de copil! Tovarășe director!

MARIA: Noi îl creștem aici după metodele de pedagogie cele mai avansate. Copilul să se joace, să cadă, să se lovească, să învețe să se ferească singur, să se vaccineze prin oarecare microbi. Firește, să trăiască în curățenie, dar nu ca un copil în spirt.

PRISĂCARU (*Se înfioară*): Ce metode! Eu acasă îi flambez și chiftetele

- pe care i le dau ! Sînt foarte prevăzătoare. Iertați-mă, intru puțin în cămin, pentru că nu sînt prea mulțumită de cum îl îmbracă la plecare (*Intră în creșă*).
- PETRE: Halal femeie ! să fiu bărbatul ei, ași flamba-o pe ea, să-i scot microbii din cap. Vă mănîncă sufletul, nu-i așa ?
- MARIA: O caraghioasă.
- PETRE: Scrie bine la mașină, dar e nesuferită. Toți se plîng de ea. Madam Prisăcaru !
- MARIA: Si la birou îi spuneți așa ?
- PETRE: Nu, v-am auzit pe voi și mi-a plăcut !
- MARIA: Poți să-i spui uneia ca asta tovarășă ? De altfel, ea singură cînd povestește ceva, zice: „M-am întîlnit cu o cucoană, o cunoștință și mi-a spus: Madam Prisăcaru, ce palidă ești !“
(*Intră Madam Prisăcaru cu un copil în brațe. Copilul e atît de îmbrăbodit în șalul pe care îl adusese ea, că nu se mai vede*).
- MARIA: Vai de mine, madam Prisăcaru, dar sîntem în mai. Ce înfofolești așa copilul ?
- PRISĂCARU: Aseară a tușit odată.
- MARIA: Îl nenorocești, îl șubrezești, îl faci neom. Noi ne dăm osteneala să-l creștem bine, și dumneata îl îmbolnăvești.
- PRISĂCARU: Eu ? Eu am citit destule cărți, eu știu cum trebuie să crești un copil. Dacă ar ști toată lumea cît mine !
- PETRE: Pune-l jos că-i mare. Merge singur. Ce-l duci ca pe un olog ?
- PRISĂCARU: Seara copiii sînt obosiți (*Se apropie de Petre, deschide puțin șalul în dreptul capului copilului, care pare să aibă 4—5 ani*): Uite ce frumusețe de copil ! Si e deștept, și e precoce, de mor de frica meningitei ! (*Copilului*): Minunea lumii ! Geniul mamei ! Frumusețea mamei !
- PETRE: Tot așa să-i spui, că o să crească modest.
- PRISĂCARU (*Cu dispreț*): Modeștii n-au noroc. (*Mariei*): Dacă mai tușește și diseară, mîine îl opresc acasă.
- MARIA (*Iși iese din fire*): Poți să-l oprești și de tot. Lui, căminul tot nu-i poate ajuta la nimic. Îl strici prea tare dumneata.
- PRISĂCARU: Asta e de discutat cu cărțile mele de educația copilului pe masă (*Pleacă foarte ofensată*) Bonsoar !
- PETRE: Aoleu, cum de ai răbdare cu ea.
- MARIA: Am început să mi-o pierd. Ei, acum să stăm liniștiți.
(*Intră Olga*)
- OLGA: N-a venit șoferul ? Mai sînt cei pe care îi duce mașina.
- MARIA: Nu-i aici ? (*Se uită la ceas*) Trebuia să fie aici.
- OLGA: A fost pe aici și a plecat. Poate că s-a dus după benzină. (*Iese*).
- PETRE: Hai, judecă-mă. Stai, întîi spune-mi cum se comportă Victor ăsta ?
- MARIA: M-ai mai întrebătu de cîteva ori. Nu, nu bea, e destul de exact, conduce bine. Dar mie nu-mi place.
- PETRE: De ce ?
- MARIA: N-ași ști să-ți spun. E foarte civilizată, chiar disciplinată, dar mi se pare că se preface civilizată și disciplinată. Nu știu cum să mă exprim... Nu-l simt sincer... De ce ni l-ai trimes tocmai nouă la cămin ?
- PETRE: E un șofer bun. Ce se poate întîmpla aici ? Duce copiii, aduce provizii. În fabrică, dacă în adevăr are în el rămășițe burgheze, ar fi fost în contact zilnic cu muncitorii și asta nu mi-ar fi plăcut. Aici sînteți tu și trei, patru femei.

MARIA: Sînt eu, dar nu sînt mereu și nu sînt în toate părțile. De cînd am intrat în Comisia de la Sfat, aici e mai mult Olga decît mine.

PETRE: Olga e o fată bună.

MARIA: Foarte bună. E cam bolnavă acum.

PERTE: Bolnavă?

MARIA: Anemică.... știi eu! Am s-o duc la doctor! Ei, Petre, ce facem cu căminul?

PETRE: Cu construcția?

MARIA: Sînt mai multe probleme. Întîi construcția, al doilea colonia de vară, al treilea om în locul meu.

PERTE (*Uluit*): Om în locul tău?

MARIA: Da, probabil că voi trece cu totul la Sfat.

PETRE: Nu mi-ai spus nimica.

MARIA: Te-am căutat de atîtea ori. Ce credeai, că vroiam să văd cum arăți de cînd te-ai băgat în istoria asta din care nu mai ști cum să ieși?

PETRE: Nu vreau să ies, vreau s-o scot pe ea la capăt.

MARIA: Trebuie să recunoști că motoarele astea le putea face și „Drum Nou,“ că le făcea mai ușor decît voi, fără să aibă nevoie de clădiri noi, și tu te-ai băgat numai din orgoliu.

PETRE: Orgoliu pentru fabrică, nu pentru mine personal.

MARIA: Și una și alta.

PETRE: Nu, nu-i adevărat. Vreau să fac o fabrică fără pereche în țară.

MARIA: Da, dar s-o faci tu, Petre Damian, și repede, mai repede decît se poate.

PETRE: Eu, altul, dar să se facă. Și uite, poftim, o fac eu. O să fie o fabrică grozavă! În sfîrșit, tu crezi că lași creșa?

MARIA: O s-o las, nu cred, ci știu sigur. Dar nu plec de aici pînă nu obțin de la tine tot ce trebuie.

PETRE: Foarte bine, atunci te mai păstrăm. Am găsit mijlocul.

MARIA: Nu-mi arde de glumă! Om în locul meu!

PETRE: Nu-l am în magazia de rezerve. Am să-l caut. Olga nu-i destul de bună?

MARIA: Ba da, în ultimul timp a fost mai mult ea aici decît mine, cu răspunderea, cu tot! Dar să vedem ce e cu sănătatea ei. Dacă în adevăr e bolnavă, trebuie trimeasă la odihnă și găsit altcineva.

PETRE: Destul de greu. Una ca tine nu mai găsim, asta e sfînt.

MARIA: Sînt absolvenți noi. Numai că trebuie să ne dăm osteneala să-i cunoaștem.

PETRE: Zău, te rog, fă tu treaba asta că eu n-am cînd.

MARIA: Am știut eu că așa ai să răspunzi. Am să caut. Bun. Acum, cînd ne construiești încă două-trei încăperi?

PETRE: Mă femeie, îmi crapă capul de grijă și răspundere. În toamnă construcțiile de la fabrică au să fie gata și atunci o să ne gîndim și la asta.

MARIA: N-ai să te gîndești nici atunci. O să vină instalarea mașinilor și o să începeți producția asta nouă, și numai de noi n-o să-ți ardă. Trebuie să prevezi de acum. Am auzit că ați dărîmat un hambar. Ce faceți cu materialul?

PETRE: Hm! Ai dreptate. Dacă nu l-am planificat pentru altceva... Mîine am să vorbesc.

MARIA: Vezi că tot eu a trebuit să afl și să-ți spun? Din capul tău zburase. Ai făgăduit și ai uitat! Numai la creșa nu te gîndești. Parcă n-ar fi a fabricii. Parcă viața copiilor noștri ar fi a șaptea roată la căruță.

PETRE: Mîine mă interesez.

MARIA: Și ne repartizezi imediat oameni care să ne construiască.

PETRE: Imediat?

MARIA: În iunie, când trimitem copiii la munte, și aici e liber.

PETRE: În iunie e cam greu. N-am terminat la fabrică. De unde vrei să iau atîția oameni?

MARIA: Cunoști problema asta a noastră de un an. Aveai timp să te gîndești un an întreg.

PETRE: Că alte gînduri n-am.

MARIA: Să-l fi avut și pe ăsta. Pe urmă trebuia obținută o vilă la Breaza sau la Comarnic pentru copii. Mai sus nu-mi place, plouă prea mult.

PETRE: Măi, a naibii, și alți copii cum merg?

MARIA: Ai mei nu. Petre, să-mi schimbi șoferul.

PETRE (*Se caută în buzunar*): Chiar aveam unul la mine. ăsta ce cusur are? Nu e sincer?

MARIA: La tine n-ar fi bun, dar la cămin e. Ascultă de la mine, un om care nu-i bun, nu-i bun nicăieri. Eu de la început nu l-am vrut!

PETRE: Cînd oi găsi o să vi-l schimb. Alte lucruri sînt mai grabnice. Nu l-ai vrut de la început, pentru că nici chiar dacă ți-ași trimite un om din soare, pentru căminul tău n-ar fi bun.

MARIA: Căminul meu! Moșia mea! Palatul meu! Numai tu vorbești așa de fabrica ta. Aici nu-i căminul meu; sînt copiii noștri.

PETRE: „Nu-i sincer“! N-o fi! A mințit vreodată? L-ai prins că fură?

MARIA: Nu.

PETRE: Nu vine beat, nu fură, nu minte, e disciplinat, spui și tu, dar pentru cămin nu-i bun.

MARIA (*Se uită la ceas*): Azi întîrzie pentru prima oară, asta e drept.

PETRE: Poate omul să aibă și o pană. A vorbit vreodată ca un dușman față de cineva? A dat pe față gînduri dușmănoase?

MARIA: Nu, dar eu le văd în ochii lui „sinceri“, în tonul lui catifelat.

PETRE: Ce să fac? Ce vrei să fac? Pe ce motiv să-l concediez, lua-l-ar dracu, că nici eu nu-l pot suferi. Dacă omul e corect...

MARIA (*Confidențial*): Adevărat? așa-i că-i antipatic, fermecătorul ăsta?

PETRE: Poate numai pentru că îi știi biografia, îl bănuiesc... Mario, tot mai bine e la cămin, decît la fabrică. Ce-o să facă aici?

MARIA: O să vedem noi ce-o să facă! Deocamdată e perfect. Dar mie mi se pare că e perfect, ca să atragă atenția, ca să fie schimbat, înaintat, în sfîrșit văzut ce minunat e.

(*Intră Olga*)

OLGA: N-a venit mașina?

MARIA: Încă nu. Copiii sînt nervoși?

OLGA: Nu, dar a început să li se facă somn. Mă trudesesc să-i țin treji.

PETRE: Ce faci, Olgața? De luni de zile n-am mai stat de vorbă.

MARIA: Trebuia să-l cauți oficial, că-l găseai mai ușor.

PETRE: Degeaba mă țintești, că ea nu m-a căutat nici neoficial. Altădată venea duminica la masă și ce bucurie ne făcea.

MARIA: Naiba știe ce face acum cu duminicile ei, că nici po la mine nu mai dă. Și aici, atît cît mai sînt eu...

OLGA (*I se face rău, se ține de scaun, dă să cadă*)

PETRE (*Sare de pe locul lui*): Ce-i cu tine?

MARIA (*Se repede și ea*): Stai aici (*Ia un pahar cu apă de pe birou*): Bea. A doua oară azi.

OLGA: Mi-a trecut. O amețeală...

MARIA: Ce-i asta?

OLGA: Primăvara!

PETRE: Primăvara! Trebuie să fie foarte anemică sau bolnavă!

MARIA: Miine o să te vadă doctorul, drăguță.

PETRE: Doctorul vostru, de copii? Ba te rog să te duci cu ea la dispensarul fabricii.

OLGA: Nu e nevoie, zău că nu e nevoie.

PETRE: Ba ai să te duci cu Maria la doctor.

OLGA (*Se zbate*): Pentru ce? Pentru o amețeață? (Cînd avem atîta de lucru!

MARIA: Ce înseamnă încăpățînarea asta de a nu merge la doctor?

OLGA: Dacă nu-i nevoie!

MARIA: Cum nu-i nevoie? (Cînd ți se face rău de trei, patru ori pe zi, de parcă ai fi însărcinată! (*A aruncat vorba fără nici un fel de aluzie*).

OLGA (*Incremenește și se așează*): Nu... eu... nu...

PETRE (*Rămîne cu ochii ațintiți la ea*): Dar ce te-a speriat... așa?

MARIA: (e....? Olga!

OLGA: (*Îzbucnește în plîns cu fața în mîini*)

PETRE: Asta e?

MARIA: Olga! (*Pauză*). De ce nu mi-ai spus?

PETRE (*Brutal*): De ce nu ți-a spus? Dar de ce s-a întîmplat așa? De ce nu s-a măritat, ca un om cumsecade? De ce se ascunde? Ce s-a petrecut cu ea? (*Către Olga*) De ce nu te măriți? Atît te iubește că nu te ia? Și la mine de ce n-ai venit să-mi spui?!

MARIA (*Îl dă la o parte*): Hei, căpcăunule! Mai încet. (*Petre se duce la fereastră.*)

OLGA: Nu-l pot... nu-l pot lua de bărbat acum... nu e în București... cînd se întoarce... din misiune...

PETRE (*Marii nerăbdător*): Îl cunoști? Îl bănuiești?

MARIA: Nu. (*Olgăi*): Noi îl cunoaștem? Nu putem face ceva să-l aducem mai repede în București?

OLGA: Nu.

PETRE (*Care fierbe*): De ce nu s-a purtat ca un om cinstit? De ce n-a venit la mine să vorbească? Cu tine ce-a vorbit?

MARIA: Ce-o mai întrebî? N-ai auzit?

PATRE: Ești sigură? Așa cum a început poate să fie și un ticălos.

OLGA (*Tace, strîvîită*)

MARIA (*Ia o hotărîre*): Ei, acum e prea tîrziu să-i mai scoatem sufletul. O să-l faci și o să-l creștem. Gata. Cu taică-său o să stăm noi de vorbă.

OLGA: Eu... eu... n-ași fi vrut... ași fi vrut....

MARIA: Ce?

PETRE: Ce voiai?

OLGA: Eu n-ași fi vrut... pînă cînd nu mă mărit... nu voiam copilul...

MARIA: Ce voiai? Să nu-l faci? Asta voiai? Nu drăguță, ai putut face o prostie pentru că în ultimele două luni n-am prea fost eu aici, dar acum s-a isprăvit. Ai intrat în mîinile mele.

OLGA: Mi-e rușine de oameni, de toată situația.

PETRE: Trebuia să te gîndești mai mult. Mă rog, are de gînd sau nu să te ia?

OLGA (*Slab*): Are.

PETRE: Atunci să-ți trăiască și gata.

MARIA: Și chiar dacă n-ar lua-o, copilul tot n-are să și-l omoare. (rește așa ceva? Dacă taică-său e un ticălos, mai bine fără el. Noi femeile, într-o împrejurare ca asta, putem să ne creștem și singure copiii. Rușine? Sînt alte rușini mai mari. Rușine să-i fie lui!

OLGA (*Slab*): Și nu mă lăsați să....

PETRE: Nu.

MARIA: Nu te lăsăm! Ce înseamnă asta? Noi nu te lăsăm! După ce o să mai stăm de trei ori de vorbă, n-o să mai vrei tu. Vrei să omori înainte de a se naște, un copil care ar fi ca Lilica, sau ca Tinel, sau ca Dodi? Gândește-te numai la Dodi, cu minuțele ei grăsuțe, cu ochii ei ca două panseluțe, cu glăsciorul ei mic, și gândește-te că ai omori-o tu!

OLGA: Dodi e mare, un om adică, un om mic.

MARIA: Așa arc să fie și a ta. Gândește-te numai că ai omori-o nu acum, ci peste un an, doi! Ți place?

OLGA: Doamne, doamne!

PETRE (*Izbucnește iar*): Și cine e măgarul?

MARIA: Lasă, mai târziu.

(*Aceiași, Victor*).

VICTOR: Bună seara. (*Se uită dezolat la ceas*): Am întârziat. Am avut o pană. O întrerupere pe circuitul electric. Până am găsit locul...

OLGA (*S-a îndreptat spre ușă de cum a intrat el*): Pregătesc copiii și deschid apoi poarta grădinii. (*Iese*)

PETRE: Ce faci, Victore?

VICTOR: Bine, Petre, aproape bine.

PETRE: Ce e cu „aproape“?

VICTOR: Bătrînii mei, nu-i știi? (*Vrea să iasă pe ușă, își aduce aminte*)
Da, tocmai voiam să trec pe urmă pe la voi, și să vă aduc o scrisoare.

PETRE: De la cine?

VICTOR: Nu știu. Am fost la secretariat, la fabrică, după bonuri de benzină, și venise asta. Au spus să ți-o aduc, pentru că mâine e duminică și poate e ceva urgent.

PETRE (*Deschide plicul*): Mihuț? Mihuț face corespondență cu mine? (*Maria și Victor îl privesc atenți*) Eu nu-l înțeleg! Poftim! Nu știu turcește!...Repetent!... A plecat în lume! (*Se uită la Maria, încremenit*)

MARIA (*Îi ia scrisoarea din mână*): Caută o viață mai bună! (*I-o dă înapoi*)
Anunță miliția și peste două-trei zile ți-l găsește.

PETRE (*Furios*): Să-l aducă legal!

MARIA: Potolește-te, omule.

VICTOR (*Cu sfială*): Petre, dă-mi voie... două cuvinte.

PETRE (*Uitase de el*): Ce? Tu ce vrei?

VICTOR: Iartă-mă că mă amestec, dar nu pot altfel. Imi aduc prea bine aminte de adolescența mea sbuciumată.

PETRE: Adolescență ca a ta!

MARIA: Lasă-l să vorbească.

PETRE: Spune!

VICTOR: Nu face o greșală ca asta, să-l aduci cu miliția. Vesteste miliția să-l găsească și du-te dumneata după el. Altfel, în alte condiții trebuie... sau, dacă n-ai timp, trimite pe cineva. Pe cineva care știe să vorbească cu copiii.

MARIA: Are dreptate.

VICTOR (*Cu mai mult curaj*): Uite, ca să-ți faci un serviciu, dacă crezi, dacă vrei, mă duc eu. Eu știu să vorbesc cu tinerii.

MARIA: Nu, am să mă duc eu.

PETRE: Da, e mai bine să nu mă duc eu, să te duci tu, Mario. (*Iar uită de Victor*) Crezi că-l găsești în două-trei zile?

MARIA: O săptămână. Unde vrei să se ascundă? Victore, du copiii că adorm pe picioare.

(*Victor iese cu regret*).

PETRE (*Enervat*): Țta ce se bagă?

MARIA: La început a avut dreptate. Pe urmă însă, mania lui de a fi perfect și util. Visează el ceva, o avansare

PETRE (*Izbucnește iar*): De ce-a fugit zevzecul? De ce-a rămas repetent? Cum a putut din fruntaș să ajungă repetent într-un singur an? De ce?

MARIA: De ce? Pentru că a avut un tată ca tine și o mamă ca Florica.

PETRE: Dar cum sîntem noi? N-a avut ce-i trebuie? N-a văzut în casă oameni cinstiți, preocupări cinstite? Ce voia ăsta pe lume?

MARIA: Adică a avut mîncare și pat?

PETRE: Și cărți, și școală, și tot ce-i trebuie unui om.

MARIA: Ții minte cînd îți spuneam că are nevoie de dragoste? Ții minte cît a suferit cînd a murit bunică-sa, care îl iubea?

PETRE: Și noi îl iubim.

MARIA: Dar nu se simte. Ah, dacă ași fi avut eu timp de el atunci cînd i-a murit bunica! Dar tocmai atunci am început să lucrez la Sfat.

PETRE: Nu e un copil, să-l ții pe genunchi.

MARIA: Parcă pe Lilica mult o ții pe genunchi? Și pe urmă nu numai copiii au nevoie să fie ținuți în brațe. Ai și tu, și eu, și orice om cite odată. Măcar cu cuvîntul, dacă nu chiar cu brațele.

PETRE: Florica învață, are și slujbă. Eu, la fabrică...

MARIA: Stiu. Și el trebuie să se socotească un bărbat la 16 ani, parcă așa spunea.

PETRE (*Luat de un gînd nou*): Dar dacă face vreo prostie? Dacă se aruncă sub un tren? Dacă se înhăitează cu niște derbedei? Dacă cade noaptea în vreo apă?

MARIA: Să nădăjduim... Copiii au destul spirit de conservare.

PETRE: Dar dobitocul ăsta e disperat, nu vezi? E disperat! Și a mai rămas și repetent! Ah, cum ași da cu el de pămînt! Țta e acum în stare de orice. Copilul meu, copil de muncitor! Pînă anul trecut premiant, pionier de frunte. Ce face școala cu ei, te întreb?

MARIA: Nu mai da vina pe școală, dă-o pe tine. (*Pune mîna pe telefon, face numerele*) Allo! Comandamentul Miliției Capitalei? Cu tovarășul comandant. Bine, cu ofițerul de serviciu. Vorbiți aici.

PETRE: Allo, aici e tatăl... (*E foarte emoționat*): Aici e directorul fabricii „Flacăra Roșie“. Tovarășe, băiatul meu... (*Glasul i se taie*) Băiatul meu...

Cortina

ACTUL III

Decorul din actul II. E o dimineață însorită de iunie, trei săptămîni după actul precedent.

Se aud, din stradă, prin ușa deschisă prin care intră mult soare, glasuri de copii mulți, de femei, de bărbați.

UN GLAS DE FEMEIE: Să mînînci mamă, să nu faci mofturi!

GLASUL OLGĂI: Un singur geam deschis, unul singur ajunge.

UN GLAS DE COPIL (*Se distinge subțirel în larma generală*): Eu stau cu Puiu. Cu Puiu.

UN GLAS DE BĂRBAT: Cu Puiu, cu Puiu, dar stai frumos.

GLASUL OLGĂII: Ei, acum un cântec frumos, pentru părinții voștri. Hai, plecați cîntînd!

(Începe întîi sfios, apoi tare un cântec de copii.)

Șoricelul s-a pîtit

Mort de frică

Cînd pîș pîș a auzit

O pisică.

OLGA (*Intră în fugă, caută ceva în sertarul biroului*).

VICTOR (*Vine după ea, închide ușa dinspre stradă, în odaie se face mai liniște*).

OLGA (*Ridică privirea*): Ce e? Vrei ceva? (*Caută mai departe în sertar*)
Au uitat tocmai tabloul de calorii al alimentelor. Adela e moartă fără el. Să i-l dau Tinchii, să i-l ducă.

VICTOR: Uită-te la mine!

OLGA (*Rece*): Mă uit. Ce este?

VICTOR: Asta nu-i privirea ta.

OLGA: Nu? Am împrumutat-o?

VICTOR: Nu e privirea ta pentru mine, privirea de altădată.

OLGA: Victor, acum ne grăbim. N-avem timp de discuții înlimite.

(*A găsit ce căuta, se ridică și vrea să treacă*).

VICTOR (*Ii taie drumul, se ține foarte drept, se uită fix la ea*): Tot ce mi-ai spus în ultimele zile e adevărat?

OLGA: Lasă asta, acum, Victor. Mai avem timp cînd te întorci.

VICTOR: Nu mă mai iubești? Nu mai ai încredere în mine? (*De afară se aude claxonul mașinii*).

OLGA: Auzi? Claxonează, nu mai au răbdare. Are să intre acum cineva înăuntru, o să ne vadă!

VICTOR: Ce-au să vadă? Am intrat ca să-mi dai ultimele instrucții. (*Ironic*)
Nu ești un fel de șefă a mea?

OLGA: Victore, te rog! Nu avem acuma timp nici de glume, nici de explicații.

VICTOR: Ții minte, în Hamlet: „E scurt, Majestate?” „Ca iubirea femeii”.

OLGA (*Tristă*): Crezi că eu n-ași fi fericită să mai pot crede despre tine ceea ce credeam acum trei-patru săptămîni?

VICTOR (*Ride amar*): Dar m-am demascat, nu? În vocabularul tău.

OLGA (*Șovăitor*): Aproape... Nu ești curat!

VICTOR (*Și mai amar*): Soferul este o bestie și responsabilă căminului și-a dat seama la timp, înainte de a-l lua de bărbat. În definitiv, ce știi tu despre mine?

OLGA: Nu mult, dar un lucru pricep: că dincolo de mine ai alt obiectiv... Și prin mine! Ai vrut să parvii prin mine, să ajungi „ginerele” lui Petre. Să-ți refaci situația.

VICTOR (*Ride sarcastic*): Ce pătrundere! Și se mai spune că femeile sînt sensibile! Nu, sînt lucide, vi-gi-lente! Și era rău dacă îmi refăceam situația? Nu profitai și tu de ea, ca soție?

OLGA (*Pornește iar spre ușă*) (*Victor îi taie drumul. Ea se sperie*): Nu cumva... ai bănt? Ai început să spui prea clar ce aveai pe suflet!

VICTOR: Eu? Nu!

OLGA (*Bănuitoare*): E sigur? Pe cuvîntul tău?

VICTOR: Sărută-mă, ca să-ți dai seama dacă miros a vin!

OLGA: Ah! (*Ii dă brațul la o parte, ajunge la ușe, iese*).

(*Victor își pune gînditor cascheta și iese după ea*). (*Ușa rămîne deschisă. Se aud iar voci amestecate, cîntece copilărești. Un plîns mic, bizii de mașină*).

GLASUL OLGĂI: Tinco, cum ajungeți la Breaza, telefonați aici.

GLASURI: Drum bun... Să fii cuminte!... Vine mama peste două săptămîni!... S-au duuuuus!... Tovarășă Olga, cînd să venim după vești?

OLGA: Peste trei ore, peste trei-patru ore! La revedere.

GLASURI: La revedere! la revedere!

(*Olga — Florica*)

OLGA (*Îi face loc Floricii să intre, intră după ea și închide ușa*).

FLORICA: Petre nici nu știe că am adus fata. El s-a culcat astă noapte la cinci, a lucrat cu doi ingineri, și mi-a fost milă să-l trezesc, să-i spun că teta a plecat.

OLGA: De ce a plecat astă noapte, cînd trebuia să plece mîine, după ce trimeteai fetița?

FLORICA: Știu eu? M-a sculat cu noaptea în cap și mi-a spus că pleacă. N-am putut-o opri.

OLGA: Ce femeie!

FLORICA: Mă gîndeam că Lilica o să plîngă cînd n-o s-o mai găsească, de asta m-am grăbit s-o trimit de azi.

OLGA: E bine că te-ai hotărît să ne-o dai nouă. Creștea copilul singur, ca un huhurez, se năștea în el ideea că e unic, devenea egoist...

FLORICA: Să vedem la toamnă, dacă, totuși...

OLGA: N-o să-i luați altă guvernantă?

FLORICA: Să mai vorbesc cu Petre. Știi, seara cînd vine de la cămin, cine să stea cu ea? Eu am nevoie de mai multă liniște.

OLGA: Cum crezi! (*Pauză*).

FLORICA: Maria a telefonat ieri?

OLGA: Da, vine azi,

FLORICA: O, doamne, bine că vin. Ce spunea? Mihuț e sănătos? Cum l-a găsit?

OLGA: Nu ne-a dat amănunte. De altfel a vorbit și acasă cu nenea Petre.

FLORICA: Știu, mi-a spus. Eu eram la bibliotecă cînd a telefonat ea. E sănătos, da?

OLGA: E sănătos, nu s-a împotrivit prea mult să se întoarcă.

FLORICA: Și cînd sosesc?

OLGA: În cursul dimineții.

FLORICA: Tu, vasăzică ai renunțat la... alt doctor. A spus că nu e o primedie să naști?

OLGA: Da. Și atunci.... dacă am făcut o greșală, să am curajul să ies cu cinste din ea.

FLORICA: E mai bine. Mai curînd sau mai tîrziu o să vă căsătoriți.

OLGA (*Ocolește răspunsul*): S-a mai întîmplat și altor femei și copiii lor n-au fost nefericiți.

FLORICA: Atunci... poate... ați putea să-mi restituiți banii. Și eu i-am împrumutat.

OLGA: Banii?

FLORICA: Da, cei 2000 lei pe care a venit Victor să-i ia a doua zi.

OLGA: A venit? El a venit a doua zi să ia banii?

FLORICA: Nu fusese vorba așa?

OLGA: El a... dar eu chiar în seara în care ai fost aici m-am răzgîndit!

FLORICA: Și nu știai că el a împrumutat totuși banii de la mine? Bine, dar Victor ăsta e un hoț! Cum am putut eu să mă înșel așa?

OLGA: Tu? Tu? Nu l-ai cunoscut? Rudele nu și le cunoaște omul, pentru că s-a născut cu ele, s-a deprins. Dar eu l-am iubit, auzi? L-am ales și l-am iubit.

FLORICA: Mai încet! Nu-ți ieși din fire!

OLGA: L-am ales dintre toți, era cel mai frumos, cel mai delicat, cel mai înțelept. Soarele dacă ar fi coborât din cer și m-ar fi întâmpinat pe o potecă, nu m-ar fi minunat, nu m-ar fi fericit mai mult. „Soarele meu“, îi spuneam în gând

FLORICA: Fata mea, nu te zbuciuma! Ai să te vindeci, are să-ți treacă.

OLGA: De ce să mă vindec? De iubire? Mi-a trecut. Dar cum am să mă impac eu cu mine, cum am să mă iert? Și ce am să pun în loc, în golul ăsta mare, negru, care rămîne în sufletul meu, acolo unde e lumină?

FLORICA: Olguțo!

OLGA: Tu îl iubești pe Petre, știi ce înseamnă să vezi toată frumusețea lumii adunată într-un om. Și deodată să-l vezi urit, groaznic. Ce-ai face tu să vezi deodată că Petre e un monstru?

FLORICA: Petre? Nici nu mi-l pot închipui. Petre e un om minunat.

OLGA: Și dacă n-ar fi?

FLORICA: Da, s-ar clătina parcă universul din temelii.

OLGA (*La ea, ca o taină*): Ași vrea să-mi smulg inima din piept. M-ar durea mai puțin, decât acum cînd o am aici, înăuntru.

(*Intră Madam Prisăcaru*)

PRISĂCARU: Bună ziua, dragă. Bună ziua, Madam Damian. Nu mă cunoști. Pardon! Prisăcaru!

FLORICA: Bună ziua.

PRISĂCARU: Văd că au plecat. Ei, să fie cu noroc!

FLORICA (*Se pregătește de plecare*): Vino la mine, Olguțo, vreau să mai stăm de vorbă. Te rog să vii. Bună ziua, tovarășă. (*Iese*).

(*Olga — Madam Prisăcaru.*)

OLGA (*Incearcă să-și revină*): Va să zică ai renunțat? În ultimul moment nu l-ai adus.

PRISĂCARU: Nu, nu-l mai trimit. E prea debil! Departe de ochiul meu, de paza mea maternă, nu, n-ași avea liniște. N-ași mai dormi nopțile. Și așa îmi spunea azi Prisăcaru: „Pisi, urit arăți!“! De grijă ași arăta și mai rău, ași albi.

OLGA: De ce n-ai spus de săptămîna trecută, madam Prisăcaru? Locul oprit pentru el îl putea ocupa alt copil.

PRISĂCARU: Ei, nu-i nimic, abia o să stea ăilalți mai lejer. Că văd că aici sînt destul de îngrămădiți.

OLGA (*Atinsă, pentru că e adevărat*): Aici e altceva, și acolo e altfel. Acolo e spațiu destul. Dar vina mare e a noastră. Trebuia să ne gîndim de la început, așa cum te cunoaștem, că ai să-ți schimbi părerea. Voiam binele copilului dumitale, de asta am hotărît să-l trimetem la munte.

PRISĂCARU: E, pînă mîine poate o să găsiți alt copil în loc. Eu v-ași sfătui...

OLGA: Bine, bine, o să vedem noi ce avem de făcut. La revedere, madam Prisăcaru.

PRISĂCARU: La revedere, dragă.

(*Telefonul sună*)

OLGA: Da, căminul. Eu, eu sînt. Mîine dimineață la opt, așa cum s-a spus ieri... primul transport a plecat azi la opt... de cinci ori pe zi... (*Se silește să ridă*) Ca pentru fruntași! Sigur, e o muncă grea să crești mare... La revedere, pe mîine.

PRISĂCARU (*S-a apropiat cu interes*): De cinci ori și gătit cu unt?

OLGA (*Se uită în hirtiiile ei*): Nu, cu untură de urs.

PRISĂCARU (*Speriată*): De urs?

OLGA (*Serioasă*): N-ai citit în cărțile duminiciale de specialitate că untura de urs e lucrul cel mai sănătos pentru copii? Eu am citit într-un manual franțuzesc.

PRISĂCARU (*Interesată*): Franțuzesc? Da, da, mi-aduc aminte și eu. Dar vezi, lui Nelu, care e delicat, nu știu dacă i-ar face bine la ficat.

OLGA: Manualul franțuzesc nu spune că face rău la ficat.

PRISĂCARU (*Se frământă*): Totuși... Ursul e un animal murdar, cine știe ce mănâncă el acolo, în pădure, nesupravegheat.

OLGA (*Gravă*): Ursul polar? E cel mai curat animal.

PRISĂCARU (*Face ochii mari*): Polar? (*Iși dă seama că Olga râde de ea*): Ei, dumneata îți bați joc de mine și eu îmi frământ inima pentru copil! Un copil excepțional, rar! Nici nu-l prețuiești cât trebuie! (*Iese furioasă*)

OLGA (*Răsuflă ușurată și încearcă cu efort să lucreze. Telefonul sună*): Allo! da, eu. Nu, n-am primit nici un telefon de la ei. De altfel e numai 9 și au plecat de la 8. N-au ajuns încă... Pe la zece jumătate -- unsprezece... Da, de sigur că au să telefoneze cum au ajuns.

(*Dinspre stradă intră Maria cu Mihuț. Maria e îmbrăcată ca de la drum, are o valiză mică în mână. Mihuț, în costumul și cămașa din actul precedent, e obosit, mototolit. În picioare, în locul pantofilor buni, are o pereche de pantofi de tenis rupți*).

MARIA: Bună ziua, am venit.

OLGA (*Ii face semn, se grăbește să încheie conversația*): Da, tovarășe Dobre, telefonează peste două ceasuri. La revedere, bine, bine, la revedere. (*Inchide receptorul și se ridică repede*) Bine ați venit.

MARIA: Am venit aici, că la mine acasă. Tudora, care îmi face curat odată pe săptămână, s-a apucat să scuture. Nu găsești un ungher în care să te așezi. Toate le face pe dos Tudora mea. Olguțo, spune să ne facă un ceai. (*Se așează obosită*) Stai jos, Mihuț.

MIHUȚ (*Se așează mecanic. E îngândurat și obosit*)

OLGA (*Cînd trece lângă el*): Ah, Mihuț, Mihuț, cât ne-ai amărit, dragă.

MARIA (*Ii face semn să nu-i spuie băiatului nimic*): Sîntem și noi obosiți. Ne-am sculat la trei, am luat trenul la patru și am ajuns abia adi-neauri. Și acasă, poftim de te odihnește. A plecat primul transport?

MIHUȚ (*Se duce la fereastră cu gîndurile lui, nu ascultă conversația*).

OLGA: La ora 8.

MARIA: N-au ajuns încă. Le-ai mai spus odată să telefoneze cum ajung?

OLGA: Sigur. (*Vrea să iasă*).

MARIA: Lacrimi? Șovăiri? Neplăceri?

OLGA: Nu, a mers bine, că Nelu al lui Madam Prisacaru n-a plecat!

MARIA: Ei, directorul a hotărît definitiv s-o trimită și pe Lilica mîine?

OLGA: Ba chiar a adus-o azi Florica și a plecat de dimineață (*Iese*).

MARIA: Ești obosit tare, Mihuț?

MIHUȚ: Dumneata ești mai obosită, că ai călătorit și noaptea trecută.

MARIA: Ne-am înțeles, băiete: dacă nu izbutești să te împaci cu taică-tău, te muți la mine cît timp ai să vrei tu.

MIHUȚ: Parcă tata are să mă lase.

MARIA: Cu taică-tău ai să vorbești deschis. Și eu cred că e mai bine copilul să stea cu părinții lui, așa e firesc, așa trebuie. Dar dacă n-ai să te înțelegi cu el... poate că ai să te înțelegi, tu ce crezi?

MIHUȚ (*Inchis*): Nu știu, nu cred. Ai să vezi și tu cum o să strige la mine, cum o să se înfurie. Striga el și nu mă lăsa să vorbesc când nu eram vinovat cu nimic, dar acum...

MARIA: Mihuț, eu te întreb numai atât: ți-a plăcut viața de haimanală pe care ai dus-o?

MIHUȚ (*Cu ochii în pământ*): Nu.

MARIA: Individul acela... profesorul acela fără catedră la care ai stat, era un om mai cumsecade decât taică-tău?

MIHUȚ: Era un câine.

MARIA: Nu mi-ai spus cum l-ai descoperit.

MIHUȚ: L-am cunoscut... la gară...

MARIA: Da, se poate și la gară. Deși el mi-a spus că în parc... Știi că s-ar putea să aibă neplăceri din pricina ta. Te-a găzduit sau te-a ascuns așa, fără să se gândească la părinții tăi.

MIHUȚ (*Îndârjit*): Să aibă. O să aibă el într-o zi și altfel de neplăceri, mai mari.

MARIA: A, da! Ei, știi tu ceva. Ai de gând să-l denunți?

MIHUȚ: Nu știu, poate.

MARIA (*Ca să-l încurce*): Pe un om care a vrut să-ți facă un bine?

MIHUȚ (*Șovăie*): Pe un... o să văd eu. (*Pauză*).

MARIA: Ai vrea să-l chemăm pe Petre acum, sau mai târziu, când ne ducem acasă?

MIHUȚ (*Tace*).

MARIA: În orice caz trebuie să-l vestesc acum că ne-am întors amândoi, ca să-l liniștesc.

MIHUȚ (*Rinjește*): Crezi că e așa de neliniștit?
(*Telefonul sună*).

MARIA: Da, cred. (*La telefon*). Allo, da, eu sînt, Petre. Am venit amândoi... Aici... vrei să vii chiar acum?... Un moment! (*Către Mihuț*) Să vie?

MIHUȚ: Acum sau mai târziu e tot una. Să vie.

MARIA: Vino, vino. Pentru moment căminul e gol. Da, a plecat seria întâi și mâine ceilalți. Sigur, azi e duminică. La revedere. (*Inchide receptorul*) Vezi că era neliniștit?

MIHUȚ (*Ridică din umeri*): Ca să mă pună mai repede la punct. (*Pauză*).
Ce face mama? Ce spuneai că face?

MARIA: Tu ce crezi? Că face bine?

MIHUȚ (*Ironic*): Cred că învață.

MARIA: De trei săptămîni, de cînd lipsești tu, n-a prea putut să învețe.

MIHUȚ: De ce n-a venit ea după mine? Au crezut că e mai diplomatic să vii tu?

MARIA: Ea a vrut, dar noi toți am fost de părere că pentru ea era prea greu. Era o emoție prea mare.

MIHUȚ (*Sceptic*): Emoție? Mama e rece ca un sloi.

MARIA: Nouă nu ni se pare rece. Sloiul ăsta a vărsat cam multe lacrimi, poate mai multe decât meritai tu, în împrejurarea asta.

MIHUȚ (*Curios*): A plîns? Îmi pare rău... (*Dar se vede că-i crește inima*)
Poate a plîns de frică să nu fie tata bîrfit din pricina mea.

MARIA: Poate și de asta. Un om ca el merită dragostea și respectul celorlalți.
E un constructor adevărat.

MIHUȚ: De ce nu ești sinceră? De ce te prefaci și tu? Nu rîdeai și tu de el că prea construiește mult? Din ambiție?

MARIA: Să ne înțelegem: eu îl necăjesc anume pentru ca dragostea asta a lui, pentru muncă și construcții, care e adevărată, să nu devină

o patimă ambițioasă. Când un om exagerează, nu înseamnă că minte, ci numai că face mai mult decît trebuie. Adică face ce trebuie și încă și mai mult.

(*Intră Olga cu ceaiurile și sandvișe*)

OLGA: N-au telefonat?

MARIA: Te-ai molipsit de la mama? Când puteau să telefoneze? Mihuț, n-ai vrea să te speli?

MIHUȚ (*Se uită la el*): Ba da. (*Iese*).

MARIA: Cum te simți?

OLGA: Mai bine. (*E tot jenată de situația ei*): Și medicul spune că după primele trei luni e mult mai ușor.

MARIA: Și la munte are să-ți fie și mai ușor. Ai să te destinzi (*Neglijent*) Taică-său, ți-a scris?

OLGA (*Cu ochii în pământ*): Nu.

MARIA: Curios. Trebuie să fie un om ciudat.

OLGA: Ciudat și... poate că nici eu nu mai vreau să-mi scrie sau să...

MARIA: Să-l iei de bărbat?

OLGA: Nici asta. Sînt nițel... nițel dezamăgită... sînt foarte dezamăgită... (*Ar vrea să spună mai mult dar se stăpînește*).

MARIA: Nu-i nimic. O să avem un băiat mic și o să fie numai al nostru.

OLGA (*Se frămîntă*): Sînt greșeli de astea, pe care nu poți să ți le ierți, care te pun pe gînduri în privința ta.

MARIA: Era mai rău poate dacă îl luai de bărbat.

OLGA: Mai rău! Dar e destul de rău că am un copil de la el. E ireparabil!

MARIA: Copilul o să-l crești tu, noi. O să-l facem un băiat și jumătate.

OLGA (*Pe gînduri*): Eu ași vrea o fetiță. (*Se întunecă*): Ași vrea! Ași vrea să se întîmple o minune, să mă trezesc într-o zi și să văd că a fost un vis rău. Ce-a fost cu Mihuț, Maria? N-am cunoscut încă toate firele. Trebuie luat cu încetul. Când te gîndești că dacă nu-l prindea razia în parc, la Piața Neamț, cu buletin de București, puteam să ne străduim noi mult să-l găsim. Il ascundeau niște...

(*Intră Mihuț*).

MIHUȚ (*Indușoșat*): Ce drăguțe sînt chiuvetele astea mititele, ca pentru păpuși! (*Se așează la ceai el și Maria*): Parcă ar fi niște flori albe.

MARIA: Cît zahăr? Două?

MIHUȚ: Una.

MARIA: Ești un spartan. Dormi pe tare?

MIHUȚ: Aproape fără saltea. Bucuria tatei! Cred că asta e cea mai mare plăcere pe care i-am făcut-o vreodată. „Băiatul meu nu-i cocoloșit“! (*Rîde*).

MARIA: Ai început să-i semeni la glas, ăsta-i semn bun. (*Acciași, Petre.*)

MIHUȚ (*Rîsul îi îngheață. Se ridică în picioare. Olga iese pe vîrfuri*).

PETRE (*Inainteață încet, e foarte emoționat, caută să se stăpînească*): Bună dimineața. Văd că nu sînteți triști.

MARIA (*Stăpînindu-l din ochi*): De ce să fim triști, cînd un copil se întoarce acasă?

PETRE (*Străbate odaia, nu știe cum să înceapă, se oprește în dreptul unui fotoliu*): Să stăm jos. (*Se așează*).

MIHUȚ (*Se așează și el mașinal*)

MARIA: Mănîncă, Mihuț, isprăvește ceaiul.

MIHUȚ (*Invîrtește lingurița în ceai, dar nu mai poate mîncea*).

PETRE: Da, da, Te-ai întors, va să zică. Și noi trebuie să ne bucurăm. (*Crescendo*) Ai fugit de acasă și acum trebuie să ne bucurăm că ai binevoit să te întorci. Copil de oameni cinstiți, muncitori, crescut în școala de azi, într-o casă în care aveai tot ce-ți trebuie, de ce-ai fugit, tâlharule, de ce-ai fugit? (*Sare în picioare*).

MIHUȚ (*Cu fruntea plecată, cu ton scăzut, dar încăpăținat*): Pentru că eram nefericit.

PETRE: Nefericit! Auzi, ne-fe-ri-cit! Și ce-ți trebuia pentru fericirea dumitale? Nefericiți erau copiii pe care i-am cunoscut eu, pe vremuri, care veneau de la 9 ani la oraș să care cărămizi în spate, la binale, cu tălpile goale și 50 de kilograme pe umeri. Sau ai care intrau la stăpîn cînd erau încă fragezi și nu învățau nici buchea. Nefericită a fost ea (*arată spre Maria*), că n-a avut tată, maică-sa a fost spălătoreasă și ea a intrat la 12 ani la stăpîn. Dar tu? Tu? Că nu te-am înțeles eu? Hai?

MARIA: Petre, dacă ai știut totdeauna bine ce-i cu copilul tău, dacă l-ai înțeles, cum zice el, pe limba lui, cum n-ai băgat de seamă că o ia razna în ultimul timp?

PETRE: Numai grija lui o am eu? Numai gîndul la el? N-are profesori, n-are pedagogi, n-are mamă?

MIHUȚ: Mama e și ea ocupată și nu iese din vorba ta.

PETRE: Și care era vorba mea? Erai bătut acasă? Erai chinuit?

MIHUȚ: Eram jignit.

PETRE: Ei, iartă-mă, n-am știut că trebuie să mă port cu tine ca cu o floare. Credeam că am de-a face cu un om.

MIHUȚ: Imi ceri să fiu om, dar cînd am și eu gusturile, sau părerile mele, sau gîndurile mele, atunci mă repezi ca pe un copil.

MARIA (*Încet*): Ai auzit?

PETRE (*Mai încet, mai înfundat*): Și gustul tău, părerea ta a fost să rămii repetent?

MIHUȚ: Nu, n-am vrut. Dar am... n-am învățat așa de bine...

PETRE (*Mușcător dar încet*): Așa de bine!

MIHUȚ: Adică n-am prea învățat, am mai fugit de la școală. Ei te-au căutat la telefon de la școală să te avertizeze, dar n-au dat de tine. Nu-mi mai era mîntea la asta.

PETRE: La ce ți-era mîntea?

MIHUȚ: La poezie... la... cum trebuie să fie omul... la cum ești tu...

PETRE: (*Mai atent*): Cum sînt eu?

MARIA (*Vede că lucrurile s-au potolit, pleacă ca să-i lase singuri.*)

MIHUȚ: Și tu și mama sînteți doi orgolioși! Să ajungeți! Asta vreți.

PETRE: Nu-i adevărat. Nu vreau să ajung nimic. Sînt mîndru de munca mea, dar așa trebuie să fie oricine...

MIHUȚ: Vorbești cu lumea, sau la partid, că oamenii trebuie să fie așa și așa... Și acasă... Și în general, una spui și alta faci.

PETRE: Ce spun și ce fac?

MIHUȚ: Vorbești că omul... și omul și iar omul! Și eu eram lîngă tine, om, dar nu te uitai la mine decît ca să mă cerți (*Cu patos sincer*) Știi tu ce e în inima mea?

PETRE (*Atent*): Ce e?

MIHUȚ: Pleznește! Nu mai înțeleg nimic. Tu ești comunist, dar n-ai grijă de mine, de cămin, de Lilica. Nu te uiți la oameni. A murit bunica și tu...

PETRE: Și eu?

MIHUȚ: Tu n-o văzuseși înainte cu două săptămîni. Ei îi era dor de tine, mereu te chema. N-ai avut vreme. Și cînd ea a murit, eu am rămas atît de singur.

PETRE: Dar noi?

MIHUȚ: Voi? Tu, numai cu: „mă, nu te porți ca un bărbat“, sau, „să nu te aud că faci așa“. Mama parcă e prințesa din pădurea adormită.

PETRE (*Enervat*): Care prințesă?

MIHUȚ: Adormită. Citește, învață, se duce la birou. Pe noi, copiii, nici nu ne vede. Și cînd ne ia în brațe și ne sărută, repede, între două treburi, tu strigi: „Nu-i răsfăța“! Ce fel de iubire e asta? Ași fi vrut cîteodată să stau cu tine de vorbă, să-ți spun, să-ți povestesc, să te văd că-ți deschizi inima, că vii tu odată singur să mă întreb: Ce-i cu tine, Mihuț? Dar fără să strigi! (*Cu lacrimi în ochi*): Așa de mult am vrut să mă sinucid, dar n-am avut curaj. Și acum ași vrea să mor!

PETRE (*Se duce la el, Mihuț stă înmărmurit, Petre îl ia brusc în brațe și îl sărută pe ochi, pe frunte, pe obraji, repede, îl strînge de-l înăbușe*): Băiete! Băiete! Băiete!

MIHUȚ (*Se lipește de el, îl prinde de gît*): Tată!

PETRE (*Stingherit puțin de efuziunea asta*): Stai, stai aici și spune. Unde ai fost, ce-ai făcut trei săptămîni?

MIHUȚ (*Nu prea vrea să spună*): În provincie... Doar știi că Maria m-a luat de la Piatra Neamț.

PETRE: Și ce-ai făcut acolo? La cine ai stat? Ce-ai mîncat? Unde ai dormit?

MIHUȚ: La un... la o cunoștință.

PETRE: O cunoștință a ta? De unde ai cunoștințe în provincie?

MIHUȚ (*Ocolește*): L-am cunoscut acolo.

PETRE: Cu ce bani ai plecat în provincie?

MIHUȚ: Am avut eu.

PETRE: De unde ai avut? Cine ți-a dat? (*Incepe să asprească tonul*).

MIHUȚ (*Arată mina*): Am vîndut ceasul.

PETRE (*Se supără*): Uite ce face dumnealui! (*Se plimbă nervos. Se oprește în fața copilului*): Mihuț, spune-mi drept. Odată maică-tii i-au lipsit niște bani. Ne-am gîndit la orice și la oricine. Nu cumva...?

MIHUȚ (*Cu capul în pămînt*): Eu i-am luat.

PETRE (*Clocotește de furie, se depărtează de el din prudență*): La orice m-am gîndit, numai la asta nu. Nu voi să cred că se poate. (*Se plimbă zbuciumat, se oprește în fața lui*): Toate astea n-au putut ieși din capul tău. Tu trebuie să ai prieteni, prieteni răi cu care te-ai sfătuit. O șleahță de haimanale, de copii de „foști“, de tîlhari, de dracu' știe ce. Spune, ce prieteni ai?

MIHUȚ: N-am.

PETRE: Minți.

MIHUȚ: E tot una. Tot eu am făcut ce am făcut.

PETRE: De ce-i acoperi? Vrei să-i mai păstrezi? Ți-e frică de ei? Te-au amenințat? Te au la mîna cu ceva?

MIHUȚ: Nu. Sînt răi. I-am văzut bine, de aproape. Dar nici voi nu sînteți destul de buni.

PETRE: Noi? Eu, maică-ta, sîntem ca bandiții care te-au învățat să furi și să fugi?

MIHUȚ: Nu, nu. Dar nu sînteți absolut... sinceri. Dacă vă cunoaște cineva de aproape, nu faceți tot ce spuneți, voi, comuniștii.

PETRE (*Ingrozit*): Ce spui? Comuniștii? Ești nebun? Ce ți-au băgat în cap? Dacă eu și maică-ta avem cusururi omenești, înseamnă că comunis-

mul nu e bun? Comuniștii nu sînt buni?

(*La tuncetul glasului lui vine Maria*).

MIHUȚ: Nu sînt perfecți.

PETRE: Nu sînt perfecți, dar sînt oameni. Și eu și maică-ta sîntem poate oameni cu mai multe slăbiciuni, nu sîntem noi comuniștii cei mai buni. Dar se compară, pot să pui la cîntar oamenii pe care i-ai cunoscut acolo, cu ăștia între care ai trăit? Cu Maria, cu Gane, cu Popa, cu maică-ta, chiar și cu mine? Spune! Hai, spune!

MIHUȚ: Nu. (*Iși deschide inima*) Bîrfeau, jucau cărți, spuneau că sînt intelectuali de rasă. Și la ei... Mi-au vîndut și ghetetele din picioare. (*Arată picioarele încălțate în pantofi de tenis rupți*).

PETRE: Bine, dar dobitocii, tîlharii ăștia, nu și-au închipuit că o să fie dați pe față, că am să-i bag la pușcărie? Ce credeau? Ce interes aveau?

MIHUȚ: Nu știi.

PETRE: Trebuie să știi.

MIHUȚ: Credeau că ai să le plătești găzduirea mea acolo... Ceasul și ghetetele nu le-au ajuns. Că ai să te temi să faci tărăboi, ca să nu te compromiți, și....

PETRE: Și o să fac treaba mușama, nu? Cine le-a băgat în cap că mi-e frică de compromitere, că sînt un orgolios? Tu?

MIHUȚ: Nu, nu eu.

PETRE: Atunci cine? Prietenii tăi, care pe semne te-au recomandat acolo?

MIHUȚ (*Tace*)

MARIA: Am fost aseară la bandiții ăștia, am să-ți povestesc... El a fost sub cuziști profesor la universitatea din Iași. Falși intelectuali și neoameni. O să-i mai caute miliția. Dar Mihuț, cum am înțeles eu, e sătul pînă peste urechi de ei. În clipa asta îi urăște.

PETRE (*Furios*): Dar nici despre noi, comuniștii, nu are o părere prea bună. Auzi, dumnealui nu are o părere prea bună! E dezamăgit! A scos concluzii generale!

MARIA (*Grav*): Ei, ăsta e lucrul cel mai grav, că din slăbiciunile noastre personale, un copil, un om slab, nepregătit, un om căruia dușmanul îi ațîță și-i turbură sufletul, poate să tragă concluzii generale.

PETRE (*O privește fix*): Tu spui ceva... adevărat.

MARIA: De asta trebuie să fim noi mereu mai buni, să fim cei mai buni. (*Aceiași, Catrina Ponor*).

CATRINA (*Vine repede, îmbujorată, veselă, cu respirația tăiată*): Bine v-am găsit.. Tovarășa Olga e aici?

MARIA: Bine ai venit. E dincolo.

CATRINA (*Desface un pachet și joacă în aer un paltonaș de copil*): Uite! Nu era gata aseară, cînd am făcut bagajul Cocăi, și i-am dat flanela a veche. Azi dimineață am adus fetița aici, și pe urmă ce m-am gîndit? Ia să mă duc la croitoreasă, că atîta am rugat-o ieri! Și ce să vezi? E gata. Poate îl ia tovarașa Olga, cînd pleacă mîine cu al doilea transport și-l duce Cocăi.

MARIA (*Se uită și pipăie hăinuța*): Ce stofă bună! Și ce bine e cusut! O frumusețe!

CATRINA (*Nu mai poate de bucurie și mîndrie*): Strungarul meu mi l-a făcut. A luat stofă și a făcut unul pentru băiatul lui și unul pentru Coca mea: „Ține, zice, du-te la croitorească și fă-le la amîndoi, că ai mei sînt“. Ai văzut?

MARIA: Ei, vorba lui, ai văzut? Eu nu ți-am spus că ai să dai peste un om adevărat într-o zi?

MIHUȚ (*Se duce la masă și începe să mănânce mașinal, cu foame*):

PETRE (*Vrea să glumească, n-are mare chef*): Ei, ce mai e cu Gheorghiuță? Și cu pocita aia din Focșani?

CATRINA: Aoleu, tovarășe director, că numai la el ți-e gândul! Da' dă-i păcatelor, nu-mi mai aduce aminte, că am uitat de ei ca de ăl de pe pe pustii. Ce-ți veni și dumitale?

PETRE: Uite așa, mi se face dor mie de el câte odată.

CATRINA: Aiurea, că nici nu l-ai cunoscut! Iți rîzi de mine, că m-am zbu-ciumat atîta de rău' lor. (*Importantă*) Acum divorțez, că au făcut și un copil. Și tovarășa Maria, care atîta ținea să nu-mi stric casa, acum e de partea mea.

PETRE: Știu, am auzit că de data asta te măriți cu un urît.

CATRINA: Ce urît? (*Cu un zîmbet pierdut*): E-hei, urît ca ăsta, ai vrea să fi dumneata! (*Subit politicoasă*): Cu toate că nici dumneata, zău, nu ești de lepădat.

PETRE (*Rîde în sfîrșit*): Va să zică, dacă ași fi flăcău de însurat, ți-aș da de gîndit?

CATRINA (*Sinceră*): Nu, zău, mie nu. Mie îmi plac mai așa... (*Arată că mai supli*): Mai... În sfîrșit, fiecare are gustu' lui.

MARIA: Nici o primejdie, va să zică. Ei, Petrică, s-a isprăvit cu tine. Mi-aduc aminte și eu cum arătai cînd erai mai... (*repetă gestul Catrinei*).

CATRINA (*Consolată*): Nu pune la inimă, tovarășe director, că toți îm-bătrînim. (*Revine la hăinuța ei*): Da' uite, tovarășă Maria, cume făcută. Cu cutulițele astea în spate, cu gulerașul ăsta, și-o să-i stea! Albastră! (*Sărută hăinuța*) Parcă-i haină de păpușe
(*Intră Olga*)

OLGA: Au telefonat?

MARIA: Încă nu. Acum trebuie să telefoneze. E dimineața, pînă obțin fir....

CATRINA: Tovarășă Olga, fi bună, du-i mîine hăinuța asta Cocăi mele. Uite ce paltonaș. (*Iar îl joacă în aer, să se vadă bine*).

OLGA: Oho! E grozav. Bine ai făcut. Acolo seara e răcoare. (*Fără să vrea strînge și ea haina în mîini cu un gest matern*).

CATRINA (*Cu curiozitate*): Prisăcaru l-a adus pe al ei?

OLGA: Nu, a renunțat.

CATRINA: M-ași fi mirat! Ce să-l dea ea să-l crească bine și să i-l aducă zdra-văn? Mai bine îl ține aici la zăduf, cu căciula în cap și șalul la gît în luna lui cuptor, ca birjarii ăi de pe sanie.

MARIA (*Pune mîna pe receptor*): Ei sînt, allo! Da, căminul, căminul.... directoarea căminului, Maria Pricopie.... Cum? Cum? Mai spune o dată că nu se aude bine.... Cum? Cine vorbește acolo? Cine ești, tovarășe?, Șeful secției de miliție? Care secție? (*Tonul ei e înspăimîntător. Toți au încremenit*).

PETRE: Ce spune? Ce spune?

MARIA (*Face semn cu mîna să tacă*): Ssst! Intre Romînești și Ploiești: spui? Si și (*Se uită la cei din jurul ei, ochii i se opresc la Catrina care ține paltonașul în brațe*) Sînt răniți?

PETRE (*Scoate un strigăt*): Copiii?

CATRINA (*Sugrumat*): Copiii?

MIHUȚ (*Se apropie tremurînd*): Copiii?

MARIA: La Ploiești? Nu știi bine? Dar cine știe bine? De ce n-a venit la telefon unul care știe bine, care a văzut? Bine, bine tovarășe, mulțumesc. La Ploiești va să zică. (*Inchide receptorul*).

IOSIF: Ei, o s-ajungă ei. (*Zincăi*) Ce ești tu atît de fricoasă? Zău, pentru o nimica toată începe să-și facă gînduri, să-și închipuie cine știe ce! Un cauciuc, o pană... se întîmplă!

PETRE: Puteți să vă mai plimbați că e doar duminică și să veniți să întrebați mai tîrziu.

IOSIF: Hai!

ZINCA: Mai bine să mai așteptăm....

IOSIF: Păi dacă sînt în ședință, crezi că au nevoie de noi?

ZINCA: Să mergem să așteptăm în grădină.

IOSIF: Se poate în grădină?

MARIA: Pofțiți!

(*Iosif și Zinca intră în grădină*)

PETRE: Acolo au să dea peste Catrina și au să afle tot.

MARIA: Și așa au să afle mai curînd sau mai tîrziu.

PETRE: Dar să afle cînd o să știm și noi ceea ce-a fost, ce proporții, ce nenorocire! (*Iși ia capul în mîini*). Așa au să înnebunească sărmanii înainte de a ști tot.

MARIA: Mi-e atît de greu să-i mint, mi-e nesuferit de greu.

(*Olga vine iar în creșă*).

OLGA: Cum au să ne mai încredințeze altădată oamenii copiii lor?

PETRE: Să vedem mai întîi ce-am făcut cu aștia.

(*Catrina se ivește în ușă, întreabă cu privirea*)

MARIA: Nu. (*Din grădină se aude rîsul lui Iosif*): Nu le-ai spus?

CATRINA (*Șters*): De ce să le spun? O să afle cînd o să știm.... ce-a fost... Ce să-i sperii, săracii? Le-am spus că mă doare o măsea. D-aia tac. (*Ține mereu haina feței în mîinile care îi atîrnă moi. Iese.*)

MARIA (*Iși trece mîna, peste frunte, peste ochi și formează două cifre*): Acum nu răspunde! Ticălosul! Eu cu mîna mea îl omor.

MIHUȚ (*Care nu se mai poate ține*): Și cum vorbea de frumos cînd nu bea! De omenie, de poezie, de dreptate! Dar cînd bea, parcă avea un diavol în el. Atunci ura pe toată lumea.

PETRE (*Trist*): De unde știi? Asta... a fost printre prietenii tăi din vremea din urmă?

MIHUȚ (*Dă trist din cap*)

PETRE (*Marici*): Ce te uiți la mine lung? Ce-ți închipui, că o să spun că e altcineva de vină? Eu sînt vinovat, eu sînt vinovat! Nici măcar Florica nu-i atît de vinovată ca mine. Și cu creșa și cu copilul meu și cu...

(*Intră Florica*).

FLORICA (*Se repede la Mihuț*): Mihuț! Mihuț! Dragul mamei! Ai slăbit. Uite cum arăți! Ce-a fost asta, Mihuț? De ce ai făcut asta?

MIHUȚ (*Stingherit de tot ce s-a mai petrecut*): Lasă, mamă, lasă acum.

FLORICA: Dar de ce? Hai acasă! Hai și tu, Petre! Ce stați toți așa ca la panopticum? L-ai certat? Lasă, să încercăm și altfel, cearta nu aduce nimic bun.

(*Sună telefonul*).

MARIA: Da, da! Peste cîteva minute? Bine! (*Inchide receptorul*): Ne dă legătura peste cîteva minute cu spitalul de Stat.

FLORICA: Ce spital?

PETRE: Stai jos și fii liniștită. Mașina care a plecat cu copiii azi de dimineață, a avut un accident.

(*Catrina s-a ivit în ușă la sunetul telefonului*)

FLORICA: Un accident! Lilica!

PETRE (*Greu*): În mașină erau cincisprezece copii, nu numai Lilica!

CATRINA (*Incet*): Și Coca, și Tinel, și Dodi și... (*Iese*).

PETRE: Cincisprezece copiii de viața cărora trebuia să mă gândesc în fiecare zi. Între toate treburile și răspunderile mele, trebuia să mă gândesc și la asta.

FLORICA: Și... ce accident? Grav? Ce s-a întâmplat?

MARIA: Încă nu știm.

PETRE: Șoferul a fost beat.

FLORICA: Victor?

PETRE: Victor al dumitale. „Nu-i băiat rău, a fost numai răsfățat“, da? Un singur om, un singur păcătos am băgat într-un loc de încredere și a făcut atâtea nenorociri.

FLORICA (*Olgăi*): Tu nu știi de ce s-a îmbătat?... Vreau să spun, nu știi ce-a fost cu el?

PETRE: De ce-o întrebi pe ea? Tu erai la curent?

FLORICA (*Incurcată*): Puțin. Trebuiau să se căsătorească.

PETRE: Și ai tăcut? Nu mi-ai spus nimic? Ti se părea o pereche potrivită? Olga mea să-l ia pe Victor, pe dușmanul, pe bețivul, pe....

FLORICA: Până acum nu am știut că e ceva din toate astea (*Se uită la Olga, nu se poate abține*): Până în seara în care m-ați chemat aici acum trei săptămîni să-mi spuneți. Atunci... nu mi-a plăcut. Dar m-ați rugat, să nu-i spun nimic lui Petre. Era povestea ta la mijloc. Și azi de dimineață am aflat și mai multe. Azi...

(*Telefonul sună*).

MARIA: Allo! Allo! Spitalul de stat! Allo, tovarășe, aici e căminul de copiii al fabricii „Flacăra Roșie“. S-a adus acolo un camion cu copii...? Cu copii accidentați? Nu? Știi sigur? Ești poarta? Inchide. Spun să închizi. Allo, Ploești, dă-mi spitalul de copii! Aștept pe fir urgent!

(*Toți așteaptă încordați*)

PETRE (*Izbucnește*): De ce-a făcut el toate astea? Fapte de nebun. Lucruri fără legătură între ele... Olga, Mihuț, beția...

OLGA: S-a îmbătat, probabil, toată noaptea. Dimineața nu se vedea nimic, se ținea drept, vorbea limpede.

PETRE: Te iubea?

OLGA: Nu. Mi-am dat seama că nu, credea că o să parvină prin mine, că ai să-l ridici dumneata.

MIHUȚ: Mi-a spus: Du-te acolo, la prietenul meu de la Piatra Neamț. Taică-tău o să fie dezolat, o să trimeată după tine, n-o să scoată un cuvînt ca să nu se compromită. Abia după ce o să te piardă, o să te iubească. Dar n-o să facă scandal, i-e frică. Nu riști nimic și o să te aprecieze. Să vezi cum o să se schimbe față de tine. O să învețe ceva din treaba asta.

PETRE (*Amar*): Singurul lui cuvînt adevărat. Numai că am învățat altceva.

MARIA: Și socotea, animalul, că o să-l trimiți pe el. Ții minte că s-a oferit să se ducă în seara aceea?

PETRE: Să-i rămîn obligat! O să vadă el ce îndatorat mă simt!

MIHUȚ: Dar eu nu voiam să trimiteti după mine; nu voiam să mă mai întorc, voiam altă viață, voiam să mă tot duc... sau să mor...

FLORICA (*Deodată*): Copiii mei! (*Plînge*)

MIHUȚ (*Repede la ea*): Mamă! Mămico! (*O mîngîie pe capul lăsat*.)

PETRE: Noi doi sîntem singurii care merităm.

morală, de slăbiciunea asta se agață dușmanul și profită. Crezi că se poate agața de calitățile noastre?

PETRE: Banditul!

MARIA: N-am vorbit numai de el. El e unul. Tu puteai s-o pățești și cu altul.

PETRE: Și oamenii ăia, la care a stat Mibuț, cum a ajuns la ei?

MARIA: Prieteni ai lui Victor, pe semne. Cred că la ceasul ăsta sînt arestați.

OLGA: Asta se chiamă corupere de minori.

PETRE: O să vedem noi ce e cu Victor, cînd i s-o drege capul ăsta spart și viermănos.

MARIA: Du-te acasă, odihnește-te, asteaptă-ți nevasta și copiii. Toate n-or fi fost de geaba.

PETRE: O să... am de gînd să... *(îi e greu să facă mea culpa încăodată. E grav și adîncit în el. Pleacă iar spre ușă și acolo se oprește)* Și, mă gîndesc, mașina voastră are nevoie de reparații. Mîine copiii au să plece cu mașina mea, a inginerului Barbotescu și a inginerului Oprescu. Cîți copiii ai mîine?

MARIA: Șaisprezece, și Olga. Cuferele cu lucruri și vase au plecat aseară cu Rădița și cu Adela cu trenul.

PETRE: Atunci încap. La revedere. *(Se întoarce iar în ușă. Incet, rușinat):* Și pentru construcție să știi... o să începem săptămîna viitoare *(Se uită la ceas.)* E douăsprezece și ei vin acasă abia diseară, copiii mei! Ce mult e pînă atunci!

— CORTINA —

OGLINDA

*În rama ei mâncată de rugină,
Oglinda și-a păstrat curatul val,
Încremenit ca lacul lângă-un mal
Adus, de vreun cutremur, în ruină.*

*În limpezile-i ape se răsfrînge
Odaia tristă — malul prăbușit. —
Puținul care-a supraviețuit
Îți pare că-n cleștarul ei se strînge.*

*Oglinda, însă, nu mai bea cu sete —
I-e silă să tot soarbă-același chip,
Cum îi e silă undei de nisip, —
Și parcă-ar vrea să iasă prin perete.*

*Stăpîna ei nu vrea să se despartă
De-oglinďă — slujitoare fără glas:
E singura ce-acum i-a mai rămas —
— Ca din belșugul verii-o frunză moartă.*

*Ar vrea să plece-oglinďa, dar n-o lasă.
Mereu se-așează înaintea ei
Și îi vorbește, ca unei femei:
— Ci spune-mi, draga mea, mai sînt frumoasă?*

*Scîrbită, confidenta albă, tace
Privindu-i capul slut, surîsul tîmp
Și părul sur, ca un sălbatec cîmp
Abandonat de om și dobitoace.*

*Îi vede zbîrciturile, în care
Sînt anii azvîrliți ca într-un șanț.
Îi vede chiar și nevăzutul lanț
Ce-o leagă de trecutul care moare.*

*În fiecare hîdă zbîrcitură,
Oglinda vede semnul, împlîntat
Ca de-un pumnal, de aurul furat
Și care-acum, la rîndul lui, o jură.*

*— Nicicînd n-ai fost frumoasă! — parcă-i spune
Oglinda, amintindu-și de trecut —
Și, ca un lac în baltă prefăcut,
Îi oglindește-adîncea uriciune.*

GUNOIERUL

*Nu mă gîndesc la simplul gunoier
Care deretică, tăcut, orașul
Umblînd din cartier în cartier
Cu tîrnul lui stufos, — ci la trușașul*

*Răspînditor de zoaie și gunoi
Ce-a ocolit pînă acum furtuna,
Și, înotînd prin valuri de noroi,
Gîndește c-a scăpat pe totdeauna.*

*Nu-l vezi pe străzi cu-o haraba, în zori,
Ci mai tîrziu, pe la vreun colț de stradă,
Prin prăvălii, prin crișme uneori —
Ducînd cu el gunoiul ca-ntr-o ladă.*

*Capacul ei e lesne de deschis —
Abea așteaptă ca să-i dai pilejul.
Și nu-i o ladă doar, ci un abis —
Că te cuprinde — de-i miroși — vîrtejul.*

*Tot ce-i mai bun în oameni, și mai sfînt,
E împrôscat cu zoaie veninoase
Și toate-ajung o apă și-un pămînt
Și totul a gunoi își amiroase.*

*Cuvîntul — îl știam zămislator
De fapte mari, de vis, de poezie.
La gunoier, e rău mirositor
Și naște numai glod și murdărie.*

*De unde-atît gunoi? De scormonești,
Dai de un domn ce și-a pierdut — sărmanul! —
Tot ce furase țării romînești,
Făcînd negoț de sînge cu toptanul.*

*Lucrînd „în mare“ toată viața lui,
E toptangiu și-acuma, cu ce poate.
Asemeni angroșiști mai sînt destui —
Zilele lor sînt, însă, numărate!*

PRINTR-O VITRINĂ

L-au așezat la o tejghea părinții,
 Făr' să-l întrebe, după-un obicei
 Îndătînat la unii dintre ei —
 La cei ce prețuiesc prea mult arginții.

Băiatul a uitat curînd de școală
 Și-a început să fie tejghetar:
 De trunchi aproape așchiile sar —
 Ne-nvață a norodului zicală.

E bucuros să vîndă, să cîștige,
 La brînză și la ouă, — ori și cît.
 Dac-ar putea, ți-ar pune mîna-n gît,
 Și tot el s-ar porni, zălud, să strige.

Privește viața doar printr-o vitrină —
 Cîtă viață poate-ncape-n ea?
 Iar tinerețea lui, după tejghea
 Se tot usucă, de la rădăcină.

Doar mîna i se face tot mai lungă,
 Vinînd bănetul, prefăcut în zeu.
 E drept că buzunaru-i trage greu,
 Dar sufletul i-e doar o goală pungă.

DOMNUL CU CĂTEL

Pe domnul cu cățel, l-am cunoscut
 Pe cînd ținea de zgardă multă lume.
 Avea pe-atunci o fabrică și-un „nume“
 Azi, se mîndrește doar că le-a avut.

Îl văd și-acum pe străzi, adeseori:
 Holbează-un ochi de gheață către soare
 Și mîrîie, cuprins de o turbare
 Ce-l sperie pe cîine uneori.

Din cînd în cînd, se plimbă, otrăvit,
 Pe lîngă „întreprinderea“ pierdută.
 Nici zidurile ei nu-l mai salută
 Cînd trece cu obrazul stafidit.

Cu inima bolnavă, fără leac,
 Se-ntoarce-acasă, mestecînd blesteme
 Și-ncepe amintirile să-și cheme
 În sufletul, rămas de mult sărac.

*Femeile, Parisul, Nisa... Dar
Pe unde-or fi zăpezile de-alt'dată?
Și domnul cu cățel visează, iată,
Că-i iarăși domn, cu țara-n buzunar.*

*Se vede iarăși mînuind averi
Și învîrtind afaceri cu toptanul.
Aude parcă-n vis cum sună Banul
Prin golu-nfricoșatelor tăceri.*

*Dar visul, sterp ca aurul, își scade
Fragila flăcărăuie și, prin somn,
Urechile zăbavnicului domn
Aud un glas: „Nimica nu mai cade!”*

INIMII MELE

*Ți e obosită inima mea, știu!
Te simt tot mai slăbită-n pieptul meu.
Mergi parcă șchiopătînd, ți-i tot mai greu,
Și ți se pare totul prea tîrziu.*

*De șaizeci de ani tot bați mereu
Din metronomul tău discret și viu
Și, vrînd nevrînd, atît cît am să fiu,
Avem aceeași soartă: tu și eu.*

*Știu bine că ai dreptul la hodină;
Atîția ani ai suferit nespus,
De vis și dragoste de oameni plină.*

*Dar uită tot trecutul ce s-a dus.
Să-mi bați pînă la ultima terțină;
Mai am atîtea de cîntat, de spus.*

ÎMPĂCARE

*Pe-acest pămînt ca într-o casă-n lut,
Am locuit o clipă trecătoare,
În care-am stat cu fruntea drept în soare
Chiar dacă-odată ochii m-au durut.*

*Acum cînd clipa cea albă moare
Și pentru mine totul e trecut,
Mă chinuiește gîndul: — Ce-am făcut
Și ce-am lăsat eu clipei viitoare?*

*Eu n-am sădit în preajmă-i nici un pom,
Nici glia strămoșească n-am arat.
Dar mi-am plinit destinul meu de om*

*Dacă-ntr-un an, cândva, îndepărtat,
Pe urma mea s-o mai găsi un tom
În care veacu-acesta l-am cîntat.*

ȘTAFETA GENERAȚIILOR

*Mi-aduc aminte că la noi în sat,
Stăteau țăranii seara la taifas.
Vorbeau de griu, de vreme, de arat,
Și pentru dinșii, timpul n-avea ceas.*

*Să stăm și noi de vorbă dacă vreți
De vers, de poezie, de-ale noastre,
Dar nu de veșnici cai verzi pe pereți,
Sau de-un muzeu întreg de zări albastre.*

*Ca început, chiar eu în astă seară
Vechi sfaturi bătrînești am să vă spun;
Și mie mi le-a dat odinioară
Cînd am fost tînăr, un poet mai bun.*

*— Să nu atingi nici mîna de condei,
Să nu strîci frumusețe de hîrtie,
Din plictiseală sau din obicei...
Că poezia nu-i caligrafie.*

*Tu s-o aștepti să crească-nții în tine,
Cum crește pruncu-n trupul mamei lui.
Cum cresc lăstarii noi din rădăcine,
Să simți că te înăbuși de nu spui.*

*Și să ai grijă ca orice cuvînt,
Să-l smulgi din pieptul tău ca pe-un puet,
Cu rădăcini cu tot și cu pămînt,
De nu ești scrib și vrei să fii poet.*

*Să fie cald și viu de viața ta,
Și cînd tu însuți nu vei mai trăi,
Doar astfel nu-l vor mai putea uita,
Și n-o să viețuiască doar o zi.*

*Și versul să-ți cioplești cum a cioplit
Și Michel Angelo pe-al lui Moîs,
Cînd s-a-nviat o piatră de granit,
Cu suflul creator al unui vis.*

Să nu scrii fără dragoste de om.
Că-ți va fi stearpă orice încercare,
Cum nu rodește-n lume nici un pom,
Cînd n-are nici căldură și nici soare.

Să scrii cu gîndu-ntreg la omenire,
Iar nu trăgînd cu ochii în oglindă.
Că cel ce-aleargă după nemurire,
Cum nu-ți prinzi umbra, n-are s-o mai prindă,

Cum scoate mărul seva din străfund
Să scoți din fundul vieții poezie,
De vrei să-ți fie versul tău fecund,
Să nu faci flori din pap și din hîrtie.

Așa, cu suc de glie și cu soare,
Vei plămădi în învelișul lor
Și vei închide-n fiecare floare
Sămînța ce-o-ncolți în viitor.

Nu-ți bălăci condeiul în formule
Făcute gata, circulînd pe piață,
Ci fă-le singur cu-ale tale scule
Și din metalul ce-ai cules din viață.

Nu-mprumuta o haină de la nime,
Chiar dacă-ți vin papucii lui Shakespeare,
Nu fă din versuri niște sinonime.
Să n-ai de plată nimănui vreun bir.

Să nu-ți faci singur soartă de dublură,
Cîntînd din cobză cînd poți fii vioară,
Trăgînd cu ochii pe o partitură
Pe care-atîția alții o cîntară.

Să năzuiești spre nou, spre forme noi,
Să spargi cu pumnii vechile tipare,
Cînd sufletul ți-l simți ca pe-un șuvoi,
Dar noutatea nu-i în rime rare.

Să nu le tot vînezi cu orice chip,
Că versul nu-i cuvinte-ncruciate,
Nici arabescuri trase pe nisip,
Nici joc subțire de societate.

Nu-ți fie rima singura stăpînă
Nu te lăsa vrăjit ca în povești.
Să nu te lași purtat de ea de mină,
Ci de ideea mare ce-o slujești.

*Nu scrie pentru tine, doar nebunii
Vorbesc de unul singur, și pe stradă,
Mulțimea te așteaptă. Cîntă, spune-i,
De viața ei, de marea ei baladă.*

*Cam astea mi le-a spus acel confrate,
Și mi se pare miezul lor cuminte;
Și-i bine, chiar de-s cunoscute toate,
Să ni le mai aducem iar aminte.*

EUROPA

ÎN AL 72-LEA ȘI 73-LEA AN AL ACESTOR STATE*)

*Deodată, din adîncul de mucegai și de somn al beciurilor ei, din vizuinile robilor,
Ca fulgerul năvăli Europa pe jumătate speriată de îndrăzneala-i,
Cu picioarele bătătorind zdrențele și cenușa, cu mîinile înfipte în gîtlejul regilor,*

*Cîtă nădejde și cîtă credință!
Cîte sfîșietoare vieți ale patrioților în exil sugrumate!
Cîte inimi adăpate cu obidă!
O, întoarceți-vă toate spre ziua aceasta și redeveniți voi înșivă.*

*Iar voi, cei plătiți spre a umple de ocară Poporul, — voi, mincinoșilor,
luați aminte!
Nici pentru durerile fără număr, pentru crimele și desfrîul lor,
Nici pentru jaful stăpînilor, sub toate formele, josnic, mișunînd ca viermii,
pe socoteala neștiinței simbriașului,
Pentru făgăduielile jurate de buzele regilor și călcate a doua zi în hohote de rîs,
Pentru nimic din toate acestea nu s-au abătut loviturile răzbunării, nici
capetele nobililor n-au căzut, deși Poporul o putea face;
El a disprețuit cruzimea regilor.
Dar tocmai blînda lui milă îi pregăti o amară pierzanie, căci înfricoșății
monarhi se înapoiară degrabă,
Fiecare cu alaiul lui de călăi și perceptori,
Mercenari, legiuitori, stăpîni, temniceri și denunțatori.*

*Totuși, dindărătul tuturor josniciilor și al jafului, o stafie se ridică,
Fără margini ca noaptea, înfășurată nesfîrșit în falduri lungi de purpură,
Cu chip și ochi pe care nimeni nu-i vede,
Iar de sub mantie, mantia-i roșie ridicată pe braț,
Un singur deget arătător apare, întins, la mare înălțime, amenințător ca un
cap de șarpe.*

*) N. T. Poemul e scris doi ani după eșuarea revoluției de la 1848. Poetul aduce imputări burgheziei pentru coaliția ei cu nobilii împotriva mișcărilor populare din Italia, Ungaria, Franța și Germania. Publicat prima oară sub titlul „Resurgemus“, în ziarul „New York Tribune“ din 21 iunie 1850.

*În vreme ce în gropile proaspăt săpate zac cadavrele însingerate ale tinerilor,
În vreme ce funia spînzurătorii sugrumă pe îndelete, și gloanțele stăpînilor
șuieră, cei tari rîd în gura mare,
Și toate acestea vor da roade la timpul lor și toate aceste lucruri sînt bune.*

*Aceste cadavre ale tinerilor martiri care atîrnă de funii, aceste inimi străpunse
de plumbi*

Așa, reci și nemișcate cum vi se par, trăiesc undeva cu o vitalitate nepieritoare.

Trăiesc în alți tineri, o, regi!

Trăiesc în frații lor, gata să vă sfideze din nou,

Moartea i-a făcut mai limpezi, i-a învățat, le-a sporit îndrăzneala.

*În fiecare dintre mormintele celor căzuți pentru libertate, sămînța libertăți
încolțește, gata să dea semințe la rîndu-i,*

Ca să le poarte vîntul și să le semene, iar ploile și zăpezile să le crească.

*Nu-i suflet plecat din aceste trupuri, pe care armele tiranului să-l piardă;
El va străbate nevăzută pămîntul, murmurînd, sfătuiind, prevestind.*

*Libertate, alții să-și piardă încrederea în tine, eu niciodată n-oi pierde-o.
E casa aceasta închisă? Gazda-i plecată?*

Fii gata totuși; nu obosiți așteptînd,

În curînd se va întoarce, iată, crainicii ei sînt pe drum.

1850*

1860**

UNUI PREȘEDINTE

*Tot ce faci și tot ce spui nu-s pentru America decît minciuni sforăitoare,
N-ai învățat nimic de la Adevăr — de la politica adevărului n-ai deprins
amploare, drumul drept și nepărtinirea,*

*N-ai înțeles că numai lucrurile croite pe această măsură se potrivesc Statelor
Unite,*

*Și că tot ce-i mai prejos de ele va trebui, mai curînd ori mai tîrziu, să dispară
din aceste State.*

1860

1860

ÎN CLIPA ACEASTA DE VEGHE

*În clipa aceasta de veghe în care întreaga-mi ființă freamătă de așteptări și
nădejdi,*

*Presimt că și pe alte meleaguri se află oameni în care la fel se zbuciumă
așteptări și nădejdi,*

*Presimt că dac-aș putea să-mi arunc privirile departe, pretutindeni, în Germa-
nia, în Italia, în Franța, în Spania, i-aș vedea;*

*Și mai departe încă, în China sau în Rusia, sau Japonia, vorbind alte graiuri,
Și mai presimt că dacă i-aș putea cunoaște pe acești oameni, de dinșii m-aș
simți legat la fel de strîns, de cald ca și de oamenii țării mele,*

Da, știu că am fi frați și prieteni,

Și atît de fericit aș fi și eu cu ei laolaltă.

1860

1867

*-) Anul în care a fost scrisă poezia

**-) Anul în care poezia a primit forma definitivă. Aceste lămuriri sînt valabile pentru toate poeziile.

AUD CĂ M-AU ÎNVINUIT

*M-au învinuit că aş avea de gând să le distrug instituțiile,
 Dar la drept vorbind eu nu-s nici pentru, nici împotriva instituțiilor,
 (Ce-aş avea oare de-mpărțit cu ele? ori la ce mi-ar sluji distrugerea lor?)
 Eu lupt doar ca să construiesc în Mannakatta și în fiecare oraș din orice
 țară, fie el pe continent, sau lângă mare,
 La sate și în nepătrunsele păduri, pînă și-n pîntecul mărunt sau uriaș al
 navelor ce dantelează apa,
 Fără birouri, sau regulamente, fără directori, fără vorbărie,
 O singură instituție: adinca și calda dragoste de tovarăși.*

1860

1867

N-AM INVENTAT MAȘINI

*N-am inventat mașini care să cruțe munca omului,
 Și n-am făcut nici vreo descoperire.
 La moartea mea, nu voi putea lăsa o danie bogată din care să se-ntemeieze
 o bibliotecă, sau un dispensar,
 Nu voi lăsa nici fatma vreunei fapte pline de curaj, pentru America.
 Nici amintirea vreunui premiu literar, a unei strălucite minți, sau măcar a
 vreunei cărți demne să șadă și ea-n raft ca toate,
 Lăsa-voi doar o mină de cîntări, vibrînd prin aerul din care plec
 Cîntări pentru prieteni și tovarăși.*

1860

1881

CÎNTECUL EXPOZIȚIEI

*Ascultă, Muză, lasă Ellada și emigrează la noi,
 Rupe, te rog, aceste povești prețuite afară din cale,
 Afacerea ceia cu Troia și cu Ahil miniosul, sau cu Eneas și călătoriile lui Ulysse,
 O tablă să bați, cu „Mutat“ și „De închiriat“ sus în piscul Parnasului tău
 de zăpezi,
 Același aviz să-l repeți la Ierusalim, să-l atîrni la porțile Jaffei și pe muntele
 Moriah,
 Așisderea și pe crenelurile castelelor tale germane, franceze și spaniole și pe
 muzeele tale italienești,
 Fiindcă să știi că o sferă mai mare, mai nouă, mai activă, că un domeniu mai
 vast și virgîn te așteaptă, te cheamă.*

★

*În lături cu temele de război! În lături și cu războiul!
 Departe de ochii-mi scîrbiți — care nu vor să-l mai aibă dinainte — șirul
 acela nesfîrșit de cadavre înnegrite, sfîrțecate!
 Iadul acesta dezlănțuit, setea asta de sînge, sînt demne de tigrii sălbatici și de
 lupii cu limba hulpavă, nu de oamenii cugetători,
 Să-l înlocuim cu lărgirea companiilor industriale,
 Cu armele tale de nănvins, mecanică,
 Cu stindardele tale desfășurate în vînt, muncă,
 Și cu trîmbițele tale răsunînd limpede și tare.*

Destul cu răsufletele povești!

*Destul cu romanțele, cu subiectele și dramele împrumutate de la curțile străine,
Destul cu stihurile de iubire cu rime rafinate, închinare intrigilor și galante-
rilor, trîntorilor,*

*Teme ce nu sînt potrivite decît pentru ospăturile de miez de noapte, pentru
petrecerile la care dansatorii alunecă în acordurile unei muzici pierdute.*

*Plăceri bolnăvicioase, extravagante, destrăbălări ale celor puțini,
Cu parfum, zăpușală și vin, sub strălucirea orbitoare a candelabrelor.*

Pentru voi, pentru voi, surori sănătoase și respectate,

Îmi ridic glasul cerînd poeziilor și artiștilor teme mult mai mărețe,

Teme care să preamărească prezentul și realitatea.

*Care să facă pe omul simplu să-și dea seama de măreția meseriei și muncii
lui zilnice,*

*Care să arate prin cîntec că omul nu trebuie să se sustragă legilor mișcării
și vieții chimice,*

*Că fiecare și toți, trebuie să muncească cu brațele, să are, să sape canaluri,
Să planteze, să îngrijească arborii, fructele, legumele, florile,*

*Teme care să vegheze ca fiecare om și fiecare femeie să îndeplinească, să
realizeze într-adevăr ceva prin muncă,*

Să mînuiască ciocanul și fierăstrăul,

*Să-și cultive înclinarea cu care sînt înzestrați pentru lemnărie, pentru modelaj,
pentru pictură decorativă,*

Să muncească fie ca croitor, sau cusătoreasă, fie ca infirmier, rîndaș, hamal,

*Să născocoască o nimica toată, dar ceva iscusit, care să ușureze spălatul,
deretecatul, gătitul,*

*Și să nu se considere ca o rușine că trebuie să-și facă singur treburile, să
muncească.*

Și acum, în pace, Steagul să se-nalțe!

Pentru tine, muză universală, pentru tine, Unire!

Acum și pururi toți munci-vom pentru tine,

Nedespărțiți prin tine, noi și tu,

Toți pentru libertate! pentru viață!

1871

1881

ÎNTOARCEREA EROILOR *)

*Pentru toate țările și pentru zilele-acestea fierbînți, pasionate și pentru mine
însumi,*

Mă alătur de tine acuma, pămînt al ogoarelor toamnei,

La sînul tău stau și ție mă dărui,

Acum vreau să răspund bătăii egale a inimii tale

Și-ți cînt versul acesta.

Tu, pămînt care nu cuvîntezi, dă-mi cuvîntul,

Și tu anotîmp al secerătorilor, vară cu roadă bogată,

Pămînt nesfîrșit de fecund și de darnic,

Un cînt despre tine voi zice.

*) N. T. Publicat prima oară în revista „Galaxy” (sept. 1867) sub titlul „Cîntec de seceriș”.

★

*Pînă ieri mai cîntam și vocea mi-era întristată,
Ca tristele lucruri ce-mpresurau cu vedenii de ură și vuiet și fum de bătaie;
Eram în mijlocul armatelor, printre eroi,
Sau treceam, cu pași rari, printre răniți și oameni pe moarte.*

*Dar astăzi nu vreau să mai cînt bătălii, războiul acela mi-ajunse,
Nici cadența de marș a soldaților și nici bivacuul,
Nici regimentele desfășurate din marș în linia de foc;
Nu vreau să mai cînt tot ce-a fost, jalnicele, fără de noimă priveliști ale
războiului...*

*(Defilați, defilați, vă aud răpăitul de tobe,
Armatele trec în coloană, sosesc și dispar, — mereu îngroșate, armatele groazei,
prelung furnicar —
Și voi regimente de jale, cu dizenteria și febrele morții în voi,
O, bieți copii mutilați ai patriei mele, în cîrji și cu sîngele țîșnind din
bandaje,
Priviți defilarea acestor armate de stafii).*

★

*O pauză — Armatele așteaptă,
Un milion de cuceritori plini de avîntul izbînzilor stau și așteaptă în front,
Și lumea așteaptă. Deodată, la fel de ușor cum pier umbrele nopții cînd
zorile vin hotărîte,
Se topesc și dispar.*

*Bucurați-vă, țări ale lumii, țările mele!
Această victorie a voastră n-a fost cîștigată pe cîmpul înfiorat și înroșit,
Fiindcă de abia de acum înaintea victoria noastră începe.*

*Topiți-vă, topiți-vă pretutindeni, armate — risipiți-vă soldați îmbrăcați în
albastru,
La vatră cu toții, lăsați armele pentru totdeauna, armele ucigașe,
Alte arme de-aci înainte și alt cîmp vă-așteaptă la nord și la sud,
Arma și cîmpul unor războaie mai dulci și mai bune, războaie dătătoare de
viață.*

★

*Răsună puternic și limpede glasul meu, susletul meu!
Vreau să se-audă cuvîntul de mulțumire și vocea bogatei recolte,
Să cînte bucuria și forța nemărginitelor roade.*

*Se întind dinainte-mi cîmpii nesfîrșite, ogoarele toate, cu miriști și țarini
nedestelenite,
Descopăr în ele adevărata arenă de luptă a neamului meu. — întîia și cea de
pe urmă —
Arena neprihănitelor lupte și tari dintre oameni.*

*Îi văd pe eroi cum se-apucă de noi făptuiri,
În mîinile lor pricepute văd arme mai bune, unelte.*

*Și iarăși mă-ntorc la pămîntul a-tot-creator, tatăl nostru,
Și-l văd cum cuprinde din ochi priveliștea aceasta și se-oprește îndelung,
Să ne rînduiască pe număr mulțimea de roade.*

GÎNDURI

*Mă gîndesc la opinia publică,
La cuvîntul grav și răspicat pe care și-l va spune mai curînd sau mai tîrziu
(va fi tăios și hotărîtor și final!)
La Președintele Statelor Unite îngălbenind de spaimă și întrebîndu-se: Ce va
spune poporul pînă la urmă?
La judecătorii necinstiți, la Congressmenii, Guvernatorii și primarii vînduți
— la toți cei ce se vor afla ca și dînșii, într-o bună zi, dezarmați și
dați în vileag.
La popii plîngăreți și slugarnici (în curînd, foarte curînd, părăsiți),
La amurgul, pe an ce trece, al evlaviei de cele sfinte, de scriptologie, amvoane,
tipicuri,
La răsăritul mereu mai înalt, mai puternic și mai larg al orînduirii bărbaților
și femeilor, întemeiată pe stîmă și demnitatea umană;
Mă gîndesc la adevărata Lume Nouă — a democrațiilor grandioase ale maselor,
La politica, la armata și flotele lor,
La strălucirea soarelui lor — cu o lumină proprie, neasemuit mai mare,
Mă gîndesc la întinderea lor peste lume, fiindcă din ele se va întrupa totul,
la renașterea lumii prin ele.*

1860

1881

KOSSABONE, BĂTRÎNUL LUP DE MARE

*Înrudit după mamă cu mine, de foarte departe,
Trăia Kossabone, Bătrînul Lup de Mare, și vă voi povesti cum a murit
(Toată viața fusese pe mare — avea pe-atunci aproape nouăzeci de ani și
trăia la nepoata lui măritată, la Jenny;
Casa lor era sus pe-o colină, cu vedere la golf, către cap, peste istm, pînă-n
zare);
Ani și ani, deprinsese să stea după masa și serile într-un fotoliu, la geam,
(Ședea cîteodată acolo cît era ziua de mare),
Și se uita la corăbii cum vin și cum pleacă, vorbind cu el însuși.
Așa l-a prins ceasul din urmă.
Odată, un bric se lupta cu talazul de fărîm, multă vreme respins de curenții
potrionici, din greu se lupta și zadarnic,
Hăt-tîrziu, la căderea nopții prinzînd briza cea bună, de larg,
Pînzele toate-și întinde, cîrma o-ntoarce de-a dreptul spre zare și mîndru-și
împlintă carena-n tenebre. Iar el tot privindu-l, exclamă:
„E liber, — da, iată-l la drum!“ —
— Acestea i-au fost ultimele vorbe — Cînd Jenny a intrat la el, sta tot
acolo, mort cu ochii-n zare
Kossabone din Olanda, Bătrînul Lup de Mare, înrudit după mamă cu mine,
de foarte departe.*

1888

1888-89

CÎNTAM ODINIOARĂ *)

*Cîntam odinioară mîndria și iubirea, și pătimașa, fericita viață.
Dar astăzi încing spada patriotîsmului și a jertfei,
Iar ție, LIBERTATE, a-tot-cuprinzătoare,
Îți ofer totul,
Ție, care mereu mă ocolești — și nu rămîi în mreaja cîntecelor mele.*

★

*E rîndul tău și nu degeaba, Moarte,
Și pe tine te chem și-ți vorbesc fără teamă, ca unei făpturi cu chip omenesc;
În cîntecele mele noi, democratice, acum te voi aduce,
Doar ca să-mi fi un transparent refugiu,
Sau o citadelă, un turn de pe care lansa-voi în ultima clipă,
Sfîșietorul, tunătorul meu strigăt final.*

1876

În romînește de Mihnea Gheorghiu

*) N. T. Din poemele inedite, care lipsesc din ed. definitivă

IBRĂILEANU ȘI TEORIA SELECȚIEI ARTISTICE

În legătură cu discuția de curînd începută în paginile „Vieții romînești“ cu privire la moștenirea lui Ibrăileanu, nu ni se pare lipsit de interes să ne oprim asupra unuia din aspectele concepției sale despre artă.

„Literatura și societatea“, capitolul introductiv la lucrarea sa de doctorat „Opera d-lui Vlahuță“, publicat și sub forma unui articol în „Viața romînească“ din iulie-august 1912 — conține concluziile la care ajunsese criticul — de pildă, — în problema formării personalității artistice.

De la început, el respinge nu numai poziția maioresciană, dar și pe aceea a lui Gherea. Nu toate obiecțiile aduse împotriva celui ce e întemeiat la noi, în luptă acerbă cu pozițiile reacționare junimiste „critica științifică“, sînt la fel de juste. Trebuie să subliniem însă că, în linii mari, fostul discipol intuise o scădere esențială a maestrului de odinioară. Într-adevăr, în perspectiva de astăzi mai cu seamă, ni se învederează că, în teorie, dar mai cu seamă în practica sa, Gherea aplica uneori greșit, mecanic învățătura marxistă. El nivela diferențele, trecînd adesea cu vederea specificul artei ca formă a conștiinței sociale, nu atent totdeauna la nuanțări, la distincții mai subtile.

O atare procedare fusese explicabilă — și poate într-o anumită măsură chiar acceptabilă — cu un sfert de veac înainte. În focul acelei lupte în care își încrucișau

pentru prima dată spadele cu atotputernicii reprezentanți ideologici ai claselor stăpînitoare, apărătorii poziției marxiste dibuiau încă drumul, și poate că nici nu era încă locul „subtilităților“. Trebuia cișligată bătălia în ansamblu, rezolvate marile probleme. Dar, încă de pe atunci aplicarea mecanică risca să provoace nedumeriri justificate printre simpatizanți și să dea în mîna adversarilor baze pentru atacuri eficace. După depășirea acelei etape în primele decenii ale veacului XX, situația devenise și mai gravă. Prin aceste breșe, forțele tot mai înverșunate ale unui dușman devenit mai abil și necruțător prin intrarea capitalismului în ultima sa fază, imperialistă, irumpeau. Argumentarea „în mare“ a lui Gherea se dovedea, în noile condiții, insuficientă și chiar periculoasă, pentru că făcea să se resfrîngă asupra marxismului ca atare greșelile și obtuzitățile descoperite de adversari în aplicarea lui de către criticul de la „Contemporanul“.

De la această situație pornește Ibrăileanu. Cu acel respect față de adevăr, față de realitatea faptelor ce-l caracterizează și-l va salva adesea din impas, criticul „Vieții romînești“ recunoaște deschis starea lucrurilor. Și astfel, ceea ce înainte părea pentru mulți un punct final, deplin mulțumitor, devine o problemă deschisă. În locul stagnării quietiste, apare zbciumul creator, deschizător de drum. Aci trebuie văzut meritul de seamă al lui Ibrăileanu, în însuși faptul că a pus problema, marcînd astfel că faza anterioară

era depășită și sugerînd necesitatea căutării unor soluții adecvate.

★

Problema pe care o dezbate Ibrăileanu în „Literatura și societatea” este — așa cum singur remarcă — o problemă cheie pentru definirea unei concepții estetice. Mai mult decît atît. Precum vom avea prilejul să arătăm explicit mai departe, răspunsul la problema raportului dintre scriitor și societate definește nu numai concepția estetică ci și în general, concepția despre lume.

De la început, criticul respinge cu hotărîre teza lipsei de legătură între societate și scriitor. O consideră de-a dreptul absurdă. Respectul față de faptele concrete ale experienței îl determină să aleagă aci calea cea justă. „*Simpla observație a faptelor* — declară el — *ajunge ca să ne convingă de lipsa ei de temelie*” (a acestei teze — n.n.).

Faptele arată că există o asemănare între „spiritul epocii” și marii scriitori din acea vreme. Ideea lui Faguet, de pildă, că scriitorul e mare pentru că e altfel și că deci, nu poate fi o îndeletnicire mai zădarnică decît aceea de a căuta sufletul unei epoci în scriitorii ei mari, cade astfel de la sine în fața probei celei mai concludente: confruntarea cu realitatea concretă.

Dincolo de acest stadiu al recunoașterii unei legături între societate și scriitor, Ibrăileanu porcede cu multe și alambicate măsuri de precauție. Treptat își pune întrebările: „*Este numai paralelism sau determinism? Și, dacă este determinism, care este determinat: scriitorul sau publicul?*”

Criticul expune apoi cele două teorii „deterministe” opuse: cea a lui Hennequin și cea a lui Taine (respectiv la noi Gherca) și le respinge pe amîndouă.

Faptul că nu aderă la teoria lui Hennequin este caracteristic pentru respectul său față de fapte și pentru năzuința sa de a găsi o soluție valabilă, menținîndu-se pe poziții materialiste. Căci, precum observă și criticul, teza lui Hennequin nu este altceva decît aplicarea pînă în pînzele albe, în domeniul literaturii, a „teoriei” „eroilor” în istorie. În lucrarea sa „La

critique scientifique”, răsturnînd cu capul în jos toate opiniile de bun simț, Hennequin susține că o adevărată critică științifică nu-și poate propune decît să analizeze pe scriitor ca factor ultim și hotărîtor, căci nu mediul îl determină pe scriitor, ci el determină mediul, el influențează psihologia contemporanilor. Așa, cu adevărat științific — susține Hennequin — și nu de pe poziții pseudo-științifice ca ale lui Taine trebuie explicate similitudinile dintre scriitori și societate.

Este evident că teoria eroilor creatori de istorie are un caracter idealist. A te situa pe punctul ei de vedere înseamnă a nega existența legilor obiective și a aluneca în subiectivism, înseamnă a nega primatul factorilor materiali și a atribui rol creator numai spiritului. Nu ne poate deci mira faptul că și astăzi, ea este agitată cu furie, ca un stindard de luptă, de către ideologii imperialismului: „Oamenii deosebiți, înzestrați cu capacitatea divină de a prevedea, sînt acei care fac istoria” —, proclamă John Dewey, ca un profet al obscurantismului mistic modern (sublinierea noastră).

În această privință lucrurile sînt deci clare. Cum se explică însă respingerea și a celeilalte alternative deterministe, care arată similitudinile dintre scriitori și spiritul epocii respective prin faptul că asupra amîndurora acționează aceiași factori, în ultimă esență materială?

Combătînd teza care acordă rol hotărîtor mediului social, Ibrăileanu îi reproșează în primul rînd că „*nu ține seama de faptul că temperamentul omului e înăscut, că tristețea ori jovialitatea noastră, subiectivismul ori obiectivismul nostru, sînt predestinate, fiind datorite eredității*”.

Aceasta, în general. Iar, în ceea ce-i privește pe scriitori, criticul afirmă că trebuie să se țină seama de un element suplimentar: prin însuși caracterul său de artist, scriitorul are un temperament foarte puternic și îndărătnic. Mediul nu-l poate deci influența deloc sau aproape deloc.

În sfîrșit, un al treilea argument: teoria mediului social nu explică existența unor scriitori fundamental deosebiți, care trăiesc în aceeași epocă, aparțin aceleiași clase sociale, primind aceeași educație.

După cum se vede, ceea ce-l supăra îndeosebi pe Ibrăileanu în teoriamediumului social era neglijarea diferențelor dintre individualități, diferențe pe care el le socotea exclusiv înnăscute, temperamentale. Reproșând susținătorilor acelei teorii — în speță lui Gherea — că neagă complet elementele înnăscute și nu se preocupă deloc să precizeze deosebiriile dintre scriitori, el trecea cu vederea declarații răspiccate, precum cele cuprinse în articolul „Asupra criticii metafizice și celei științifice”. Polemizând cu T. Bogdan, Gherea scrie: „*Critica modernă nu uită că omul, caracterul lui psihic, moral, intelectual e produsul unei lungi evoluții, ea nu uită puterea eredității și atavismului, bineînțeles fără a face din ereditate și atavism entități metafizice*” (Studiu, vol. II. p. 18). Poate fi amintit în această ordine de idei și studiul lui Gherea despre Vlahuță, studiu în care, pe baza unor comparații continue între Vlahuță și Eminescu, critica se străduia să precizeze notele diferențiale dintre cei doi poeți.

Nu este însă mai puțin adevărat că, în practică și chiar în expunerile teoretice ale apărătorilor „tezei sociale”, se observa atunci — și din păcate se mai observă uneori și astăzi — tendința de a trece grăbit și superficial asupra acestor probleme. În măsura în care ținea această tendință ce se făcea efectiv simțită la Gherea și discipolii săi, în măsura în care combată o poziție extremistă, apărută la alți teoreticieni materialişti care negau cu totul rolul personalității, Ibrăileanu avea dreptate și făcea operă utilă.

Departele de a nega rolul personalităților în istorie, marxismul fundamentează științific acest rol. În lucrarea sa celebră cu acest titlu, G. V. Plehanov, îndreptându-și atacul împotriva teoriei erorilor, nimicește totodată și concepția, tot atât de greșită și dăunătoare, a fatalismului istoric.

Dacă critica teoriei mediului ar fi avut la Ibrăileanu numai acest aspect arătat mai sus, i-am da și astăzi perfectă dreptate. Lucrurile nu stau însă astfel. Poziția lui e contradictorie. Dar, pentru a ne da mai bine seama de aceasta, e mai indicat să amânăm discutarea aspectelor negative pînă ce vom fi făcut încă un pas în analiza

noastră și vom fi arătat soluția la care se oprește. Căci, dacă în punerea problemei și în dezvoltarea anumitor puncte vulnerabile ale practicii și teoriilor literare din acea vreme, Ibrăileanu are merite incontestabile, în formularea soluției, elementele negative predomină. Și acestea din urmă își aruncă umbra lor mohorâtă asupra celor dintii, îngăduindu-ne ca, retrospectiv, îmbrățișînd într-o singură privire ansamblul construcției teoretice cu părțile ei ce se condiționează reciproc, să delimităm mai limpede zonele de umbră și în partea relativ luminoasă a edificiului.

★

La ce soluție se oprește Ibrăileanu?

El crede că poate evita inconvenientele ambelor teorii care constituiau termenii alternativei, recurgînd la o cale de mijloc: aceea pe care mergeau în vremea aceea James și, în critica literară, F. Brunetière, aplicînd vieții sociale și literaturii conceptele darviniste.

Scriitorul — afirmă Ibrăileanu — creează în esență, conform naturii sale, conform „temperamentului” său. Temperamentul fiind ceva înnăscut, rezultă că societatea în mijlocul căreia trăiește scriitorul n-are, în mod practic, nici o acțiune hotărîtoare asupra operei sale.

Atunci, cum se explică acele similitudini între operele literare și spiritul epocii respective? Explicația o dă selecția naturală. Sînt selectați numai acei scriitori care corespund temperamental publicului respectiv.

„Așa dar, scriitorul se naște pesimist ori optimist, cerebral ori pasionat, subiectiv ori obiectiv etc... Izbutește, dacă se naște într-o lume cu același fel de a simți” (sublinierea lui Ibrăileanu).

La primă vedere, teoria pareă destul de atractivă. Avea prestigiul unei teorii bazate pe datele științelor naturii, actualității științifice. Pretindea că a eliminat toate obiecțiile ce se puteau aduce atît teoriei care îl socotește pe scriitor factor determinant cît și celei opuse, care socotește mediul factor determinant. Teoria selecției se arăta darnică în egală măsură cu ambii termeni ai autonomiei. Dădea individualității scriitorului tot ce i se

cuvenea (chiar mai mult decât i se cuvenea, dar aceasta e altă problemă), nu răpea nimic din importanța societății, a publicului (căci el „selecta”) și explica totodată corespondența, constatată în fapt, dintre opere și public. Dar, „salvînd” în aparență totul, nu „salva” în fond nimic, ca orice soluție de compromis. Iar prestigiul științific dispărea la cea dintîi atingere, ca un balon de săpun.

★

Psihologia științifică marxistă recunoaște existența unor elemente înnăscute. Nu în afirmarea existenței unor atari elemente constă greșeala lui Ibrăileanu.

Este clar însă că el acorda acestor elemente o importanță excesivă, minimalizînd totodată, în egală măsură, influența mediului social. Criticul se baza în aserțiunile sale pe psihologia dominantă în vremea aceea, o psihologie cu caracter reacționar, corespunzătoare intereselor claselor dominante. Negînd importanța influenței condițiilor materiale, psihologii respectivi, cu falsa lor știință, încercau să decreteze toate deosebirile existente între reprezentanți ai diferitelor clase sociale drept deosebiri înnăscute, justificînd astfel poziția de stăpîn a unora și de simpli executanți a celorlalți. Pe baza aceleiași psihologii pseudoștiințifice s-a creat și teoria fascistă a raselor de stăpîni, teorie care justifica, pe plan internațional, subjugarea raselor și popoarelor declarate inferioare. Atari poziții sînt cu totul străine felului de a gîndi al lui Ibrăileanu. Totuși, și el pune bază pe elemente înnăscute.

Și tocmai unei astfel de psihologii i se conforma Ibrăileanu atunci cînd marca drept un mare succes faptul că „numai această teorie (a selecției — nn.) nu se lovește de principiile elementare ale psihologiei, care ne arată cît de puternică este personalitatea înnăscută”.

Căci psihologia cu adevărat științifică, recunoscînd prezența unor elemente înnăscute, nu le preface în „entități metafizice” (vezi citatul de mai sus al lui Gherea) și nu le declară atot-hotărîtoare. Dimpotrivă, accentul cade pe influența educativă a mediului. Nici măcar aptitudinile (parti-

cularitățile individuale, care asigură reușita unei activități oarecare) nu sînt propriu zis înnăscute. „*Înnăscute pot fi numai predispozițiile, adică particularitățile anatomo-fiziologice care stau la baza dezvoltării aptitudinilor*” (Psihologie — tratat apărut sub redacția lui Kornilov, Smirnov și Teplov, E.S.P. 1950). Psihologii sovietici au dovedit, bazați pe fapte, că predispozițiile, deși au o mare importanță pentru dezvoltarea ulterioară a aptitudinilor, nu reprezintă singurul factor determinant al acestei dezvoltări. „*Fiecare predispoziție are o însemnătate multiplă, în sensul că pe baza ei se pot dezvolta diferite aptitudini*”. Ce anume aptitudine se va dezvolta pe baza acestor particularități anatomo-fiziologice înnăscute, pe baza predispozițiilor, asta depinde de modul de viață al omului respectiv. Mai mult încă. Se poate dovedi că nu există aptitudini în afara procesului de exercitare al acestora, înainte de exercitarea activității respective. Și tot astfel, nici limitele pînă la care se vor dezvolta aptitudinile nu pot fi precizate anticipat. „*Principial vorbind (aptitudinea—n.n.) ea se poate dezvolta nelimitat... Limitele practice ale dezvoltării aptitudinilor omului sînt condiționate numai de următorii factori: longevitatea, durata vieții omului, condițiile acestei vieți, metodele de educație și instrucție; aceste limite nu sînt inerente cîtusi de puțin aptitudinilor ca atare*”. Aceasta, fără a mai vorbi de faptul că una dintre particularitățile esențiale ale psihicului uman constă în posibilitatea compensației unor însușiri prin altele.

Așadar, în ultimă instanță, modul de viață al omului respectiv hotărăște dacă, pe baza predispozițiilor, apare o anumită aptitudine sau alta, și în ce măsură se dezvoltă ea.

Tendința lui Ibrăileanu de a reduce la minimum influența mediului social era deci cu totul nejustificată. Neîngăduindu-și nici de data asta să neghe evidența faptelor, criticul concede că o anumită influență a mediului există. Dar această influență e minimă. Reîntîlnim și aici o procedură simetrică, într-un anumit sens, cu aceea pomenită mai sus. Precum acolo între teoria eroilor și teoria mediului, tot astfel aici între poziția lui Schopen-

hauer (imposibilitatea oricărei acțiuni educative) și a lui Locke (posibilitatea nelimitată a educației), criticul caută și se oprește la o soluție de compromis care nu salvează nimic. El nu vede că cele două poziții „extreme“ nu sînt echivalente, nu trebuiesc deci tratate în același mod. Căci dacă poziția lui Locke poate fi criticată în măsura în care ea e încă nemulțumitoare, nu e mai puțin adevărat că era totuși o poziție materialistă. Pe cînd poziția lui Schopenhauer e fundamental greșită, idealistă prin esență.

Tratînd în spirit eclectic, cu aceeași monedă, ambele teorii, respingîndu-le și indirect acceptîndu-le în egală măsură, căutînd o cale de mijloc între două poziții pe care le echivala superficial, sub aceeași etichetă, drept „extremiste“, criticul rezolvă problema fundamentală introducînd teoria selecției. După ce le-a izgonit cu surle și trîmbițe ca pe niște dihanii netrebnice, el dă din nou drumul în ogradă celor două „teorii extremiste“, de data asta cu botniță, și reduse la roluri insignifiante, supuse aceluiași tratament (singura consolare!). Pe lîngă acțiunea selecției, se exercită, în subsidiar, declară el, și o mică influență a mediului asupra scriitorului și a scriitorului asupra mediului.

„Și desigur, într-o oarecare măsură (scriitorul — n.n.) e influențat de acest mediu în care trăiește, cum și acest mediu, la rîndul său, e influențat de scrisul său“.

O observație suplimentară se impune. Dacă, în general, se poate observa la Ibrăileanu tendința de a minimaliza influența mediului, apoi atunci cînd e vorba de scriitori și încă de scriitori mari, poziția devine și mai răspicată.

Introducînd mai mult sau mai puțin deschis o judecată de valoare, criticul ne lasă să înțelegem că numai asupra scriitorilor relativ mărunți se exercită influența societății într-o măsură apreciabilă. La marii artiști, cu originalitate puternică, corespondența între operă și vremea lor se explică nu prin influența condițiilor concrete ci, în esență, prin concordanța temperamentalului lor înnăscut cu al cititorilor, prin acțiunea „selecției naturale“.

În timp ce printre cei neinfluențabili figura Eminescu, printre scriitorii influen-

țați de mediu și care evoluează odată cu vremea, printre „conformiști“, era socotit și Vlahuță. În acest dispreț față de Vlahuță ca scriitor legat de societatea respectivă, Ibrăileanu se întîlnește cu apărătorii de pe vremuri ai esteticii idealiste. Combătîndu-l pe Gherea în numele principiilor maioresciene, Bogdan își exprima astfel punctul de vedere într-un studiu scris cu mai bine de douăzeci de ani înainte: „Dacă d. Gherea și-ar fi dat seama de aceasta (importanța hotărîtoare a elementelor înnăscute la marile personalități nn.) n-ar fi luat pe Eminescu drept un fel de Vlahuță...“

Semnificativă întîlnire. Căci nu e vorba aci de cazul lui Vlahuță, ci de problema legăturii dintre valoarea literară a operei și influența mediului social... „*Asupra scriitorilor mari mediul are o minimă influență*“ declară răspicat Ibrăileanu. Negînd această influență tocmai asupra celor pe care-i socotea creatori autentici, Ibrăileanu se reîntoarce în fond la poziția lui Faguet, pe care, dintr-un alt punct de vedere, o combătuse înainte. Se deosebea de Faguet prin aceea că recunoștea existența unei corespondențe între epocă și marii scriitori. Dar nu voia să o explice prin influența mediului, condițiilor istorice concrete, ci prin selecția care operează pe baza concordanței temperamentale.

Prin forța lucrurilor, prin înseși implicațiile temelor sale, Ibrăileanu se vedea împins înapoi spre pozițiile pontifului esteticii idealiste la noi, T. Maiorescu. Teza aceluia, cu privire la caracterul înnăscut al pesimismului eminescian este prea bine cunoscută: „*Ce a fost și ce a devenit Eminescu*“ este rezultatul geniului său înnăscut, care era prea puternic în a sa proprie ființă, încît să-l fi abătut vreun contact cu lumea de la drumul său firesc“. (Critice III. p. 132).

Abandonînd poziția mai înaintată, cîștigată de Gherea în luptă cu ideologia reacționară a „Junimii“, criticul „Vietii romînești“ revenea în 1912 la o formulare asemănătoare: „...*Eminescu n-a fost pesimist din cauza „anomaliilor sociale“, cum*

zice d. Gherea, ci mai întâi, din cauza aceluia temperament „ce i-l lăsară din bătrâni, părinții din părinți“, și, numai în al doilea rând din cauza condițiilor rele ale vieții sale și ale societății“.

Repetăm: aceste „întâlniri“, aceste încrușișări de drumuri cu reprezentanții esteticii idealiste nu sînt întîmplătoare. Ele decurg din însăși natura opiniilor profesate în acea vreme de Ibrăileanu.

Nu e deci de mirare că, scriindu-și Istoria literaturii romîne în 1941, într-o vreme cînd el însuși era puternic influențat de ideologia claselor exploatare, G. Călinescu îl revendica pe Ibrăileanu ca pe un aliat întru susținerea autonomiei absolute a esteticului. „Soluția intermediară (între Locke și Schopenhauer — nn.) a lui Ibrăileanu se conciliază cu estetica cea mai autonomistă...“. Sau, vorbind despre selecția unui scriitor în epoci diferite, așa cum o vede Ibrăileanu: „Ideea e de o justeță desăvîrșită și traduce în termeni sociologici constatarea că artistul fiind un absolut inefabil în esența lui, e multiplicat prin interpretare la infinit“. (Ist. lit. rom — p. 587).

★

La baza teoriei selecționării stă noțiunea de temperament.

B. M. Teplov definește temperamentul drept „îmbinarea caracteristică a particularităților psihice ale unei persoane, care pe de o parte și înainte de toate au legătură cu starea de excitație emoțională, anume cu rapiditatea apariției sentimentelor, iar pe de altă parte cu intensitatea lor“ (p. 467 — *Tratatul de psihologie* citat și mai sus). Se pot distinge astfel patru tipuri fundamentale de temperament: coleric, sanguinic, melancolic și flegmatic.

Nu trebuie să uităm că, la majoritatea oamenilor, trăsăturile caracteristice unui temperament se împletesc cu trăsături caracteristice altui tip temperamental. Pornind de la studiile deschizătoare de drum ale lui Pavlov, psihologia sovietică socotește că baza fiziologică a temperamentelor trebuie căutată în caracteristici ale sistemului nervos. Cercetările lui Pavlov au arătat că, luînd drept criterii de clasificare: intensitatea procesului de

excitație, capacitatea de a echilibra procesul excitației prin procesul inhibiției și mobilitatea proceselor de excitație și inhibiție, se pot distinge patru tipuri de sisteme nervoase, (vioi, calm, excitabil, slab), care corespund celor patru tipuri fundamentale de temperament (vioi,-sanguinic, calm,-flegmatic, excitabil,-coleric, slab,-melancolic).

La Ibrăileanu, noțiunea de temperament este foarte vagă și confuză. Pe lângă trăsăturile care, pe drept cuvînt, pot fi considerate temperamentale, criticul vîră în noțiunea aceasta, pînă la refuz, elemente numeroase și eterogene. Sînt incluse aici trăsături de caracter referitoare la natura psihologică a orientării tipului respectiv (tipul în care predomină judecata, tipul în care predomină emoția) sau care se referă la conținutul orientării, ba chiar și caracteristici referitoare la concepția despre viață (pesimist, optimist, etc.)

Amintim felul în care-și formula Ibrăileanu concluziile: „Așa dar, scriitorul se naște pesimist ori optimist, cerebral ori pasional, subiectiv ori obiectiv“ etc...

Dat fiind că noțiunea de temperament constituie temelia pe care criticul își construiește întreaga teorie (selecția operează pe bază de temperament), consecințele nefaste ale acestei confuzii se resimt în ansamblul sistemului de explicații, pătrund pretutindeni și viciază toate deducțiile, toate aserțiunile.

Ceea ce ar fi fost valabil cu privire la baza fiziologică a temperamentului, devine cu totul fals atunci cînd sfera noțiunii de temperament este extinsă arbitrar dincolo de orice limită.

Baza fiziologică a temperamentului, tipul respectiv de sistem nervos, este înăscut. Dar nici acesta, arăta Pavlov, nu este neschimbător: el poate fi modificat în cursul vieții prin influența unor acțiuni sistematice. Dezechilibrul între procesele de excitație și cele de inhibiție (cu precumpănirea procesului de excitație), dezechilibrul caracteristic tipului de sistem nervos excitabil care stă la baza temperamentului coleric, a putut fi influențat în decursul experiențelor făcute. „Noi avem experiențe numeroase și hotărîtoare — declară Pavlov — în care dezechilibrul inițial

a putut fi ameliorat cu timpul, în mare măsură, datorită excitațiilor lente și repetate". Sau, și mai clar, sub forma unor concluzii generale: „Modul de comportare a omului și animalului nu este condiționat numai de însușirile cunoscute ale sistemului nervos, dar și de influențele pe care le-a suferit și le suferă fără încelare organismul în cursul existenței sale individuale... Aceasta datorită faptului că, alături de însușirile arătate mai sus ale sistemului nervos, apare tot timpul și însușirea lui cea mai importantă — o foarte înaltă plasticitate“.

Dacă deci — cu aceste precizări și rezerve — se poate vorbi pe drept cuvânt de caracterul înăscut al tipului de sistem nervos ce constituie baza fiziologică a temperamentului respectiv, nimic nu ne îndreptățește să afirmăm același lucru despre întreaga personalitate umană (e caracteristică la Ibrăileanu întrebuintarea formulei confuze „personalitate înăscută“). Într-un loc, criticul ajunge pînă acolo încît formulează explicit ideea că pînă și concepția despre viață e determinată de temperament. „CONTINUTUL de idei se poate schimba cu vremea și la personalitățile puternice — căci oamenii mari nu rămîn doar în urma celorlalți. Iau și ei act de problemele ce se pun neconștient și care le servesc ca material al operei lor. Dar *dispozițiile lor temperamentale rămîn intacte și deci și felul lor de a concepe lumea, căci acestu atîrnă de temperament*. Dacă scriitorul e subiectiv ori obiectiv, pesimist ori optimist, mizantrop sau altruist, așa va rămîne și așa își va colora opera, de nu va trece cumva prin una din acele crize extraordinare, cum ar fi cazul lui Dostoievski, DACĂ, în adevăr, caracterul sumbru al operelor sale se datorește în cea mai mare parte marilor nenorociri care au izbit pe scriitor în viață“. (sublinierile cu majuscule, — ale autorului, cele simple ale mele).

Implicațiile unei atari poziții sînt extrem de grave. Ea duce direct la antipodul punctului de vedere marxist. Căci a afirma că pînă și concepțiile depind de temperament, înseamnă a nega în ultimă instanță însași teza marxistă despre bază și suprastructură.

„Modul de producție a vieții materiale

determină procesul vieții sociale, politice și spirituale în general. Nu conștiința lor socială le determină existența, ci, dimpotrivă, existența lor socială le determină conștiința“, spune Marx în Prefața lucrării „Contribuții la critica economiei politice“.

Conștiința, concepțiile sînt deci determinate de baza economică a societății, de existența socială, și aceasta nu numai în sensul că dezvoltarea culturală presupune un minimum de condiții materiale măcar pentru o parte din membrii societății, dar și în sensul că baza economică determină orientarea culturii. Întreaga suprastructură servește bazei respective, tînde să o consolideze și dispare odată cu ea. În cadrul societății capitaliste — așa cum arăta Lenin — sînt două culturi opuse, una corespunzînd intereselor celor asupriți și alta corespunzînd intereselor de clasă ale aploatorilor.

Toate aceste adevăruri științifice fundamentale sînt infirmate atunci cînd stabilim o legătură directă între temperament și concepție, declarînd, așa cum declară Ibrăileanu, că „felul de a concepe lumea atîrnă de temperament“.

★

Analiza noțiunilor de gen literar și școală literară, așa cum le definește Ibrăileanu în studiul „Literatura și societatea“, vădește și mai clar aceste implicații.

Căci, punînd la baza întregii sale teorii „temperamentul“, introduce această noțiune vagă și echivocă drept cheie de boltă și în problema genurilor, școlilor literare etc.

El pornește de la premiza că... „un gen se definește ca și un scriitor“, așa dar tot temperamental. Ce sînt genurile literare? se întrebă mai departe. Și răspunsul vine imediat, răspicat, deși nu tocmai precis, din cauza aceleiași întrebuintări echivoce a termenilor: „Sînt expresia literară a unor anumite *temperamente intelectuale și afective*“ (sublinierca noastră — nr.)

Cu spiritul de pătrundere ce-l caracterizează, criticul dă și cîteva sugestii interesante cu privire la tipul uman (nu poate fi vorba aci exclusiv de temperament), căruia îi corespunde genul respectiv.

Genul liric — arată el — e expresia tipului subiectiv; genul epic și dramatic corespund tipului obiectiv, care-și reprezintă lucrurile sub forma unor imagini succesive, genul descriptiv corespunde tot unui tip obiectiv, dar care-și reprezintă lucrurile sub forma unor imagini simultane, iar genul didactic corespunde tipului mai predispus spre considerații intelectuale.

La fel procedează criticul și atunci când discută problema școlilor sau curentelor literare. Pentru că — chiar dacă prudent, acceptă posibilitatea unor greșeli de amănunt în aplicare — nu are îndoieli asupra sistemului ca atare, asupra legăturii directe dintre curente literare și temperamente. Într-o notă din subsolul paginei el scrie: „*Neexactitatea acestor definiții nu poate înfrma adevărul temei noastre*”. De fapt, și în acest caz ca și în multe altele, situația e inversă: „sistemul” e greșit, aplicațiile — bazate pe observații pline de sagacitate își păstrează într-un anumit sens valoarea.

„Temperamentul” corespunzător clasicismului primește următoarele note definitorii: echilibrat, obiectiv, mulțumit cu prezentul. Cel corespunzător romantismului: dezechilibrat (predomină nesibilitatea și imaginația), subiectiv, nemulțumit cu realitatea și căutându-și refugiu în trecut sau în fantezie. În sfârșit, cel corespunzător „naturalismului”, apreciat ca mai greu de definit: dezechilibrat (predomină imaginația), obiectiv, mizantrop ori progresist.

„Așa dar și școlile se reduc la temperamente”, conchide criticul. Și, generalizând: „*În fond, și scriitorii, și genurile, și școlile sînt același lucru, forme ale temperamentului*”.

Echivalarea celor trei termeni: scriitor, gen, școală literară, prin reducerea lor la aceeași unitate, temperamentul, ne îngăduie să descifrăm implicațiile îndepărtate ale „sistemului”.

Prin introducerea pe ușa de din dos a unor elemente eterogene în noțiunea echivocă de „temperament”, nu numai scriitorul și genurile literare, dar și școlile sau curentele literare devin categorii libere în esența lor de orice influență determinantă a societății. Și, totodată

inuabile, permanente, antiistorice prin faptul că sînt bazate pe elemente înăscute și prezente în orice moment istoric ca forme ale naturii umane.

„*Toate aceste feluri de temperamente — nu uită să sublinieze criticul — există desigur în orice vreme*”.

Ba chiar îi combate pe James și pe Brunetièrre care considerau pe omul de talent sau geniu ca aducînd ceva nou, un fel de „variații” darviniste.

Ducînd pînă la ultimele consecințe atari formulări, ni se ridică în fața ochilor tabloul unei lumi inuabile, statice, constituită din esențe veșnice, apărute printr-un act de creație inițial. Schimbarea aparentă s-ar reduce în fond la diferite combinații ale acelorași elemente inițiale, ca într-un caleidoscop în care privești ea și mereu alta, dar rezultă din jocul acelorași cioburi de sticlă, în număr limitat.

În orice vreme există aceleași feluri de temperamente, deci aceleași tipuri de scriitori și opere, aceleași genuri literare și aceleași curente, căci structura lor e determinată în esență numai de temperament. Modificarea peisajului literar se datorește numai faptului că, în anumită epocă au fost scoase în evidență unele temperamente (deci scriitori, genuri, curente literare), iar în altă epocă apar pe prim plan alte temperamente (deci scriitori, genuri, curente literare).

★

Din fericire Ibrăileanu nu merge consecvent pe această linie, ale cărei implicații ultime am încercat să le schițăm.

Există în opera lui contradicții.

Scriitorul căuta în mod conștient o soluție valabilă, materialistă. Numai pe ușa din dos, prin formulări confuze și echivoce (în primul rînd prin folosirea arbitrară a noțiunii-cheie de „temperament”) și prin necesitățile sistemului creat, apar astfel de implicații.

Sînt însă alte elemente care vorbesc în favoarea criticului, marcînd probitatea sa științifică, strădaniile sale just orientate.

În primul rînd, trebuie menționată aci atitudinea lui hotărîtă față de orice încercare de a transpune mecanic noțiuni dintr-un domeniu al realității într-altul.

După cum se știe, eludarea specificului fiecărui domeniu al realității duce la grave greșeli științifice și poate servi uneori drept alibi științific pentru acțiuni politice criminale. Însăși teoria fascistă a dreptului „raselor superioare“ de a nimici sau a subjugă pe cele așa zis inferioare, nu poate fi concepută drept o transpunere mecanică a selecției naturale, darviniste, din domeniul biologiei în cel al societății umane?

Ibrăileanu era conștient de pericolul unei atari transplantări mecanice, vulgarizatoare. O spune răspicat:

„În literatură cuvântul selecție nu poate fi întrebuințat decât în chip figurat. Este o analogie între selecție în literatură și selecție în biologie, dar nu este deloc o identitate. De altminterlea, problema noastră este sociologică și se știe că darwinismul, aplicat tale quale în psihologie nu poate duce decât la greșeli“.

Teoretic, criticul vedea destul de clar și pericolul ipostazierii metafizice a noțiunilor.

În general, după cum singur recunoaște, el merge pe calea deschisă în cercetarea literaturii de Ferdinand Brunetièrre, devenit celebru tocmai atunci, către sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. N u are să-i obiecteze, de obicei, decât chestiuni de relativ amănunt, unele inconsecvențe. Într-o singură problemă se deosebește radical de înaintașul său. Explicând și el genurile prin diferiți factori, între care „temperamentul“ ocupă un loc important, criticul francez nu se oprește însă aci. El vede în genuri un fel de entități sui generis, cu o viață a lor bine definită, cu o dezvoltare în timp dictată de o logică internă: „...dans l'histoire de la littérature, comme dans la nature même, il semble que les doctrines ou les genres apportent avec eux, en naissant, une probabilité de circonstances qui peuvent bien quelque temps contrarier les effets, mais non pas les empêcher d'être“¹⁾ („Nouvelles

questions de critique“ p. 192). Aplicând aceste principii la dezvoltarea clasicismului în Franța, el rezumă drumul acestuia ca pe acela al unei ființe care se naște, capătă conștiința de sine, ajunge la maturitate, și apoi, într-o ultimă fază, moare: „rien d'humain n'étant éternel, il s'était désorganisé sous le triple effort de la longueur du temps, de l'exagération de son propre principe et du besoin intérieur de se renouveler“²⁾ („Histoire de la littérature française classique“ — Introduction). Altădată își exemplifica în același mod teoria vorbind despre tinerețea, maturitatea și moartea tragediei franceze, survenită prin îndepărtarea de propria ei definiție, de propria ei esență.

Împotriva acestui fel de a ipostazia metafizic noțiunea de gen literar, protestează cu hotărîre Ibrăileanu:

„F. Brunetièrre aplicînd și la această problemă selecția darwiniană, cade uneori în plină metafizică. Concepînd genul ca un organism, criticul francez vorbește de transformarea unui gen în altul, ori de nașterea unui gen din resturile decompoziției altor genuri“.

Dar nu numai în opoziție cu înaintașii săi întru „darwinism social“, își manifestă Ibrăileanu tendințele materialiste. Chiar în prezentarea propriilor sale teorii apar elemente care contrazic, cel puțin în parte, alte aserțiuni ale sale cu caracter metafizic.

Am citat mai sus un text în care criticul afirmă că felul de a concepe lumea „atîrnă de temperament“, și prin urmare rămîne neschimbat; pesimist ori optimist, așa se naște scriitorul, așa își scrie opera, așa rămîne pînă la moarte.

Dar chiar în acel context, interveneau două amendamente. Unul pus sub un mare semn de întrebare, marcînd neîncrederea scriitorului într-o atare posibilitate, pomenea totuși despre eventuale „catastrofe“, cum nu ar fi cu totul exclus să se fi produs în viața lui Dostoievski. Alt amendament mai important introducea distincția între „conținutul de idei“ ce

¹⁾ „...în istoria literaturii, la fel ca în natură, se pare că odată născute, doctrinele sau genurile aduc cu ele, o probabilitate de circumstanțe, care pot, pentru cîtva timp să contrazică efectele, dar nu le pot împiedica de a exista.

²⁾ „nimic din ceea ce-i omenesc nefiind veșnic, se dezorganizează sub întregul efort al duratei timpului, al exagerării propriului său principiu și al necesității înterioare de a se reînnoi“.

variază în timp și „felul de a concepe lumea”, care rămâne neschimbat.

Mai mult decât atât. În acelaș studiu despre literatură și societate, criticul își pune, mai departe, o întrebare pe care faptele i-o impuneau. Există epoci literare în care ajung să predomine genuri și școli literare similare (el spune „aceleași”, dată fiind coreșpondența cu un anumit temperament).

Prin ce se deosebesc atunci aceste epoci literare? „*Se vor deosebi — răspunde criticul în deplină concordanță cu realitatea — prin ideile deosebite și prin viața deosebită a celor două epoci*”. Despre idei, pomenise și înainte. Dar acum apare și un termen suplimentar, vag, foarte cuprinzător, dar în care intră în mod necesar realitatea concret-istorică, termenul „viața epocii”. Iar în exemplificarea ce urmează ne trezim cu o surpriză deosebit de plăcută. Criticul recunoaște în fond că tragedia din antichitate și cea clasică franceză nu sînt identice, precum nici romantismul german nu este identic cu cel al lui Eminescu. Dar prin ce se deosebesc? Poate numai prin „conținutul de idei”? (termenul nu trebuie identificat cu cel întrebuintat azi în teoria literară, căci acesta include ca factor hotărîtor atitudinea partinică a scriitorului, poziția lui de clasă, concepția lui despre viață). Poate numai prin realitatea ogîndită, realitate diferită chiar atunci cînd subiectul e luat tot din lumea antichității? Dacă ar fi numai atât, criticul ar rămîne pe pozițiile apărute înainte. Dar el declară: „*Scriitorul grec are alt mod de a concepe lumea și zugrăvește altă lume decât cel francez*” (sublinierea noastră). Există deci o diferență. Și încă o diferență de concepție asupra lumii! Rămînea ca Ibrăileanu să recunoască însemnătatea hotărîtoare a unei atare diferențe. Peste 13 ani, reluînd aceste probleme în articolul „Completări” (V.R. Nr. 4, din apr. 1925) el nu-și reneagă vechile teorii. Dar, prin precizările și „completările” pe care le aduce, prin unele nuanțări în formulare, accentul cade mai puternic și mai clar asupra împrejurărilor concret-istorice. Iar din identificarea acestora cu „mediul social” rezultă că Ibrăileanu îi acordă totuși, în ciuda „sistemului” și a unor formulări

confuze, o importanță mai mare decât ai fi înclinat să crezi la prima vedere.

„*Ceea ce are comun o epocă literară clasicismul francez din veacul 17 ori romantismul francez din veacul 19 — nu mai poate fi datorit rasei și solului (căci acestea sînt aceleași dealungul istoriei), ci unor împrejurări schimbătoare, adică condițiilor istorice care variază și care sînt mediul social*”.

Iar, în continuare, arată importanța cunoașterii acestor condiții.

„*Fără aceste condiții sociale nu se pot înțelege caracterele comune ale literaturii unei epoci, cu atât mai mult cu cît, cum am văzut în articolele trecute**), există totdeauna o concordanță între caracterele literaturii unei epoci și starea sufletească a epocii”. (De remarcat termenii vagi și nediferențiați din punct de vedere al claselor sociale: „stare sufletească”, „a epocii” — nn.)

„*Fără condițiile acestea sociale, ar trebui să recurgem la rolul unor întîmplări imposibile, ori la ipoteza unei providențe care intervine și orînduiește lucrurile*”. (V.R. vol. 60, p. 78).

S-ar părea că Ibrăileanu, cedînd în fața evidentei faptelor, se vede obligat să recunoască aceste condiții istorice, deci mediul social, drept condiția hotărîtoare, drept explicația valabilă în ultimă instanță. Căci hazardul pur și providența sînt înlăturate de la ipoteza ca ipoteze absurde, nedemne a fi luate în considerare.

Totuși, lucrurile nu sînt chiar atât de simple. Ibrăileanu nu-și părăsește „sistemul” și trebuie să ținem seama de aceasta. Mediul social acționează nu atât direct — afirmă criticul — cît prin intermediul selecției.

★

Caracterul contradictoriu al opiniilor lui Ibrăileanu, contradicțiile ce există între strădaniile sale de a găsi soluții materialiste și alunecarea pe poziții idealiste metafizice, toate acestea apar deosebit de evidente în prezentarea „selecției” ca atare.

*) Este vorba de articolele: „Influențe străine și realități naționale” și „Evoluția literară și structura socială”, publicate în „Viața Romînească” în același an (1925)

Cine „selectează“? Pe ce criterii se face „selecția“? Care este în fond semnificația ei? Iată ce trebuia să lămurească Ibrăileanu. A făcut-o. Dar, așa cum vom vedea, a făcut-o vag, confuz, contradictoriu.

Ibrăileanu distinge net „influența mediului“ de „selecție“. Pe această disjungere a celor două noțiuni se bazează întreaga lui teorie. După cum am mai arătat, el reduce la minimum influența mediului social și socotește că singura acțiune eficace, determinantă, o constituie selecția.

Selecția se face pe baze de „temperament“. Dintre toate temperamentele, mereu aceleași și existente în orice epocă, sînt „selectate“ numai unele. Or, cum scriitorii, genurile și curentele literare se definesc în fond prin temperament, fiind „forme ale temperamentului“, selecția operează în același chip asupra tuturor. „*Prin urmare — declară el — aceeași lege a selecției explică și triumful scriitorilor, și al genurilor, și al școlilor*“.

Prin urmare, am putea adăuga noi, ducînd pînă la capăt implicațiile sistemului — și scriitorii, și genurile și școlile există de fapt în afara societății și a timpului, nu sînt hotărîtor înfrurite de condițiile concrete istorico-sociale, ci numai „selectate.“

Dar, a afirma numai atît, ar însemna să ne oprim la jumătatea drumului. Am fi nedrepti cu Ibrăileanu. Pentru că ar însemna să privim lucrurile în mod static, să facem abstracție de desfășurarea vie a raționamentelor lui și, mai departe, de întreaga lui activitate.

Repetăm un lucru pe care l-am mai spus, dar care, socotim că nu trebuie scăpat nici o clipă din vedere. Cel care a fost timp de zeci de ani sufletul „*Vieții Românești*“, punea suflet și pasiune autentică în cercetarea problemelor literare, se frămînta să găsească soluția unor probleme a căror complexitate o scosisese mai bine decît alții, o căuta pe un drum pe care-l voia științific, materialist.

Cel puțin printr-o latură a ei (aceea referitoare la grupul care selecta), selecția era merită, credem, în intenția lui Ibrăileanu, să repună în drepturile sale factorul social, fie și pe această cale indirectă.

Criticul a pornit aci de la fapte reale.

De aceea, în parte, constatările lui rămîn valabile și pentru noi azi. Nimeni nu poate nega că publicul are preferințele lui și că acțiunea acestor preferințe se face simțită. Nimeni nu poate nega că, în decursul vremurilor, scarta unei opere literare se schimbă adesea. Ce alt exemplu mai grăitor am putea găsi decît acel pe care ni-l oferă experiența noastră de azi, cînd constatăm zilnic efectele marii acțiuni de valorificare a moștenirii culturale, acțiune dusă prin lupta continuă împotriva felului greșit cum fuseseră prezentați înaintea autorii respectivi.

În măsura în care a intuit just raporturile din realitate, ideile lui Ibrăileanu în această privință se acoperă parțial cu pozițiile marxiste în problema raportului dintre societate și personalitățile excepționale. Și marxistii afirmă că marii oameni nu sînt efectivi mari decît atunci cînd acționează în slujba istoriei, cînd ajută mersul înainte al omenirii. Cerințele vremii, necesitățile sociale ale momentului respectiv determină ridicarea oamenilor capabili să satisfacă acele necesități, să dea viață orientării sociale respective. Plehanov scria: „*Ei înșiși (oamenii de talent — nu) există numai mulțumită acestei orientări; dacă n-ar exista această orientare, atunci ei n-ar fi trecut nici odată pragul care duce de la potențialitate la actualitate*“. („*Rolul personalității în istorie*.“ p. 53).

Este ceea ce rămîne valabil și dintr-o afirmație ca aceea a lui Ibrăileanu că, în condițiile de la 1848, creația lui Eminescu nu ar fi fost aceea pe care o cunoaștem azi.

Problema gravă începe atunci cînd ne întrebăm cine selectează și în numele cui se face selecția.

Răspunsul lui Ibrăileanu e confuz și contradictoriu. Uneori accentul cade pe factori sociali (chiar clase sociale), alteori pe factori înnăscuți, „*temperamentali*“.

În 1925, așa cum arătam, accentul pare să cadă mai mult pe factorul social, chiar și în expunerile teoretice.

„*Mediul care influențează, sînt toate împrejurările dintr-un moment dat: sociale, morale, culturale, literare etc. Ceea ce-l selecționează pe scriitor este însă publicul cititor (adică numai o parte din mediul), a cărui psihologie, la rîndul ei, e condițio-*

nată, și ea, de toate împrejurările dintr-un moment dat și, mai în special, de chipul în care lucrează acele împrejurări asupra clasei sau claselor din care face parte acest public cititor" (Completări, V.R. vol. 60, p. 82).

Se cuvin subliniate aci următoarele aspecte care înclină balanța în favoarea elementului social: a) publicul cititor este totuși „o parte din mediu”, b) psihologia acestui public e influențată de mediu în ansamblul lui, c) se insistă asupra claselor sociale.

Totuși, nu trebuie să uităm distincția fundamentală între influența mediului și selecție. Și scriitorul este „influențat”, dar, precum se știe, într-o măsură minimă, factorul hotărâtor rămîne selecția pe bază temperamentală. Poate că și la publicul cititor e vorba tot numai de o astfel de influență minimă, atîta cît există ea; hotărâtor poate rămîne și aci temperamentul. Contextul pare să sprijine o atare interpretare, căci în alineatul următor se discută paralel și în termeni asemănători despre scriitor și despre publicul cititor, despre influența mediului asupra lui Eminescu și asupra publicului cititor din vremea respectivă.

În orice caz, lucrul nu este spus clar. Iar alte declarații din același an arată că, în practică, Ibrăileanu ținea seama de influența mediului social, atunci cînd discuta dezvoltarea literaturii. Scriitorul rezuma astfel țelul articolului pe care în mod semnificativ îl întitulase: „Evoluția literară și structura socială”: „*In articolul de față am voi numai să arătăm că literatura romînă a evoluat deosebit în cele trei ținuturi romînești și că această deosebire se datorește faptului că realitățile sociale și culturale au variat de la un ținut la altul*” (V.R. vol. 59, p. 391).

Și totuși, necesitățile „sistemului” îl împing înapoi spre a-tot explicatorul și a-tot încurcătorul „temperament”: „...*publicul unei epoci adoptă temperamentele care-i convin. Și, cum o școală literară nu-i altceva decît un temperament (clasicismul și romantismul sînt în ultimă analiză două temperament deosebite), o epocă literară e predominantă a unui temperament*

— *temperament convenabil publicului din acea epocă*”. („Completări”, V.R. vol. 60, p. 80)

Mai rămîne însă de precizat: din ce punct de vedere convenabil publicului? Din punct de vedere temperamental sau din punctul de vedere al anumitor categorii sociale (clasă, pături, etc.) Sau altfel spus, din cine este alcătuit publicul cititor? Ce-l definește? O categorie socială sau una temperamentală, înăscută?

„*Uneori e o clasă socială, alteori o categorie intelectuală*” afirma Ibrăileanu în 1912 în „Literatura și societatea”.

Există deci, după părerea lui, ambele posibilități, în cel mai bun caz egal îndreptățite. Acelaș lucru rezultă din numeroase alte formulări: „*Uneori, un scriitor corespunde numai în parte categoriei sale sufletești și sociale*”. (sublinierea noastră). Dacă judecăm însă lucrurile în spiritul întregului sistem, balanța înclină; pare-se, spre acele „categorii intelectuale sau categorii sufletești”, noțiuni care sînt echivalente de Ibrăileanu cu aceea de temperament.

Astfel noțiunea vagă și confuză de temperament, își face intrarea și aici. Sistemul se încheie armonice, dar consecințele ideologice sînt cu atît mai grave. Scriitorii sînt diferențiați în mod hotărâtor numai prin temperament. Selecția este operată pe bază de temperament. O operează publicul cititor, care poate fi și el definit printr-o categorie temperamentală.

Dispare astfel aproape cu desăvîrșire factorul social sau devine ceva vag, situat deasupra claselor. Dispare și factorul istoric. Devine și mai clar că, în ultimă instanță, sistemul „selecției” duce la viziune anistorică. Totul este regizat de factorii temperamentalii, înăscuți.

Aparenta evoluție a unor scriitori — mai puțin importanți — de talia lui Vlahuță, nu de talia lui Eminescu sau Caragiale — se reduce în fond la apariția succesivă a trăsăturilor existente de la început, apariție explicabilă tot prin selecție, nu prin influența mediului.

Tot astfel, soarta operei unui scriitor mare, după moartea sa, se explică tot prin selecție. O generație alege un aspect, altă generație alt aspect: acela care corespunde „sufletului” generației respective. Introdu-

cerea noțiunii de „generație“ nu face decât să încurce și mai multe lucrurile.

Generațiile, ca și temperamentele, nu au caracter de clasă.

Este semnificativ faptul că Ibrăileanu însuși, mergînd pe acest drum, este împins spre o poziție obiectivistă. În locul atitudinii combative pe care am aștepta-o, ne trezim cu simple înșiruri constatative. Mergînd pe aceeași linie obiectivistă, criticul era de părere că fiecare generație a „selectat“ din Eminescu ceea ce-i convenea mai bine aspirațiilor sale.

Explicația trebuie căutată, cred, în implicațiile sistemului. Definirea confuză a factorului cu care operează selecția, insistența asupra elementelor innăscute, au drept urmare renunțarea la criteriul de clasă în aprecierea fenomenelor literare, deci la o justă, științifică apreciere a lor. Temperamentele, cu datele lor innăscute, sînt echivalente. Între ele nu putem stabili o ierarhie. Toate sînt la fel de îndreptățite, Semnificativ, din acest punct de vedere, ni se pare felul cum își explică Ibrăileanu tema la cazul Gherea-Maioreșcu.

Dar, ceea ce în cadrul teoriei „selecției“ apare ca un simplu joc etern de combinații reversibile și echivalente pe bază de generații și temperamente, este în fond un proces istoric cu sens unic, ascendent, un proces al cărui motor îl constituie lupta de clasă.

Pe la sfîrșitul sec. XIX, constată Ibrăileanu, Gherea ajunsese „poate cea mai populară figură a literaturii“, iar Maioreșcu „era socotit ca un „învingător“. Mai tîrziu, raporturile s-au inversat iarăși, fără ca aceasta să se datoreze noilor contribuții ale criticilor respectivi: „*Iată însă că, de vreo zece ani încoace, d. Gherea începe să fie uitat, iar steaua d-lui Maioreșcu se ridică poate mai sus decît oricînd...*“ Punîndu-și deci întrebarea: „*pentru ce d. Gherea a rămas în umbră și pentru ce d. Maioreșcu a fost din nou selectat*“, Ibrăileanu răspunde:

„*Pentru faptul foarte simplu că locul umanitarismului de la 1890 l-a luat naționalismul tradiționalist de la 1900 încoace.*

„*Generația trecută găsea că d. Gherea e critic adevărat, generația actuală găsește că d. Maioreșcu e critic adevărat*“.

Constatarea e, ca mai întotdeauna la Ibrăileanu, perfect valabilă. Ea se bazează pe fapte sesizate just. Explicația însă, în măsura în care e determinată de teoria selecției, de necesitățile sistemului, rămîne deficitară. În orice caz, se oprește la jumătatea drumului. Introducerea noțiunii de generație nu face decât să încurce și mai mult lucrurile noi. Rămîne în umbră tocmai factorul esențial: lupta de clasă și efectele acestei lupte pe plan ideologic. Genul de critică introdus de Gherea căzuse într-adevăr în dizgrație după 1900, iar Maioreșcu găsea noi și fervenți adepți. Dar unde, la cine? La exponenții culturii burgheze, dominante în acea vreme, nu la exponenții culturii legate de mase. Și de ce în mai mare măsură după 1900 decît în jurul lui 1890? Pentru că mișcarea muncitorească, aflată în plin avînt către 1890 trecea acum printr-un impas, marcat între altele și prin trădarea generoșilor (1899); pentru că, acum în momentul cînd intra în faza imperialistă, lupta de clasă lua noi forme, mai acute, presiunea ideologică a claselor stăpînitoare se întărea. Apariția aceluiași naționalism tradiționalist despre care vorbea Ibrăileanu, și care se dezvoltă de altfel concomitent cu formele acute ale estetismului, nu constituie decît un efect al noilor forme pe care le lua lupta de clasă. Ibrăileanu însă se oprea la constatarea efectelor, fără a scoate în lumină cauza lor.

Este, desigur, posibil ca un scriitor apreciat într-o epocă să fie uitat mai tîrziu, iar altul, minimalizat la început, să fie apoi apreciat. Asta se explică prin lupta de clasă pe tărîm ideologic. Dar pe de o parte cele două aprecieri opuse nu sînt la fel de îndreptățite, iar pe de altă parte, procesul nu e reversibil. Scriitorul care s-a pus în slujba unei clase exploatoare poate fi ridicat în slăvi cîtă vreme clasa respectivă domină. Opera lui poate fi ridicată și mai tîrziu din țărînă pentru cîtăva vreme, atunci cînd interesele aceleiași clase exploatoare sau ale alteia o cer. Operele de acest gen sînt însă din punct de vedere obiectiv condamnate, și lucrul acesta iese la lumină în cele din urmă: istoria, în mersul ei necesar înainte, le aruncă definitiv la coșul de gunoi. Dimpotrivă,

scriitorul legat de popor, chiar dacă n-a fost apreciat la început cum se cuvenea, chiar dacă mai târziu opera lui a fost greșit interpretată, își câștigă în cele din urmă locul pe care-l merită în cultura omenirii.

Atitudinea partinică, situarea pe pozițiile clasei celei mai înaintate, cercetarea problemelor în lumina acestui proces istoric ascendent, ne îngăduie să emitem judecăți de valoare corecte, științifice. Nimic nu justifică neîncrederea în *posibilitatea* de a descoperi adevărul, nimic nu ne absolvă de datoria de a-l căuta.

Din păcate, pericolul obiectivismului este inclus, așa cum am arătat, în înseși bazele „teoriei selecției“.

El apare și în acceptarea ca echivalente a diferitelor aprecieri individuale asupra operei de artă:

„*Dealtmintrelea, fiecare din noi nu citim care, în volumul lui Eminescu, pe Eminescul nostru individual? Nu selectăm ceea ce răspunde sufletului nostru îndeosebi? Nu-i colorăm versurile, fiecare în altfel, cu propriul nostru fond suflesc?*“

Incontestabil, Ibrăileanu a pornit și aici de la fapte reale. Asta nu înseamnă însă că diferitele aprecieri sînt la fel de îndreptățite și că, dat fiind caracterul „inefabil“ — cum spuneau esteticienii idealiști — al operei de artă, orice încercări de a-i surprinde esența, orice încercare de a emite judecăți obiectiv valabile despre ea, sînt dinainte și definitiv sortite eșecului. Acesta este în fond punctul de vedere al criticii impresioniste — punct de vedere condamnat dar foarte „selectat“ de clasele exploatare din acea vreme, punct de vedere spre care, într-o anumită măsură, a alunecat uneori și Ibrăileanu, deși în repetate rînduri l-a combătut.

★

În concluzie, marele și principalul merit al lui Ibrăileanu este acela de a fi depășit nivelul atins pînă atunci de critica și teoria literară din țara noastră. Sezînd complexitatea problemelor, a atras atenția asupra importanței originalității fiecărui creator, asupra necesității de a căuta o soluționare justă, ferită de schematism vulgarizator.

S-a străduit apoi să caute această soluție pe drumul unei înțelegeri materialiste a fenomenelor. Semnificativă în acest sens este încercarea lui de a respecta faptele reale, de a da indirect factorului social o importanță decisivă prin acțiunea selecției, arătînd că nu se pot dezvolta decît acele talente care corespund necesităților momentului.

Nemulțumit, ca și Brunetièr cu rigiditatea sistemului lui Taine — sistem pe care-l asimila cu teoriile lui Gherea, deși acesta pornea de la principii marxiste; mergînd, ca și Brunetièr pe linia micșorării influenței mediului social; recurgînd în acest sens, ca și Brunetièr, la idei darwiniste dar cu mai multă circumspecție științifică decît criticul francez; Ibrăileanu avea impresia că merge în pas cu știința vremii. Nu și-a dat seama că, într-un anumit sens, face un pas înapoi, cu tot modernismul teoriei selecției. În linii mari, obiecția principală adusă sistemului lui Brunetièr rămîne valabilă și cu privire la soluția lui Ibrăileanu:

„*On peut seulement reprocher à Brunetièr d'avoir poussé trop loin, par une logique artificielle, l'analogie on l'identification des sciences naturelles et de la littérature et d'avoir multiplié les formules d'apparence scientifique, aboutissant par là, malgré lui a masquer la réalité plutôt qu'a l'exprimer et a donner l'impression d'une construction arbitraire dans les cas même on il travaillait sur une base d'observations exactes**. (Lauson, Histoire illustrée de la littérature française. (T. II. ed. Hachette 1923 p. 39).

Într-adevăr, așa cum am arătat, chiar dacă nu ipostazează metafizic noțiunea de gen literar transformîndu-l ca Brunetièr într-o specie cu viață biologică efectivă — necesitatea „sistemului“, logica internă a explicațiilor pe baza „selecției“ ce acțio-

*) „Lui Brunetièr i se poate reproșa doar faptul de a fi împins prea departe, cu o logică artificială, analogia sau identificarea științelor naturale și a literaturii și de a fi înmulțit formulele cu aparență științifică, ajungînd prin aceasta, fără voie, mai de grabă să mascheze realitatea decît să o exprime și să creeze impresia unei construcții arbitrare chiar în acele cazuri în care el lucra pe un fundament de observații științifice“.

nează în conformitate cu „temperamentele”, îl duc și pe Ibrăileanu la multe implicații idealiste, greșite, chiar atunci când pornea de la fapte reale, intuite just. Valoarea observațiilor sale exacte, pe care noi n-am putut-o sublinia aci decât în treacăt, apare mult mai evidentă dacă analizăm felul în care și-a aplicat Ibrăileanu ideile. Nu e locul să facem acest lucru aici. Trebuie să spunem însă că în atari aplicări, materialul viu al realității pe care Ibrăileanu a știut întotdeauna să-l respecte, câștigă supremația, spărgînd tiparele înguste ale „sistemului”.

Marea greșeală a lui Ibrăileanu a fost că, pentru a ieși din dilema celor două poziții „extremiste”, așa cum le concepea el, criticul s-a îndepărtat de pozițiile marxiste.

A te opri la aplicările literare pseudo-darwiniste ale lui Brunetièrre însemna de fapt a te întoarce înapoi, nu a merge înainte.

Căci marxismul constituie generalizarea filozofică a celor mai importante cuceriri ale științei moderne (între altele și a darwinismului), nu o simplă aplicare naivă și simplistă a lor, ca teoria evoluției genurilor literare și selecția naturală în literatură.

Or deși atât Brunetièrre cât și Ibrăileanu erau conștienți de pericolul unei transpuneri mecanice a noțiunilor dintr-un domeniu într-altul al realității, deși au declarat-o explicit, n-au știut să evite integral o atare aplicare greșită, cu îndepărtate și grave implicații idealiste, metafizice.

★

Pomenind despre lupta dintre partizanii lui Taine și adversarii acestuia care insistau în special asupra rezistenței la mediu, asupra rolului activ al altor factori, dezbătînd în fond aceeași problemă pe care o puneau și Ibrăileanu, Plehanov afirma încă în 1895: „Numai teoria istorică a lui Marx rezolvă autonomia și duce discuțiile la bun sfîrșit” („Contribuții la problema dezvoltării concepției marxiste”, p. 183)

Discutînd apoi pe larg felul în care Brunetièrre rezolva problema, arată în ce constă progresul realizat de acesta în anumite direcții față de Taine, dar scoate

în evidență insuficiența explicațiilor „evoluționiste” raportate la rezolvarea complexă pe care o dă numai marxismul.

Plehanov arată că marxismul a lămurit ceea ce sistemul lui Taine, încurcîndu-se într-un cerc vîrtos, lasă confuz: care anume e factorul determinant. Marxismul dovedește că rolul hotărîtor îl are modul de producție, baza economică a societății respective. Accentuînd că raportul dintre bază și „ideologiile de ordin superior” (artă, filozofie, etc.), nu trebuie înțeles simplist, recunoaște că din cunoașterea bazei economice nu se pot deduce direct, cu precizie, caracterul ideilor, concepțiilor respective. Trebuie cunoscută lupta de clasă cu formele ei concrete din acel moment, căci pozițiile adversarilor influențează tactica de luptă. Totuși: „Fiecare clasă își adaptează totdeauna — în mod minunat deși inconștient — „idealurile” la nevoile economice. Dar această adaptare se poate face în mod diferit. Și faptul că ea se săvîrșește într-un anumit fel și nu într-altul se explică nu prin situația clasei luată izolat, ci prin toate atitudinile acestei clase față de antagonista ei (sau față de antagoniștii ei)”

Prezentînd evoluția genurilor, insistînd asupra „momentului” (faza respectivă în cadrul vieții genului) ca element hotărîtor, Brunetièrre vorbea și el despre importanța raporturilor dintre scriitori și predecesorii lor în genul respectiv. Dar esențialul — raportarea la lupta de clasă — îi scapă: „Acolo unde Brunetièrre nu vede decât influența unor opere literare asupra altora, noi vedem — pe lîngă acestea — influențele reciproce mai adînci dintre grupurile, păturile și clasele sociale. Acolo unde el spune pur și simplu că au apărut contradicții, oamenii au vrut să facă contrariul a ceea ce făcuseră predecesorii lor, noi adăugăm: ei au vrut-o pentru că a apărut o nouă contradicție în **RELAȚIILE** lor de **FAPT**, pentru că s-a ridicat o nouă pătură sau clasă socială, care nu mai putea trăi așa cum au trăit oamenii în trecut”.

Nici Ibrăileanu nu depășește radical și definitiv stadiul la care se opreau explicațiile lui Brunetièrre. (Am arătat aceasta mai sus, discutînd problema aprecierii, acordate în epoci deosebite, operei lui Gherea și Maiorescu). Ba, într-o anumită

privință, neinsistînd ca Brunetière asupra influenței reciproce dintre predecesori și urmași, el se întoarce la faza Saint-Beuve, referindu-se exclusiv la „temperamentul” unui scriitor luat izolat, nu în filiație, și explicînd toate caracteristicile esențiale ale operei numai pe baza elementelor înnăscute.

Cum a ajuns Ibrăileanu să neglijeze importanța hotărîtoare a factorului social? Cum de a ajuns să escamoteze tocmai problema esențială a luptei de clasă, a spiritului partinic? Cum de s-a îndepărtat de marxism, tocmai el care, cu aproape 20 ani înainte, lupta în paginile „Evenimentului literar” alături de Ionescu Raicuri și Gherea pe baricadele concepțiilor marxiste, considerînd arta ca o armă în lupta de clasă?

Evident, nu e vorba aci de „temperament”, nici de selecția bazată pe trăsături temperamentale. Explicația trebuie căutată în cu totul altă parte: în condițiile luptei de clasă, așa cum se dădea ea în perioada trecerii capitalismului în faza sa ultimă, imperialistă. Explicația trebuie căutată în influența pe care, în această fază, a exercitat-o asupra lui Ibrăileanu ideologia claselor stăpînitoare, în pofida năzuințelor sale efective de a rămîne pe pozițiile maselor populare.

Și astfel, însuși „cazul” Ibrăileanu infirmă propria lui teorie. Respectînd spiritul întregii opere a criticului și nu litera ei, să ne înclinăm în fața faptelor, înlăturînd cu hotărîre tot ce este caduc în teoria selecției.

★

Am arătat că unul din meritele principale ale lui Ibrăileanu este faptul că a atras atenția asupra complexității problemelor, combătînd tendința de a aplica simplist teorii juste. Am arătat că în acest sens prin însăși punerea problemei, el a ajutat criticii noastre să facă un pas înainte.

Actualitatea unei atari lupte — atît în general cît și îndeosebi în problema esențială pe care o discuta și Ibrăileanu, — aceea a raportului dintre individ și societate, dintre erou și masă, este evidentă, mai

cu seamă acum, în urma celui de al doilea Congres al Uniunii Scriitorilor Sovietici.

Unul din capitolele raportului susținut de K. Simonov poartă titlul „Despre esența metodei realismului socialist și diversitatea stilurilor și curentelor în creație”. Raportul insistă asupra unui adevăr afirmat răspicat și în alte prilejuri de teoreticienii realismului socialist: metoda aceasta nu împiedecă, ci dimpotrivă cere și favorizează larga înflorire a tuturor individualităților artistice creatoare, făcînd posibilă deplina dezvoltare a particularităților specifice fiecăruia. Simonov merge însă de astă dată și mai departe, arătînd că este periculoasă rămînerea numai la această afirmație. Există, înlăuntrul realismului socialist — și trebuie cercetate și promovate — nu numai aceste diferențieri între un scriitor și altul, ci și diferențieri între diversele curente de creație, care grupează laolaltă mai mulți scriitori înrudiți între ei.

Atari declarații militează împotriva uniformității, a cenușului, accentuează importanța trăsăturilor originale, specifice fiecărui scriitor.

La noi, această preocupare a creatorilor de a aduce mereu ceva nou este adesea extrem de slabă, după cum rezultă și din intervenția lui V. Tulbure în discuția despre poezie organizată de „Gazeta literară” (nr. 49/55).

De asemenea și criticii trec cu vederea probleme atît de importante ca aceea a originalității scriitorului respectiv, iar dacă-și aduc totuși aminte că ar fi bine să facă și așa ceva, se mulțumesc să lipească undeva, la întîmplare, un aliniat. Iar aliniatul e formulat uneori în termeni atît de generali încît „mutatis-mutandis”, aprecierile ar fi valabile pentru oricare alt scriitor, sau, prin caracterul lor diti-rambic și gratuit, devin de-a dreptul „ciudate”. „Mai mult ca la oricare alt dramaturg contemporan — scrie Simion Alterescu în studiul său despre M. Davidoglu (V.R. Nr. 12/54) — se simte la autorul *Cetății de foc* și *Orașului în flăcări* ura cu care demască exploatarea și pe cei care o practică, și dragostea nemărginită cu care se apropie de oamenii simpli, de acei cameni care au devenit întîi eroi în viață și apoi în piesele

sale" (p. 186). Ura față de exploatare și dragostea pentru oamenii muncii, iată trăsături care sînt evident comune tuturor adevăraților scriitori de azi, ba chiar tuturor oamenilor cinstiți. Specificul să constea atunci în gradul de intensitate al acestor sentimente ale autorului? Dificilă investigație și cu rezultate îndoielnice (poate chiar jignitoare, fie pentru unii, fie pentru alții dintre cei „cercetați“). Altceva era important de stabilit: în ce chip specific, și prin ce mijloace artistice deosebite, se manifestă la M. Davidoglu aceste sentimente care-l însuflețesc pe el ca și pe oricare alt om cinstit.

O încercare interesantă de a stabili specificul creației unui scriitor l-a făcut Ov. S. Crohmălniceanu în studiul său despre „Pasărea Furtunii“, publicat în acelaș număr al „Vieții Românești“. Sînt aci, în capitolul destul de amplu rezervat dezbaterii acestei probleme, foarte multe observații judicioase cu privire la trăsăturile specifice creației lui P. Dumitriu. Planul cercetării este însă astfel întocmit încît se trece extrem de fugitiv asupra problemelor de resortul concepției despre lume, a caracterului, etc. și se insistă îndelung asupra trăsăturilor temperamentale. Revine de asemenea foarte deș noțiunea de temperament ca explicație atot cuprinzătoare. Unele formulări dau de asemenea de gîndit. S-ar părea că datele „psihice, individuale, proprii“ de la care scriitorul pleacă pentru a se îndrepta cu preferință spre anumite aspecte ale realității, și care explică deci specificul creației sale, sînt în primul rînd de ordin temperamental. Din articol nu rezultă clar dacă criticul stabilește o astfel de legătură directă și determinantă între temperament și specificul operei, dacă socotește că așa ceva se împlinște întotdeauna sau numai în unele cazuri (precum acela al scriitorilor „care-și obiectivează foarte categoric personajele și situațiile, se mișcă în medii sociale destul de variate și nu se arată preocupați prea mult de pitorescul expresiei verbale“). Lămuriri generalizatoare ar fi fost bine venite. Așa cum este, articolul lasă deschisă și posibilitatea unui raport aproape exclusiv și determinant între temperament și specificul creației respective.

Personal, socotesc că nu avem dreptul în nici un caz să stabilim o astfel de legătură directă și determinantă. Ce-i drept, predispozițiile temperamentale constituie primul factor în ordine genetică, dar nu și primul factor în ordinea valorii. Personalitatea artistică se clădește pe baza acelor predispoziții, dar nu poate fi redusă la ele. Factorul hotărîtor îl constituie mediul social, condițiile concrete în care s-a dezvoltat scriitorul respectiv. Specificul operei lui P. Dumitriu și al oricărui alt scriitor nu poate fi redus exclusiv sau aproape exclusiv la date temperamentale, înnăscute. Specificul operei unui creator trebuie raportat deci la personalitatea artistică în ansamblul ei, ca rezultat al acțiunii hotărîtoare a modului de viață. Numai *totalitatea* trăsăturilor referitoare la concepția despre viață, caracterul, temperamentul etc. al scriitorului alcătuiesc acel unicum concret constatabil dar greu de precizat, care dă pecetea originalității, care diferențiază pe un om de altul, opera unui scriitor de a altui scriitor.

Dacă Ibrăileanu are meritul de a fi pus cu acuitate problema personalității scriitorului, a originalității — și în acest sens ideile lui ne sînt utile și azi, nu trebuie să mergem pe linia implicațiilor „sistemului“ său. Asta ne-ar duce la o concepție fundamental greșită despre originalitatea artistică. Căci, transformînd judecata constatativă în judecată de valoare, Ibrăileanu socotește că marii scriitori, cei profund originali, sînt aproape cu totul impermeabili la orice influențe sociale.

E semnificativ faptul că aplicarea consecventă a acestui principiu îl duce și pe el la aserțiuni vădit neconforme cu realitatea. Despre Alecsandri, de pildă, afirmă că a dat creații reușite numai în poeziile de iubire, „cînd a cîntat în soliloc, cînd a atins subiecte unde n-aveau ce căuta preocupările zilei“. Opere valoroase (poeziile patriotice ale lui Alecsandri și Gr. Alexandrescu) sînt minimalizate. Iată unde duce... „sistemul“.

La capătul aceluiași drum se află susținătorii de azi, în practică sau teorie, ai „sincerității“ cu orice preț. Căci ce altceva fac ei decît să declare că suprema și *unica* virtute a scriitorului „e să se exprime pe

sine însuși cît mai sincer, cît mai nealterat“.

Adevărata originalitate nu se găsește pe linia izolării în tine însuți, pe linia supunerii la predispozițiile temperamentale, oricare ar fi ele. Adevărata originalitate se obține prin participarea înflăcărată la lupta colectivității, luptă în care înveți să-ți stăpînești laturile negative ale temperamentului și să le dezvolți pe cele pozitive, făurindu-ți o personalitate armonioasă, luminată de o înaltă concepție despre lume și viață. Adevărata originalitate artistică rezidă nu în căutarea noutăților formale care să te diferențieze de alții cu orice preț, ci în descoperirea unor noi adevăruri și exprimarea acestora în imagini adecvate. În raportul său la Congres, criticul Riuricov spunea: „*Originalitatea scriitorului este legată de descoperirile artistice pe care le-a realizat, de noile domenii ale vieții, de noi eroi pe care i-a adus în sfera atenției noastre, de acele mari domenii poetice pe care el le-a defrișat pentru popor și pentru omenire*“.

Deși problema pare să fie acum clară pentru noi toți, se mai strecoară pe ici-colo cîte o formulare care poate da naștere la confuzii. Intervenind în discuția despre poezie amintită mai sus, Radu Popescu, în ale sale „sugestii de nepoet“, străduindu-se pe bună dreptate să orienteze discuția poezilor despre poezie spre specificul acesteia, îndemna pe de altă parte pe poeți să se găsească pe sine, să nu scrie decît ceea ce convine naturii lor și în genul și specia care convine acestei naturi a lor. Pentru orice om de bună credință intenția criticului este clară și bine venită: el militează împotriva uniformizării. Totuși, problema e mai complexă decît rezultă din aceste, „sugestii de nepoet“. Indirect, este pusă în discuție teoria genurilor și speciilor literare și teoria originalității

în artă. Și s-ar putea ca sugestiile acestea bine intenționate să fie greșit înțelese. Căci genurile, dacă e drept că-și au legile lor interne, nu sînt totuși niște entități în sine. Pe de altă parte, nu se poate stabili o legătură mecanică între individualitatea scriitorului și genul respectiv. Ar însemna să ne întoarcem la ideea lui Ibrăileanu că și scriitorii și genurile nu sînt decît „forme ale temperamentului“. Între genul și specia literară și materialul de viață la care s-a oprit scriitorul există o anumită legătură intrinsecă. Nu orice material poate deveni la fel de bine obiectul unei schițe sau al unui roman, nu orice material poate fi la fel de bine tratat sub forma unei poezii lirice sau sub forma unei piese de teatru. Și atunci, cum să interzicem, a priori, unui scriitor care a dat o operă dramatică reușită, să scrie și o lucrare epică sau lirică, cum să interzicem a priori unui poet care a dat pînă acum poezii lirice scurte să treacă la un amplu poem, atunci cînd problema care a ajuns să-l pasioneze cere o astfel de tratare? De altfel, istoria literaturii romîne și universale, precum și experiența literară a zilelor noastre ne oferă numeroase exemple de scriitori care au creat opere în genuri și specii diferite, și au creat opere valoroase.

După cum se vede, problemele ridicate de Ibrăileanu la începutul secolului acesta sînt vii și astăzi. Sugestiile pe care le cuprind lucrările sale, mărturiile ale unei frămîntări creatoare, ne pot fi utile și acum. Chiar din greșelile, destul de numeroase și grave, închise în teoria selecției, avem ce învăța. Căci acolo unde există bogăție de idei, năzuință sinceră de a găsi o cale justă, respect față de realitatea faptelor, vîntul vremii nu spulberă totul. Rămîne ceva — ce a fost mai de preț — și pentru urmași.

PETRU DUMITRIU

POVESTITORUL VREMURILOR NOASTRE

— 50 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI MIHAIL ȘOLOHOV —

Mihail Șolohov a împlinit cincizeci de ani. Cu prilejul sărbătoririi lui, ne putem aduce aminte de un lucru care nu este totdeauna prezent în conștiința fiecărui scriitor, și anume de rolul social și general uman al artistului îndeobște, și al scriitorului îndeosebi.

Ne gândim, sărbătorindu-l pe Mihail Șolohov, la marele și nobilul rost al artistului, al scriitorului: conștiința societății sale, conștiința veacului său peste veacuri, hrană sufletească, bucurie estetică, învățătură veșnic adevărată despre om și despre oameni — iată rostul și valoarea operei scriitorului.

Gîndindu-ne la opera și munca lui Șolohov nu putem să nu ne gîndim la creația noastră, deci, la ceea ce din punct de vedere etic și — ierte-mi-se acest cuvînt defăimat, — „existențial“, este cel mai important lucru pentru noi: arta. Ne vom da seama atunci că printre noi se strecoară uneori superficialitatea sau lipsa de răspundere, sub ambele lor chipuri: acela al lipsei de miez de idei, și de sentimente, și acela de imperfecțiune a formei. Șolohov e artistul care cizelează forma, care merge în adînc prin cunoaștere și care e mereu prezent în vremea sa prin temă.

Opera lui Mihail Șolohov și munca lui de treizeci de ani constituie o lecție pentru noi ca artiști, ca oameni și ca cetățeni.

Evenimentul cel mai important al istoriei veacului — și al istoriei tuturor veacurilor — Revoluția Socialistă din Octombrie, — construirea primei societăți eliberate de exploatare, l-au născut pe Mihail Șolohov. Prima dată în lume un mare popor — o asociație de popoare — deschide

calea omenirii întregi către perspective epice orbitoare. Mihail Șolohov este un demn exponent artistic al vremii sale și a acestei mărețe Revoluții care l-a născut. Și fiindcă pomeneam de noblețea artei drept conștiința vremii, de conștiința artistului și de simțul lui de răspundere, cu privire la perfecțiunea operei sale, Șolohov este deopotrivă, sub ambele aspecte, un maestru, unul dintre oamenii care merită cel mai mult dintre contemporanii noștri scriitori, admirația și dragostea noastră. Ca atare îl și apreciază critica literară sovietică. În cunoscuta Istorie a literaturii sovietice de Timofeev el este apreciat ca fiind, după Gorki, reprezentantul cel mai de seamă în viață al prozei sovietice. Omul acesta scund, mai degrabă subțire, cu mustața blondă și cu niște ochi albaștri, modest, retras, rezervat, timid, — cel puțin în aparență și în viața de toate zilele, căci în artă este unul dintre marii îndrăzneți — s-a născut din adîncurile poporului rus, din căzăcimea din țara Donului, dintr-un tată mic slujbaş și o mamă care-și începuse viața argătînd la moșiile boierești și ale cazacilor bogăți.

Mihail Șolohov s-a născut în 1905. Asta înseamnă că la 1917 avea 12 ani, iar în timpul războiului civil, 14 ani. Cu ochii lui de copil, cu ochii aceia care sînt o fereastră netulburată asupra sufletului și care lasă, prin transparența lor, să se imprime în suflet, adînc și definitiv, ceea ce văd, a asistat la furtuna eroică, grandioasă și tragică a revoluției și a războiului civil din țara Donului. Și asta se vede în opera lui. În prima tinerețe a cutreerat stepa călare și cu pușca în spate, în ur-

mărirea gărzilor albe, descompuse și hăituite.

De la 20 de ani, a dat primele sale opere: nuvele — a căror acțiune se petrece în timpul războiului civil.

S-a cunoscut de îndată mâna unui maestru, mâna unui om pe care natura îl fericise cu un dar neprețuit, cu darul povestirii, cu darul înțelegerii sufletului oamenilor, cu darul înregistrării instantanee a faptului viu în natură, în contactul dintre oameni, în ciocnirile sociale, în frământările sufletești.

Nu este întâmplător că Șolohov este unul dintre acei scriitori sovietici care au răzbătut prin toate opreliștile și vămile presei ori editurilor capitaliste și că a fost tradus în toate limbile lumii. Adeseori din dragoste și din interes pentru Țara Socialismului, pentru cauza comunismului, pentru cauza clasei muncitoare din toate țările. Dar adeseori din pur și mărunț interes al editurilor capitaliste care-și dădeau seama că un asemenea povestitor nu poate să nu fie citit de mase, și nu poate să nu fie un *best-seller*.

În primii ani de după încheierea războiului civil, Mihail Șolohov a devenit de îndată un mare scriitor. Cu o căldură care este caracteristică în general vieții culturale sovietice, și pe care am dori din toată inima s-o vedem răspîndită în același grad și la noi — a fost primit, publicat, citit, apreciat și admirat.

Foarte curînd, după primele nuvele, a început să apară opera monumentală „Pe Donul liniștit“. O furtună de opinii contradictorii s-a stîrnit atunci în jurul cărții. La început apreciat cu entuziasm de publicul sovietic, „Pe Donul liniștit“ a fost criticat cu patimă de teoreticienii literari care se situau pe poziții înguste, improprii progresului literaturii. În aceste dezbatere furtunoase, oameni de frunte ai Revoluției, care se aflau în conducerea Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, au intervenit ca cetățeni, ca cititori și au ajutat această operă — ce se anunța uriașă de la primul volum și stîrnise frământare prin originalitatea ei — să se impună.

De-a lungul anilor, pînă prin 1940, Șolohov a lucrat neconținut la marea sa operă „Pe Donul liniștit“, importantă atît pentru societatea și literatura sovietică, dar importantă de asemenea pentru mișcarea literară din întreaga lume, importantă pentru literatura mondială.

Problema socială de bază era caracterul specific al căzăcimii — o tagmă militară de oameni simpli, profund populară, care păzise frontierele imperiului din partea turcilor și care veacuri de-a rîndul și-a păstrat caracterul de oaste așezată statornic în stepa Donului, cu obligațiunile militare semif feudale față de țari.

În veacul al XIX-lea căzăcimea s-a diferențiat din punct de vedere economic și social. În preajma Revoluției, exista căzăcimea săracă — adevărat proletariat agricol. Există căzăcimea bogată, chiburime în sensul deplin al cuvîntului, și încă o chiburime înarmată de o deosebită capacitate de luptă. În aceeași țară a Donului trăiau moșieri în stilul vechi rusesc, pe de altă parte începuseră să apară primii agitatori, primele seminte, primii fermenți ai Revoluției. Iar cînd s-a isprăvit pentru Rusia războiul imperialist, patosul revoluționar a fost tot atît de intens în țara Donului ca în orice altă parte a țării.

Opera lui Șolohov „Pe Donul liniștit“ zugrăvește cu exactitate structura social-economică a țării Donului. Cazacii săraci sînt reprezentați de tipurile lui Mișa Koșevoi și Bunciuk, chiburimea prin nenumărate figuri de „staroveri“, cazacii mijlocași de familia Melehov, moșierii de familia Listnițki și totodată îi vedem pe muncitorii revoluționari fie deportați de guvernul țarist, fie refugiați în țara Donului (Stokman) și pe cazacii revoluționari (Bunciuk).

Sensul filozofic și etic al cărții este profund tragic și, în același timp (ceea ce este caracteristic pentru tragismul din literatura sovietică) profund constructiv. Exemplul cel mai clar în această direcție și în acest sens este, cum știm cu toții, „Tragedia optimistă“ de Vsevolod Vișnevski. Nu mai puțin tragică și nu mai puțin optimistă este cartea „Pe Donul liniștit“, care se

axează pe destinul lui Grigorie Melehov, destin fără îndoială tragic. Tragismul său își are fundamentare socială în dubla natură a acelor țărani dintre care face parte și Grigorie Melehov: atrași în același timp, ca oameni și ca muncitori ai pământului spre cauza revoluționară, iar ca proprietari, spre cauza reacționarii. De-a lungul cărții, Grigorie Melehov este sfîșiat de aceste două tendințe contrarii.

Acest om, nobil ca fire, deosebit ca înșușiri, capabil de fapte mari și de un destin eroic, cunoaște, la sfîrșitul prematur al vieții sale, o mare înfrîngere; înfrîngerea omului care luptă zadarnic împotriva istoriei.

Două suferite se zbat neconținut în Grigorie Melehov fără ca să se poată alege și jîmpezi. De aceea, Grigorie Melehov sfîrșește sfîșiat și prăbușit.

Povestea revoluției în țara Donului este și profund optimistă, conținînd cea mai puternică varietate de optimism: un optimism la fel de puternic și asemănător cu acela din „Tragedia optimistă” și „Înfrîngerea” de Fadeev. Optimismul care depășește și întrece cea mai mare tragedie, cele mai mari suferințe, orice înfrîngere. Se simte din „Pe Donul liniștit” că viața învinge. Chiar și Melehov, stins, risipit, sfîrșit, supraviețuiește prin copilul pe care-l aduce în brațe la sfîrșit, singurul lucru cel mai leagă de această uriașă lume „care strălucește sub soarele rece”. Copilul acesta este însăși viața. El va trăi, va deveni un om liber, eliberat de ceea ce a fost frînă, cătușă, piedică în conștiința părinților și strămoșilor săi.

Dar nu numai din asta se vede optimismul operei. Să ne aducem aminte de șirurile de soldați roșii care înaintează prin stepă, se prăbușesc în focul puștilor și mitralierelor și se ridică iar, mînați de o voință neînfrîntă. Pasajul este, pentru oricine l-ar citi, de neuitat, fiindcă acolo se simte, văzută cu ochii celui înfrînt — forța invincibilă a Revoluției. Ne inspiră profundă admirație lărgimea enormă a cărții, cuprinderea ei neegalată de nici o carte scrisă în zilele noastre, libertatea epică, ușurința — aș putea spune grația — cu care Șolohov minuieste masele de oameni

care au căpătat suflare sub pana lui. Este o mare frescă, dar spre deosebire de obișnuitele romane-frescă, numeroase în literaturile străine și în literatura noastră, — e plin de dinamism, compus din mari tablouri care constituie fiecare cite o dramă, împing cu cite un pas mai departe desfășurarea vieții unei lumi, desfășurarea destinului eroilor. Firul conducător este dublu. Cartea lui Șolohov este bazată pe două puternice personalități de oameni simpli: un bărbat și o femeie. Prin această simplitate — cum să-i spunem? biblică? de mit? de basm? — oricum, această simplitate clasică — vastul roman cîștigă o unitate evidentă.

Cei doi eroi sînt Grigorie Melehov și Axinia. Împrejurul lor se mișcă o lume de zeci, de sute de personaje. Nu știi dacă s-a făcut numărătoarea lor; nu m-ar mira să ajungă la cele cinci sute de personaje cite sînt în „Război și pace”. Multe dintre ele, și aproape toate cele mai importante, cele prinse în nodurile principale ale acțiunii, sînt *tipuri* ale vremurilor noastre. Generalul Listnițki și Evghenie Listnițki, marele moșier cu odrasla sa care din punct de vedere al concepției sale despre lume, se află la un pas mai departe și mai jos, spre prăbușire. Muncitorul revoluționar Stokman, idealistul simplu, curat, aproape ascetic. Alături de el Bunciuk, profund pămîntesc, al cărui ideal se leagă direct de acțiunea violentă, determinată de o energie vulcanică. Lîngă Bunciuk, figura atît de sensibilă, adîncă, vibrantă și tragică a Anei. Și apoi, figuri nenumărate de cazaci care se așează pe fiecare treaptă a ierarhiei sociale, ca un uriaș cor cu zeci și sute de glasuri distincte. Abilitatea de a individualiza personajele, arta desăvîrșită cu care sînt prinși în curentul lin și statornic al povestirii, sînt caracteristici ale marelui creator de tipuri care e Mihail Șolohov.

Scenele de viață ale romanului, la fel de tipice ca și figurile omenești, ilustrează conținutul uman al acțiunii, sensul ei profund. Mă îndoiesc dacă Șolohov s-a gîndit în mod pedant și didactic să ilustreze un anumit conținut de viață: sînt sigur însă că el a dat o atare adîncime și a privit cu

atîta pătrundere fenomenele pe care le descrie, încît a mers de îndată la ceea ce era esențial și semnificativ.

Scenele tipice sînt nenumărate: viața la țară, primele lupte din 1915, lupta oamenilor simpli și viteji, grozăvia războiului, absurditatea și oroarea acestuia, pe care l-a arătat cu o măiestrie devenită clasică Stendhal în „Minăstirea din Parma” și Tolstoi în „Război și Pace”. Pe aceeași linie Șolohov merge mai departe, spunînd aceeași poveste cu glasul vremurilor noastre și pentru urechile vremurilor noastre. Îmbarcarea refugiaților pe Marea-Neagră, sub protecția vaselor engleze sau, cele 2-3 pagini în care cazacii de la Don, în curtea Palatului de Iarnă, se hotărăsc să părăsească guvernul provizoriu și să treacă de partea Revoluției, sînt alte asemenea scene care dezvăluie sensul istoric al momentului.

„Pe Donul liniștit” este, de bună seamă, cea mai mare frescă din toate cele cîte au încercat să descrie revoluția. Este un tablou de mare proporție a societății și a destinului oamenilor, cuprinse individual în Revoluție, un rezumat — dacă s-ar putea spune așa — al destinului oamenilor buni și răi, nobili și josnici, înrădăcinați în viitor sau înrădăcinați în trecut, care au fost purtați în sus sau cufundați în neexistență de către revoluție.

De asemenea, „Pe Donul liniștit” este o mare epopee a oamenilor simpli, a tendinței lor veșnice, uneori oarbe, alteori luminate către bine, către progres și către libertate. Este în acelaș timp, cea mai frumoasă laudă a eroismului poporului.

Mihail Șolohov a muncit peste zece ani ca să scrie această carte voluminoasă — dar în acești zece ani se petrecea o frămîntare uriașă a țării întregi. În acest răstimp totul era legat de problemele creării pașnice a unei societăți noi, de problemele creării bazelor materiale ale unei societăți noi, de problemele creării bazelor materiale ale unei noi orînduirii. Mihail Șolohov nu a rămas străin de această frămîntare. Dimpotrivă, a înțeles că este datoriu lui să o oglindească. Să fie, cum spune despre actorii numai, Hamlet, dar cum avem drep-

tul să spunem despre toți artiștii — „oglindea și cronica vie a vremii”.

În 1930 se petrecea transformarea hotărîită a satului pe întreaga Uniune Sovietică, eveniment ce, după importanța pe care o prezenta pentru viața țării, a fost egal cu transformarea radicală din Octombrie 1917, spune „Cursul scurt de Istorie a P.C. al U.S.”.

Șolohov și-a axat al doilea mare roman al său, „Pămînt deștelenit”, pe această problemă. Cu puteri ca ale lui, scriitorul s-a îndreptat către teme demne de aceste puteri. Și cartea a însemnat o mare izbîndă în domeniul creației literare. Există în miezul romanului „Pămînt deștelenit” ceva ce îi conferă o importanță deosebită pentru literatura sovietică și pentru orice literatură care merge pe drumul realismului socialist.

Șolohov rămîne în acel ținut pe care-l cunoștea cel mai bine, unde se născuse și trăise, alături de oamenii pe care-i știa, în mijlocul cărora stătea. Aici a urmărit el dezvoltarea satului căzăcesc în etapele ulterioare războiului civil. Fenomenul cel mai dramatic care s-a petrecut atunci a fost sosirea muncitorilor din marile uzine trimiși de partid ca să lupte activ pentru transformarea satului. Ceea ce era Stokman în satul stăpînit de jandarmii țariști, ceea ce era Eunciuk pe front, este Davidov la un nivel mai înalt și la o intensitate crescută, în noul sat sovietic.

În comparație cu frămîntarea teribilă și oarecum turbure a revoluției din „Pe Donul liniștit”, aici se clarifică anumite linii, anumite axe de dezvoltare a fenomenelor sociale. Mă gîndesc, îndeosebi, la alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, care este oglindită în „Pămînt deștelenit” cu o limpezime deosebită, cu o desăvîrșită rotunjime, devenită clasică. Prin crearea poate a celui mai desăvîrșit tip de erou pozitiv în persoana muncitorului Davidov, cartea aceasta este de o importanță deosebită pentru literatura nouă.

În fond, ce este eroul pozitiv decît eroul axat pe linia principală de dezvoltare a istoriei vremii sale, fie că este om simplu, sau intelectual, fie că este bărbat sau femeie, și indiferent de vîrstă. Un

asemenea om este Davidov, prin claritatea structurii sale și prin multilateralitatea personalității sale.

„Pământ destelenit“ este un roman interesant prin învățămintele pe care le poate trage activistul social pentru munca dusă în sînul țărănimii; este un roman interesant ca document al dezvoltării agriculturii sovietice și a țărănimii sovietice în anul mării cotituri și în anii următori; este un roman interesant pentru lecția de înaltă etică pe care ne-o dă un om simplu ca Davidov. Lecția e cu atât mai interesantă cu cît are valabilitate pentru masele uriașe de oameni simpli care, prin citirea acestui roman, își dau seama că etica aceasta înaltă le este accesibilă, că ei pot fi oamenii cei mai înaintați ai vremii.

Romanul este interesant și din punct de vedere al esteticii literare. Spre deosebire de „Pe Donul liniștit“, care este construit pe bucăți mari de povestire a evenimentelor personale ale eroilor, — în „Pământ destelenit“ desfășurarea epică se leagă mult mai accentuat de evenimente obștești, se identifică cu desfășurarea vieții obștești a satului. Viața personală a eroilor se subordonează mult mai accentuat problemelor colectivității. Explicația se află în însăși realitatea: problemele colective au intrat în conștiința oamenilor, fiecare îns în parte se identifică cu interesele și preocupările colective.

Nu pot spune că acest fel de a vedea construcția intrigii reprezintă tipul prin excelență al romanului realist-socialist. Cunoaștem capodopere ale literaturii sovietice care sînt altfel construite. Vreau numai să scot în evidență ceea ce caracterizează și este specific romanului „Pământ destelenit“.

Tipurile sînt noi. Față de „Pe Donul liniștit“, în „Pământ destelenit“ apar tipuri variate de activiști sociali: comunistul Davidov, cu caracterul lui complex; dezordonatul și furtunosul Nagulnov, timidul Razmiotnov, — avînd toți aceeași fundamentare social-politică și, în acelaș timp, prezentînd aproape o totală deosebire de caracter.

Variatatea tipurilor individuale se vădește și la cei care reprezintă forța socială

negativă, la cei care trag înapoi, spre trecut; Iacov Lukici, Polovțev și acoliții lor.

Același lucru este evident în chipurile atât de variate de țărani, în umorul lui moș Selucar, în personalitatea lui Kondrat Maidanicoș, în farmecul viguros al Lușkai.

Continuare a poveștii din țara Donului în anii Puterii Sovietice, „Pământ destelenit“ este totodată cel mai important roman al agriculturii socialiste, cartea în care apare, pentru prima dată cu această strălucire, cu această desăvîrșire artistică, eroul pozitiv, omul societății noi. Ca atare, dacă „Pe Donul liniștit“ reprezintă o uriașă realizare epică, „Pământul destelenit“ capătă o importanță deosebită pentru cei preocupați de problemele realismului socialist, fie creatori, fie teoreticieni ai creației literare. În atîtea sute de pagini Șolohov este mereu același maestru al prozei epice. Cei mai mulți dintre noi nu știm rusește sau știm prea puțin ca să gustăm culoarea, nuanțele, energia — cînd e nevoie — brutalitatea; cînd e nevoie, dulceața ori melancolia; și totdeauna poezia limbii lui Mihail Șolohov.

La atamanul Kaledin are loc o adunare a mărimilor politice și ofițerești din armata albă. Rostește cineva un cuvînt și atunci toate capetele — spune Șolohov — „se mișcă ca un lan de floarea soarelui“... Într-un fragment din „Ei au luptat pentru patrie“ romanul încă nepublicat despre Marele Război pentru Apărarea Uniunii Sovietice, Nikolai Strelțov vede un tanc sub care explodează o mină; țîșnește o flacără albă și deasupra ei un nor de fum: „parcă o pasăre neagră și-ar fi luat zborul“...

Parfumul pelinului care plutește peste stepă, serile cînd soarele apune departe de tot, la marginea pămîntului negru, valurile Donului, norii pe cer — în fiecare pagină este prezentă natura. În momentele importante, proza lui Șolohov devine poem.

Umorul este una dintre caracteristicile scrisului lui Mihail Șolohov, atît în „Pe Donul liniștit“ — deși acolo nota generală a cărții este grandiosul și tragicul, — cît și mult mai des în „Pământ destelenit“, fiindcă acolo caracterul țărănesc, sfătoșenia, gluma vicleană țărănească înfloresc aproape la fiecare pagină. Umorul apare

ca unul dintre elementele cele mai importante ale prozei lui Șolohov. Aceasta nu-l caracterizează numai ca scriitor, ci și ca bun cunoscător al poporului, căci oglindește prin aceasta o notă esențială din caracterul popular.

Dar principalul merit al lui Șolohov este darul de a crea oameni vii. Dacă ne gândim la tabloul literaturii mondiale din secolul al XX-lea, după Gorki Șolohov este poate cel mai mare creator de personalități individualizate. Zecile, sutele sale de personaje sînt — cele mai multe dintre ele — de neuitat. Cine poate să uite pasiunea lui Grigorie Melehov; farmecul diavolesc al Axiniei; frumusețea figurii lui Stokman; simpatia caldă pe care o inspiră Davîdov și pînă la urmă, impresia de ansamblu pe care o crează această mare de oameni, impresia

că te afli în mijlocul vieții, încît te cuprinde o adîncă tulburare — însuși simțămîntul că pătrunzi în adîncurile vieții.

Citîndu-l pe Șolohov, trăiești viața societății sovietice, te afli scaldat în acel ocean de oameni deosebiți. Nu poți să închizi cartea și să pleci din lumea eroilor săi fără să iei cu tine ceea ce este principala trăsătură care caracterizează arta lui: dragostea profundă pentru oamenii simpli. Cunoașterea omului cuprins de cele mai arzătoare patimi, uneori de cele mai nebunești, alteori tîrît în cele mai cumplite și josnice abisuri în care poate cădea sufletul omenesc, nu l-a dus niciodată pe Șolohov la pesimism, ci la iubirea de oameni, la iubirea de viață, la încrederea în oameni, la încrederea în viață.

INSEMNAȚI DESPRE PROZA LUI FRANCISC MUNTEANU

Francisc Munteanu a avut o soartă „ciudată”. Prima sa lucrare literară de mai mari proporții, „Lența”, a provocat — drept numai în surdina, nu și în presă — proteste pe un vădit ton puritan cu privire la corectitudinea morală a Lenței care se desparte de soțul ei, iar în jurul romanului „În orașul de pe Mureș”, s-a stîrnit una din cele mai îndelungate discuții din presa noastră. Luni întregi cititorii au putut asista la încrucișarea focurilor în „Gazeta Literară”, „Scinteia Tineretului”, „România Liberă” și „Contemporanul”, în legătură cu faptul dacă Francisc Munteanu își înzestrează sau nu eroii cu pete de dragul petelor.

Printre altele, cauza generatoare a acestor discuții o constituie faptul că Francisc Munteanu, așa cum a spus și Ion Mihăileanu în cronica sa la romanul „În orașul de pe Mureș”, are tendința „de a-i desprinde (pe eroi, n.n.) din viață, fără soluții preconcepute, șablon”, de aici falimentul unor canoane și criterii scolastice din critica literară.

Imaginați-vă și dumneavoastră: o tânără femeie căsătorită cu sila are cutezanța de a se înamora de un flăcău și a fugi apoi cu el („Lența”); un fiu de speculant, fost student la facultatea de teologie, exclus din U.T.M. și facultatea de Medicină ale cărei cursuri le urma, devine totuși conștient și devotat constructor al

socialismului... („În orașul de pe Mureș”) etc...

Francisc Munteanu zugrăvește chipuri și fapte pornind curajos de la realitate, fără a apela la proprietățile miraculoase ale unor ochelari de culoare roză. De altfel aceasta este și una din cerințele esențiale ale artei. În trecut, scriitorii cu concepții politice și filozofice greșite, zugrăvind *cinstit* adevărul vieții, ajungeau să facă o adevărată artă realistă, ca și proorocul Bileam din Biblie, care vroind să-l blasteme crunt pe Israel, din gura lui nu ieșeau decît suave cuvinte de binecuvîntare. Personajele luate din realitate au o logică lăuntrică obiectivă, determinată de evoluția fenomenelor sociale pe care le întruchipează. De aceea unor mari artiști ca Pușkin și Tolstoi, care respectau viața proprie a eroilor lor, anumite personaje — vezi Tatiana Larina și Ana Carenina — le jucau unele feste acționînd împotriva dorințelor subiective ale „părinților” lor dînd dovadă de lipsă de dragoste filială.

Interesul stîrnit în rîndurile cititorilor de scrierile lui Francisc Munteanu se datorește tocmai faptului că tînărul scriitor pornește în creațiile sale de la fenomene din viață și nu de la scheme prefabricate, nedînd din acest punct de vedere bir concepțiilor subiectiviste, cum sînt pe tîrîmul artei concepțiile idealizante care contrafac realitatea, o falsifică.

În ultima vreme în jurul problemei idealizării eroilor circulă unele păreri greșite. În articolul publicat în „Contemporanul”: „Nici cu „pete“ nici fără „pete“, Al. Mirodan, care în ultima parte a „opului“ său militează pentru înfățișarea literară a unor eroi pozitivi demni de a fi luați ca model de imitare, în prima parte ajunge să prezinte ca exemple crase de eroi idealizați: școlarul care „memorează încântat formule trigonometrice, în vreme ce colegii săi „negativii“ bat mînea pe maidan“, sau studentul care „își trece serile de mai cu lună plină, plimbîndu-se în Cișmigiu cu tratatul de hidraulică la subțioară, în vreme ce pe aceleași alei, colegii săi, „negativii“ etc...”

Să ne ierte tov. Mirodan, dar asemenea eroi „idealizați“ există în realitate și nu numai atît: ei constituie mîndria școlai noastre noi. A identifica eroii idealizați cu oamenii integri înseamnă a nu înțelege esența fenomenului negativ al idealizării.

Nu, idealizarea nu este echivalentă cu înfățișarea fenomenelor pozitive, strălucitoare din viață. Realitatea noastră este într-o continuă dezvoltare revoluționară, în focul bătăliei pentru socialism se curăță oțelul de zgură, apar oameni noi, firi pline de poezie și de lumină, oameni cu o înaltă puritate morală și care au toate drepturile să apară în paginile operelor literare.

Idealizarea nu este o problemă de ordin formal, în funcție de cantitatea defectelor morale ale eroilor, ci una de conținut. Esența ei a definit-o foarte clar în articolele sale încă V. G. Belinski. În „Privire asupra literaturii ruse din 1847“, Belinski arată că poetul Dmitriev, nu lipsit de talent, n-a dat opere de valoare celor ale lui Crilov, deoarece poezia lui urma un ideal abstract, „nu se sprijinea pe realitate“.

În schimb, Gogol este corifeul școlai naturale, datorită „orientării exclusive a artei spre realitate, datorită înlăturării oricăror idealizări“. Gogol „nu atenuază și nu înfrumusețează nici un element al acestei vieți din dragoste pentru ideal, din pricina vreunei idei preconceptuate sau a unor anumite preferințe, așa cum idealiza de exemplu Pușkin în „Oneghin“ felul de viață al moșie-

rilor“... „În opera lui Gogol atenția scriitorului este îndreptată spre redarea tipurilor iar idealul nu este conceput ca o înfrumusețare (deci ca o minciună) ci ca o corelație stabilită de autor între diferitele tipuri create de el, în conformitate cu ideea pe care dorește s-o dezvolte în opera respectivă“.

Astfel găsim explicația unor figuri de activiști de partid din literatura noastră care, în ciuda faptului că erau prezentați frumoși, cu calități înalte, nu reușeau să impresioneze cu nimic cititorul, tocmai pentru că autorii respectivi nu porneau de la viață ci de la concepțiile lor abstracte, potrivit cărora trebuiau să se comporte activiștii de partid.

Literatura noastră poate să înfățișeze cu curaj eroi măreți, frumoși, cu caracter integru, cu o singură condiție: ca acești eroi să fie în același timp plini de viață și de adevăr, să întruchișeze oamenii din realitate, nu speculațiile abstracte ale scriitorului.

Atunci însă cînd un artist, datorită neclarității concepției sale vrea să atribuie fenomenelor din viață — luate ca obiect de zugrăvire — în locul semnificației lor firești, o semnificație contrară, atunci arta dispare și cititorul are în față numai scheletul unei opere de artă, niște creații artificiale, moarte.

În ceea ce privește definirea clară a raportului dintre concepția despre lume a scriitorului și metoda artistică de creație, critica literară oferă încă serioase goluri. Pornind de la contradicția dintre concepția și metoda de creație, existență de pildă la Balzac, unii depreciază rolul concepției despre lume a artistului afirmînd că talentul, arta, intuiția pot în ultimă instanță, independent de concepție, să zugrăvească adevărul vieții.

Problema este prea vastă pentru a putea fi rezolvată într-o paranteză a unui articol cu altă temă.

Vrem să arătăm numai că această opunere între sistemul de imagini al operei și sistemul de noțiuni care constituie concepția despre lume a scriitorului, — ceea ce face ca tot ceea ce este mare, veridic, just în creație să fie dat pe seama artei iar ceea ce este fals, fad pe seama concepției, — este cu totul greșită.

Engels arăta că Balzac este mare tocmai pentru că a mers „împotriva simpatiiilor lui de clasă și a prejudecăților politice”. Iar Lenin în articolele sale despre Tolstoi a scos la iveală faptul că: „Forța lui Tolstoi gânditorul — tot așa ca și slăbiciunea lui Tolstoi-gânditorul a fost forța și slăbiciunea și a lui Tolstoi-artistul. Și de asemenea forța și slăbiciunea lui Tolstoi-artistul a fost în același timp forța și slăbiciunea lui Tolstoi-gânditorul”. (Vezi studiul din „Izvestia Academiei Nauk” — X — 1953 închinat operei lui Tolstoi în lumina analizei lui Lenin.)

În epoca noastră nu poate exista un om de artă care să redea fidel adevărul vieții, fără a-și fi însușit organic concepția despre lume a clasei muncitoare. Orice confuzie de concepție are repercusiuni directe asupra realismului imaginilor artistice.

Această axiomă își dovedește valabilitatea, după cum vom vedea, și în scrierile lui Francisc Munteanu, unde conceperea greșită a luptei împotriva idealizării îl situează în anumite cazuri pe poziții obiectiviste, știrbind veridicitatea unor personaje.

★

„Sînt numai două forme de a-ți trăi viața: putrezirea sau arderea. Lașii și lacomii vor alege prima formă; curajoșii și generoșii o vor alege pe a doua; oricine este îndrăgostit de frumos vede limpede unde sînt marea.”

M. GORKI

În scrierile sale, Francisc Munteanu manifestă predilecția tratării aspectului etic al unor probleme de viață. Eroi lui în diferite chipuri își pun problema rostului existenței, caută în viață pasărea albastră a fericirii.

Astfel este „Lența” din povestirea cu același nume, măritată de părinții ei cu bătrînul Goldiș, președintele gospodăriei colective. Deși are acum năframe grele de mătase, rochii, catrințe, pieptene cu încrustături de argint, etc., și locuiește într-o casă arătoasă, departe însă de rîsetele și voioșia colectivștilor, de munca

pe ogorul colectivei, alături de un soț bătrîn, Lența se simte nefericită. De mai multe ori Goldiș o găsește tristă, cu ochii plîși. Casa în care trăiește deși este nouă i se pare „mușegăită”, iar darurile de mătase ale bărbatului „murdare”.

Sentimentele puternice care clocotesc în pieptul Lenței și care o fac să nu se mulțumească cu această existență mohorîtă, ștearsă, sînt sugerate și în portretul ei: „Lența avea fața ca zăpada și buze roșii de credeai că acum pleznesc de coapte ce-s. Părul negru îngrijit, împletit în cozi, îi atîrna pe umeri... și în umbriet se legăna mlădios, cu pași mari, arcuiți de parcă ar fi avut picioare de ciută”.

De aceea dragostea ei pentru brigadierul Gheorghe, are o semnificație mai largă decît cred puritanii, scandalizați de actul curajos al tinerii femei, întruchipînd năzuința Lenței către o viață adevărată.

Astfel capătă înțeles și cuvintele pe care le rostește Lența în monologurile interioare sau în discuțiile cu Goldiș: „Singurătatea, timpul care trecea bolnăvicios o macinau. Îi venea să iasă în uliță, să strige adevărul în gura mare, să aștepte tot satul. Și ce-ar fi fost? Toate fetele de seama ei trăiesc! (subl. noastră). Maria Chideșan a ajuns mecanic, e veselă, dezghețată, de n-o mai cunoști. Floarea lui Chiș e frunză, a fost la București în iarnă și a adus o mulțime de lucruri, povestind zile întregi ce a văzut și cu cine a stat de vorbă. Maria Indricău e în dragoste cu Iozsi, tractoristul. Pînă și fata lui Boșneag a fugit cu cine i-a fost drag ei. Numai ea putrezește aici printre blestematele astea de cîrpe și oale murdare”.

Lența îi strigă lui Goldiș: „Eu vreau să trăiesc”. Și privindu-l lung pe sub sprîncene, iată cum îl caracterizează: „Bărbatul care stătea în fața ei i se părea un străin, un om care, fără pricină, îi tăia toate drumurile ce duc spre fericire”. (subl. ns.). Ce s-ar fi întîmplat dacă această dramă s-ar fi petrecut în vechea orînduire? Poate că am fi avut de-a face cu o reeditare a dramei fetei din poezia lui Coșbuc, poate că Lența ar fi plîns acum în întunerecul de iad al nopții și-ar fi îngînat printre suspine, în vîjîitul sălbatec al ploilor și al roților morii: „O, macină grîul mai bine

și-nvârte-te roată, mereu! / Că lumea se-nvârte cu mine. / Și vreau și eu nu știu ce vreau, / Ba, lasă că știu eu ce vreau: —, Aș vrea să fiu, roată, sub tine!“

Lența simte însă instinctiv că lumea nouă în care trăiește este de partea ei, că nu se poate împăca cu tirgul nedrept și urât pe care i se bazează căsnicia.

Din adâncul ființei ei aspiră Lența să lucreze în brigăzile colectivizatorilor, alături de Gheorghe, „să trăiască“.

De aceea „Lența“ nu este numai povestea luptei pentru întărirea unei gospodării colective al cărei președinte se descompune moral, ci și un imn înălțat noii vieți a țărănimii care înlătură din calea ei tot ceea ce este nedrept și murdar, dând posibilitate ființelor cinstite, curate moral, să-și găsească o împlinire sufletească.

Povestirea „Ilie Teleagă“, cuprinsă în volumul „Ciocîrlia“, are în aparență un subiect lipsit de importanță, sau în orice caz de o semnificație socială restrînsă. Ilie Teleagă, urmașul unor moțogani care obișnuiau să-și spele în sînge rușinea familiei, fiind părăsit de soția ce-i fugise cu un lăutar, pleacă s-o ucidă. Pe drum se rănește în leuca căruței și în timpul petrecut la spital se răzgîndește și-și lasă nevasta să-și croiască viața pe care ea o dorește.

Aceasta constituie însă numai aspectul exterior, de suprafață al incidentelor. Francisc Munteanu dă întâmplărilor un conținut poetic, reluînd tema fericirii și scoțînd la iveală noile relații de viață care se statornicesc chiar în mediul aspru, sălbatec al oamenilor din munți.

Bunicul lui Ilie Teleagă, Moise Teleagă a crăpat cu săcurea capul samădăului care-i batjocorise fetele. Ca pedeapsă i s-au tăiat mîinile pînă la cot. Tatăl lui Ilie Teleagă l-a ucis pe directorul exploatarii care vroia să-i necinstească soția. Băgat la ocnă pe viață, este trimis apoi pe front în primul război mondial unde și cade cu pieptul străpuns de un glonte.

Altfel se prezintă acum lucrurile și altul este însuși Ilie Teleagă. Femeia luată de la Tîrgul Găinii nu l-a prea vrut pe Ilie — el credea că din cauza sfioșeniei — și fără stăruințele părinților n-ar fi devenit soția lui. Ocupat cu munca la

exploatarea forestieră, unde devenise șef de echipă, Ilie Teleagă nu numai că nu încerca să se apropie de Irina, dar nu dădea cu lunile pe acasă. În acest timp, Irina s-a îndrăgostit de un lăutar și-a fugit cu el.

Asemănîndu-se temperamental cu tatăl și cu moșul său, Ilie Teleagă zdrobește fața flăcăului care i-a adus vestea și după ce face un chef nemaipomenit cu toți tăietorii din baracă, își ia securea și pleacă în căutarea frinei și a iubitului ei. Majoritatea operelor din trecut care zugrăveau realist viața, dădeau acestor întâmplări un deznodămînt tragic, conform cu spiritul epocii respective. N-avem decît să ne gîndim — deși situațiile nu sînt aceleași — la soarta lui Ion din romanul cu acelaș titlu de Rebreanu, care fiind prins la Florica de bărbatul acesteia, este omorît.

Altul va fi însă deznodămîntul întâmplărilor înfățișate de Francisc Munteanu — povestirea avînd un caracter novator. Francisc Munteanu îl compară pe Ilie Teleagă cu „un trandafir de cîmp în vreme de ploaie“, cu un trandafir sălbatec, încă învîlt. Avînd porniri aprige de om crescut în sălașuri aspre de munte, Ilie nu este însă lipsit de alese calități omenești. După ce sîngerea-ă fața tînrului moțogani care-i adusese trista veste, îl ia și-l sărută. Motivele folclorice din povestire servesc pentru reliefaarea bogăției sale sufletești. Cînd i se întâmplă drama familiară, pentru a-și astîmpăra durerea cîntă molcom cîntecul popular: „Arză-te-ar focu pădure, / Arză-te-ar foc și secure“, care ține locul unui monolog interior, exprimînd sentimentele de tristețe și jalea de care este cuprins sufletul său.

Dar trandafirul de cîmp din vreme de ploaie, își va deschide larg petalele către soare, în spital, cînd Ilie Teleagă va cunoaște și va fi mișcat de frumusețea morală a comunistului Romulus Bugă. Fostul prieten al eroinei din „Ciocîrlia“ care, pentru a nu stînjeți presupusa ei fericire a mințit că și el s-a căsătorit, se stinge acum treptat datorită tuberculozei, fericit însă că a dat cît a putut luptei pentru fericirea poporului său. Cuvintele sale au un adînc răsunset în sufletul fostului vo-

luntar în divizia „Tudor Vladimirescu” și actualului șef de echipă, Ilie Teleagă.

Nu degeaba apare aici motivul primăverii. „*Se imprimăvara: petele de zăpadă palide, murdare de călcături, se destrămau sub privirile albe, calde ale soarelui*”. La fel se vor destrăma și sentimentele încâlcite, întunecoase ale lui Ilie Teleagă sub razele curate, strălucitoare ale unei noi conștiințe. Iată ce cuprind monologurile sale interioare: „*Poate pentru Irina fuga a însemnat găsirea adevăratei vieți? Și-acum tu vrei să i-o iei?*”

Observăm cum revine ideea adevăratei vieți, a fericirii omului la care nimenea nu are voie să atenteze.

Chiar de aceea, când coboară în sat, la lăutar, auzind că acesta o bate pe Irina, în loc să-i crape capul lăutarului îi spune cu duioșie să n-o bată pe Irina că-i firavă și fată bună, ceea ce atrage cuvintele disprețuitoare ale tînărului moșogan: „— Ești om de nimic, Ilie Teleagă! Om slab!” Ilie Teleagă dă următorul răspuns: „— Om slab, zici? și îi zîmbi ciudat, bucuos de apropierea brazilor, de răsăritul soarelui, de tot ce-l înconjură. *Numa' el știa cât era de puternic* (subl. ns.).

Nuvela „Ciocîrîlia”, care dă titlul volumului, reprezintă prin tema ei o variantă a „Lenței”. Portretul ei exprimă aceeași plinătate de sentimente: „*Era împlinită înainte de vreme, puțin grăsuță, cu ochi albaștri. Când rîdea, făcea gropițe în amîndoi obraji și i se vedeau dinții albi, mărunți și ascuțiți*”.

Spre deosebire însă de drama Lenței care are loc în zilele noastre, drama Elenei se petrece în domnia blestemată a „diavolului”. Elena nu va avea un Gheorghe Petcu, a cărui dragoste s-o întărească în lupta pentru descătușarea dintr-o căsnicie bazată pe silnicie și înșelăciune. Pavel Iota, dragostea ei din copilărie, va cădea pe front, în războiul criminal dus împotriva Uniunii Sovietice, unde a fost trimis de potențații criminali orînduiri burghezo-moșierești. Romulus Bugă, prietenul ei din Arad, se întoarce din război olog, și scrisorile lui luminate de un ideal nou de viață sînt ascunse de bărbatul Elenei.

Hanganu, omul căruia ea îi cere ajutorul

în vederea creării unei vieți noi, se dovedește îndărătul vorbelor mari, sfărăitoare, o ființă josnică, abjectă.

De altminteri Francisc Munteanu, înainte de a începe istorisirea peripețiilor Elenei, prezintă tabloul unei primăveri neobișnuite. Dacă întotdeauna pe la Comlăuș începea astfel primăvara: „*pe ambele părți ale râpii.... ierburile prind o culoare verde ciudată, aproape galbenă. Localnicii spun că niciunde în țară nu sînt alîtea romanițe ca la Comlăuș*” și „*Mureșul crește, își revărsă apele murdare, se lasă greblat de joardele mișoase ale sălciilor*”, în acel an „*nu s-a revărsat Mureșul. N-a fost nici ploaie, vîntul bătea uscat a secetă*”, și în locul romanițelor: „*Pămîntul își căsca gurile crăpate spre cer, dar cerurile păgîne nu se îndurau să plouă*”.

Se subliniază astfel cum însăși firea se revoltă în fața unei asemenea sălbatici răpiri a fericirii unui om de către bestiala orînduire capitalistă.

Locul bătrînului Goldiș în „Ciocîrîlia” îl ocupă bătrînul dascăl Benoagă. În înfățișarea lui Benoagă, Francisc Munteanu dezbate pe alt plan problema rostului existenței individului. Benoagă este un om gol și meschin. Deși „*Ar fi fost în stare să plîngă pentru fiecare vrabie sfîșiată de miște și pentru nimic în lume n-ar fi asistat la execuția unei găini*”, după slujbă cheamă elevii în spatele clopotniței și îi calcă pe picioare, iar în sertarul scrinului, într-un carnetel cu scoarțe cafenii, are trecut numele tuturor celor care l-au jignit și le învață pe de rost. Printre aceștia face parte și Alois Terente, care l-a stropit odată cu nămol, cînd se întorcea acasă cu căruța. Esența caracterului său se dezvăluie atunci, cînd în fața gazdei postea în memoria fostei lui soții, în fiecare miercuri și vineri, iar pe ascuns rupea bucăți de cîrnat și le înfulca în privată.

Ce determină însă ca Benoagă să aibe o fizionomie respingătoare? Tocmai faptul că viața lui sufltească este pustie, ștearsă, agitată doar de preocupări meschine. Cu ironie notează autorul că „*Dascălul n-avea convingeri politice: era român, ardelean, cu idealuri mici, realizabile*”.

Un ideal a fost dorința de a deveni director de școală primară și apoi de a

avea-o pe Elena, fiica văduvei sărace, pe care o întreține la școala normală tocmai în vederea acestui scop. În continuare Benoagă nu face decât să vegezeze, avînd nu întîmplător pe genunchi „Popa Tanda” de Slavici. Existența sa este banală și trivială. De aceea durerea lui cînd este părăsit de Elena nu stîrnește decât rîsul disprețuitor al cititorului, Benoagă nefiind un personaj de dramă ca Ilie Teleagă ci un personaj de farsă, de vodevil. Se poate obiecta că autorul concepend fals complexitatea caracterului personajului ca o sumă haotică, pestriță, de tot felul de trăsături de caracter, n-a subliniat trăsătura fundamentală a caracterului lui Benoagă, văduvind personajul de o mai adîncă semnificație socială.

În afară de elemente de satiră, întreaga năvelă este străbătută de elemente lirice. În paginile ei răsună o adîncă tristețe cauzată de tabloul fericirii otrăvite a Elenei, dar o tristețe încărcată de optimismul pe care-l trezește apropiata vieții a vieții noi. Imaginea Ciocîrliei devine leit-motivul năvelei, a cărei melodie parcurge fiecare scenă, fiecare tablou. În compunerea unui școlar se spune: „*Ciocîrlia este o pasăre cîntătoare... Unii oameni în ciocîrlia în colivie. Eu dacă aș fi mare și aș fi rege, aș da ordin să se deschidă toate ușile coliviilor*”.

Asemănarea Elenei cu o ciocîrlie ne apare imediat. Nu este vorba numai de grațiile unei căsnicii absurde, în care ea este închisă aîdoma unei ciocîrliei,—grațiile coliviei simbolizează în ultimă instanță întunecata lume burghezo-moșierească care înăbușe avîntul unui suflet plin de înalte aspirații, lume care nu-i dă posibilitatea să se înalte asemenea unei gîngașe și minunate păsări într-un sbor liber, săgetat către soarele unei adevărate vieți.

De mai multe ori, întîlnim acest strigăt: „sînt foarte nefericită... simt că mă sufoc... Aș vrea să fiu om...”

În „Ciocîrlia”, spre deosebire de „Lența”, problema fericirii cearcă să fie legată direct de aceea a existenței unui țel înalt în viață.

Cu patimă se adresează Elena sfinților, în biserică: „— Mamă fecioară. De ce a trebui să plece el? (Pavel Ioța n.n.) — De ce a trebuit să moară? De ce nu mi-ai dat

puteri să mă împotrivesc lui Benoagă? Zi, de ce? Rostea cuvintele tare dar nu-și dădea seama. Spune, Sfîntă fecioară: de ce? De ce l-au bătut jandarmii pe tata? De ce atîtea întrebări, de ce ești tu mută?” Și se pare că tocmai pentru că Elena este lipsită de o concepție înaltă ea nu are puterea să se împotrivescă loviturilor pe care i le dă viața; tocmai pentru că Hanganu îi vorbește despre o școală mare, luminoasă, și îi promite să fugă cu ea și să înceapă o nouă viață, Elena îi devine amantă. Elena este aîdoma unei ciocîrlii într-o vreme cînd soarele este acoperit de nori întunecoși. Autorul sugerează că nu ea poate găsi răspuns la întrebările care o bîntuie, deoarece trăiește izolată de viața satului, de lupta comunistului Ioța, tatăl fostului ei iubit. Ca un simbol apare gardul care-i împrejmuiește școala: „Nu mai știu de cînd n-am trecut de gardul care împrejmuiește școala. Sînt otrăvită, la fel cum sînteți și voi”, spune Elena.

Despre garduri vorbește și Romulus Bugă în scrisorile ascunse de Benoagă și pe care ea le găsește: „de multe ori îmi vine să dărîm zidurile, gardurile care stau între oameni. Poate că dacă n-aș fi olog, aș face-o nu numai cu vorbe. Nu numai pentru omenire, iar cuvînte mari, ci și pentru mine, pentru fericirea mea.”

Ca în toate scrierile lui Francisc Munteanu despre viața de la țară, sentimentele eroilor sînt exprimate și amplificate cu ajutorul motivelor folclorice care alcătuiesc celelalte glasuri lirice ale năvelei. La nunta Elenei cu Benoagă se aude melodia ciudată, tristă a unui cîntec de leagăn, învățat în copilărie. Iar atunci cînd Elena se hotărăște să rupă cu viața de pînă atunci, dinspre luncă, din apropierea rîpii, de acolo de unde crește un nuc singuratic, răsună din ce în ce mai tare cîntul secerătorilor: „Se ascunde luna, / printre nori s-ascunde, / Haiducul / românul, în păduri pătrunde”.

Și iat-o pe Elena plecînd de acasă după ce edificîndu-se asupra caracterului subiect al lui Hanganu îi trage o zdravănă bătaie prin care se răzbună de toate șovăicliile ei de pînă atunci: „Elena, cu fețița de mină, cu geamantanul sub braț, cu băiatul agățat de fusta ei, pășea drept înainte,

înspre poartă, spre gard. Ajunsă acolo, se auziră pași, trosnet de leături putrezite“.

Sus de tot, deasupra școlii, cînta o ciocîrlie“.

Din păcate, „Ciocîrlia“ este departe însă de a avea claritatea artistică și ideologică a „Lenței“. Cititorii au sesizat în analiza făcută folosirea cuvintelor „se caută“, „pare“, „sugerează“, datorate faptului că interesanta idee a povestirii este deseori întunecată de unele slăbiciuni devenite frecvente în ultimele creații ale lui Francisc Munteanu.

Din istoria actelor eroilor săi nu reiese totdeauna limpede ce anume a vrut să spună autorul, care a fost ideea lui, care a fost logica artistică a dezvoltării acestor personaje. Francisc Munteanu, în înfățișarea unora din actele Elenei nu se preocupă ca să dezvăluie sensul lor ideologic, semnificația lor tipică, excamotînd astfel clara determinare socială a figurii eroinei, și implicit ideea de bază ce a intenționat să o întruchipeze. Dar despre acești paraziti care tulbură armonia melodiei scrierilor lui F. Munteanu vom vorbi mai târziu.

★

În critica literară se studiază încă puțin concepția filozofică a operelor literare. Citind cronicile despre un roman găsești orice: caracterizările personajelor — în formă de fișă medicală, consemnîndu-se de-a valma trăsăturile de caracter — relatarea subiectului, a unora din slăbiciunile romanului — dar un singur lucru nu găsești: o privire generală asupra cărții, sublinierea ideii principale care strînge într-un tot unitar elementele componente ale operei, într-un cuvînt mesajul de idei. Doar opera literară nu este o simplă achiziție de fapte din realitate, de caractere de oameni, ci un manual de viață. Acesta este și motivul pentru care furtunoasa polemică din jurul romanului lui Francisc Munteanu „În orașul de pe Mureș“ a suferit de un puternic caracter scolastic. Polemiștii schimbau săgeți între ei, discutînd foarte sentențios dacă cutare act al personajului este sau nu veridic, dacă constituie sau nu pată de dragul petelor, fără a se preocupa să dezbată diferite probleme ale romanului în raport cu ideea lui artistică.

De aici neînțelegerea unor personaje sau a compoziției cărții.

Personajul în jurul căruia s-au purtat cele mai multe discuții a fost Mircea Rotaru. Puțini eroi literari au stîrnit în presa noastră atîtea păreri contradictorii.

Ion Mihăileanu îl consideră pe Mircea Rotaru drept un „zeflemisitor mic-burghez“, un „neînțeles“ de la periferia societății, care nu se poate transforma și în pofida intențiilor autorului trebuie pînă la urmă să se rostogolească la periferia vieții noi. Aceeași idee exprimată altfel a fost susținută și de Al. Mirodan în articolul: „Nici cu „pete“ nici fără „pete“.

Lucian Raicu, în „Scînteia tineretului“, dimpotrivă, este de părere că Mircea Rotaru ar fi o personalitate excepțional înzestrată, care are norocul să-și dea seama la timp de primejdia unei iremediabile destrămări și astfel să aibe un alt viitor. Horia Bratu vede la erou numeroase calități: „dragostea activă de oameni, dragostea de muncă utilă pentru societate, cinstea în raporturile cu cei din jur“, care au prioritate și explică evoluția sa spirituală, dar în același timp el critică faptul că Mircea Rotaru este prezentat pe primul plan al subiectului, ceea ce ar da „o imagine greșită a raportului de forțe“ din realitate. În sfîrșit, în „România liberă“, tov. Horodincă, fiind de acord că personajul este în ansamblu realizat, declară că Francisc Munteanu îl trimite pe Rotaru „în chip cam nejustificat și gratuit în patul doamnei Virginica, femeie fanată și neghioabă, care-i mai spune și „Mirciulică“. (Nu știm ce anume a stîrnit mai mult indignarea tov. Horodincă, faptul că autorul trimite gratuit pe Rotaru în patul doamnei Virginica, sau faptul că femeia neghioabă îl numește pe erou „Mirciulică“). Caracterul contradictoriu al acestor păreri are o explicație: în timp ce inginerul Ardeleanu, moțoganul Brad, etc... sînt personaje ce oglindesc fenomene sociale, tratate și de alte opere beletristice, Mircea Rotaru este un erou nou, care aduce pentru prima oară în scrierile noastre literare procesul greu, sinuos, de atragere în vîltoarea luptei pentru socialism a unui intelectual mic-burghez, încercat cu tot balastul unei educații viciate, indivi-

dualiste. De aici eșecul unor canoane și a unor moduri de analizare a personajelor din critica literară.

Tov. Mihăileanu dă o apreciere negativă lui Mircea Rotaru. El afirmă că ceea ce predomină în caracterul personajului este șovăiala, ciudățenia, scepticismul de zeflemisitor mic-burghez, etc. În schimb, „nu sînt accentuate” „trăsături morale pozitive, fundamentale”, „resorturi interioare care ar fi putut, în contradicere cu scepticismul și dezechilibrul său, să declanșeze un dramatic zbuucium sufletesc, marele caz Mircea Rotaru, nu micul caz Mircea Rotaru”. De aceeași opinie pare a fi și Al. Mirodan, care nu-și poate explica „învierea din morți” a lui Rotaru, deoarece nu posedă o „asemenca fundamentală și dominantă trăsătură de caracter” care să poată justifica „procesul adînc de transformare morală”. „Familia” de personaje în care ar fi dorit amîndoi criticii să-l întegzeze pe Mircea Rotaru este Dașa sau Roșcin din „Calvarul”, unde, cum spune tovarășul Mihăileanu „existau trăsături nobile de caracter ca cîntea, profunzimea sufletească, forța de sacrificiu în slujba unui ideal, dragostea de patrie, care înving în cele din urmă rătăcirile grele, explicînd veridic un măreț și greu proces de transformare”. Dar ce te faci dacă în viață sînt oameni care n-au atîtea trăsături pozitive de caracter, sau acestea se află într-o fază incipientă? Dacă în realitate nu sînt numai „mari” cazuri, ci și „mici” cazuri? Viața este tare năbădăioasă. Dacă ar fi să cîntărim cu un cîntar farmaceutic trăsăturile pozitive și negative ale lui Kolca Rjanov din „Și a fost ziua a doua” de Ilya Ehrenburg, am ajunge cu siguranță la concluzii pesimiste. Intr-adevăr, Kolca este un tînăr cînsit, care nu se poate împăca cu viața destrăbălată unde-l atrag unii prieteni. Dar munca la fabrică i se pare plicisitoare și sîciitoare. Încearcă să-și găsească o bucurie în lectura cărților: „Dar îl lăsau rece și țigăile fabricate în uzină, și lupta împotriva oportuniștilor, și versurile lui Bezîmenski. Ochii lui aruncau asupra lumii o privire tristă și întunecată. Nu se opreau pe nimic. Erau ochi de orb”. Primele lui succese în muncă le obține datorită ambiției de a nu fi numit, printr-un

joc de cuvinte „*tîrîie picior*”, „*nu se gîndea nici la Gigant, nici la țară, nici la revoluție*”. Dar iată că viața de pe șantier îl atrage în virtutul ei. Kolca se molipsește de „*frigurile de la Kuznețk*” și în sufletul lui stăpînit de scepticism, de tristețe, pornește dezghețul, făcînd loc tulburătoarei primăveri a optimismului și dragostei de viață. Propunerile tov. Mihăileanu de a fi „accentuate” trăsăturile pozitive de caracter pentru ca la o inventariere a defectelor și calităților, să precumpănească calitățile și să se explice transformarea lui Mircea Rotaru, înseamnă, în mod practic, crearea unui alt personaj, — este drept un personaj care să oglindească un drum bătătorit de mulți oameni, dar un alt personaj. Doar tipic nu este pur și simplu numai ceea ce este mai răspîndit, ci ceea ce exprimă esența unui fenomen social. După părerea mea, tocmai influența unei atari concepții arhaice despre tipic, a făcut ca I. Mihăileanu și „tovarășii săi de arme” din discuții să pună sub semnul întrebării tipicitatea transformării unui personaj cu o fișă biografică atît de complicată, cu stări sufletești atît de alambicate. Este drept, în realitate nu sînt mulți tineri ca Mircea Rotaru, care să fi fost fii de speculanți, să ajungă la facultatea de mecanică după ce au fost la „fabrica de popi”, să aibe sufletul încărcat de pesimism și totuși să ajungă la țărnul unei vieți noi. Dar tipică este tocmai forța adevărului revoluționar, a noilor relații socialiste, care smulg din medii sociale înapoiate, aflate sub influența dușmanilor, mulți oameni asemenea lui Mircea Rotaru și-i călăuzesc spre o viață adevărată, profundă, plină de conținut. Nu e întîmplător că pentru a demonstra justetea tezei sale, I. Mihăileanu a trebuit să-l rupă pe erou de condițiile de viață înconjurătoare, înfățișate în roman, și care analizate în adîncime i-ar fi explicat „enigma” lui Mircea Rotaru. Tov. Mihăileanu vorbește despre „scepticismul și dezechilibrul” lui Mircea Rotaru, despre „atmosfera sumbră, cețoasă, pesimistă care-i învăluie sufletul”, ca și cum acestea ar fi de natură „atavică”, nespunînd însă nici un cuvînt despre întîmplările care au determinat acel dezechilibru, cea atmosferă pesimistă, despre faptul că ro-

manul începe în momentul când în fața personajului mic-burghez, lipsit de fermitate, se deschide perspectiva excluderii din U.T.M. și facultate, etc. Al. Mirodan se declară în dezacord cu critica adusă de I. Mihaileanu „supercomplicației” personajului dar, după cum vom vedea, în ultimă instanță și el analizează personajul rupt de împrejurările concrete de viață care-i determină stările sufletești, și pînă la urmă, transformarea. E evident că dacă privești oamenii ca niște entități abstracte, în care se dau bătălii între calități și defecte, victoria depinzînd de ceea ce predomină cantitativ, atunci nu poți pricepe lipicitatea transformării unor asemenea personaje este drept deosebite, dar oglinzind și fenomene sociale deosebite. Eroul nu-i mai rămîne de cît să urmeze pilda vestitului Münchhausen să se salveze de la înec, trăgîndu-se singur de păr. Nu înseamnă însă că sîntem de acord cu cronica tov. Lucian Raicu, din „Scînteia Tineretului” (interesantă în multe observații) care făcînd o analiză în mare parte metafizică a personajului, ajunge să vorbească despre un Mircea Rotaru pe de o parte: „un individ stăpînit de principii morale individualiste, de o stare de spirit mai mult de cît dubioasă, orb față de prefacerile cărora le e martor, disprețuitor și străin de oameni și de tot ce-l înconjoară, plin de senzația propriei valori, mînat fanatic de ambiția unei realizări individuale, măcinat de obscure neliniști”; iar pe de altă parte, un om care ajunge „la o înțelegere devotată, sinceră și conștientă a luptei de care mai înainte se simțea profund străin, consacrindu-se cu patimă acestei lupte”. Caracterul unui personaj nu este însă o simplă îmbinare de diferite calități omenești. Fiecare caracter are o trăsătură fundamentală care-și pune amprenta asupra tuturor celorlalte trăsături, făcînd ca eroul în diversitatea însușirilor sale să fie o individualitate bine determinată. Singurul fapt că Mircea Rotaru lucrează în fabrică, nu poate explica transformarea sa. Doar Volodia Safonov din „Și a fost ziua a doua”, care are în mare parte trăsăturile de caracter acordate de tov. Raicu lui Mircea Rotaru a fost nu odată, ci de două ori pe șantierul

construcției socialismului din U.R.S.S. și n-a avut altă soartă decît sinuciderea. O calitate nouă nu poate lua ființă din neant, ci din dezvoltarea a ceea ce este pozitiv în vechea calitate. Rotaru nu este un Volodia Safonov. În timp ce Safonov era un „izgoi”, un „cadavru viu” lipsit de orice țel, de orice năzuință în viață, Mircea trăiește cu toată înflăcărea tineretii sale visul de a deveni inginer constructor de mașini. În facultatea de teologie — unde s-a înscris pentru a scăpa de armată — „noaptea, colegii lui îl auzeau vorbind de bujii, de cilindri, de pistoane”. Devenind student la facultatea de Mecanică, maculatorul lui de notițe este plin de schițele diferitelor mașini pe care le născocesc. Mircea vede parcă a ceea ce mașinile brăzdînd pusta și aude glasul „pălmașilor salutîndu-l la marginea ogoarelor pe ei, constructorul”. Această preocupare nu poate fi considerată doar o simplă ambiție „fanatică” a unui individualist. Într-o discuție cu Mara, prietena sa, exprimîndu-și ura față de o existență scarbădă, cenușie, monotonă, neluminată de nici o preocupare înaltă, Mircea Rotaru exclamă: „Vreau să trăiesc!” (subl. noastră). „Ca atunci cînd va veni ziua inventarului, înainte de moarte, să pot spune: „Ei da, Mircea Rotaru, ți-ai sfîrșit drumul. Totuși, a fost un drum frumos, plin de viață, plin de dragoste” — cuvinte care ne dau înțelesul trăsăturii principale a caracterului său, năzuința spre o viață adevărată. Această năzuință este o trăsătură de caracter și intră în „ordinea moralului”, dar, din păcate, n-a fost observată de Al. Mirodan. Așa se explică — în pofida faptului că n-are o conștiință politică — atitudinea plină de repulsie față de legionarii de la „fabrica de popi” și față de asistentul Stoleriu, care-i mărturisește ura față de regim. Mediul putred din casa mătușii îl umple de silă: „Numai serile, cînd stătea acasă, dacă se întîmpla ca mătușa Anghelina să fie ocupată cu ascultarea „Vocii Americii”, simțea cum un nod i se urca în gît. Strîngea pumnii pînă ce unghiile îi cîrpau pielea. Își blestema prietenii, facultatea, părinții. Se deștepta dintr-odată într-o lume pe care în parte o cunoscuse și la căminul facultății de teologie”.

Cartea începe în momentul cînd Mircea

Rotaru, datorită originii sociale (tatăl său mic funcţionar la C.F.R., îmbogăţit prin speculă e fugit la Viena cu amanta sa) şi urii asistentului Stoleriu, aşteaptă să fie exclus din U.T.M. şi facultate. În sufletul oamenilor cu caracter ferm, situaţi pe o temeinică poziţie ideologică, greutăţile provoacă un aflux de energie. În sufletul oamenilor lipsiţi de o stabilitate principială, greutăţile determină descurajarea, pesimismul. Cu atât mai mult va provoca scepticismul şi demoralizarea unui tînăr cu educaţie mic-burgheză. În discuţiile pe care le poartă cu fiinţa iubită, Mircea pozează în omul ciudat, neînţeles, dar sub masca fanfaronadei el ascunde o tristeţe amară. Înţelegem ce stări de spirit poate să producă în sufletul său excluderea din U.T.M. şi facultate. În conştiinţa lui Mircea se produce o adevărată furtună, un adevărat dezechilibru moral. Idealurile care-i luminaseră pînă atunci existenţa au fost stinse. Nu întîmplător se gîndeşte să trimită asistentului Stoleriu o carte pe coperta căreia să scrie cu litere mari — „Hoţul de vise”. Caracteristic oamenilor la care problemele personale şi nu cele sociale ocupă primul loc, este faptul că în faţa unor eşecuri, ajung la disperare. Ei ajung să-şi pună problema rostului existenţei lor, să adere la filozofia nimicniciei vieţii. Deoarece întunecîndu-se soarele lor, ei îşi închipuie că s-a întunecat soarele întregii omeniri. De aceea nu putem fi de acord cu Horia Bratu, care din dorinţa de a îndulci procesul complex şi contradictoriu de evoluţie a personajului, supralicitează calităţile personajului, declarînd că filozofia arborată de Mircea Rotaru, departe de a fi cum o categoriseşte I. Mihăileanu „filozofia nimicniciei vieţii”, ar fi caracteristică a 70% din tinerii şi tinerele îndrăgostite”, cînd sînt „respinşi în dragoste”. Este evident însă că filozofia pesimistă exprimată de Mircea Rotaru, ca de pildă despre anii care trec fără să aducă nimic nou, într-o repetare veşnică, este profund greşită. Faptul că o atare filozofie nu este determinată de structura morală a caracterului lui Rotaru, ci de împrejurările tragice prin care trece acest mic-burghez, nu este un motiv ca să fie amnistiată şi cu atât mai puţin prezentată

cititorilor drept o filozofie a adolescenţilor îndrăgostiţi. Mircea Rotaru devine muncitor-montator în fabrica „Victoria”. El nu-şi va găsi imediat echilibrul sufletesc. Va avea momente de depresiune, se va arunca în braţele Virginicăi, fapt care îi va mări şi mai mult dezgustul faţă de societatea din jurul mătusei sale. Francisc Munteanu caută să arate cum Rotaru îşi câştigă încrederea în viaţă, atunci cînd fabrica, trecînd printr-o mare încercare — piesele strungurilor fiind confecţionate greşit — Mircea îşi găseşte un ţel în închinarea cunoştinţelor sale de fost student la facultatea de Mecanică rezolvării acelei situaţii dificile.

El începe să înţeleagă că adevărata fericire a omului nu constă în realizarea unor ţeluri individuale, decît dacă acestea contribuie la realizarea marilor ţeluri sociale. (În ceea ce priveşte realizarea acestor momente din urmă din viaţa lui Rotaru, precum şi în legătură cu unele întîmplări neconcludente din viaţa personajului, ne vom spune părerea mai de vale.)

Alt personaj prin înfăţişarea căruia se dezbate problema împlinirii sufletesti a omului în zilele noastre este inginerul Isaia Ardeleanu.

Cît de searbădă, pustie şi mohorîtă este existenţa sa! Ingerul Ardeleanu trăieşte singur, fără nici un fel de prieteni, într-o clădire veche, cu miros de mucegai şi igrasie. Dacă ar fi să credem ceea ce spune singura fiinţă care sălăsluieşte în preajma sa, servitoarea Julia, o femeie cu facultăţi spirituale mărginite, ar trebui să avem părerea că Isaia Ardeleanu „nu-i întreg la minte”, sau în cel mai fericit caz că este un om tare ciudat. De altminteri inginerul are într-adevăr stări de spirit şi purtări ciudate. În semi întunericul camerei sale el se gîndeşte la desertăciunea existenţei omeneşti: „*Mîine, o zi nouă. Apoi alta şi alta... toate sînt la fel*”, etc.

Numai atunci cînd în discuţia cu vreun musafir nepoftit, vine vorba despre strunguri, despre maşini, atunci el începe să peroreze cu înflăcărareuimindu-i pe interlocutor prin vastitatea cunoştinţelor sale. Dar apoi se opreşte obosit şi pare coplesit de o plictiseală ciudată. Cine este acest om? Care este istoria vieţii lui?

Dacă-am arunca o privire în trecut ne-am întâlni cu un alt Isaia Ardeleanu, un tânăr plin de viață, clocotind de visuri mari, plimbându-se cu Marta care avea „ochi albaștri și haină trandafirie. Haină trandafirie și părul blond“ și care râdea mereu. Marta s-a căsătorit însă cu un avocat de la Roman, acționar la o fabrică de bere. Isaia și-a dedicat atunci întreaga viață făuririi planurilor unor noi strunguri. Dar planurile sale au fost respinse de consiliul de administrație al fabricii „Malaxa“ și în schimb a fost cumpărat planul unui strung nemțesc și dat drept invenția ginezelui lui N. Malaxa.

De atunci visurile sale s-au spulberat ca și tinerețea sufletului său.

Noile evenimente de după 23 August n-au fost înțelese de inginerul de formație veche. Inginer-șef la fabrica de vagoane din Arad, Isaia Ardeleanu își îndeplinește în mod conștiincios serviciul. Viața lui continuă însă să fie banală, goală, deoarece se izolează de frământările muncitorilor din fabrică. Francisc Munteanu sugerează viața inginerului de „om în cutie“. De altfel, poartă ca și Belikov șosoni și umbrelă, iar în camera unde se închide totdeauna după serviciu, sînt trase storuri grele la ferestre. Dar iată că storurile de la ferestre vor fi smulse și în cameră, ca și în sufletul său, va năvăli biruitor soarele, spulberînd pînzele de păianjen și în locul mirosului stătut de mucegai făcînd loc aerului îmbătător al adevăratei vieți.

În unele cronici ale romanului lui Francisc Munteanu se susține că ceea ce explică transformarea lui Isaia Ardeleanu, ceea ce-l apropie pe inginer de viața noastră, este numai pasiunea pentru tehnică. Dar pasiunea pentru tehnică, singură, nu poate explica reîntinerirea morală a lui Isaia Ardeleanu. Să ne amintim că Martin Eden al lui Jack London ajunge, cu eforturi supraomenești, dintr-un biet marinăr un scriitor bogat și acoperit de glorie, dar otrava groaznică a pustuirii morale, generate de lipsa unui ideal pozitiv de viață îl macină. Martin Eden simte că se sufocă aîdoma unei păsări lipsite de aer și se sinucide. Ceea ce face ca în sufletul lui Ardeleanu să se aprindă „al tinereții foc“ este tocmai faptul că în măsura în care

participă mai entuziast la lupta pentru construirea primelor strunguri românești, în aceeași măsură se apropie tot mai mult de viața muncitorilor, trăiește bucuriile și necazurile lor, ceea ce face ca în inima lui să înflorească din nou vechile sale visuri, vechea sa sete de viață.

N-avem decît să comparăm două scene din roman. Iată episodul cînd în fabrică trebuie să se monteze strungurile după planurile trimise de Ministerul Industriei Grele. „*Ardeleanu privi această muncă cu o ciudată oboseală: nu s-ar fi putut oare termina strungul și fără acest alai organizat?*“ Și mai departe: „*Totul se duce. Peste un an, doi, vor sărbători strungul o sută, sau strungul o mie, apoi douăzeci și cinci de mii*“.

Priviți însă scena cînd strungurile sînt într-adevăr încheiate, planurile trimise la Minister dovedindu-se greșite, datorită acțiunii sabotajului — și aceste planuri fiind refăcute de inginerul Ardeleanu, după o muncă în care a pus tot sufletul său, alături de colectivul muncitorilor:

„*Muncitorii veniseră gătiți în haine de sărbătoare, iar fanfara, deși afară ploua, îmbrăcase uniforma cea nouă din doc alb, cu petlițe albastre.*“ „*Ardeleanu, de sus, de la fereastra biroului, privea toată scena; simți cum o căldură plăcută îi năvălește în trup, apoi, puțin amețit, se rezemă de spătarul unui scaun*“.

Într-adevăr, viața noastră dă deplină împlinire sufletească omului; într-adevăr, în afara luptei pentru triumful vieții noi, nu poate exista o adevărată fericire.

Isaia Ardeleanu poate răspunde acum întrebării care l-a tulburat toată viața: „Ce este fericirea?“ El poate, ca și Faust, să strige clipei: „O, stai, ești prea de tot frumoasă“, căci „De senina libertate — și de viață demn va fi — Numai acela, care poate — s-o cucerească zi de zi“.

Existența Elenei Matcău, alt personaj din „În orașul de pe Mureș“ pare fi aceea a unui „mormoloc“ al societății, fiind străină de străfulgerările orbitoare ale unor înalte preocupări sociale.

Dacă citești jurnalul de zi al Elenei, nici nu-ți poți închipui că ai de-a face cu o fată de 18 ani, vîrsta visurilor nobile, dezinteresate, pline de gingășie și de poezie.

Cam la acestea se reduc preocupările ei, notate în jurnal: frecventarea filmelor de cartier și a balurilor. Undeva, aflăm că la revelion a petrecut minunat. Altundeva, că George de la salarii se poartă obraznic cu ea, — a încercat s-o ia în brațe pe când trecea pe coridor, etc. Și Zoia Kosmodemianskaia ținea un jurnal. Dar câtă deosebire! Printre gândurile cele mai dragi inimii ei se află și acestea rostite de doctorul Astrov din piesa lui Cehov „Unchiul Vania” — „*la om totul trebuie să fie frumos: și fața, și îmbrăcămintea, și sufletul, și gândurile*”.

Singura pasiune a vieții Elenei Matcău, pare a fi dragostea. Când era mai mică se îndrăgostise de un actor american de filme, Rodolfo. Tăia din revista „Cinema” toate pozele „Adonisului” ei, fie că era călare, fie că era în costum de baie, etc. Această dragoste platonice a durat aproape un an de zile pînă cînd a descoperit că Rodolfo a divorțat a patra oară, după un scandal enorm, nevoind să achite costul unei garnituri de dinți falși ai soției sale. Acum Elena s-a amoretat de Pavel, un tînăr muncitor fruntaș, membru înflăcărat al organizației de tineret. Dar dragostea ei este lipsită de farmec. În momentul cînd Pavel îi vorbește cu apărindere de U.T.M., de țeluri mari, ea se plictisește. Francisc Munteanu demonstrează că în momentul cînd dragostea devine unicul conținut al vieții, ea își pierde poezia, devine jalnică și sărăcăcioasă.

De aceea, oricît s-ar indigna unii critici Pavel nu poate continua asemenea dragoste sterilă.

Care ar fi fost soarta Elenei Matcău în trecuta orînduire? Poate că, părăsită de amantul ei, ar fi încercat să se otrăvească cu fosforul bețelor de chibrituri, ca una din eroinele lui Caragiale?

Viața aruncă însă la pămînt năzuințele ei mărunte, romanțioase, de fetiță de „pension”. Elena Matcău este comprimată din postul de dactilografă de la fabrica „Juno” și repartizată oficiului brațelor de muncă. Ea este nevoită să intre în fabrica de strunguri „Victoria” pentru recalicare. Romanul nu dă răspuns precis cu privire la evoluția Elenei Matcău. În jurnalul ei încep să-și facă însă loc asemenea

însemnări: „*Maistrul Crijan se pare că e un om bun. Peste șase luni de zile voi fi montatoare*”. „*Se pare că tata n-a avut dreptate cînd a spus că noi nu vom putea face strunguri niciodată*”. „*Mîine strungurile vor fi gata. Nici n-aș fi crezut că și tata minte*”. „*Azi a fost o zi minunată. Strungurile funcționează perfect. Ne-am îmbrățișat cu toții*”. Noi credem însă că Elena își va găsi un rost în viață și lumea ei psihică ștearsă, săracă, va fi înlocuită cu o lume sufletească bogată, luminoasă.

Vedem cum toți acești eroi literari la care se adaugă moțoganul Brad — analizat prea pe larg în cronicile apărute în presă pentru a mai fi nevoie de o nouă analiză — ajung la limanul unei vieți noi în lupta revoluționară pe care o duc muncitorii din fabrica „Victoria” pentru construirea primului strung românesc. Astfel clasa muncitoare ne apare nu numai ca acea clasă care stă în fruntea luptei poporului pentru înălțarea edificiului societății socialiste, ci și acea clasă a cărei luptă dă un adînc conținut existenței omului.

Nu întîmplător romanul începe cu zilele triste, cenușii de toamnă și se termină cu zilele tulburătoare, strălucitoare ale primăverii.

Nu în mocirla intereselor egoiste poți afla „cămășa fericitului”, ci în lupta pentru îndeplinirea aspirațiilor înalte, generoase ale societății; nu în zborul absurd al fluturului de noapte în jurul luminei unei lămpi, ci în zborul săgetat, mîndru al albatrosului: „sus, tot mai sus” — acesta este sensul romanului „În orașul de pe Mureș”.

Importanța înțelegerii ideii generalizatoare, cea forță motrice în crearea unui subiect unitar, se vedește în critica nejustă adusă romanului de Horia Bratu în articolul „Conflict și eroi”. Horia Bratu critică faptul că pe primul plan al romanului este situat Mircea Rotaru și nu și celelalte personaje din colectivul tinerilor de la fabrica „Victoria”. Argumentul adus în articolul „Conflict și eroi” este că tema romanului ar constitui-o „bătălia pentru construirea și punerea în producție a fabricii „Victoria”, bătălie dusă în primul rînd de tinerii muncitori. Criticul nu sezează faptul că „În orașul de pe Mureș”

întîlnim aceeași problematică întîlnită și în celelalte scrieri ale lui Francisc Munteanu, problematică ce apare în înfățișarea destinului inginerului Ardeleanu, al lui Mircea Rotaru și pe alte trepte de evoluție ale lui Gheorghe Brad, Elena Matcău, etc., care-și găsesc rostul existenței lor în lupta pentru construirea primei fabrici de strunguri din țară. De aceea romanul nu este numai istoria luptei pentru construirea și punerea în funcțiune a fabricii „Victoria“, ci și a luptei grele, pline de meandru, pentru crearea unei noi fizionomii morale a unor oameni veniți din diferite medii sociale. Această idee de unitate romanului lui Francisc Munteanu explicînd și o atare dispunere a planurilor subiectului care au în centru procesul de transformare al unor personaje ca Ardeleanu, Rotaru, Brad, etc. Horia Bratu a fost pus pe urme greșite de faptul că autorul și-a închinat cartea tinerilor constructori de la „Fabrica de mașini și unelte Iosif Ranghet“ din Arad. Dar nu totdeauna dedicațiile corespund și ideilor obiective ce se desprind din opere. Și noi, ca și Horia Bratu nu putem să fim de acord cu faptul că personajele cu o conștiință ridicată din colectivul tinerilor nu sînt realizate cu suficientă forță artistică. Aceasta ni se pare însă că este o altă problemă, care se leagă de slăbiciunile conflictului cu dușmanul de clasă din fabrica „Victoria“, și despre care, oricît ar părea de curios, articolul intitulat „Conflict și eroi“ n-a spus o iotă.

Francisc Munteanu a intenționat să arate cum prima fabrică de strunguri din țara noastră se construiește printr-o luptă acerbă cu dușmanul de clasă strecurat într-un post din Ministerul Industriei Grele sau introdus pe șantierul fabricii. Tocmai în focul acestei lupte trebuia să se ardă ceea ce se mai păstrase din vechea mentalitate la personajele principale și să-și evidențieze calitățile lor eroii cu o conștiință ridicată.

Din păcate, conflictul cu personajele negative citate este cam exterior, introdus din afară. Așa cum s-a arătat și de către alte cronici literare, incidentul cu Ionașcu et. Comp. poate fi ușor scos fără a se altera conținutul cărții. În acest

caz am avea de a face cu povestirea luptei pentru crearea unor strunguri ale căror planuri au fost greșite, luptă în care participă o serie de oameni ce se rup treptat de sub influența mediului înconjurător, înapoiat unde trăiesc.

Singurul personaj negativ viabil este Anica. Și nu este întîmplător că tocmai transformarea lui Ardeleanu este luminată puternic, el fiind pus în situația de a dezvălui secretarul regional de Partid, adevărata biografie a Anicăi, nepoata sa, care vrea să fugă în străinătate ca reprezentantă a fabricii de strunguri „Victoria“. În timp ce eroii pozitivi lipsiți de posibilitatea de a-și dezvălui însușirile lor sufletești într-o luptă dramatică, suferă de boala anemiei artistice.

A critica faptul că „Mircea Rotaru rămîne singurul personaj de prim plan din colectivul tinerilor“ și că „supărător este acest fapt, mai ales din cauză că ei ogîndesc tendințe mai înaintate decît cele întrupate în Mircea Rotaru“, înseamnă a da apă la moară vechilor concepții vulgarizatoare, care refuzau să considere epopeea lui M. Gorki „Viața lui Klim Samghin“ drept o operă clasică a realismului socialist, deoarece în ea, chipurile, s-ar fi încălcat unul dintre cele mai importante principii ale compoziției operelor realismului socialist, în centrul acțiunii aflîndu-se odiseia vieții unui personaj negativ și nu a unui erou pozitiv.

Există nenumărate căi și nenumărate mijloace pentru zugrăvirea adevărului vieții. Neînțelegerea acestui fapt duce în critica literară la aruncarea anatemei asupra unor personaje „deosebite“, la impunerea unor canoane în ceea ce privește structura subiectului unor cărți, ceea ce nu poate decît să dăuneze reflectării curajoase a realității. Doar realismul socialist, așa cum a spus K. Fedin la cel de al doilea Congres al Scriitorilor Sovietici, nu-i un ghiveci alcătuit din următoarea compoziție strictă: „50% eroi pozitivi, 5% eroi negativi, 1% contradicții sociale, 1% romantism, iar restul apă distilată“.

Referindu-ne însă la slăbiciunile romanului, rămîne un fapt că majoritatea celor care au scris despre „În orașul de pe Mureș“ s-au lovit de anumite note străine întîl-

nite în creația lui Francisc Munteanu. Nu putem să ne declarăm de acord cu acei critici care respingînd interpretările scolastice ale adversarilor lor din discuție au căzut în extrema opusă, făcînd exerciții de critică „aerodinamică“, înlocuind analiza temeinică, științifică a romanului cu tîmfilieri neprincipiale. Vorbind despre criticile aduse de I. Mihăileanu personajului Oniga, Horia Bratu se ascunde în dosul unui citat din Simonov, după care scriitorul nu este obligat să arate personal cu degetul și să spună „aici e negru, aici e alb“, fără să vadă însă că prin aceasta Simonov nu înțelegea deloc lipsa unei atitudini clare a autorului față de faptele eroului. K. Simonov, așa cum arată și prin critica adusă lucrărilor lui Ehrenburg și Verei Panova, se referă doar la faptul că criticul trebuie să sesizeze aprecierea cuprinsă în construcția interioară a imaginii artistice și să nu ceară o expunere de motive.

Romanul lui Francisc Munteanu suferă de lipsuri importante care se cer dezvoltate cu ascuțime atît pentru dezvoltarea creatoare a acestui scriitor tînar cît și pentru faptul că asemenea lipsuri pîndesc și alte opere literare.

Toți preopinienții în discuție au fost de acord că transformarea unor personaje nu este redată cu forță artistică, că este lipsită de expresivitate. Nu toți au fost însă de acord că acestea nu reprezintă simple deficiențe de ordin artistic ci că își au rădăcinile în greșeli de concepție, că reflectă anumite laturi defectuoase ale aprecierii dată de autor fenomenelor din realitate.

Astfel se prezintă lucrurile în cazul personajului Mircea Rotaru. Zugerînd cu talent tarele sufletești ale eroului, penelul scriitorului pare că pierde din culori la sfîrșitul romanului, cînd trebuia de-abia să se aprindă de bogăția culorilor, înfățișînd transformarea lui Mircea Rotaru și în acelaș timp măreția societății noastre care transformă asemenea oameni avînd pe umeri atîtea poveri ale trecutului.

Una din caracteristicile romanului „În orașul de pe Mureș“ o constituie faptul că întîlnim nu atît caracterizările eroilor de către autor, cît mai degrabă autocaracte-

rizările eroilor în ample monologuri interioare. Aceasta și dă posibilitate scriitorului să înfățișeze caracterul complex și contradictoriu al nașterii gîndurilor și simțămintelor personajelor, să înfățișeze pregnant lupta zbuciumată care se dă în sufletele lor.

Nu știm însă pentru ce Francisc Munteanu după ce deschide perspectiva integrării lui Rotaru în lumea noastră nouă, renunță la acest procedeu, privînd din afară personajul, tocmai cînd trebuia să înfățișeze aspectele luminoase ale biruinței noului din conștiința sa, făcînd ca aceste aspecte să fie enunțate declarativ, neconvingător.

Parcă există o oarecare neîncredere a scriitorului, un oarecare scepticism în ceea ce privește transformarea reală a eroului. Astfel se și explică de ce Francisc Munteanu prezintă în ultima treaptă de evoluție a personajului, acte negative lipsite de o motivare cauzală. Mircea Rotaru avînd o aventură cu prietena mătușii sale, dizgrațioasa muierușcă Virginica, încearcă un sentiment de adîncă rușine și de dispreț față de sine, făcîndu-i-se scîrbă de asemenea societate aglomerată de oameni putreziți de vii și se apropie tot mai mult de viața curată, adevărată din fabrică. După ce însă Mircea Rotaru potrivit relatărilor autorului se integrase cu entuziasm în munca pentru făurirea primelor strunguri romînești, aflăm, așa, în treacăt, că el continuă să trăiască cu Virginica. Care este justificarea? Evident nu cerem o declarație în scris a autorului ci arătarea legăturii cauzale, a interdependenței actelor personajului. Fără autorul este urmărit de groaza ca nu cumva să lustruiască realitatea, ca nu cumva s-o pudreze cu praf de zahăr din zaharnițele scriitorilor idealizanți.

Dar a arăta cu patos aspectele strălucitoare ale victoriei noului nu înseamnă a idealiza realitatea.

Lucrurile devin mai evidente în prezentarea personajului Oniga. Aici apare cu claritate prezentarea statică a realității cînd vechiul este mai puternic, fără a se înfățișa cu forță artistică lupta contradicție dintre vechi și nou și biruința noului.

Oniga este unul din membrii devotați ai partidului, care în întregime, fără rezerve

și compromisuri, și-a închinat viața luptei pentru fericirea patriei. Din câteva scene izolate întrezărim toată frumusețea inimii lui de comunist. Nu poți decât să regreti că aceste trăsături luminoase rămân numai schițate, datorită slăbiciunii conflictului din fabrica „Victoria”. Singurele evenimente mai deosebite din viața lui Oniga sînt cele legate de căsnicia lui. Aici însă cititorului îi sînt ridicate probleme importante. La început Oniga este cuprins de un sentiment mai puternic decît o simplă simpatie pentru Maria — sentiment exprimat într-un mod stîngaci, propriu firii lui timide. Iată un dialog între proaspetții căsătoriți: „Așa-i, Oniga, — îi spune Maria — noi ne vom iubi întotdeauna?” — „Ei drace, dar ce fel de vorbă e asta? Noi și după totdeauna ne vom iubi!” Credem că Oniga n-are nici un motiv să fie nesincer. Iată însă că peste câteva pagini din relatarea gândurilor lui Oniga aflăm că ei „trăiesc ca doi oameni străini, n-au nimic comun în afara discuțiilor principiale și a patului, care, de altfel, îi leagă prea puțin”; „o privi lung, de parcă acum ar fi văzut-o prima oară... De ce se însurase cu ea?”

Ce s-a întîmplat? — se întrebă cititorul. „Ei, na, răspunde autorul, așa se mai întîmplă în viață”. Oniga, după cum am văzut, este o fire cinstită, pătrunsă în întregime de demnitatea și măreția cauzei pe care o slujește. Iată însă că Oniga, dîndu-și seama de falsitatea căsniciei sale, continuă să trăiască alături de Maria, fără a-i spune adevărul, numai pentru că va avea un copil. Cum se poate — se întrebă cititorul — nu cumva atunci în însăși principialitatea sa este ceva putred? Autorul se mulțumește însă să constate faptul, argumentînd că în viață sînt și asemenea căsnicii. Am vrea să fim bine înțeleși. Viața este cît se poate de complexă, de variată. Este absurdă încercarea unor critici literari de a da „bilet de voie” pentru a apărea în opere literare numai anumitor fapte din realitate. Opera beletristică nu este însă o simplă achiziție de fapte diferite de viață, ea alcătuiește un tot, o unitate încheagată, datorită mesajului de idei pe care-l cuprinde. În funcție

de acest mesaj de idei, actele personajului trebuie să aibe o motivare interioară, reflectînd legătura cauzală-temporală a personajelor și evenimentelor, interdependența dintre fenomene.

Cît de incredibile sînt după toate scenele amintite cuvintele rostite de Oniga în fața inginerului Ardeleanu cu privire la dragostea mare ce s-ar fi născut ulterior între Oniga și Maria, cît de artificială pare frămîntarea lui Oniga pentru cămin, în legătură cu mobila pe care trebuie s-o cumpere: mobilă în stil vechi sau în stil modern!

Francisc Munteanu voind să înfățișeze cu curaj adevărul aspru al realității fără a apela la nici o contrafacere, se situează pe poziții obiectiviste care-l fac să reflecte static realitatea, să stăruie numai asupra aspectelor întunecate din conștiința eroilor, fără a arăta în culori aprinse cum irumpe și biruie noul.

Astfel își găsește explicația și acea undă de tristețe care străbate sfîrșitul romanului, în ciuda rezolvării fericite a intrigii. După cum își găsesec explicația și carețele pe care le prezintă ultima povestire a lui Francisc Munteanu, „A venit un om”.

Adevărul vieții nu constă însă în simpla reproducere fotografică a faptelor brute din realitate, în cultul lipsit de discernămint a „ceea ce se întîmplă în viață”, ci în dezvăluirea pătimașă în numele unui înalt ideal social a esenței fenomenelor sociale. Belinski scria că: „Sarcina romanului, ca operă de artă, este de a da la o parte tot ce e întîmplător în viață de fiecare zi și în evenimentele istorice, de a pătrunde pînă în adîncul inimii lor, pînă la ideea dătătoare de viață, de a face din ceea ce este disparat și exterior o arteră a spiritului și a rațiunii”.

Or, Francisc Munteanu care posedă prețiosul talent al zugrăvirii fidele a vieții, în unele cazuri datorită ploconirii în fața faptelor neesențiale din realitate, nu reușește să pătrundă pînă în adîncul inimii evenimentelor, și de aceea atunci nici nu poate să facă din ceea ce este „disparat și exterior”, o „arteră a spiritului și a rațiunii”.

KONST. FEDIN: „FRAȚII“

„Frații“ e scris în deceniul al treilea și nu reprezintă decît o fază în atît de agitata dezvoltare a talentului lui Konst. Fedin. De aceea se cuvine să privim romanul nu în absolut, ca o dezlegare încheiată a preocupărilor din totdeauna ale scriitorului, ci numai din perspectiva dată de scurgerea timpului, avînd cunoștință de ideile scriitorului corespunzătoare acelei faze. Problema pusă de Konst. Fedin capătă în „Frații“ o dezlegare contradictorie, — multe laturi ale cărții apar acum discutabile, mai ales dacă ne gîndim la ultimele producții, „Primele bucurii“ și „O vară neobișnuită“, în care scriitorul a găsit soluții noi acelorăși întrebări. De aceea nu se justifică punctul de vedere al unor cronicari ai noștri, a căror articole strecoară impresia că romanul abia ar fi fost încheiat și ar exprima gîndirea lui Fedin în prezent. Dar unghiul din care trebuie considerată cartea e altul. Criticii sovietici au spus acest lucru răsplat. Iată ce găsim într-o monografie asupra lui Fedin de B. Brainina: *„Drumul creației lui Fedin este complex și plin de contradicții; poate că nicăieri nu s-au manifestat aceste contradicții atît de acut și de palpabil ca în romanul „Frații“.*

Problematika romanului „Frații“ e aceea a tuturor cărților lui Konst. Fedin. Acesta e un scriitor de mare ținută intelectuală, ceea ce îi conferă un loc aparte în literatura sovietică, alături poate de Alexei Tolstoi și Ilya Ehrenburg. De-a lungul

întregii sale opere Fedin filozofează asupra existenței omului, asupra destinului artei, a structurii artistului, a desăvîrșirii în artă, a raportului între artist și societate, asupra locului intelectualului în revoluție.

O nouă carte înseamnă pentru Fedin relevarea unei laturi noi a procesului muncii artistice, a destinului creatorului de artă. Literatura lui Fedin e de un tip superior, o literatură prin excelență problematică, păstrînd astfel, cu alte mijloace, cu altă viziune, o tradiție a scriitorilor ruși. Fedin e un creator de viață, un romanțier de tipul clasic, dar, în acelaș timp, e mereu frămîntat de idei, e un filozof preocupat de destinul omului, simindu-se să găsească soluții unor complicate întrebări. La noi, deși de o diferită formație, i-ar corespunde Camil Petrescu. În literatura lumii el s-ar apropia, din alt punct de vedere, acela al preocupării pentru natura artei, în cazul prezent a muzicii, de Romain Rolland. Am compara „Frații“ cu „Jean Cristophe“ ori cu „L'âme enchantée“. Dar apropierea e riscată și poate aluneca în aberație, dacă ne gîndim că Fedin rămîne înainte de toate un scriitor rus al epocii sovietice. De aceea mai rodnică ar fi compararea cu Gorki, avînd comună cu acesta pasiunea ideilor, cu Dostoievski, de care l-au legat afinități de concepție, de atmosferă, cu Tolstoi, poate mai cu seamă în ultima vreme prin trilogia începută cu „Primele bucurii“, continuată cu „O vară

neobișnuită". În sfârșit, spre a pune în valoare particularitățile artei lui Fedin, trebuie avut în vedere înainte de toate că „Frații”, e un roman al epocii sovietice, însușirile și defectele sale găsindu-și explicația în împrejurările întîilului deceniu de existență a literaturii sovietice.

În „Frații”, urmărind destinul lui Nikita Karev, scriitorul întreprinde un mare studiu monografic al psihologiei artistului, reluînd astfel o preocupare a sa, prezentă încă în primele scrieri, dar punînd problema sub un alt aspect, determinat de aderența mereu mai strînsă — aderență sufletească, activă de data aceasta — la ideile Partidului Comunist. Cu acest nou roman, Fedin înfruntă din plin o întrebare capitală, aceea a poziției intelectuale într-o epocă revoluționară.

Structura însăși a cărții e puțin întilnită la alții: într-atît de neobișnuită și complexă maniera artistică, într-atît de învălmășite tablourile, într-atît narațiunea e lipsită de vreo ordine naturală. Nici nu pomenim de o cronologie. Fedin sfidează pe onestii cititori de literatură și romanul e astfel construit, eroii sînt astfel urmăriți, încît înclini să admiți că ceea ce s-a cristalizat de-a lungul vremii în această materie reprezintă o regretabilă prejudecată. Ceea ce incontestabil izbește la prima vedere, este însă impresia unei personalități vii, a unei viguroase gândiri creatoare, originale. Aici nu e poză gratuită, dar e efortul impresionant, grav — în-cununat sau nu de succes, cu siguranță însă îndreptat într-o direcție pozitivă — efortul de a cuprinde viața, de a face mai simțit suflul încordat al revoluției, de a pune în mișcare eroi, împinși de un resort omenesc autentic, de a include timpul și a-i da o expresie materială. În acea epocă, în care toate se răsturnau și abia începeau să se așeze din nou, într-alt fel scriitorul putea nutri convingerea că vechiul, clasicul tip de roman e perimat și se impun cel puțin pe planul acesta, reforme înnoitoare. Felul aparte, dificil al cărții izvorăște și din dificultatea însăși a problemei, dar și din prezența stăruitoare în conștiința scriitorului a unor confuzii de concepție. Peste paginile cărții plutește o ceață stranie care nu știm de unde vine.

Destinul compozitorului Nikita Karev nu e un continuu marș triumfal, accentele tragice sînt la locul lor, sînt bine puse, dar nu-i mai puțin adevărat că atmosfera e exagerat de sumbră, e saturată de presimțiri chinuitoare și misterioase acorduri wagneriene. Întunecata umbră rece a lui Dostoievski, masca tragică a mare-lui scriitor rus — „conștiința noastră bolnavă” — tulbură încă visele lui Konstantin Fedin. Și nu era numai o vedenie. În acea epocă, atît de dramatică, de purgatoriu al conștiințelor, zbciumul lui Fedin nu semăna în izbititate cu cel al altor scriitori, nici ei feriți de dileme. Era dificil și drumul lui Kuprin. Acesta trecea printr-o criză adîncă: „Kuprin nu scrie — bea” spunea Gorki. Dar Kuprin era și el un vechi, un tradițional realist. Kuprin nu putea să nu se întoarcă. Nici Ehrenburg nu pășea cu ușurință pe drumurile înnoitoare. El cădea în greșeli mari. Critica sa ținea un obiectiv confuz. Dar Ehrenburg fusese întotdeauna un spirit eminent critic, el se situa întotdeauna pe o platformă opusă oricărei mistici — antenele nervoase, mobile ale spiritului său nu puteau să nu surprindă în cele din urmă singura orientare indicată.

Altul e cazul lui Fedin. Nu e vorba numai de lupta pentru depășirea vechiului realism critic, pentru însușirea pricipiilor de creație ale realismului socialist, de înțelegerea sarcinilor literaturii noi, specifice epocii de construire a socialismului. În conceperea însăși a procesului de creație, opera lui Fedin prezenta linii contradictorii. Cu Fedin se petrecea un fenomen curios. Activist bolșevic în presă, Fedin lupta pentru triumful Puterii Sovietice. Ca publicist, el nu mai avea ce să aleagă. Ca scriitor, el avea o înțelegere teoretică limpede, lucidă a rolului proletariatului, a rolului partidului comunist în revoluție și în lupta de făurire a noii orînduiri socialiste. Dar precum el însuși va mărturisi mai tîrziu, metoda sa de creație era departe de realism. Scriitorul nutrea notorii convingeri antirealiste în înțelegerea conținutului artei ca reflectare a realității. Fedin considera că „între oglindirea realității în artă” și „ficțiunea pură”, adică pro-

dusul imaginației scriitorului „ar exista o contradicție“. E vechea, falsa teorie a esteticii idealiste despre o opoziție ireductibilă între viață și ficțiune, între artă și realitate. Curios e însă că scriitorul, deși intuia eroarea, nu o putea ocoli. Mai târziu el va înțelege că veridicitatea artei vine din armonizarea fanteziei cu realitatea. Desigur, nici pe atunci, scrie Fedin, nu era „cine știe ce greutate să pătrunzi aceste lucruri cu mintea“. Era însă „foarte greu“ să sezisezi lucrul acesta „ca scriitor“, gă-sind modalitatea, felul concret de a crea eroi care să rezulte „din observarea vieții reale“. Cartea lui Fedin, „Maidanul“, e semnificativă din acest punct de vedere, prin încercarea scriitorului de a concilia realismul cu decadentismul. Stilul scrierii se caracterizează — după cum va spune Fedin mai târziu — prin „febră ritmică și o ușoară beție de cuvinte“. Cuvîntul era ales după un principiu eufonic. Scriitorul ascultă mai întii, cu atenție, sunetul specific al cuvîntului, și abia după aceea se preocupă de înțelesul său, ca de un criteriu accesoriu.

Gîndirea scriitorului, viziunea însăși a vieții amintesc de aproape pe Dostoievski. Iată ce îi scria el lui Gorki: „*Dacă un cal dresat pentru cursele de trap, frumos, inteligent și desigur util trezește în mine oarecare admirație, în schimb mă mișcă profund o mîrșoagă care nu e bună de nimic. Eu știu că în aceasta constă greșeala felului meu de a vedea, dar îmi lipsește tăria să mă vindec iar ochelarii nu-mi plac*“. Fedin simpatiza înainte de toate ceea ce e mizer și inutil și făcea, ca Dostoievski, apologia suferinței. Nu omul care a reușit să se rupă din sclavia exploatarei și a suferinței, ridicîndu-se la o înțelegere superioară a necesității luptei revoluționare—omul simplu care construia socialismul —oprea în primul rînd simpatia scriitorului, ci făptura primitivă, mizeră „cu preocupări zilnice sărace“ — „*mîrșoaga nevinovată care duce în spinare povara brutală a istoriei, de la o epocă la alta*“. Pentru a înfrînge în el mistica dostoievskiană a suferinței, teoria cultului jertfei, și pentru a se apropia în creația sa de principiile realismului, Fedin a avut de purtat o luptă deosebit

de grea. Gorki a fost acela care l-a sprijinit cu prețuire pentru talentul său, dar arătînd intransigență față de orice confuzii — în această fază decisivă în dezvoltarea sa. Corespondența Gorki-Fedin ne apare plină de revelații. Gorki l-a smuls pe scriitor de sub stăpînirea lui Dostoievski, — arătînd în ce constă conținutul greșelii sale. „*Boala, suferința — îi scria Gorki, — trebuie urite*“. Mai târziu, în conștiința lui Fedin s-a limpezit convingerea necesității de a înlocui poetizarea suferinței prin poetizarea luptei pline de eroism a oamenilor care înfruntă suferința, o disprețuiesc, o batjocoresc și o înfrîng — iar cultul omului unil prin glorificarea omului animat de înalte idealuri și, practic, capabil de a le înfăptui. Lupta lui Fedin cu sine însuși nu constituie, după cum am mai spus, un fenomen izolat, fiind un aspect al luptei ideologice desfășurate pe frontul literaturii sovietice în primul deceniu de după Revoluție; ea se deosebea numai prin intensitate. Fedin a scris romanul „Frații“ între anii 1926 și 1928. Nu trebuie să avem ideea naivă că vechile erori ale scriitorului dispăru-seră, — contradicții acute se manifestă și acum în creația lui Fedin — deosebirea stă numai în faptul că de astă dată ele se rezolvă în cea mai mare parte într-un fel pozitiv, prin predominanța a ceea ce era mai bun, mai aproape de revoluție în gîndirea scriitorului. Linii contradictorii se pot desluși, cum vom vedea, în însuși chipul în care scriitorul a înfățișat destinul eroului său principal, în atitudinea scriitorului față de impasul în care eroul se găsește la un moment dat. Dar meritul mare al cărții se împune în cele din urmă. Tabloul înțeleșării revoluționare se vede ca printr-un geam aburit, puțin tulburat; liniile cadrului, dimensiunile sale sînt nu tocmai bine apăsate — dar tabloul se vede și e convingător. Destinul lui Nikita Karev e urmărit poate nu cu suficientă fermitate, dar e urmărit cu multă pătrundere psihologică, cu multă putere de observație — și în cele din urmă scriitorul ne face să înțelegem pe deplin tragedia individualismului, falimentul filistinismului burghez și superioritatea noilor raporturi morale, superioritatea oamenilor noi. a luptăto-

rilor pentru comunism. În sfârșit, ideea că artistului autentic nu are altă viață decît alături de poporul său, strîns legat de destinul patriei sale — această idee e de fapt concluzia esențială, rostită de astădată nu numai cu vigoare dar și cu limpezime a romanului.

★

Să facem mai întîi să se destrame acea ușoară ceață despre care am spus că tulbură adesea imaginea epocii și a eroului. În romanul „Frații” mai plutește încă un aer straniu. De unde vine această impresie? Probabil, mai întîi din cauza răvășitei compoziției a romanului. Dar despre asta vom vorbi mai tîrziu. Sînt în roman — adesea — întîmplări ciudate, enigmatice, chinuitoare și inexplicabile presimțiri tragice. Scriitorul lasă asupra unor eroi pîcla grea a fatalității. Nikita Karev e chinuit în răstimpuri de presimțiri îngrozitoare. Ele nu par a veni — cum consideră tov. S. Damian într-o interesantă cronică a romanului „Frații” — numai din presimțirea destinului tragic al eroului, destin determinat de cauze raționale, atîta vreme cît eroul pierde unul după altul beneficiile vieții și nu se simte atras în mod hotărîtor de revoluție. Pare a fi altceva. Nikita Karev rătăcește înebunit prin oraș, terorizat de gînduri sumbre, zbuciumat, și are la un moment dat impresia că undeva va porni cu necesitate un incendiu; și incendiul presimțit izbucnește. Puțin după sinuciderea prietenului său și coleg de conservator, în Germania, Nikita, îngrozit, presimte alte nenorociri și presimțirile sale sînt mereu confirmate.

Creația de tipuri feminine prezintă la Fedin un caracter curios și aici, fără discuție, se manifestă apropiata influență a lui Dostoievski. Femeia e învăluită de un văl excesiv enigmatic iar reacțiile ei sînt cîteodată lipsite de o motivare psihologică. Acel aer misterios care învăluia eroinele lui Turgheniev și în care, cum ne amintim, Ibrăileanu vedea tot farmecul și explicația celui lirism specific scriitorului rus nu explică, în prezentul caz, decît puțin. La Fedin linia enigmatismului e de multe ori împinsă peste margi-

nille cuvenite și femeia apare atunci într-o ipostază stranie, aproape halucinantă. De fapt, despre ce e vorba? De o misterioasă trăire interioară, specifică de altfel femeii într-o mai mare măsură, netălmăcită de scriitor în gesturi exterioare, sau mai scurt, între manifestări și viața psihologică nu există o deplină corespondență, liniile raportului logic se încordează, se răsucesc și se rup. Varvarei Mihailovna Șerstobitova i se pare că stăpînește cu o forță covârșitoare mintea și voința lui Nikita Karev, consideră că acest lucru e mai dinainte stabilit printr-o fatalitate, ori ce rezistență fiind fără urmări. Nikita n-o iubește, — asta e sigur, — ea, în schimb, e irevocabil convinsă că destinul lor comun e pecetluit, de aceea îi repetă mereu cu o siguranță inexplicabilă: „*Fără mine nu poți fi fericit*”. Apoi Irina, cea de a doua eroină a romanului, renunță la Nikita Karev și fără vre-o explicație se aruncă în brațele lui Rodion, cel care a fost pe vremuri soțul Varvarei Mihailovna Șerstobitova. Dar impresia de care am vorbit, în cea mai mare măsură vine din caracterul straniu al unor procedee compoziționale. Se observă acest fenomen la Fedin, că lucrurile discutabile nu vin dintr-o inaptitudine ci, cel mai adesea, din anumite convingeri teoretice eronate. Vom vedea că o relativă schematizare a imaginii comunismului nu vine, cum se întîmplă prea des la noi, fie din necunoaștere, fie din lipsa unui fior de viață autentic, ci dintr-o falsă viziune, specifică scriitorului în acea vreme, asupra tipului de revoluționar. Dar aceste laturi discutabile nu împing pe scriitor la eșec și imaginea dedusă e, în mare — valabilă. Structura contorsionată a cărții nu e rezultatul unei inaptitudini de organizare ci reprezintă numai efectul exagerat al intenției de a recrea viața reală, de a rămîne credincios desfășurării fenomenelor vieții fără implicații livești care ar prăbuși totul în convențional. Noua structură a compoziției nu reprezintă un act în sine dăunător cînd slujește intenției de a da necondiționat, nediformat cititorului iluzia vieții reale, ea dăunează numai cînd răpește cărții limpezimea ideii, fermitatea tipurilor de oameni. La noi, un asemenea punct de vedere estetic, în înțele-

pozitiv, l-a reprezentat Camil Petrescu, scriitor — ca și Fedin — de înaltă ținută intelectuală. Modalitatea e aceasta: autorul lasă să se desfășoare curgerea vieții, „fluxul amintirilor“, iar dacă între timp „pornind“ de la un cuvânt „își amintește o nouă întâmplare“, „nu-i nimic“ — o adaugă în chip de paranteză. Dacă nu e aplicat rațional, acest program de creație duce la haos, altfel nu e contestabil și poate da bune rezultate ca în cazul lui Fedin. În plus, scriitorul însoțește „fluxul amintirilor“ de lungi și foarte lirice digresiuni — de excelentă calitate. În „Orașe și ani“ se începe cu un „Capitol despre anul în care se sfârșește romanul“ și se merge mai departe tot astfel fără vreun criteriu de cronologie consecutivă, nu însă după bunul plac al scriitorului, ci respectând o desfășurare care e a naturii și a vieții însăși. Tot astfel se întâmplă și cu celălalt roman al lui Fedin — „Frații“. Cartea se deschide la o petrecere a doctorului Matvei Karev, fratele lui Nikita — una din serile mondene organizate periodic de doctor și de soția sa — cu înalți oaspeți — artiști, somități ale științei și gândirii ruse. Intră în scenă Rodion, căutând înfrigorat pe bătrînul doctor — și mai tîrziu — Varvara Mihailovna, venită în căutarea lui Rodion. E un prilej pentru scriitor să rememoreze relațiile lui Nikita Karev cu cei doi veniți inopinat. Se descoperă astfel o complicată intrigă, iar liniile povestirii în loc să fie desfășurate în continuare, cum se întâmplă în tipul clasic de roman, sînt împinse dimpotrivă, în trecut, mereu mai în trecut și mai adînc pînă, în sfîrșit, se descoperă — atît cît autorul ne permite să descoperim, adică încă într-o lumină tulbură, — fondul tragic al destinului lui Nikita Karev. Ajuns aici, scriitorul după un ocol de vreo trei sute de pagini, dar nu un ocol de simplă rememorare ci unul de restabilire a faptelor, se întoarce iarăși spre prezent. Structura aceasta a cărții are avantaje multe, și adesea e indicată cu atît mai mult în cazul lui Fedin, preocupat veșnic de sondejul interior, mereu nesatisfăcut de el — și mai ales în cazul celui Fedin de acum trei decenii, a cărui ipostază am schițat-o mai înainte. Dar scriitorul exagerează peste măsură

numitul procedeu, fără a fi însă în primejdie de a îneca partea masivă, de mare valoare a cărții într-o apă tulbură, prin care nu se mai zărește nimic. Se observă următorul fenomen: scriitorul descrie mai întîi o complicată acțiune, un șir lung de gesturi și manifestări fizice ale unor eroi cărora nici nu le dă numele cîteodată — savurează povestirea, indiferent la faptul că cititorul nu pricepe finalul chestiunii și, fără a se arăta mîhnit de această întâmplare. Mult mai tîrziu scriitorul epuizează culorile și lăsînd deoparte uneltele peisagistice pare a-și aminti de cititor în sfîrșit și ne lămurește pe larg și în detalii ce anume se petrecuse, în ce fel trebuie să înțelegem un gest și în ce fel altul, de ce unul a strigat „Săriți, oameni buni“ și de ce altul s-a repezit la el și drept răspuns l-a tras energic de păr. Asta ar fi modalitatea în ce îl privește pe Fedin. Ne aflăm, să zicem, la obișnuita petrecere în casa Karevilor — am mai vorbit de această scenă — și la un moment dat își face apariția Rodion, trimis să cheme pe doctor la Șering care se îmbolnăvise greu. Printre invitați se află și Nikita Karev. Văzînd pe Nikita Karev, Rodion tresare, se crispează de durere, se încruntă și cititorul asistă uimit la această scenă fără să priceapă nimic. Durerea și spaima vădite acum de Rodion ne vor fi explicate abia către sfîrșitul romanului. „Cum de te afli dumneata aici?“ întreabă Rodion. Reacțiile fiecărui erou ne sînt în continuare atent descrise dar, iarăși, nu ne e dat să aflăm cărei gândiri și stări de spirit corespund. Maniera aceasta pe lingă multe inconveniente, are darul de a-l păstra încordat pe cititor, silindu-l, fără a-i satisface curiozitatea, să parcurgă pînă la capăt sutele de pagini ale romanului. Rodion — în tot acest timp — „are aerul că se străduiește să-și reprime o dorință puternică“. Ce-ar fi avut de gînd Rodion și de ce se silește să-și reprime pornirile? Iată însă că înfruntarea nebuloasă, neexplicată între cei doi, face atent pe un alt invitat la serata Karevilor — bătrînul savant Arseni Arsenievici Bach. Despre Bach nu va mai fi vorba decît mult mai tîrziu, peste sute de pagini. Savantul pare a fi inițiat în chestiune, încît prezența sa pune în încercătură pe

Rodion, care se fislicește: „*Singele tînăr năvăli în obrajii matrozului colorîndu-i fața năvă...*“ Bineînțeles nu pricepem nimic, dar acest lucru nu-l impresionează în mod deosebit pe autor, care, spre a spori încordarea enigmatică a scenei, face să se deschidă „încet“ ușa și în salonul Karenilor să se ivească o necunoscută care, luîndu-l pe Rodion de braț, zice: „*Vă rog să mă iertați că am pătruns așa dintr-odată, dar am nevoie de acest om aiurii*“. Ne aflăm, după părerea scriitorului „*în clipa cea mai uimitoare, cea mai stranie, cea mai mută din seara petrecerii*“. Atmosfera e foarte încordată și la un moment dat Rodion strigă femeii necunoscute: „*secătura!*“ Asistăm la o conversație al cărei sens se va limpezi în viitor. La sfîrșit, vom afla că repulsia arătată de Rodion față de această femeie se datorește faptului că ea fiind soția lui, l-a părăsit urmîndu-l pe compozitor. Ne va fi limpede și cauza încordării existente între cei doi bărbați. Dar deocamdată nu știm nimic și avem mereu iluzia că asistăm la un film mut, vedem gesturile, mimica personajelor — rațiunea și înlănțuirea faptelor rămînînd deocamdată acoperite.

Toate la un loc tulbură limpezimea imaginii — și reprezintă o concesie făcută de scriitor în acea vreme procedeele artei formaliste. Dar în ciuda tuturor acestor turburări ni se descoperă arta marelui scriitor, un bun roman realist din paginile cărui iese la iveală și epoca agitată a Revoluției, iar pe fundalul acesteia o solidă creație de oameni peste care plutește întunecatul duh al lui Nikita Karev.

Scriitorul topește psihologia artistului în materia concretă a unui roman; e preocupat mai întîi de formația și de structura caracteristică a artistului. Scriitorul nu neglijează o clipă structura specifică a eroului său. Nikita Karev e mereu un artist, un mare compozitor. Paginile cele mai bune descriu procesul de creație, prin notarea impresiilor lumii exterioare și transfigurarea lor. Prin vuietul pădurii, al vîntului, al străzii, al ploii, scriitorul face să se distingă accentele fundamentale ale simfoniei. E de observat acest lucru, că niciodată Fedin nu face descripție de natură, peisaj, nu notează impresii — decît

doar pare a interpreta toate acestea și a le da un sens artistic, legat de muzică. Nikita Karev e un mare compozitor și impresiile lumii joacă halucinant îngîndurile și în fantezia lui — scriitorul ne strecoară cu subtilitate această senzație. Însușirile excepționale se află undeva în adînc și e greu să fie descoperite și puse în valoare — și acesta e cazul lui Nikita Karev prin care scriitorul ia în dezbateri delicate chestiuni de psihologie. Artistul se cunoaște pe sine și se urnește cu prețul unor eforturi dureroase, chinuitoare — adesea fără perspectivă. Mai mult încă, la prima vedere s-ar părea că Nikita Karev nici nu dispune de vre-o înclinație particulară și are mereu senzația că, în ciuda voinței sale, e obligat la o muncă inutilă și istovitoare, fără vre-un folos posibil. E prima impresie — subtil păstrată de scriitor pînă la un moment — dar apoi ea se destramă spre a face loc convingerii că istovirea, senzația de tortură nu vin dintr-o lipsă de însușiri, ci ca un rezultat al chemării fatale, al grelelor jertfe ce se presimt de pe acum — subliniind destinul tragic al eroului. Copilul se simte chemat spre muzică în virtutea unei atracții irezistibile și avînd înțîia oară vioara, presimte jertfele ce vor urma. De acum înainte „totul era pierdut“. Istovirea și permanenta, chinuitoarea apăsare pornesc de aici și copilul urăște vioara, nu dintr-o nepuțință sau din nepăsare față de artă — dar ca pe o forță oarbă în fața căreia presimte că va fi silit să îngenuncheze, jertfind totul.

Fedin apasă mereu pe această impresie, fără însă a o lămuri. Mereu ai senzația că se apropie o încercare cumplită, ceva crud, dureros, ireparabil. De acum înainte eroul va sacrifica totul, va pierde totul în viață, fără a se putea împotrivi, fără a schița vre-un gest de apărare. Pășește pe un drum infernal, fără speranță, și nu se mai poate opri. Va iubi și va fi silit să fugă înspăimîntat de femeia iubită. Va avea prieteni și-i va părăsi. Va avea un frate și se va despărți de el cu răceală iar pe celălalt îl va blestema la căpătîiul tatălui lor mort. Va intui în Revoluție un sprijin, un mod de regenerare și va fugi în cele din urmă de ea, speriat de perspectiva

de a i se supune. „S-a născut în tine această convingere insuportabilă — îi spune Varvara Mihailovna Șerstobitova — că omul cel mai apropiat n-are alt rol pe lume decât să fie sprijinul tău“. S-a înstrăinat de toți ai săi, se supune unui destin ciudat, pășind pe o cale fără întoarcere. Are o înfățișare nesigură, schimbătoare, și e curios cum acest om cu o voință aparent slabă, influențabil, cu un temperament aproape feminin, e totuși atât de sigur pe sine când răspunde fără a șovăi o clipă chemării artei. Nikita Karev era dintr-o veche familie de cazaci, dar nimeni nu i-ar fi bănuțit obârșia. „Numai el, Nikita Karev n-a moștenit nimic de la tatăl său, de la bunic, de la toți străbunii săi, cazaci de mîna întîia de pe Ural și de pe Jaik. Unde a dispărut curbura tălpilor cu vîrfurile înăuntru formată de scările chircchize, unde a dispărut elasticitatea genunchilor, grosimea inflexibilă a mijlocului, a acelor șolduri cu tîria cărora se poate fîli cazacul? Dar, oare a stat vreedată Nikita în șa?“. Dar în el toate s-au întors înăuntru, s-au răsucit din temelii și fără să piardă din intensitate au pornit altundeva și s-au sublimat într-o intensă trăire artistică. Cine vrea să știe ce e un artist, să nu citească un capitol corespunzător de psihologie, ci acest roman al lui Fedin. În Nikita Karev totul: singele cazacilor, viața lor vitează și avîntată, iubirea de pămînt și patimile violente, tradițiile, natura — totul trăiește în el mai intens decît în cei care l-au precedat — dar trăiește altfel; totul s-a subțiat și se revarsă acum într-o înfrigurată viață interioară, în gânduri, în vise, în fantezie, în sensibilitate, în vedenii și halucinații; totul clocotește în muzica sa, în simfoniile sale transcrise și în cele închipuite care-l urmăresc ca niște fantome noaptea. Natura de artist a eroului e studiată, dar nu cu răceală obiectivă, ci la o tensiune înaltă, scriitorul făcîndu-și simțită prezența încordată, pagină după pagină. Dacă mulți eroi sînt scrutați cu un ochi rece, paginile închinete artei, muzicii, ard cu văpăi înalte.

Nikita se consacră întreg muzicii și i se jertfește, trăind tragedia de a se înfrînge pe sine, de a renunța la tot ceea ce e omenesc și natural în viață, nevoia de

a iubi și de a fi devotat unei femei sau unei cauze. Dar scriitorul face să se împletească această suferință cu satisfacția — pozitivă cînd e vorba de sentimentul de plenitudine al dăruirii, însă bolnăvicioasă în acelaș timp, cînd se manifestă în voluptatea dostoevskiană a suferinții. E greu să întuiești aici părerea autorului — în orice caz n-ai niciun moment senzația că ar manifesta o reacție, într-un fel sau altul critică; mai întemeiată ar fi presupunerea că scriitorul acceptă acest punct de vedere al eroului, ivindu-se aici, cel puțin pentru un timp, semnele gîndirii contradictorii pe atunci a lui Fedin însuși. Astfel că dificultatea de a scoate o concluzie sigură din urmărirea drumului lui Nikita Karev și de a desprinde limpede ce gîndește scriitorul în legătură cu eroul său, are în roman un temei obiectiv în contradicțiile și confuziile de concepție proprii lui Fedin, în acei ani.

E sigur însă că, în linii mari, Fedin a vrut să arate că artistul e condamnat la sterilitate, la neputință, cîtă vreme se află departe de patria sa, de viața poporului său și se opune necesităților istorice ale epocii în care trăiește.

Peste toate contradicțiile și natura sa singularică, Nikita Karev e un patriot, își iubește poporul și scriitorul știe să ne arate senzația de neputință ce o resimte eroul departe de patrie și de poporul său. De aceea, la un comentariu atent, deși ultima filă a romanului lasă încă imaginea unui Nikita Karev dezorientat față de Revoluție, nu-l putem ostraciza pe erou definitiv, și mai ales nu putem abuza, cum au făcut adesea la noi unii cronicari ai romanului, de termenul de „sffîșit tragic“. Nimic nu ne îndreptățește să credem că Nikita Karev e un condamnat, cîtă vreme autorul s-a străduit să se convingă că tot ce e mai bun și mai nobil în eroul său, e strîns legat de patria sa — și de soarta acesteia el nu se poate niciodată înstrăina — asta fiind o condiție a înfloririi geniului său. „Fără ea (fără patrie), îi spune el lui Rostislav, fratele său — nu se poate trăi... N-am cu ce-mi umple sufletul, fără patrie“. Și îi spune mai departe: „Eu îți spun, tu faci cum îți dictează conștiința și slujești, după

tine, o cauză măreață. Tata e probabil și el convins că slujește o cauză măreață. Nu vreau să vă judec, nici pe tine, nici pe tata, fiindcă atât timp cât am mers prin stepă, în fiecare zi întâlneam în cale cadavre... In ceea ce mă privește, e de mult hotărât. Consolidati cauza voastră așa cum știți... Eu o slujesc privind și ascultând. Tu, desigur nu știi că poate să existe și un astfel de mod de a servi, de aceea spun că ești tânăr, Rostislav". Mai târziu însă, el va fi uimit de prefacerile la care asistă, va fi uimit să constate că oamenii simpli sînt în stare să înțeleagă arta.

Răceala, atitudinea sa distantă, parcă încep să se destrame, dar iarăși acest lucru nu se poate afirma cu siguranță decît exagerînd, impunînd o concluzie ce nu reiese limpede din materia însăși a cărții. E de observat că în ultimul capitol autorul ne transcrie un articol ce ar fi scris de un muzicant celebru privind ultimele compoziții ale lui Nikita Karev. Iată ce se spune acolo: „De la primele acorduri s-a simțit legătura strînsă a muzicii cu anii grei de prefaceri sociale și personale“. Karev crează simfonia-roman „în care s-a imprimat toată marea adusă de revoluție. Trebuie să ai stăpînirea de sine a unui adevărat artist ca, renunțînd la plăcerile egoiste ale vieții, să pătrunzi în astfel de condiții sensul înalt al evenimentelor și să le reflectezi în mod creator“.

Concepția artistului bolșevic se resimte, în acea vreme, de o relativă mărginire, deși Fedin înțelege sensul evenimentelor și rolul partidului comunist în revoluție. Kurt Wann — în „Orașe și ani“ — rămîne o figură convențională. Ședința comitetului, descrisă în primele pagini ale romanului, e văzută cu un ochi înghețat. Vorbind de fostul său prieten Andrei Starțov, Kurt spune sec: „L-am ucis“ și cere comitetului să omită din vreun document scris acest incident, ceea ce după o scurtă deliberare se aprobă. Plinătatea sufletească, înaltele calități omenești nu vin să completeze și să adîncească chipul revoluționarului. Scriitorul e departe, în prezentarea comuniștilor, nu numai de Ragozin din „Primele bucurii“ — om într-adevăr întreg, înfățișat și de autor cu multă căldură și aureolat de un nimb uman luminos — dar

și de înfăptuirile pe acest tărîm ale confracților săi. Kurt Wann e încă departe de Levinzon, chiar de Cojuh. Romanul „Frații“ reprezintă din acest punct de vedere o simțitoare limpezire a concepției scriitorului. Aici Fedin a dat viață lui Rodion, și mai ales lui Rostislav Karev. Rodion e un om obișnuit, participant devotat la Revoluție, dar ca erou literar se resimte de o anumită mărginire. Apăsînd cu ostentație asupra aspectului comun al acestui om, scriitorul tinde uneori să-l înfățișeze ca pe o făptură primitivă, în mare parte lipsită de orizont. În convorbirea cu Arseni Bach, la tiradele erudite și bine argumentate ale savantului, Rodion reacționează prin replici foarte simpliste.

În schimb prin Rostislav, scriitorul ne-a dat o figură pătimașă de revoluționar, opunîndu-l lui Nikita Karev, punînd față în față pasivitatea și moliciunea acestuia cu pasiunea și credința devotată într-un ideal a celui dintîi. Rostislav e singurul din familia Karevilor care păstrează tradițiile străbunilor, în care pulsează puternic singele căzăcesc, vitejia, nepăsarea față de moarte, și toate aceste calități el înțelege să le pună în slujba revoluției.

În „Frații“, Fedin scoate la iveală o imagine adevărată a Revoluției, a perioadei următoare Revoluției, înfățișînd iureșul trezirii forțelor poporului rus. Peste paginile romanului, bate puternic vîntul Revoluției și fiecare rînd respiră patima uriașei încleștări. În însăși neliniștea lui Nikita Karev acest lucru se face simțit. Tulburarea conștiinței marelui artist, noile tendințe ce încep să străbată muzica sa, trecerea de la apatie la o iubire organică de patrie, suflul eroic al noilor compoziții, ecourile revoluției proletare sînt un reflex al marei zguduiri.

Cine a ascultat pe Fedin la al doilea Congres al scriitorilor sovietici, cine a ascultat sau a cetit cuvîntarea sa înflăcărată, vibrînd de luciditate — frumoasă demonstrație a justiției principiilor realismului socialist, dar mai ales cine a cetit „Primele bucurii“ și „O vară ncobișnuită“, greu își va reface în minte imaginea aceluiaș Fedin, cu trei decenii în urmă.

În ultimele sale romane, care aparțin unei mari trilogii, Fedin prezintă perioada din

istoria societății ruse care a precedat și a însoțit revoluția socialistă. N-a renunțat nici aici la vechile sale preocupări în legătură cu soarta intelectualului în societate, a artistului. Dar aici răspunsul e formulat cu o limpezime desăvârșită și condamnarea încercării de a înstrăina pe artist de lupta revoluționară, de a-l izola, creindu-i un univers propriu răsună cu mult mai mare fermitate decât în romanele anterioare, „Orașe și ani“ și „Frații“. În sfârșit scriitorul a dat viață, în paginile ultimelor romane, comunistului Ragozin, erou de neuitat, simpatică figură de revoluționar, merită parcă să dea o replică modului adesea uscat, rece, în care cu câteva decenii în urmă scriitorul îl concepea pe activist.

De aceea am citit cu atîta emoție în cuvîntarea lui Fedin la Congres rîndurile referitoare la drumul glorios străbătut după Revoluție de mari scriitori sovietici ca Alexei Tolstoi, Ehrenburg, etc. În rîndul acestora, Fedin însuși ocupă un loc de prim ordin. La Congres, Fedin a consacrat o mare parte a expunerii sale definiirii metodei realismului socialist — și toți cei ce l-au ascultat, toți cei care au citit stenograma cuvîntării sale, s-au gîndit la grelele dileme pe care el le-a străbătut — cu dificultate, dar cu onoare și demnitate — și au înțeles că drumul acelor principii trecea prin însăși inima marelui scriitor.

POVESTIRILE LUI TITUS POPOVICI

Între tinerii noștri scriitori, Titus Popovici atrage atenția prin sobrietatea și austeritatea compozițiilor sale. Personajele pe care și le alege și care fac obiectivul celor două bucăți din „Povestiri” sînt bătrîni țărani de la munte, ursuzi dar în secret plîni de inteligență și inimă, cu dragoste de progres, interesați de tot ce se înfăptuiește pozitiv în jurul lor și care, după o scurtă criză de adaptare („Tinerii, ei da... Primesc totul de-a gata... Noi mai cîrțim...”) se încadrează în acel ritm și stil de muncă ce schimbă astăzi la noi fața pămîntului și a societății.

Acesta e cazul lui Gusti Iluț, tăietor de lemne din Rucazi, aproape de Arad. Criza la el constă în greutatea de a-și părăsi casa bătrînească pentru una prefabricată, în folosul hidrocentralei care urma să se construiască pe Cernașa. Greutate care nu provine dintr-un exagerat simțămînt de proprietate, și cu atît mai puțin din dorința de a stînge o întreprindere de folos general, folos pe care bătrînul îl înțelege, ci dintr-un fel de iluzie foarte curentă, care face să fim atașați locurilor copilăriei, ca și cînd timpul ar rezida nu în noi, ci în ele. Dar vecinii se mută, bătrînul se simte părăsit, constată apoi că locuințele prefabricate se prezintă mai bine decît bordeiul lui și sînt și luminate electric; noua clădire a căminului cultural, cu biblioteca și aparatul de radio, îi arată că satul se schimbă și-i dau temerea de a nu rămîne în urma vieții... Ce-l face totuși să mai șovăie? Aci, Titus Popovici introduce o explicație prin care eroul își primește adîncimea necesară spre a fi credibil: Gusti Iluț e zdravăn, dar destul de

bătrîn, are acea psihologie a vîrstei înaintate ce constă în dorința de a fi solicitat de cei mai tineri în virtutea meritelor și a anilor săi, de a nu se întreprinde nimic înainte de a i se fi cerut sfatul. Babele și chiaburii îi cunosc slăbiciunea și încearcă să se folosească de ea cîntîndu-i:

O avut sălaşu'bun

Da'la minte-o fost nebun.

și căindu-l foarte ipocrit: „Nu te lași dus de nas... Așa le trebuie, dacă nu știi prețui un om ca dumneata... Nu te lăsa...” De fapt el nici n-ar dori altceva decît să se „lase”, dar îl ține în loc mîndria de a nu se dezice, de a nu fi el un solicitant după ce mai înainte, din cauza casei, refuzase să lucreze în pădure la tăiatul copacilor. Totuși, un accident de muncă al unui tînăr demonstrează că serviciile lui sînt necesare și le oferă, împăcat, lucru despre care cititorul înțelege că și altminteri s-ar fi întîmplat, dar mai greu, cu mai multă trudă interioară.

Meritul lui Titus Popovici e că nu a simplificat alegînd pentru tratarea unui tip de țaran acea manieră care duce la rezultate ce pot fi deosebit de spectaculoase, dar nu rămîn prin aceasta mai puțin de ordinul decorativului. În felul lui Slavici, a preferat să vadă în țaran nu rudimentarul, ci complexitatea. E drept că în celălalt text („Baci Jurca”) personajul titular apreciază faptul că inginerul Popan a început să înjure, drept o noutate pozitivă, un indiciu de mai bună orientare în viață, dar părerea aceasta rămîne să-l caracterizeze pe erou și nu deschide deloc porțile acelor manifestări instinctuale

pe care le caută unii în scopul de a ocoli dificultatea, suplinind acțiunea semnificativă printr-o înjurătură sau prin indicarea încruntării și a azzvrlirii de fulgere pe sub sprincenc.

Bătrînul Mihai Jurca, tată al primului secretar al Regionalei de partid din Arad și mecanic șef pe șantierul hidrocentralei de pe Cernița, e un consătean al lui Gusti Iluț dar care pînă în 1944 fusese muncitor la căle ferate și vechi membru al partidului, un ilegalist. Cu acesta s-a întîmpat altceva: l-a bătut pe Iordan, președintele Sfatului Popular din Rucazi din cauza unor atitudini dușmănoase ale aceluia, faptă pentru care nu înțelege de ce este mustrat și sancționat de partid. De fapt, bătrînul a călcat disciplina, a procedat nejust și e dispus să se creadă nedreptățit. „Ce prost ești tu, puiul tatii!” exclamă cînd fiul, adică un secretar al Regionalei, îi atrage atenția că nu trebuia să-l molesteze pe Iordan. Despre Holtzmann de la evidența cadrelor are cam aceleași păreri: „Nu ești băiat prost. Te știu de cînd erai în U.T.C.” Dăm prin urmare peste aceeași psihologie a bătrînilor, potrivit căreia aceștia se miră că nu ei, ci tinerii ar putea să aibe dreptate. Titus Popovici surprinde în această direcție și un fenomen caracteristic de fixație. Mihai Jurca a studiat temeinic în ilegalitate literatura de partid și ca vechi cursist a rămas cu deprinderea de... a sufla. Înainte de a-l bate pe președinte, cere acestuia definiția alianței cu țărănimea muncitoare și cum acela, firește, se bîlbîie și nu răspunde, îi șoptește: „Veriga principală.” Situația este de cel mai mare umor și relevantă în același timp pentru că destăinuie că acest Mihai Jurca, de care toată lumea cam tremură, este în fond un om bun, săritor la nevoie, de vreme ce obiceiul de a-i ajuta pe alții i-a pătruns în felul de a fi. Ca și Gusti Iluț, și încă în mai mare măsură decît el, Mihai Jurca este însă un element înaintat și cînd i se probează că de fapt în chestiunea președintelui este vinovat, își recunoaște culpa cu voioșie: „Trag nădejde că schimbul doi are să fie mai vrednic”.

Problemele alese din Titus Popovici sînt actuale, cei doi eroi nu sînt produse obișnute cu șablonul și nici rezultate ale unor

simplificări în vederea unui efect decorativ, în plus pot fi gîndiți în legătură cu tradiția noastră literară, prin urmare calitatea scrierilor se impune de la început.

Dovezi de pricepere literară a dat autorul și în fragmentul de roman publicat în „Viața romînească” (1/1955), de pildă în episodul profesorului Suslănescu ce, strivind în cădere o pătlăgică roșie, și sub impresia panicei provocate de bombardamentul german, își vede pieptul roșit și crede că a fost atins mortal de o schijă. Sau, în același loc, părintele Crăioc pitit în urzici și ciulînd în acompaniamentul de obuze, „Cuvine-se cu adevărat...”

La reușita celor două texte din „Povestirile” recente contribuie și o sobrietate special recomandabilă cînd intră în conjuncție cu darul observației, ca în cazul de față, și care poate fi un semn de vocație neîndoielnică.

Să zicem totuși că și aici e o primejdie? Ceea ce cunoaștem pînă acum din scrierile autorului nostru nu oferă suficient material pentru asemenea aprecieri. O eroare care se mai face la noi este aceea de a nu se supraveghia suficient fraza, cu încredințarea că ceea ce este de comunicat e grăitor prin sine însuși, de unde un aspect al paginei, cam descusut, o punctuație redusă la punct și la virgulă, impunînd o lectură (cărțile de fapt se ascultă) oarecum greoaie, astmatică datorită opririlor prea dese. De exemplu, la Titus Popovici, la pagina 28: „Iluț ieși din casă și se duse să se hodi-nească sub prun. Privi cu inima zgîrcită casa părăsită, care fusese a lui Ghișbora. Stătea ca o dărîmătură cu ușa dată de perete”. Nu se vede necesitatea acestor puncte insistente; lectorul, simțind că alta e pretenția ritmului interior al textului, interpretează în consecință, rotunjind cam în felul acesta: „Iluț ieși afară din casă, se duse să se hodi-nească sub prun și privi cu inima zgîrcită casa părăsită care fusese a lui Ghișbora: stătea ca o dărîmătură cu ușa dată de perete”.

Necesitatea unei frazări de mai mare ten-siune se face cu deosebire sensibilă în aseme-nea compuneri scurte, al căror efect vine în mare parte din chiar rapiditatea spunerii lor. Neglijarea expresiei a caracterizat pe

unii scriitori din trecut care disprețuiau arta în favoarea documentului și uitau că numai operele de artă servesc viitorului drept documente. Neglijența aceasta (programatică!) mai arăta și o stranie, rudimentară concepție asupra raportului conținut - expresie. Dar aceia nici nu erau scriitori. Noțiunea de ritm include retorica discretă — care e a naturii însăși, ceea ce se vede foarte bine în operele clasice, adică în operele vii, izbutite. Propoziția dezacordată și moale înseamnă un conținut lînced care sugerează haosul. Acestea fie spuse nu atît în legătură cu Titus Popovici cît ca un fenomen observabil la alți scriitori ai noștri și asupra cărui ar trebui să se insiste în chip deosebit. În legătură cu autorul nostru e de remarcat procedeul de a indica grafic lungirea vocalelor în anumite momente ale vorbirii și care face

efect uneori, dar folosit prea des și mai ales cu oarecare exagerare devine stînjentor. Astfel: Heeei, Marculeee... Vezi ceruuul? „Văăăăă“ (în „Custi Iluț“), sau în fragmentul de roman din „Viața romînească“: „Ruuuuușiiii! Oamenilooor, vin ruuușiiii!“ (aci măcar, notația este inutilă căci precedă indicația: „De departe se auzi un chiot prelung“) ori, în fine: „Salva-a-a-t-ooo-uuoor!“ în același loc.

Există un obicei, nu de tot reprobabil dacă nu e folosit abuziv, de a face paralele între scriitori și pictori. Cele două povestiri ale lui Titus Popovici evocă, prin desenul solid și culoarea austeră, pe unul dintre bunii elevi ai lui Camil Ressu.

R. Petrescu

VIETI ÎMPLINITE*)

Romanul „Flacăra albă“ al lui Vadim Sobco ne înfățișează încă de la început aspecte din viața de fiecare zi a oamenilor sovietici.

Ne aflăm la ivirea zorilor într-un orașel socialist, Kalinovka. Soarele se înalță pe cer făgăduind o zi fierbinte. Strada străjuită de tei, arțari și castani tineri e încă pustie, numai o portăreasă a apărut dînd zor cu mătura pe trotuar. În dosul ferestrelor începe să se simtă mișcarea. Curînd apar oameni veseli, gălăgioși, în drum spre uzină, inima orașelului. Între cei ce au pornit spre uzină se află și Semion Krutoiar. Ca de obicei, el a pornit spre fabrică și în drum l-a întîlnit pe amicul său Krinișki... Toate la fel, ca în fiecare zi. Și totuși, din acest cotidian răzbate o notă de nestăvilă bucurie. Nimeni nu pare să gîndească: Uff! încă o zi nesfîrșită de augst!... — sentiment care face să ți se pară greoaie și coborîrea din pat, și pasul spre slujbă și... totul. Dimpotrivă: oamenii sînt vioi și de o sprinteneală pe care o dă numai pregătirea pentru un lucru interesant. Acest lucru interesant este ziua obișnuită din viața omului sovietic.

Odată cu cartea, atît pentru Semion Krutoiar, cît și pentru Boris Krinișki, începe o zi

totuși deosebită: întîiul întîmpină prima zi de activitate în calitate de secretar al biroului de partid al secției cuptoarelor Martin, al doilea muncește pentru prima oară ca șef al brigăzii, care lucrează la o presă de zece mii de tone. Desigur, fapte importante, dar nu nefirești, nu senzaționale. Cei doi prieteni sînt intens preocupați de sarcinile noi ce le revin. Îi mai preocupă și alte chestiuni: după cum își anunță prietenul, Boris are de gînd să se căsătorească cu Zoia Sabno.

Așa începe și se desfășoară ziua lor, încărcată de preocupări în legătură cu munca, cu viața din afara orelor de muncă, cu iubirile lor. Dar este de remarcat faptul că aici nu numai ultimele constituie „probleme personale“ ale eroilor. Activitatea lor în producție, munca lor socială sînt chestiuni intime pe care le țin aproape de sufletul lor. Semion se frămîntă să organizeze cît mai bine activitatea biroului de partid și a întregului colectiv, astfel încît să asigure succesul în îndeplinirea planului de producție. Mai ales că uzinei îi revine o sarcină de uriașă importanță. Uzinele din Kalinovka trebuie să construiască patru turbine de dimensiuni nemaiîntîlnite pentru o hidrocentrală din

*) Vadim Sobco: „Flacăra albă“.

sistemul Volga-Don. Proporțiile ei fac ca această lucrare să devină „mai degrabă o încercare a forțelor morale“ a muncitorilor. Termenul de livrare este de un an. Dar la chemarea partidului, constructorii se străduiesc să micșoreze termenul calculat de către proiectanți. Cum însă, prin ce mijloace? Iată ce devine întrebarea de fiecare clipă pentru toți cei din uzinele Kalinovka, de la director pînă la ultimul muncitor. Pentru a realiza un asemenea lucru e necesară o soluție nouă, îndrăzneată. Fiecare consideră ca o sarcină personală să descopere această soluție, sau măcar să contribuie la descoperirea ei.

Așa se explică de ce uneori aceeași idee inovatoare vine în mintea mai multora în același timp: în cazul nostru, în mintea sudorului Sobno și a inginerului șef Horoško. Dacă ultimul se gîndea la ea ca la o problemă tehnică încă necunoscută, sudorul o concepe în timp ce se joacă cu fiul său, pionierul Iurka, împreună cu care construiește o machetă a unei mari hidrocentrale. Inelele statorului de carton nu se lipsesc bine de coloanele de sprijin. Și Iurka îl roagă pe tatăl său să le ia la fabrică, să lesudeze. Cartonul nuse poate suda, dar... Oare piesele de oțel nu s-ar putea uda? Pînă acum nu s-a făcut așa ceva cu piese de asemenea grosime. Totuși... Acum încep consfătuiri, dezbateri, experiențe, lupte cu cei care nu privesc cu destulă îndrăzneală înainte. Și inovația capătă viață. Turbinele vor fi construite cu luni de zile înainte de termenul stabilit!

Pentru a obține însă un asemenea rezultat, tot colectivul lucrează cu pasiune și interes: problema este a tuturor.

Zugrăvindu-se viața familiei sudorului Sobno, autorul ne face cunoscută viața fericită a familiei sovietice. Cu acest prilej aflăm despre pasiunea sudorului pentru vînătoare, despre talentul fiicei lui—Zoia—pentru pictură. Și mai ales despre dezvoltarea dragostei tînărului Boris pentru Zoia, fiica lui Sobno.

De fapt, în centrul romanului se află trei tineri: Zoia, Simeon și Boris. Pe Zoia o urmărim cum devine treptat tot mai conștientă de faptul că este îndrăgostită de Semion. În același timp, și în mare măsură sub influența lui, începe să activeze la gazeta de perete satirică, își dezvoltă talentul de caricaturistă și se apropie de comsomoliști,

în rîndul cărora intră și ea, în cele din urmă. În comportarea ei tovarășească față de Boris, care o iubește fără sorți de izbîndă, în îndrăzneala și abilitatea cu care participă la o vînătoare, vedem o față admirabilă, înzestrată cu însușiri multilaterale, un model de tînră sovietică.

Boris este un caracter luminos, simpatic, poate puțin cam prea juvenil. Se pregătește între altele pentru cursele atletice ce se desfășoară anual pe stadionul din Kalinovka. Încă de la primele antrenamente înțelegem că perseverența lui, felul rațional în care lucrează, îl vor duce la succes. Pe stadionul care „trăiește după un plan chibzuit“ se antrenează un număr considerabil de muncitori din uzină. Între ei lucrează și Boris. Își studiază fiecare mișcare, potrivit unei concepții care este valabilă și în muncă: pentru a-ți asigura randamentul cel mai bun nu trebuie să faci nici o mișcare de prisos: toate trebuie să fie precise și economisite cît mai mult. Și în acest domeniu sînt posibile inovațiile. Semion, care din cauza unei răni suferite în timpul războiului nu poate practica atletismul, își urmărește de aproape prietenul și îi sugerează o tehnică: să intensifice mișcarea tocmai la turnantă, unde de obicei alergătorii o slăbesc. Cu ajutorul ei, Boris va cîștiga cursa, încununîndu-și astfel furtările perseverente. După felul cum se comportă în muncă și în sport, înțelegem cum de izbutește Boris să facă față eșecului său în dragoste. Îi mărturisește Zotei iubirea lui tocmai după victoria sportivă. Dar întîmpină un refuz categoric. Cum e și normal. Boris trece printr-o perioadă de derută, e dezorientat, abătut la culme, face diferite greșeli. Curînd își dă seama că în durere tot la prietenul său Semion va găsi sprijin și în loc să-l ocolească, îl caută și se sfătuiește cu el. Apoi îndrăznește să se apropie chiar de Zoia. Și în cele din urmă, cînd află că Semion e cel pe care ea îl iubește, nu mai trece prin nici un fel de criză: chiar el e cel care îi comunică prietenului său această veste. Pe Semion îl urmărim în special ca activist de partid. S-ar părea că autorul îl prezintă unilateral, dar nu e așa. În munca lui partinică, care este axul principal al vieții sale, Semion apare atît de complex, încît îl simțim ca pe un om întreg, care ne cîștigă toată dragostea. Semion se

dovedește a fi un abil maestru care știe cum se cizelează un suflet omenesc. Criticându-l când e momentul, dar sprijinindu-l călduros la nevoie, Semion izbutește să-l îndrepte pe Kikalo, un oțelar care rîvnește prea mult la bani și pentru a-i cîștiga e în stare să facă mici învîrteli sub demnitatea lui. Alădată, dă dovadă de multă dirzenie când îl înfruntă pe Belozub, șeful de secție, și îl constrînge să recunoască justuța punctului său de vedere și să-l aplice. Același Semion știe să-și stă-

pînească dragostea, alăta vreme cît crede că ea ar fi în detrimentul prietenului său. Și tot el știe să primească o critică, chiar dacă e usturătoare, și să se mai și bucure că oamenii îndrăznesc să i-o facă. Educator, organizator, conducător, cu ezitățile, cu durerile lui, Simion este un erou care devine drag cititorului și trezește o admirație care se păstrează mult timp încă după lectura ultimei pagini a romanului.

Ion Stoica

„COLIBA UNCHIULUI TOM“*)

Apărut cu un veac în urmă, romanul „Coliba unchiului Tom“ a străbătut lumea de la un capăt la altul ca un strigăt de alarmă pentru salvarea din sclavie a milioane de oameni „de culoare“. Istoria omnirii cu greu își poate aminti o mai mare jignire adusă vieții omenești decît perpetuarea sclaviei pînă aproape de zilele noastre.

Negustorii europeni — stăpînitorii de colonii din America — au transformat în sclavi pe autohtoni, au exterminat pe rebeli și au repopulat domeniile cu negrii vînași ori cumpărași prin tranzacții. De-a lungul coastelor Africii s-au organizat vînători de proporții uriașe, în care de data asta animalul căutat era omul.

Într-adevăr, burghezia nu și-a dezmințit aspirațiile readucînd omul în stadiul lui primar, considerîndu-l în raport cu scopurile pe care le urmărea un animal ca și celelalte — poate mai prețios întrucît aducea cîștiguri mai mari.

Romanul scriitoarei americane Harriet Beecher-Stowe este tocmai o ilustrare a modului de viață impus de conchistadorii europeni noului continent.

Cartea pune în lumină un enorm material de viață, pentru a arăta condiția de existență a negrilor în Statele Americii la începutul secolului trecut. Zeci de personaje se perindă în roman, purtînd cu ele calvarul ce le-a fost dat să-l îndure în viață. Iubiri înflăcărare, sentimente puternice și idealuri înalte se sfarmă din cruzimea stăpînului. Se dezmembrează familia, se vînd copiii separat de părinții lor care sînt ținuți în

altă parte, se distrug vieți omenești într-o diabolică goană după avere.

Stăpînul de sclavi, proprietarul de oameni din America, e lipsit de cel mai elementar simț uman. Banul a făcut din el un monstru care nu mai păstrează decît înfățișarea de om.

Unul dintre aceștia este Haley. Aflat în vizită la familia Salbey, prinde de veste că gazda se află într-o încercătură financiară. Nu stă pe gînduri și începe tranzacția pentru a cumpăra din negrii lui Salbey, — căci dacă acesta se bucura de o reputație în localitate, ea se datora tocmai bunătății și hărniciei sclavilor săi. Deși o aprecia pe Eliza, totuși, cînd a fost vorba de bani, sentimentul de milă creștină al doamnei Salbey a cedat cu ușurință și devotata sclavă a trebuit să fie vîndută. Bătrînul Tom — „unchiul Tom“ — prietenul copiilor lui Salbey, omul a cărui înțelepciune devenise, cunoscută pretutindeni, nu a fost cruțat nici el; a fost vîndut fără vreun scrupul, ca oricare alt sclav. De acum începe adevărata dramă.

În casa domnului Salbey, Tom întîlnise oameni mîrinimoși, cu vederi largi, dispuși să rezolve și să aplaneze conflictele sociale într-un mod, bineînțeles, imposibil de realizat.

Eliza fuge de la Haley împreună cu copilul său, știind că noul stăpîn o va duce în Sud, ținut renumit prin atrocitățile la care erau supuși sclavii. În zadar Salbey, înfuriat și însetat de răzbunare, însoțit de sclavi credincioși și de cîini buni de vînătoare, o caută pe rebelă, căci nu poate pune mîna

*) Harriet Beecher-Stowe, „Coliba unchiului Tom“

pe ea. Eliza scapă ca ajutorul senatorului Bird, și apoi rămîne pentru un timp în pensiunea lui Semeon și Rachela Kallinday, fiind ferită de orice pericol din afară. Între timp, soțul Elizei, negrul George a fost scos de către stăpînul său din fabrică (unde se remarcase ca un bun muncitor) și trimis la cîmp. Mai util și mai sigur a fost pentru Haley să-l trimeată din nou pe plantații, unde avea să-i rămînă mai departe sclav, decît să-l țină în fabrică, unde oricînd i s-ar fi putut năzări idei negre asupra stăpînului său. Numai că de data asta George n-a mai fost la ordinul stăpînului și nu s-a mai cutremurat la porunca lui.

Întîmplarea face ca George să ajungă a fi adăpostit în casa în care se afla ascunsă și soția sa.

Cu toate că Haley îi mai urmărește încă, cei doi soți sînt hotărîți să rămînă pe veci împreună. Singură moartea i-ar mai putea despărți. Și e adevărat că pînă la urmă dragostea lor pentru libertate învinge și îi vom înțilni mai tîrziu trăind liberi în Canada.

Cu totul altă soartă are unchiul Tom. Plecat din casa lui Salbey pe bordul vaporului care-l ducea spre Sud, cîștigă simpatia Evei, fiica lui Saint-Clare și după o faptă mărinimoasă, salvînd-o pe Eva de la înec, este cumpărat de tatăl fetei. Bătrînul Tom nimereste din nou într-o familie altruistă, în care se cultivă cu pietate principiul binelui și al iubirii. Eva este o apariție rară pentru lumea din care vine. Dragostea față de om este trăsătura dominantă a firii sale. Adversară categorică a sclavaului, visul Evei este de a vedea tronînd demnitatea și înțelegerea în locul împilării și înjosirii. Nici un personaj nu trăiește mai intens viața decît această copilă care e convinsă că trebuie să-și închine iubirii de oameni fiecare clipă a existenței ei. În casă au loc certuri și discuții interminabile asupra sclaviei, originii și urmărilor ei. Mama Evei, Marie, este ultima și neînduplecata partizană a menținerii sclaviei în familia lui Saint-Clare și ea nu admite ca sclavii ei să fie eliberați. Imediat după moartea lui Saint-Clare, Marie îl vinde pe unchiul Tom lui Legree, un negustor de sclavi. Astfel negrul, care impresionase prin bunătatea și pricepera sa, este acum la discreția unui om de o cruzime nemaiîntîlnită.

Tom va plăti cu propria-i viață hotărîrea de a-i dovedi lui Legree ce înseamnă a fi om. După felul în care își termină romanul, autoarea lasă să se întrevadă că soluția lichidării sclavagismului constă în educarea stăpînilor pe baza preceptelor evanghelice! Cu cît stăpînii de sclavi vor fi mai buni și mai iubitori de oameni, cu atît se vor schimba și condițiile de viață a sclavilor. Concluzia este însă defetistă și ea sugrumă avîntul de luptă al asupriților. Dincolo de doctrina creștină asupra sclavaului expusă de autoare, cartea militează pentru drepturile ce trebuie acordate oamenilor de culoare, ridicîndu-se împotriva tiraniei proprietarilor de sclavi. Autoarea arată că în ciuda soartei grele care le-a fost impusă, sclavii pot rămîne oameni de o înălțime morală demnă de învidiat. Viața unchiului Tom și a lui George sînt semnificative în această privință. George, ca și Tom, sînt ființe întreprinzătoare și capabile, care în ciuda vicisitudinilor vieții reușesc să-și mențină mereu nestrivită demnitatea umană. Tom posedă o agerime și o minte pătrunzătoare, o delicatețe și bunătate sufletească arar întîlnită. Deși societatea l-a scos din rîndul oamenilor, el continuă totuși să trăiască într-un înalt spirit uman. Familia lui Tom este un exemplu de dragoste, înțelegere și liniște. Coliba lui Tom a devenit, datorită înțeleptului ei stăpîn, cel mai căutat loc pentru discuții. Vorba unchiului Tom este prețioasă ca bobul de mărgăritar. Prin el a răzbătut o scînteie a geniului popular. Pe oriunde merge, deși sclav, Tom este respectat și socotit ca un om de încredere. Haley însuși, își dă seama că în persoana lui Tom sălășluște un suflet profund și îi face unele concesii. Bunătatea și blîndețea lui cuceresc repede pe micuța Eva — prietenul nedespărțit de mai tîrziu al unchiului Tom. Deși nu mai are pe nimeni din cei dragi, de care a trebuit să se despartă odată cu vinderea lui, optimismul și încrederea nu l-au părăsit. Bătut, schingiuit, pus la munci, niciodată Tom nu s-a gîndit să se răzbune. În afară de bine, omul acesta n-ar putea să mai facă altceva pentru oameni. Prin Tom, scriitoarea a voit să zugrăvească tipul de creștin pe care trebuia să-l formeze religia. Tom refuză să dea lămuriri lui Legree, în legătură cu două slave fugite. Preferă să fie maltratată, decît

să dea vreun detaliu în legătură cu acestea. El își dovedește astfel, integritatea caracterului și demnitatea lui de om. George, celălalt sclav se comportă altfel decât bunul Tom. Autoarea arată cum conștiința sclavilor este încărcată de ură împotriva stăpînitorilor. Marja aceasta vie, desconsiderată, își dă seama de starea nenorocită în care a fost adusă și dorește să-și recîștige din nou libertatea. Și pentru ea va fi capabilă de orice fapte.

Saint-Clare e sigur că odată oamenii aceștia năpăstuiți își vor cere drepturile și stăpînii vor trebui să dea socoteală pentru fărâdelegile făcute. Însă Marie — soția lui, femeie rea și bolnăvicioasă, — susține un punct de vedere contrar. Ea reprezintă pe stăpînul intransigent și absolutist. De la ea auzim debătîndu-se teoriile retrograde asupra inferiorității rasiale. Bineînțeles că părerile soției lui Saint-Clare nu sînt proprii. În acest timp, s-au creiat o serie de teorii filozofice asupra rostului raselor inferioare condamnată la resemnare și la supunere, teorii menite să apere sclavia și să o justifice. Asemenea păreri le susțin Haley Alfred, și alții, corifei ai teoriei dreptului celui mai puternic.

În mijlocul acestei lumi murdare nutrește visuri greu de realizat Eva, fiica lui Saint-Clare. Singura mulțumire sufletească i-o oferă Evei numai elipele în care se întîlnește cu unchiul Tom sau chiar cu vicioasa Topsy. Eva își închină toată viața ei celor umili. Ea se interesează de fiecare sclav în parte, pentru ea fiecare din ei este un om. Eva este înzestrată cu atîta delicăteță sufletească, încît pînă și sclava Topsy, pe care toți o credeau nebună și nereeducabilă, este influențată de Eva, devenînd o fată cuminte și înțelegătoare. Atașamentul Topsy-ei devine atît de mare față de Eva, încît poartă o suviță de păr al ei ca pe un lucru sfînt. Pe Eva, crimele stăpînitorilor și fîpetele celor schingiuiți au rupt-o de clasa exploataților, fără a face însă din ea o luptătoare. Fata își macină energia într-o grijă continuă

pentru viața sclavilor — în care primează însă latura sentimentală. Tocmai contrărsul dintre dorința de a ușura viața sclavilor și neputința de a duce la îndeplinire această dorință îi distruge viața. Tom, George și Eliza vor rămîne mai departe în sclavie pînă ce se vor convinge că morala creștină nu le estede ajuns pentru obținerea libertății. Deocamdată, așa cum ne arată autoarea, revolta clocotește în sufletele lor; nemulțumiți, ei fug și dezertează de pe plantații, cîută libertatea în afara societății, dar nu ajung încă să ridice brățul împotriva stăpînului.

În ciuda elementelor ideologice greșite, cartea pune în fața cititorului care se regăsește în George sau în Tom, alternativa între a rămîne înlănțuit cu speranța unei lumi viitoare și cerșind bunăvoința stăpînului, și aceea de a pune mîna pe arme pentru recîștigarea libertății.

Oamenii care au cunoscut însă ce înseamnă a depinde de un stăpîn ca Haley sau Alfred, au ales a doua cale. Pentru o uriașă masă de oameni cartea lui Harriet Beecher-Stowe are valoarea unui argument în lupta pentru desființarea sclaviei.

De bună seamă că o contribuție însemnată la succesul romanului „Coliba unchiului Tom” în lumea cititorilor de limbă românească a adus-o și reușita traducere din limba engleză făcută de Mihnea Gheorghiu.

Scriitorul a trebuit să redea în romînește un material de limbă felurit: jargonul stăpînitorilor și engleza stricată pe care o vorbesc negrii, topica și ștutul diferit al acestora. Traducerile vechi au neglijat problemele de limbă pe care le ridică talmăcirea în romînește a romanului, reducînd în felul acesta mult din valoarea lui artistică. Traducătorul a folosit toată bogăția lexicală și stilistică a limbii romîne, pentru a menține și în traducere imaginea completă a romanului și pentru a face accesibilă cititorului român o operă de seamă a literaturii clasice americane.